

Krajczár Gyula István
Kína: érdek, identitás, globális stratégia

Világgazdasági Intézet

Témavezető:

Simai Mihály akadémikus, egyetemi tanár

© Krajczár Gyula István

Budapesti Corvinus Egyetem
Nemzetközi Kapcsolatok Interdiszciplináris Doktori Iskola

Kína: érdek, identitás, globális stratégia

Doktori értekezés

Krajczár Gyula István

Budapest, 2022

Tartalomjegyzék

Táblázatok.....	8
Ábra.....	8
1 Bevezetés	9
1.1 Kutatási téma: Kína globális stratégiája	9
1.2 Kérdések és fogalmak	12
1.2.1 Stratégia	13
1.2.2 Az érdekek és az identitás	15
1.3 Elméleti keret és módszertan	17
1.3.1 Identitás-elmélet.....	18
1.3.2 Szövegvizsgálat, szövegértelmezés	20
1.3.3 Érdek, identitás, sajátos struktúra	21
1.3.4 A stratégia elemzése	21
1.3.5 Nyelv és attitűd	23
1.4 Nézetek, irányok, irodalom	24
1.4.1 „Régi Kína” – „Modern Kína”	25
1.4.2 A Nyugat felméri Kínát: Weber	26
1.4.3 A modernizáció forrása: Fairbank, Levenson, Cohen.....	28
1.4.4 Magyar interpretáció: Jordán-Tálas	30
1.4.5 Marxisták.....	30
1.4.6 Naito Konan	32
1.4.7 Saját út	33
1.4.8 A megerősödést tudomásul vevő-elfogadó nyugati narratíva	33
1.4.9 A fenyegetés narratívája	36
1.4.10 Új nyugati keret-narratíva	37
1.4.11 Kínai szemszögek	39
1.5 Felépítés, várható eredmények	43
1.6 Köszönetnyilvánítás	45
2 Kína érdekei és globális jelenléte	46
2.1 Bevezető.....	46
2.2 Adottságok, méretbéli sajátosságok	52

2.3	Példa az adottságokban rejlő kockázatokra: demográfia	55
2.3.1	A népesség szabályozásának gondolata	55
2.3.2	Az egy gyermek politika vége.....	58
2.4	A globális jelenlét meghajtói.....	59
2.5	A globális jelenlét jellemzői: a biztonsági érdekek	63
2.5.1	Védelmi megfontolások és a hadsereg reformja	64
2.5.2	A katonai feladatokon túl.....	66
2.5.3	A határokon túli biztonsági érdekek	67
2.6	A globális jelenlét jellemzői: intézményes önérték.....	68
2.6.1	Az új vendég szindróma	69
2.6.2	A kapcsolódás rendszere.....	70
2.7	Kína-központúság, stabilitás és globalizáció	72
3	Identitás: a „kínaiság” globalizálódása.....	75
3.1	Bevezető.....	75
3.2	Területi és népességbéli jelenlét	78
3.2.1	A történelmi kiterjedés	79
3.2.2	Az egyenlőtlen szerződések	85
3.2.3	A szuverenitás	89
3.3	Szervezeti jelenlét: a bürokratikus állam	93
3.3.1	A formális szerveződés.....	94
3.3.2	Klánok, lakóközösségek, guanxi	103
3.3.3	Kép az államról.....	106
3.4	Szellemi jelenlét és az erről való gondolkodás	110
3.4.1	A nyelv.....	111
3.4.2	A konfucianizmus	114
3.4.3	Hagyományos vallások, vallásszabadság	118
3.4.4	Modern külső hatások	123
3.4.5	A kínai marxizmus	127
3.5	„Kínaiság” és a nemzetközi közösség: szándékok és következmények	132
3.5.1	Fő identitás-jellemzők.....	132
3.5.2	Beilleszkedés a nemzetközi közösségbe	134
3.5.3	Az identitás dinamikája: állandóság és változás	134
4.	Stratégia: a globális hatású cselekvés	136

4.1	Bevezető.....	136
4.2	A „békés fejlődés”	139
4.3	Növekedés és nemzetközi rendszer.....	142
4.4	Más jelentős államok stratégiái	146
4.4.1	Egyesült Államok	146
4.4.2	Európai Unió	151
4.4.3	Oroszország.....	151
4.4.4	A fejlődő világ és a közvetlen térség.....	153
4.5	Változások és a Xi Jinping-időszak.....	154
4.6	Az „új időszak”	157
4.6.1	Új minőségek.....	157
4.6.2	Centenáriummi célok	158
4.6.3	Xi Jinping-i gondolat.....	159
4.6.4	Kína a világban	160
4.7	Stratégia és globalitás	161
4.7.1	Multipoláris világ.....	162
4.7.2	Gazdasági globalizáció	163
4.7.3	Információs technológia	163
4.7.4	Kulturális sokféleség	164
4.7.5	A globális irányítás rendszere	164
4.7.6	Kockázatok és feladatok.....	165
5.	Konklúzió és záró megjegyzések.....	167
	Hivatkozott irodalom	180
	Dokumentumok, adatforrások, újságcikkek	180
	Forrásszövegek.....	188
	Irodalom.....	189
	Publikációs lista.....	202

Táblázatok

1.a - A politikai intézmények folyamatossága – tisztán folyamatos elemek

1.b – A politikai intézmények folyamatossága – hasonló minták

1.c – A politikai intézmények folyamatossága – radikális szembefordulás, majd elfogadóvá válás

1.d – A politikai intézmények folyamatossága – korlátozás, elfojtás, majd felszabadítás

1.e – A politikai intézmények folyamatossága – teljes változások

Ábra

1. ábra – A kínai érdekek rendező elvei

1 Bevezetés

1.1 Kutatási téma: Kína globális stratégiája

Kutatási témánk Kína globális stratégiája. A témaválasztás elvont, hiszen még az is megválaszolásra vár, van-e egyáltalán ilyen. A felvetést azonban indokolja, hogy a mai Kína nem egyszerűen nagy méretű, nagy területű és lakosságú ország, hanem negyven évnyi rendkívüli tempójú gazdasági növekedés következtében a világot, a glóbuszt egyre több tekintetben közvetlenül befolyásoló, sajátos állammá vált. Sok tekintetben ráadásul nem hasonlítható az európai nemzetállamokhoz. Több ezer éves civilizáció bázisán áll, s hagyományosan ez a civilizáció köti össze lakosságának nagyrésztét, határozza meg az állam identitását, nem pedig az etnikai vagy a nyelvi szemlélet. Bár kívülről érkező a nacionalizmus is behatolt a modern kínai gondolkodásba, s államszervező erőként mind az etnikai, mind a nyelvi megfontolásokat elkezdtek használni, a “kínai nemzet” problémája máig olyan kérdés, amelyet újra és újra fogalmaznak. Hogy Kína globális tényezővé vált, azt mi sem jelzi jobban, mint a nemzetközi kapcsolatok rendszerében éppen a legutóbbi években beálló változás, amelynek lényegi összetevője, hogy jelentős erőközpontok riválist, fenyegetést, kockázatot, mások új perspektívát, biztatást, stratégiai partnert látnak benne.

A stratégiák létrejöttének nagyon fontos előfeltétele, hogy szükség legyen rájuk. Kína esetében is kulcskérdés, hogy a komplex fejlődés vagy a politikai szituáció, a nemzetközi rendszer, vagy ezek együtt szükségessé teszik-e, kikényszerítik-e a globális stratégiát. Az általa kiváltott globális hatások természetesen egyenetlenek. Vannak az emberi életnek területei, amelyeken rendkívüli hatást gyakorol, ilyen a környezethez való viszony, a kereskedelem, vannak, amelyeken egyre jelentősebbet, nemzetközi pénzügyek, internacionális beruházások, fejlesztési asszisztencia, s vannak természetesen, amelyeken

szerényebb a hatása. Mindez azt is jelenti, hogy a különböző kormányzati elképzelések, szakpolitikák, ágazati és területi irányvonalak, nemzetközi tárgyalások előkészítéseinek némelyike már ma is keltheti megalkotóiban azt az érzést, hogy globális stratégián dolgoznak, de azért nem ez a jellemző.

Azt is érdemes ebből a szempontból figyelembe venni, hogy a kínai politikai elitnek nincs az emberiség életmódjára, közösségi berendezkedésére vonatkozó normatív eszméje és ebből következő célrendszere. A kínai kommunizmus első hosszú kormányzó szakaszában ez nem így volt, hiszen osztozott a világkommunizmus eszméjében, s még amikor viszonylagosan elszigetelte magát ezen az áramlaton belül, éppen a kínai sajátosságokra alapozva, a saját gyakorlatát akkor is törvényszerűen létrejövőnek, s a világ számára szükségyszerűen követendő példának tekintette. Ma ezen a téren legfeljebb addig mennek el, hogy a saját fejlesztési rezsimeket ajánlják a nagyvilág figyelmébe, mint sok tekintetben sikeresnek bizonyult gyakorlatot, s mint a nyugati fejlesztési rezsimek alternatíváját.

Kína világban elfoglalt helye, szerepe, ennek perspektívái régóta elemzések és viták tárgyát képezik világszerte. Ma azonban, amikor a kínai gazdaság, anyagi erő abszolút értelemben olyan szintre jutott, hogy felveszi a versenyt az Egyesült Államokéval, vagyis a világ eddigi legnagyobb gazdasági integrációjáéval, különös jelentőséget nyer a Kínai Népköztársaság természetének értelmezése, megértése. Kutatásunk éppen azt szeretné tisztázni, melyek azok a nagyon lényeges sajátosságok, amelyekkel a Kínai Népköztársaság, s bizonyos megkülönböztetésekkel a kínai nép rendelkezik, s amelyek érthetővé teszik a nemzetközi rendszerben való viselkedését.

A kutatás időszakában olyan jelentős változások zajlottak le a nemzetközi kapcsolatokban, magában a rendszerben is, amelyek éppen Kína pozícióját érintették nagy súllyal, hogy az rendkívül óvatossá kell tegyen bennünket bármiféle előrejelzés terén. 2018-ban publikált tanulmányunk Kína nemzetközi stratégiájáról (Krajczár, 2018) kiegészítésre szorul, mert bizonyos számba vett tényezők közül néhány, így az Egyesült Államok Kínáspolitikája nagyon megváltozott, s akkor számba nem vett tényezők is keletkeztek. A Kína szempontjából nézve felgyorsult folyamatok ugyan megnehezítik a kutató munkáját, de ösztönző a tartós elemek és folyamatok felkutatása terén.

Amire a kutatásunk koncentrál, az a kínai stratégiai gondolkodás sajátos befelé irányultsága, hogy alig-alig léteznek a kínai külpolitika számára olyan problémák, amelyek

nincsenek közvetlen kapcsolatban valamilyen belső igénnyel. Ez ellentmondásban van azzal a folyamatosan nyilvánvalóvá tett öntudattal, amely abból fakad, hogy Kína a nemzetközi politika egyik legnagyobb, meghatározó szereplője, saját szóhasználatában jelentős ország, vagy “nagy ország” (*da guo*). A populáció és a gazdaság növekedésével azonban ezek a belülről fakadó, de külső menedzsmentet is kívánó igények sokszorozódnak, s ezek apróbb-nagyobb rendszerekbe állítása jelenti az esetleges vagy feltételezhető globális stratégia építőköveinek összegyűjtését.

Kínai kutatók egy része (Pl. Qin 2014, Shi 2002) igyekszik a nemzetközi kapcsolatok diszciplínájának főképp angolszász eredetű elméletei és terminológiája segítségével is megközelíteni ezt a kérdéskört, de ez általában nem bizonyul termékenynek, amit zömmel ők maguk is elismernek. Ebben nagy szerepe van az elméletek és a terminológia létrehozói, illetve a kínai kutatók közötti, sokszor látens, információs aszimmetriának, s az egyszerű meg nem értésnek. Ez a probléma szintén vizsgálatunk tárgyában gyökerezik, nevezetesen a két különböző identitásban, kultúrában és informális intézményekben, valamint abban, hogy a különbségeknek csak egy részét érzékelik a felek különbségnek, tekintélyes részük rejtve marad.

A napjainkban dinamikusan kibontakozó amerikai-kínai szembenállás, legalábbis elméletileg, ellenükre van a kínai stratégia megalkotóinak. Ők a megnyilvánulásaikban, a párt és állami dokumentumokban, a vezetők beszédeiben manifeszt módon multipoláris világban, azon belül is a pólusok közötti együttműködésben, a békében mondják érdekeltnek magukat. Ugyanakkor ennek őszinteségét elsősorban az Egyesült Államok és legközelebbi szövetségesei nyíltan és teljesen megkérdőjelezzik. A szituációt és általában a kínai szándékokat kutató nemzetközi közösség tekintélyes része valamilyen módon kapcsolatban van az egyes országok politikai döntéshozó struktúráival, s ez jelentősen befolyásolja a nemzetközi szakirodalom állapotát is. A fokozódó ellentét erősen polarizálja a tudományos köröket is. Rendkívül negatív folyamatok vették kezdetüket. Ezen a területen a publikációs térről sosem volt elmondható, hogy tisztán a tudományos szempontok dominálták volna, de a mai szélsőséges megosztottság kezd a néhány évtizeddel ezelőtti állapotokra hasonlítani.

1.2 Kérdések és fogalmak

Kiinduló állításunk, hogy Kína az átfogó nagyhatalommá válás folyamatában van. Ez azt jelenti, hogy gazdasági, katonai, diplomáciai és egyéb befolyásolási ereje olyan szintre jutott, amely megkerülhetetlenné teszi az emberiség sorsának átfogó alakításában, ugyanakkor képességei a különböző területeken egyenetlenek, részlegesek. A folyamat a dinamikáját tekintve egyelőre növekvő, üteme némileg lassult, de erős, s Kína eddig hatékonyan adaptálódott a változásokhoz. Kutatásunk alapkérdése, hogy

Az egyre inkább globális tényezővé váló Kína milyen globális stratégiát alakít ki és miért?

Kiegészítő kérdéseink pedig:

Kína felnövekedésének folyamata hogyan stimulálja a nemzetközi rendszert, az emberiség egészét? Milyen elképzelései és céljai vannak ezzel kapcsolatban?

Milyen természetű hatalom bomlik ki a folyamatban? Melyek a lényegi jellemzői?

A történelem során az államok létrejötte, fejlődése nagyon sok esetlegesség függvénye volt. Kiváltképp állíthatjuk ezt, ha a méretükre, területükre vagy lakosságuk számára gondolunk. Kína esetében ritka fejleménynek lehetett az emberiség a szemtanúja, amikor is a Qing Birodalom kiterjedését tekintve többé-kevésbé intakt formában alakult át modern, vesztfáliai értelemben vett állammá. Hatalmas emberi és gazdasági integrációról beszélhetünk, amelynek a lehetősége is csak nagyon szerény számban adott a világban. Ugyanakkor ennek az integrációnak a legfőbb jellegzetessége a 20. század nagy részében a szegénység és az elmaradottság volt. Azonban szegénysége és elmaradottsága ellenére is az őt körülvevő világ a század közepén már nagyhatalmi potenciált látott benne, amit az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagságával igazolt vissza.

Amikor Kínáról, mint nagyhatalomról vagy kifejlődőben lévő nagyhatalomról beszélünk, akkor sajátos, az eddigiektől eltérő nagyhatalomra gondolunk. Más nemzetközi körülmények

között, más viszonyrendszerben, s egészen más kulturális alapokon jött és jön létre, mint a hidegháború nagyhatalmai. Ha a méretet összekapcsoljuk azzal a fejlődési dinamikával, amely az elmúlt évtizedeket jellemezte, s a stratégiájukban használt központi fogalommal, a békés fejlődéssel, akkor a természetesen kialakuló, vagy egyszerűen a természetes nagyhatalom kifejezést használhatjuk.

Különböző Kína-koncepciók léteznek, de abban a legtöbb megegyezik, hogy megkülönböztethető kínai civilizációról beszél. Az elemzés során szükségünk lesz a civilizáció fogalmára. Egy sok mindenre használt terminussal állunk szemben. Itt mi azokra a történelmileg kialakult, működött és működő emberi integrációkra fogjuk használni, amelyek fejlődésük során életmódjuk, intézményeik és eszméik tekintetében önmagukra univerzumként tekintettek. Magát a civilizációt azonban nem tekintjük intézménynek, s identitás kizárólagos meghatározójának sem. Az emberiség mind történetileg, mind mai szinkronjában több civilizációt hord magában, ugyanakkor főképp az érintkezésnek és a globalizációnak köszönhetően nem állíthatjuk, hogy az emberiség civilizációkból áll.

Az etnikai és kulturális értelemben vett kínai népesség nyelvi-kulturális kontinuumot képez, s döntő részben a Kínai Népköztársaság határain belül él. Szó nincs persze precíz egybeesésről, s állampolgárai között más etnikumú, s a kínai kultúra által jelentősen befolyásolt, de más kultúrájú csoportok is vannak, mégis joggal keletkezik a megfigyelőben az az érzet, hogy a kínai állam a kínai civilizáció hordozója és reprezentánsa. Ilyen értelemben használhatjuk a megfelelő összefüggésekben a kialakuló természetes nagyhatalomra a civilizációs nagyhatalom terminust is.

Kína stratégiáját, s ezen belül is a stratégiának az egész emberiségre vonatkozó elképzeléseit éppen azért fontos megvizsgálni, mert bárhog is alakuljon ennek a ma 1,4 milliárd embernek és államának a jövője közép és hosszú távon, az közvetlen módon befolyásolja a nemzetközi rendszert, s közvetve magának az emberiségnek a jövőjét.

1.2.1 Stratégia

Vizsgálatunk központi fogalma a stratégia lesz. A fogalom népszerű, eredendően is több gondolati struktúrára használták, az utóbbi évtizedekben a szó köznyelvévé vált. Ma már a legegyszerűbb helyzetek megoldására szőtt elképzeléseket is ezzel a kifejezéssel illetik, ezért

praktikus meghatározni, miről beszélünk. Liddell Hart, amikor a stratégia Clausewitz által használt fogalmát elemzi, megállapítja, hogy a modern időkben egyre ritkább, hogy a háború katonai tervezése és irányítása, valamint az állami irányítása Frigyeshez vagy Napóleonhoz hasonlóan egy kézben lenne (Liddell Hart, 1967., 319. o.). Ez egyébként akkor is két funkció, amikor egy kézben van. Liddell Hart a “stratégia” kifejezést megtartja a katonai szintnek, de megkülönbözteti azt az állami vagy politikai szinttől, amelyet nagy vagy magasabb stratégiának nevez (Uo., 321. o.). Ezen a szinten tervezik és alakítják az ország gazdasági forrásait és emberi erejét abból a célból, hogy fenntartsák a harcoló szolgálatokat (Uo., 322. o.). Ahogy ő fogalmaz, “a stratégia horizontját a háború határolja, a nagy stratégia túltekint a háborún, az azt követő békére” (Uo.).

A stratégia és a nagy stratégia megkülönböztetése rendkívül fontos lépésnek bizonyult, s maga a nagy stratégia terminus fényes pályafutásnak indult. Ezen belül érdekes fejlemény volt, hogy a katonai elem viszonylagossá vált, s a figyelem az állami vagy politikai stratégiai szint sokkal átfogóbb horizontjára irányult. A katonai stratégia mibenléte és jelentősége pedig a konkrét nagy stratégiák egyik jellemzőjévé vált. A nagy stratégia meghatározásának és értelmezésének azonban számos változata jött létre, s bár a terminus népszerűsége nem halványult, egyértelműsége romokban hever, a stratégia terminushoz hasonló amortizáción ment keresztül, s minden használatánál újra meghatározást igényel. Jó példa erre a Gaddis által használt definíció, miszerint nagy stratégia a feltételezhetően korlátlan törekvések összehangolása a szükségszerűen korlátozott adottságokkal, ahol a nagy jelző nem az államokhoz köti a stratégiát, hanem egyszerűen annak a tétjéről szól (ld. Gaddis, 2018.). A legközkeletűbb használata azonban kifejezetten az államokhoz köti, s az egyes kormányzatok vagy stratégiák által kidolgozott, időben viszonylag jól körülhatárolható, az adott ország védelmi, biztonsági, külpolitikai célrendszerét írja le nagy stratégiaként. Ennek tágabb felfogása, amikor egyfajta “intellektuális architektúráról” beszélnek, amely formát és szerkezetet ad a külpolitikának (Brands, 2014., 3. o.).

Természetesen a biztonság- és külpolitikai értelmezéstől már csak egy lépés az államok általános stratégiája, amely magába foglalja a több évtizedre vagy még annál is hosszabb időre való tervezést (Lobell, 2009.). Az egyszerűség kedvéért a stratégia kifejezést erre fogjuk használni, tehát azt az “intellektuális architektúrát” értjük alatta, amely formát és szerkezetet ad a hosszú távú tervezésnek, s amely architektúrán belül folyamatosak a

változások, hagyományok keletkeznek, alakulnak át és múlnak el, s akár több, különböző életciklusban lévő hagyomány együttes jelenléte is megfigyelhető. S bár elszakadunk a stratégia eredeti háborús, illetve háborúra és békeidőre való alkalmazási keretétől, elméletileg sokszor visszacsatolunk ide, mivel az alapstruktúra, a törekvések és az adottságok, az elképzelések és a lehetőségek összehangolása itt a legtisztábban demonstrálható.

A stratégiának az élet egyes szegmenseivel való kapcsolata szempontjából különböző dimenziói lehetségesek, melyek közül minket itt elsősorban a külső stratégia foglalkoztat, amelyben a nemzetközi rendszer hatásait igyekeznek összehangolni a belül keletkező igényekkel. Többször fogunk beszélni a Kínai Népköztársaság, illetve más államok viselkedéséről. Az államnak ez az antropomorfizálása azokon a nézeteken alapul, amelyek az államot szándékos cselekvőnek, valamiféle “személyiséggel” bírónak, “jogi személyiséggel”, korporációnak, vagy ahhoz hasonlóknak tartják (Wendt, 1999., 215. skk., Waltz, 1979., 134. o., Runciman, 1997.). Az államnak azt a realista felfogását követjük, hogy az valóban létező, cselekvő egység, amely nem bontható le alkotó összetevőire (Wendt, 1999., uo.). Így tudunk aztán beszélni az állam cselekedeteiről, érdekeiről, identitásáról. (Minket a vizsgálat során azonban egyként érdekelni fog az adott szereplő, a Kínai Népköztársaság karaktere és az a közeg, stimulus-rendszer, történet, amelynek részese.)

A külső stratégiától megkülönböztetjük a globális stratégiát. Ezalatt olyan stratégiákat értünk, amelyeknek “korlátlan törekvései” között olyanokat is tudunk azonosítani, amelyek a globális térre vagy a teljes emberiségre vonatkoznak. A törekvések lehetnek átfogóak, tartalmazhatnak komplett képet az emberiség kívánatos jövőjéről, de lehetnek korlátozottak, egy-egy ágazatra, az emberi élet egy-egy összetevőjére vonatkozóak. Ugyancsak eltérhetnek egymástól az elvonatkoztatási szintjüket tekintve, tartalmazhatnak nagyon konkrét elképzeléseket, s gyakorlati cselekvésre lefordíthatatlan, elvont ideákat is. S természetesen nagyon eltérhetnek egymástól a tényleges stratégiai, tervezési megvalósulásukban, a valóságosan hozzájuk rendelt “korlátozott adottságok” tekintetében.

1.2.2 Az érdekek és az identitás

A stratégia közvetlen formáló erői tulajdonképpen az érdekek. Ezek azok az ideák, amelyek realista megközelítésben a biztonsági igények teljesítésének módozatairól szólnak

(Waltz, i. m., 134. o.). Wendt szerint ezek olyan motivációs erők, amelyek azt foglalják magukban, amit az adott állam akar. Az érdekek az identitás az előfeltétele az identitás, formálójá, abban gyökerezik (Wendt, i. m., 231. o.), bár a többi állam, a külvilág számára a maga nézőpontjából az érdekek és azok érvényesítése az érzékelhetőbb és fontosabb. Ezek konkrétak, de kulturálisan és történelmileg változóak (Uo., 233. o.). Mivel a kínai politikum, általában a kínai társadalmi érintkezés és együttműködés a hétköznapi érzékelés szintjén jelentősen másképp is működik, mint az más, elsősorban a nyugati társadalmakban megfigyelhető, kézenfekvőnek tűnik Wendt nemzetközi politikáról szóló elméletéhez fordulni kiindulásképpen (ld. Wendt, 1999.), főképpen az identitás és az érdek fogalmainak elsődleges használata miatt. Wendt szerint “az identitás az, ami a dolgokat azzá teszi, amik” (Uo., 224. o.), leszűkítve és a tárgyra alkalmazva pedig “a szándékos cselekvők tulajdonsága, amely motivációs és viselkedési hajlandóságot hoz létre” (Uo.). “...alapvetően szubjektív vagy egység-szintű minőség - folytatja -, amely a szereplő önmegértésében gyökerezik” (Uo.).

Mi meglehetősen tág értelemben fogjuk használni az identitás fogalmát, s bizonyos összetevőit, illetve bizonyos hozzá tartozó struktúrákat külön is megnevezünk. Bele fogjuk érteni azt az információ mennyiséget a maga sajátos szerkezetével, amelyet a szándékos cselekvő önmagáról és a vele kapcsolatos világról tud, s amely megalapozza és befolyásolja az irányultságait és a szándékait. Ennek kapcsán időnként, amikor szükséges, a háttértudás kifejezést használjuk. A fogalmat (*Background*) Searle dolgozta ki, azt állítva, hogy minden, a szándékoltsággal és az irányultsággal (*Intentionality*) kapcsolatos státusz, egyszerűbben minden tényleges, összetett szándék “roppant metafizikai apparátust” előfeltételez (Searle, 1998., 108. o.). A háttértudásnak Searle szerint van a “mély”, minden ember számára adott része, s van kulturálisan meghatározott része is, amit ő a háttértudás “helyi kulturális gyakorlatának” nevez (Uo., 109. o.). Fontos hozzátennünk, hogy a két rész között átjárás van, még olyan értelemben is, hogy “helyi kulturális gyakorlatokat” a személyek, csoportok vagy korporációk univerzálisként értékelhetnek. Ezeknek az információs bázisoknak meghatározó szerepük van az identitásokban.

Ugyancsak használni fogjuk az intézmények, s különösképpen az informális intézmények eredetileg North által megalkotott fogalmát (North, 1990). Az intézmények eszerint “az ember által kifejlesztett kényszerek, amelyek formálják az emberi együttműködést” (Uo., 3.

o.). Ezen belül az informális kényszerek “a társadalmilag átvitt információból” jönnek, amelyek “annak az örökségnek a részei, amelyet kultúrának nevezünk” (Uo., 24. o.). Az informális intézményeknek, társadalmi normáknak nagyon nagy szerepük van abban, hogy mit szabályozzanak formálisan, s azokban a döntési szituációkban, amelyekben a formális szabályok képtelenek egyértelműsíteni az aktuális döntést. Mind a formális, mind az informális intézmények fontos részei az identitásnak, még ha vannak és lehetnek közöttük olyanok is, amelyek univerzálisak, vagy amelyeket az érintett személy vagy közösség univerzálisnak, s így az emberi identitása részének gondol.

A háttértudás, illetve az intézmények, informális intézmények fogalmának használatára azért van szükségünk, mert ezek strukturálják a konkrét állami identitást és identitáselemeket. Továbbá már Wendt identitás meghatározásában is látjuk, hogy van némi eltérés aközött, hogy egy személy vagy egy korporáció “az, ami”, s aközött, aminek tudja magát (Wendt, i. m., 224. o.). Almási Miklós szemléletes megfogalmazása szerint “...az identitás mindig több, mint amit az egyén önmagáról tud, az öntudat nem képes átfogni saját identitását, magyaráni, nem tudja a maga totalitásában, hogy kicsoda” (Almási, 2019., 75. o.). Állam esetében akár az elemzés külön tárgya lehet az identitás tudata és tényleges valósága közötti viszony. Ezt azért is fontos hangsúlyoznunk, mert a manapság divatos “identitás-politika” kifejezésben például csak az öntudatra vagy önszemléletre, ráadásul sokszor kifejezetten kreált, eltorzított önszemléletre támaszkodnak, mint bizonyos politikai mozgalmak szellemi alapjára, s ezt kapcsolják össze az “egyedüli hovatartozás” redukcionista eszméjével (Sen, 2006., 20. o.).

1.3 Elméleti keret és módszertan

Mivel abból fogunk kiindulni, hogy a Kínai Népköztársaság stratégiája Kína-központú, belső fókuszú stratégia, akár különösnek is hathat, hogy a megértéshez mégis Waltz legegyszerűbb sémáját használjuk, amely egy nemzetközi struktúrát tételez fel, melynek a rendszerrel interakcióban lévő egységei az államok (Waltz, 1979, 40. o.). A kínai állam utolsó bő kétszáz éves periódusa másról sem szól, mint az ezzel a rendszerrel való

találkozásról, s az ebben való drasztikus formálódásról. A rendszer részévé válás folyamata során keletkezett és keletkező stimulusok lényeges változásokat indukáltak a kínai állam identitásában, s ily módon döntő befolyással vannak mindenkori stratégiájára.

Ugyanakkor fő figyelmünk a Kínai Népköztársaság stratégiájára, illetve globális stratégiájának lehetőségeire irányul, ezért nem tartanánk elégséges magyarázatnak, ha elvontan a túlélés és a biztonság igényeire adott válaszokkal próbálnánk meg mindezt leírni, s nem találnánk döntő jelentőségűnek azokat a felszínes szemlélő számára is megjelenő megkülönböztető jellegzetességeket, amelyet a kínai állam és a mögötte lévő civilizáció képvisel. Ebben segít bennünket Wendt elméletének az a része, amely az “egységet”, adott esetben a Kínai Népköztársaságot ontológiai szempontból vizsgálva, azt az identitásával és az érdekeivel írja le (ld. Wendt, 1999).

1.3.1 Identitás-elmélet

Fontosnak tartunk azonban Wendt sémájával kapcsolatban néhány korlátozást, különbséget tenni. Hogy elméletében a szélesebb vagy teljes értelmű identitást akarja használni, azt azzal garantálja, hogy az identitás négy fajtájáról beszél, amelyek együttesen érvényesülnek: az egyéni vagy korporatív, a típus-, a szerep- és a kollektív identitásról. Dimenziókat ad az identitásnak, elkerülendő néhány tipikus hibát, amelyek az identitás egy-egy szempontjának, vagy egy-egy identitás-elemnek a kiragadásából fakadhatnak. Az identitás kialakulása és formálódása szempontjából elméletileg és módszertanilag fontos az egyéni és a személyes identitás megkülönböztetése (Assmann, 1999., 130. o.), illetve ezek dinamikája. Az egyéni (esetünkben a korporatív, állami) identitás az, amely a hordozóját “mindenki mástól (”szignifikánsan”) megkülönböztető vonásokkal, a hús-vér test vezérfonala mentén kifejlődött tudat az egyén (esetünkben az állam - *K. Gy.*) redukálhatatlan sajátosságáról, összetéveszthetetlenségéről és pótolhatatlanságáról” (Uo.). Wendtnél ez platform más identitások számára (Wendt, i. m., 225. o.). A személyes identitás viszont az állam széles környezete, a nemzetközi rendszer általi elismertségére és besorolhatóságára vonatkozik. Míg előbbi az individualizáció, addig a személyes identitás a szocializáció folyamatában keletkezik. Az állam “individualitását” ebben az értelemben főként a saját területével és lakosságával való reflexív viszonya, míg “szociabilitását” a nemzetközi

rendszerben való reflexív létezése adja. A kettő lényegileg határozottan megkülönböztethető, a közöttük lévő határ azonban elég bizonytalan, s közvetlenül is képesek egymást befolyásolni, áthatni. Hasonló szerkezetet láttunk a háttértudás fogalmánál is, ahol a “mély háttértudás” volt a közös minden ember és minden kultúra számára, s ezen a platformon értelmeztük az eltérő különböző “helyi kulturális gyakorlatokat” (Searle, i. m., 109. o.), miközben el kellett ismernünk, hogy a kettő közötti határ bizonytalan és átjárható.

Egy személy, közösség vagy korporáció identitásának vizsgálatakor jellemző torzítások jönnek létre, ha nem ismerjük fel az identitás pluralitását. Hogy ugyanaz az alany egyszerre több halmaznak is a részese lehet, beszéljünk akár közösségekről, akár társadalmi kategóriákról, akár külső nézőpontokról (Fearon, 1999., 34. o., Sen, i. m., 20. o.). Az identitás pluralitását mi azonban nem úgy fogjuk érteni, hogy egy személynek vagy korporációnak, államnak számtalan identitása lehet (Wendt, i. m., 230. o., Sen, i. m., xiii. o.), hanem az identitást, jelesül a Kínai Népköztársaság identitását egyetlen összetett, változó komplexumként fogjuk fel, fontosnak tartva az “egyedi identitásokon” túl azok együttállását, egymásra következését, átalakulását, egyszóval az identitás belső dinamikáját is.

A személyes és kollektív identitás szorosan összefügg, hiszen az Én kintről, vagyis létezésének közege, a saját csoportja felől épül fel, miközben a kollektív identitás nem létezik az azt hordozó egyének nélkül (Assmann, i. m., 129-130. o.). Az állam identitásának esetében ez bonyolultabb. A félreértések elkerülése végett le kell szögeznünk, hogy az állami identitás nem kollektív identitás. Ezen kívül minden identitás-fajtának megfelel. Tehát besorolható vagy besorolhatja magát társadalmi kategóriákba, ami itt értelemszerűen az államok kategóriáit jelenti (pl. demokrácia, tengeri hatalom, az Egyesült Államok szövetsége stb.). S ugyancsak megfelel a szerep-identitásnak, vagyis identitásának lényeges összetevője, hogy más államok minek és milyennek látják.

Az állami identitás nem tiszta analógiája az emberi egyed identitásának. Az állami identitás materiális hordozója az állam területe és népessége egy specifikus, magát az identitást jelentősen befolyásoló szerkezetben. A nemzetközi rendszerből az államot érő stimulusokra azok nem mechanikusan, a túlélés nyers ösztöne által vezérelve reagálnak, hanem “feldolgozzák” az őket ért ingert az intézményrendszerük, a készenlét és a beállítódottságok útján, s így formálják ki az érdekeiket, melynek alapján cselekszenek. Az állam a maga identitásán és önszemléletén belül identitások és érdekek tömegével bánik. Az

állam polgárai rendelkeznek az ebből fakadó identitással, de seregnyi másikkal is. Közülük nem mind releváns az állam szempontjából, de sok igen, például az etnikai, a lokális, az osztály identitás stb., s természetesen bánnia kell az államnak az ezeknek megfelelő kollektív identitásokkal is.

Ha a Kínai Népköztársaság érdekeiről, identitásáról, cselekedeteiről, nemzetközi viselkedéséről szeretnénk beszélni, annak elméleti kereteit muszáj a lehető legelvontabban megvonni, különben az elemzés nehézségekbe ütközik. Ezért nem fogunk például nemzeti érdekről, nemzeti identitásról, kínai nemzetről beszélni, mert egyrészt a kínai társadalom és a benne lévő identitás-viszonyok sokkal bonyolultabbak, mint hogy hasznos lenne ilyen egységesítő, amelioratív kategóriával leírni, másrészt ez eltakarná a kínai állam identitását és érdekképzését jellemző alapvető, igen összetett sajátosságokat, amelyek vizsgálata éppen dolgozatunk egyik célja.

1.3.2 Szövegvizsgálat, szövegértelmezés

Kutatásunk során igyekeztünk a felvázolt elméleti keretnek megfelelően a kínai stratégia-építést az érdekek és az identitás bázisáról megvizsgálni. Az általános kínai adminisztrációs és kulturális gyakorlat kézenfekvővé teszi, hogy az adatgyűjtés tekintélyes részét elsősorban szövegek vizsgálata segítségével végezzük el. Itt nem csak pusztán arról a lehetőségről van szó, hogy a szöveg-elemzés termékeny módszerét alkalmazzuk (Milliken, 1999.), hanem arról is, hogy a kínai világban, az állami, a hétköznapi és a kulturális életben is rendkívüli szerepe van az írásbeliségnek, a szövegeknek. Hagyományosan is, s a jelenkorban is. Az időben egymást követő, egymásra épülő, az előzményekre folyamatosan reflektáló szöveg- és dokumentumfolyamok nem csak a történetírást jellemzik (Balázs, 1976., 183-184. o.), hanem a bürokratikus társadalom minden szegmensét. Mind a kormányzat, mind a Kínai Kommunista Párt a maga elképzeléseit, értékeléseit, célkitűzéseit, határozatait jól definiálható dokumentumokba foglalja, s ezek a cselekvés, a tevékenység viszonyítási alapjai lesznek. A bürokrácia által termelt dokumentumtömeg ugyan nem kerül nyilvánosságra, s a döntő része nyilván érdektelen is a szempontunkból, a nyilvános dokumentumok keletkezése, kompozíciója ugyanezt a mechanizmust követi.

Az adminisztráció és a szövegek kapcsolata annyira erős, hogy még az adminisztráción

kívül keletkező szövegeket is időről időre igyekeznek “kánonba” foglalni, s ezzel mintegy rájuk tenni a hivatal értékítéletét. Ennek a történelem során óriási szerepe volt például a fennmaradás tekintetében. A “hivatalos” gyűjteményeket - verseket, irodalmi, történelmi szövegeket stb. - megfelelően sokszorosították, őrizték, terjesztették.

1.3.3 Érdek, identitás, sajátos struktúra

A kínai állam érdekeinek és identitásának rekonstrukciójához való adatgyűjtés során nem is nagyon lehetett más választásunk, mint a különböző történelmi rétegekből származó szövegekre támaszkodni, s azokat értelmezni a jelenkor fényében. Ehhez a hagyományos kínai kozmológia, a 19-20. századi nagy fordulatok és a jelenkor meghatározó szövegeire is támaszkodtunk. Az érdekek felmérése és rendszerezése során hagyományosnak mondható területi felosztást követtünk, az értelmezés során viszont azt kerestük, van-e valamilyen sajátos, jellegzetes belső struktúrája ennek. Módszertani előfeltevésünk az volt, hogy amennyiben egy speciális belső struktúrát tudunk felmutatni, akkor annak az identitással, illetve a globális elképzelésekkel való összefüggését lenne praktikus különösen megvizsgálnunk kutatási kérdésünk megválaszolásához.

Az identitás felméréséhez összetett adatgyűjtési folyamatra volt szükség. Három területre osztottuk az egészet, ami már önmagában is kapcsolódott az érdekrendszer belső struktúrájához. A területi identitás terén régi felmérésekre, térképészeti munkákra, Kína- és birodalom-értelmezésekre, illetve a politikai irodalomra támaszkodtunk. A szerveződés terén az ezt felmérő másodlagos irodalmat, illetve modern értelmezéseket is használtunk. A civilizáció és kultúra terén kombinálva támaszkodtunk a klasszikus irodalomra és bizonyos értelmezésekre is.

1.3.4 A stratégia elemzése

A stratégia elemzését alapvetően a párt és a kormányzat dokumentumainak elemzése alapján végeztük el. A stratégia-építés szempontjából különösen fontos dokumentumok a kommunista párt kongresszusaira készült beszámolók. Az 1992 óta rendszeresen öt évenként készülő, hasonló, sokszor azonos felépítésű és tagolású, a megelőzőre nyilvánvalóan

közvetlenül reflektáló, a megelőző öt év határozataiban és beszédeiben felhalmozódó eszméket magába szívó dokumentumok lényegében magukba foglalják a kínai stratégiát. (Az 1992 előttiak is ugyanezt a funkciót töltik be, de mind az ütemükben, mind a struktúrájukban sokkal hektikusabb képet mutatnak.) A jellegzetesen száraz, ugyanakkor minden tagmondatában pontosan súlyozott, belső utalásokkal teli szövegek értelmezése nem egyszerű, de valójában ezt kell elvégezni a stratégia alakulásának megértéséhez. Ezt egészítik ki általában a vezetők, leginkább az első vezetők beszédei, melyek kötetbe szerkesztése az 1950-es évek óta szigorúan sztenderdizált mederben zajlik, s a kiterjedt beszédfolyamokból a stratégiai igényeknek megfelelő kánont fabrikálnak.

A kormányzati szárny fontos, stratégiai érintettségű dokumentumai, amelyeket használtunk, az úgynevezett “fehér könyvek”. Egy-egy szakterület vagy problémacsoport részletes magyarázatai, szakpolitikai, elméleti, sokszor történeti összefoglalói. Vannak tárgykörök, amelyekben megfigyelhető a fehér könyvek publikálásának viszonylagos rendszeressége, de inkább azt mondhatjuk, hogy nagyon fontos, aktuális problémákat dolgoznak fel ezek a dokumentumok. Magyarázó, orientatív jellegű szövegek, a politikai elit mégis úgy tekint rájuk, mintha normatívák lennének.

Az említett dokumentumok kontextusban tartják a tényleges gyakorlatot, s mivel a szöveg-termelés is folyamatos, a szövegek és a gyakorlat folyamatosan kölcsönösen reflektálnak egymásra. De a lezártág, a befejezettség, az elrendezettség érzetét mindig a szöveg kelti. A direkt politikai akarat kifejeződése. Rendszerüket és működésüket áthatja a kínai írásbeliséget hagyományosan jellemző kanonizáló igény. Ez a hatalmas méretekből és a keletkező irdatlan mennyiségű szövegből fakad. Folyamatos a törekvés mind a történetírás, mind a politikai irodalom, mind a szépirodalom területén a szövegek, de még inkább a szerzők felmenő rendszerű szelekciójára. Eredményképpen alakulnak ki szövegkánonok a történetírás és a politika területén, s szerzői kánonok a művészetekben. A logika a császári vizsgarendszerből fakad, amelyet ugyan 1905-ben megszüntettek, de logikája hosszú története során oly mértékben hatotta át a közgondolkodást, hogy szerepe ma sem elhanyagolható.

Ennek megfelelően figyelembe kell vennünk, s az elemzés során támaszkodnunk kell a mai szövegeknek is arra a rétegére, amelyeket nem a döntéshozó szervezetek termelnek, de referencia-szövegeknek tekinthetők. Ezeket meghatározott médiumok és többé-kevésbé

pontosan meghatározható tudományos szerzők írják. A propagandában és a napi diskurzusban is nagy a jelentőségük, mert ezek tartalmazznak olyan kijelentéseket és megközelítéseket, amelyek jelen vannak a politikai elit gondolkodásában, de valamilyen oknál fogva mégsem akarják “hivatalos állásponttá” tenni. Ilyen például a Global Times nevű napilap, amelynek publicisztikai és elemző írásai élesen kimondanak olyan állításokat, amelyeket a kormányzó elitben sokan gondolnak, de nem mondanak ki nyilvánosan. Ilyen például Eric X. Li munkássága, aki tudatosan nyugati kategória-rendszerrel, kifejezetten a nyugati olvasó számára rendszerezi és magyarázza a kínai politikai szisztémát (Li, 2013.).

Ebbe a csoportba sorolhatjuk továbbá a szakértők és tudósok nyilvános elemzéseit is, ide sorolhatók bizonyos kritikai fenntartással olyan professzorok, mint Yan Xuatong, Qin Yaqing vagy Shi Yinhong. A nemzetközi kapcsolatok területén viszonylag széles vita zajlik egyébként Kínában, s eltérő nézetek is nyilvánosságot kapnak. Ugyanakkor ezek a viták nem politikai természetűek, nem vitatnak doktrinális kérdéseket, s nem személyesek. Az ezek során keletkező szövegek inkább csak megvilágítják, hogy milyen megfontolások állnak az aktuális gyakorlat háttérében, s hogy ezek alapján melyek azok az elemek, amelyeket éppen újraelemeznek. (Zajlanak nyilván politikai viták is, időnként érzékelhető, hogy vannak, akik lényegileg is vitatják az “irányvonalat”, erről azonban a kínai bürokrácia természetének következtében kívülről nem lehet plasztikus képet alkotni. A kínai külpolitika elemzésében ez állandó bizonytalansági tényező.)

A szövegek és a cselekvés viszonyának elemzése során természetesen merítettünk a magyar nyelvű irodalomból is. Magyarországon az idők során változó intenzitással és színvonalon foglalkoztak az éppen aktuális Kína elemzésével. Ennek megfelelően nem keletkezett diakronban átfogó diskurzus, hanem inkább a szigetszerű nagy teljesítmények a jellemzők. A kutatás ideje alatt hunyt el a magyar Kína-kutatás két jelentős személyisége, Tóth Barna és Juhász Ottó, akiket volt szerencsénk személyesen is ismerni, s velük rendszeresen konzultálni. Dolgozatomat az Ő emléküknél is ajánlom.

1.3.5 Nyelv és attitűd

A disszertációban nem használunk kínai karaktereket, a neveket, s az esetenként a pontos azonosítás miatt szükségesnek tartott kifejezések latin betűs megjelenítésére a pinyin átírást

használjuk. Ezzel kapcsolatban Magyarországon eltérő gyakorlatok érvényesülnek, hiszen létezik a kínai nevek magyaros átírásának szabályzata. Mi elsősorban azért döntöttünk a pinyin használata mellett, mert ez szélesebb lehetőségeket nyújt az adatbázisokban és az interneten való kereséshez, továbbá a kínai kutatók a latin betűs műveikhez ebben a formában írják le a saját nevüket. Természetesen olyan emberként, aki sokat írt Kína tárgykörében, látjuk azt is, hogy a pinyin átírás használatának hátrányai, nehézségei is vannak (ld. Krajczár, 2007., 220-224. o.).

A kifejtés logikája természetesen eltér a kutatás logikájától. Ennek megfelelően igyekszünk a feldolgozott szövegekből csak annyit idézni, amennyi a mondandónk megértéséhez feltétlenül szükséges, törekedvén arra, hogy ne feszítsük szét a dolgozat kereteit, ugyanakkor állításaink és következtetéseink világosak legyenek.

Nem tartozik szorosan az alkalmazott módszerhez, de a tisztesség kedvéért szükséges megemlítenünk, hogy a szerző érdeklődésén és ismeretein túl az attitűdjét is befolyásolta, hogy korábban újságírói munkája részeként sokat járt Kínában és a térség más országaiban, s 2002 és 2005 között Pekingben élt és dolgozott, mint állandó tudósító. Nagy tisztelet alakult ki benne a kínai emberek, a kínai kultúra és a tapasztalt egészen megdöbbentő ütemű és színvonalú fejlődés iránt. Mindez szándékai szerint nem befolyásolta kritikus szemléletének fenntartásában és érvényesítésében.

1.4 Nézetek, irányok, irodalom

A kínai globális stratégia, illetve a globális térben való viselkedés elemzésének és megítélésének olyan alapjai vannak, amelyek akkor is kritikus jelentőségűek, ha látszólag az adott kutató vagy kutatás nem is foglalkozik velük. Ilyen a felvázolt – az érdekeket és az identitást komplexen kezelő – elméleti keret, ilyen a Kínával, a kínai civilizációval és államisággal kapcsolatos felfogás, s ilyen magának a kínai identitásnak számos szerteágazó lehetőséget hordozó felfogása. Ezek sokszor már azelőtt eldöntik egy-egy kutatás irányát, hogy az ténylegesen megkezdődött volna. (Ez más térségekre, népekre, államokra is vonatkozik, főképp, ha civilizációs meghatározottságuk kisebb-nagyobb mértékben eltér a

nyugatitól.) A kínai stratégiával, globális stratégiával, a globális térben való viselkedéssel foglalkozó kutatások – bizonyos értelemben természetesen – többnyire nem nyúlnak vissza ezekhez a problémákhoz, vagy csak nagyon leegyszerűsítve érintik azokat. Ezért az irodalom és a felfogások vizsgálatakor viszonylag elkülönítetten vesszük számba először a legjellemzőbb Kína-koncepciókat, majd a globális Kínával, s így a stratégiával kapcsolatos irodalmat is.

1.4.1 „Régi Kína” – „Modern Kína”

A Kínáról való nyugati gondolkodás egyfajta antitézise a kínai önképnek, amelyet majd az identitás vizsgálata során nézünk meg közelebbről. Legfőbb problémája kezdetben az volt, hogyan lehet az addig nem tapasztaltat leírni azoknak a fogalmaknak a segítségével, amelyeket az addig tapasztaltak alapján alkottak meg. Wang Hui, a kínai modernitásról szóló felfogása miatt sokat vitatott tudós három olyan ellentét-párt állít fel, amelyek segítségével véleménye szerint a Kínán kívüli tudósok elgondolják és elemzik Kínát. Ezek: a birodalom és az egységesen szervezett (nemzet)állam, az egységes, bürokratikus adminisztráció és az uralkodó által az érdekek birtokkal való megfizetésének rendszere, valamint a szertartások és az intézmények (Wang, 2011, 64-65. o.). Láthatóan a probléma középpontjában a bürokratikus adminisztráció, pontosabban a bürokratikus meg szervezett társadalom áll, amely önmagában lehet, hogy érthető lenne, de van egy sor jelenség, amely ezt kikezdi. Vannak a birodalomban népek, csoportok, amelyekre vagy nem terjed ki a bürokratikus szervezettség, vagy nem úgy, mint a többségre. Ha a bürokrácia és az azt működtető mandarinátus mindent dominál, akkor mi a szerepük és a státuszuk az adománybirtokoknak? S ha az univerzális ideológia, a konfucianizmus intézményrendszere teljesen inkorporálódott a bürokráciába, akkor hogyan lehet kezelni annak spiritualitását és vallásos jellegű, vagy arra emlékeztető gyakorlatát? Étienne Balázs szerint ez a bürokratikus meg szervezett társadalom és maga a bürokrácia “Kína történetének kulcsa”, a változatlanág érzetének alapja (Balázs, 1976., 14-19. o.). Ennek modernkori változata vizsgálatunk tárgyát kell képezze.

Maga Wang igyekszik kritikusan szembenézni azzal, hogy a történészek zöme, úgy a nyugatiak mint a kínaiak, amikor általában a “régi Kínáról” beszél, annak kulturális,

szociológiai, tulajdonjogi stb. összetevőiről, akkor többnyire összemosódik az egész kínai történelem a 20. század közepéig. Van egy definiálatlan, széles értelmű, homályos, de mégis használható, hiszen intenzíven használt “régi Kína” fogalom. A történelem kommunista traktátusa például a kezdetektől 1949-ig feudalizmusról, fél-feudalizmusról beszél. Ugyanakkor a hétköznapi tapasztalat azt mutatja, hogy a közbeszéd, a tankönyvek, a telekommunikáció “régi Kína” alatt nem kizárólag, de elsősorban a Qing-Kínát, annak is az utolsó időszakait érti. Leginkább ide vezethetők vissza a még működő szokások, viseletek, építészeti formák, ételek stb.

A “régi Kínát” többnyire a “modern Kína” ellentétpárjaként használjuk, miközben arról, hogy mi is a “modern Kína”, eléggé eltérő nézetek vannak. Ennek is van hétköznapi rétege, amely az elképesztő ütemű változásoknak köszönhetően maga is dinamikus változásban van. Az elemzések tekintélyes része viszont a Nyugattal, beleértve Oroszországot is, valamint a japán modernizációval való találkozással, s az ennek hatására elindult változásokkal azonosítja valamilyen módon a kialakulását. Ez - különböző attitűdökkel - igaz a kínai elemzők jórészére, a kommunista elemzőkre is.

Aminek az elemzések és koncepciók sokféleségét köszönhetjük, hogy a “régi Kína” és a “modern Kína” üres fogalmi keretek, amelyekbe az elemzők nagy szabadsággal töltenek nagyon különböző tartalmakat. A mi eredeti kérdéseink megválaszolása szempontjából a tényleges probléma a kínai modernizáció mibenlétének a kérdése. Mi az a társadalmi-gazdasági, illetve állami-államszervezeti alakulat, amely modernizálódik, ezzel szoros összefüggésben minek a hatására és hogyan képes modernizálódni, s az milyen, amikor ez az alakulat már modernnek tekinthető?

1.4.2 A Nyugat felméri Kínát: Weber

A 19. század első felétől kezdődött, eleinte sporadikusan, majd egyre rendszeresebben a kínai életről, kultúráról, történelemről szóló adatok gyűjtése a külvilág számára. Ekkortól publikálnak folyamatosan nem-kínaiak a kínai életről traktáló szövegeket. A nyugati, továbbá az orosz és a japán történészek főképp a 20. század első felétől módszeresen kutatják a kínai történelmet. Kérdéseinkre ebben az időszakban keletkeznek jellegzetes, a mai diskurzust is befolyásoló válaszok.

Az egyik alapvető és népszerű megközelítést, amely szerint a Kelet, és nevezetesen Kína modernizációját a Nyugattal való találkozás hozta el, s amelyben Kína elkülönített egység, civilizáció, amely az önmaga belső potenciáljának köszönhetően nem modernizálódott volna, általánosabban, filozófiailag alapozta meg Max Weber. Az ő kérdése, hogy miért a Nyugat bizonyos kulturális jelenségei azok, amelyek “egyetemes jelentőségű és érvényű fejlődés irányába mutattak” (Weber, 2007., 9. o.). A híres *Előzetes megjegyzés* azt mondja, hogy a kultúra “valamiféle” egyetemes történetének a központi problémája “a polgári üzemi kapitalizmus a szabad munka racionális megszervezésével” (Uo. 17. o.). Ez pedig a Nyugat a maga racionalitásával, természettudományával, technikájával, jogával. Minden kultúrkörben zajlanak racionalizációk Weber szerint, a különbség éppen abból fakad, hogy “mely szférákat és milyen irányba racionalizálták” (Uo., 19. o.). Kulcsnak és viszonyítási pontnak azonban egyértelműen a Nyugat, “a modern nyugati racionalizmus sajátos mivoltának” a megismerését tartja (Uo.).

Jellemző módon a legfőbb különbséget Weber a saját egyetemes kultúra történetének központi problémájában, a polgári üzemi kapitalizmusban találja meg, amelynek Kínában a teljes hiányáról számol be. A kínai városoknak az európaiaktól teljesen eltérő funkciójáról és struktúráiról beszél, a városi élet eltérő racionalizációjáról, s a polgárság hiányáról. (Amit itt hiányol, az mellesleg Takó Ferenc szerint “a Kálvin utáni nyugati *puritán* városi középosztályt jelenti” (Takó, 2020., 207. o.).) Értelmezése szerint azért nem tudott belső erők hatására elindulni a kapitalizálódás, mert azok az intézmények nem jöttek létre, amelyeket a hiányzó polgárság épített fel - a Nyugaton (Weber, 1951., 13-20. o.). Szempontunkból valójában nincs jelentősége, hogy Webernek milyen mértékben van igaza, milyen a reputációja sinológus körökben. Ami lényeges, hogy fogalmilag körülbástyázott, jelentős tudományos respektussal bíró alapját adta a kívülről jövő hatásokra modernizálódni kezdő Kína koncepciójának.

A nyugati történészek között kialakult a hozzávetőleges konszenzus a “régi Kína” jellegéről, amelyhez természetesen Weber is hozzájárult bizonyos mértékben. Eszerint agrártársadalomról beszélünk, amely bürokratikus szervezettségű, sajátos társadalmi csoport, a mandarinátus irányítja, amely megtestesíti magát az államot, amely autokratikus vagy totalitárius, irányító eszméje és ideológiája a konfucianizmus (Balázs, 1976., uo.). Jellemzi továbbá patriarchális klán-rendszer és az állam földrajzi környezetét domináló adóztatási

rendszer, s amely befelé és kifelé is merev abból a szempontból, hogy képtelen a rugalmas intézmény-képzésre (Wang, 2014., 6. o.).

1.4.3 A modernizáció forrása: Fairbank, Levenson, Cohen

A weberi megfontolásoktól függetlenül, de látenszen az alapján számos Kína történetét kutató szerző a változásokat a kívülről jövő stimulusoknak tulajdonítja. John King Fairbank kiemeli, hogy Kína “külön politikai egység” maradt, amelyet az “életmód és a kormányzati rendszer” tartott össze, amelyek nagyon mélyen gyökereznek, s a múlt messzi távolából húzódnak máig, lényegében megszakíthatatlanul (Fairbank-Goldman, 2006., 14. o.). A civilizáció minden felhalmozott eleme jellegzetes kínai életmóddá integrálódott, amelyet a föld és annak használata táplált, kondicionált és természetesen korlátozott (Uo.). Nála is külön értékelődik az agrár jelleg, különösen összekapcsolódva az olyan életmódot befolyásoló tényezőkkel, mint a szélsőségesen nehezen, esetenként egyáltalán nem kontrollálható, más oldalról viszont egészen sajátos életlehetőségeket biztosító természeti adottságok (I. m., 15-17. o.). Fairbank átfogó képének lényege az elkülönült, egyedi civilizációs-állami-területi egység. A modernizáció feltétele pedig ennek a komplexumnak a nagyvilággal való találkozása, pontosabban a nagyvilág felé való felnyitása volt.

Fairbank szerint azonban ez nem a brit csatahajóknak köszönhető. Nagy szerepük volt szerinte a belső okoknak, a túlnépesedés, s egyben a 18. század végétől kezdődő természeti csapások, éhínségek, majd hatalmas lázadások estek egybe a külföldi behatolással. A kínai kormányzatnak pedig végig az volt a törekvése, hogy mindkettőt kontrollálja. A külföldi behatolás Fairbank szerint gazdasági tekintetben nem volt romboló hatású, súlyos csapás volt viszont az azt kísérő társadalmi bomlás, pszichológiai romlás, erkölcsi süllyedés (I. m., 187-189. o.). Ugyanakkor a kívülről jövő hatások táplálták szerinte a modernizációt, méghozzá meglehetősen ellentmondásos módon. Az egyre kiterjedtebb, hódító jellegű külföldi jelenlét alapvetően átalakította a kínai életmódot, összeomlasztotta a hagyományos kínai önképet, egyben jelentősen befolyásolta az “új Kína” igényével fellépő számos gondolkodási irányt - pozitív és negatív értelemben is (Fairbank, 2008. 3. o.).

Joseph R. Levenson, aki a modernizációt és az átalakulást intellektuális síkon vizsgálta, úgy vélte, hogy a bürokratikus kínai társadalomban kevés (vagy például a japánnál kevesebb)

potenciál volt a saját erőből való kapitalista fejlődésre. Ennek egyik fő okát abban látta, hogy a politikai vezetők rugalmatlanok voltak, hiszen státuszuk “adott intellektuális korpusz” birtoklásán alapult, amelynek nem voltak válasza az aktuális problémákra. A bomlóban lévő társadalmi szövet pedig alkalmas körülményt biztosított a kívülről való szellemi behatolásra (Levenson, 1968., 1. kötet, 159. o.). Levenson elmondja, hogy a kínaiaknak volt módszerük arra, ahogy a kívülről, így nyugatról is érkező szellemi produktumokat beépítették a maguk világába, érintetlenül maradv az import termék eredeti társadalmi meghatározottságaitól. Az intenzív külső invázió és külföldi jelenlét azonban olyan közel hozta egymáshoz a szellemi termékeket és azok társadalmi meghatározottságait, hogy a hagyományos adaptációs módszer már csak részlegesen vagy egyáltalán nem működött. Ehhez járult a külföldi invázió, a háborúk, s természetesen a belső problémák, hatalmas lázadások destruktív hatása, s a folyamat során megérlelődött a társadalom szembefordulása a hagyományos Kína építményének bizonyos elemeivel (Uo., 163. o.).

Levenson szerint a kínai modernizáció a konfucianizmussal való szembefordulást kellett, hogy jelentse, hiszen lehetetlen volt fenntartani a régi “lényeg” és az új “eszköz” viszonyát a “régi” dominanciája mellett. Ugyanakkor az “új” széleskörű elfogadottságát úgy lehetett megteremteni, hogy képviselőinek megmaradt a szembenállása annak hordozóival, az idegenekkel, a Nyugattal szemben. Hangsúlyozza, hogy ez a szembenállás azért nagyon messze van a hagyományos idegen-ellenességtől, s képviselői egyben szemben állnak a hagyományos konfucianizmussal, a tudomány, a technológia, bizonyos politikai eszmék, így a demokrácia, később a marxizmusból származó, nyugati eredetű fogalmak és elméleti elemek lényegi célokként való használatával (I. m., 3. kötet, 110-111. o.).

Ugyanebben a tudományos körben született egy nagyon előremutató mű, Paul Cohen *Discovering History in China* című könyve, amely kísérletet tesz hagyomány és modernitás szembeállításának meghaladására (Cohen, 1984.). Azt állítja, hogy Kína 19. századi, nyugatiak által megírt története túlzottan is a nyugatiak szerepére koncentrál, s így olyan történeteket, konfliktusokat, feszültségeket, megoldásokat, dokumentumokat tol be az elemzés során a folyamatok centrumába, melyeknek valójában nem ott van a helyük. Lehet például centrális folyamatként tárgyalni a brit ajánlatokat és követeléseket, azok menedzselését a két ópiumháború között, de a központi esemény Kínában akkor is a tajping felkelés volt, amely a dinasztia felszámolásával fenyegetett. Az, hogy a kínai átalakulás

időszaka az a periódus volt, amelyben intenzív volt a külföldi jelenlét, s amely kétségtelenül az egyik lényeges tényezője volt a folyamatoknak, nem jelenti azt, hogy meghatározó, magát az átalakulást alapvetően befolyásoló tényező volt (I. m., 68-69. o.). Főképp nem azokból a szempontokból, amelyeket utóbb számonkérnek rajtuk. Nyilvánvalóan erősíthette a Nyugat túlhangsúlyozását, hogy számos kínai értelmiségi és mozgalom is egyrészt rendkívül élesen fordult szembe a kínai múlttal, másrészt a nyugatosításban kereste a megoldást. Az is bizonyos, hogy ez az értelmiségnek az a keskeny rétege volt, amely kapcsolatban volt a nyugatiakkal, vagy ismertté vált számukra. Ráadásul vannak elemzések, amelyek azt bizonyítják, hogy a konfucianizmus legradikálisabb 20. század eleji kínai bírálói “öntudatlanul is a befolyása alatt álltak éppen azon hagyomány mélyen gyökerező gondolkodásmódjának, amelyet bíráltak” (Uo., 85-86. o., idézi Yü-sheng Lin (Lin Yusheng) történészt.).

1.4.4 Magyar interpretáció: Jordán-Tálas

Levensonhoz hasonló nyomon jár a téma legjelentősebb magyar feldolgozása, amely szerint “a modernizáció folyamatát a XIX. század közepe felé a nyugati fejlett tőkés országok behatolása indította el és kényszerítette ki” (Jordán-Tálas, 2005., 9. o.). Ugyanakkor erőteljesen hangsúlyozza a belső tényezők szerepét, amelyek “végig aktív részesei, illetve (...) elszenvedői vagy haszonélvezői voltak a modernizációnak” (Uo., 11. o.). Sajátosságként emeli ki, hogy a modernizációs folyamat konfuciánus társadalomban zajlott le, s téves, egyoldalú értékelésnek tartja, ha a konfucianizmust pusztán “konzervatív, múltba tekintő, a változásokat mereven elutasító és a tradíciókhoz ragaszkodó” felfogásként írják le. Felhívja a figyelmet, hogy a “konfuciánus országok” 20. század végi gazdasági sikerei valószínűleg erőteljesen összefüggenek magának a konfucianizmusnak modernizálódott, vagy csak modern körülmények között működő elemeivel (Uo., 12. o.).

1.4.5 Marxisták

Annyiban még a kínai marxisták is besorolhatók lennének a csoportba, hogy a viszonylagos történész-konszenzushoz hasonlóan ítélik meg a “régi Kínát”. A nézetek aztán

ott válnak el egymástól, hogyan értékelik az első ópiumháborúval szimbolizálható, bár már korábban megjelent, döntő külső stimulust magát, illetve annak hatásait. A marxista megközelítés azért különösen érdekes, mert a kínai kutatók és egyéb szerzők jórészt és talán lényegében nyugati eszközkészlettel dolgoznak. További sajátossága, hogy egyként a meghaladandó múlt, így a “régi Kína” részének tekintik a Nyugattal való találkozásnak a 20. század közepéig felhalmozódott következményeit, vagyis a “feudalizmus” kísériként a “gyarmatosítást”, az imperializmust, s magukat az érkező “modern” eszméket, így az európai nacionalizmusokat is (Uo.). Ők a változásokat általános történelmi fejlődési törvényszerűségekre alapozzák, a felhalmozódott osztályellentétek által kiváltott forradalomra. Ugyanakkor éppen a társadalom agrárius jellegének elemzése, az ebből levont következtetések, s az ezek kapcsán kialakuló viták képezik majd az egyik fő elemét a Szovjetunióval, s a szovjet kommunista párt által dominált nemzetközi munkásmozgalommal való szakításnak. A kínai múlttal és a külföldi hatalmak által nagyban befolyásolt közelmúlttal és jelenrel való radikális szembefordulás ugyanakkor magába is fogadott jónéhány ugyanonnan származó elemet. A marxizmusnak az emberiségre vonatkozó univerzális fejlődési modellje, valamint a gyarmatosítás alól felszabaduló népek helyzete kapcsán kifejlődő emancipációs elméletek olyan fogalmakat emeltek be ennek a meghatározóvá vált gondolati iránynak a centrumába, mint a nemzeti függetlenség, a szuverenitás, az iparosítás, a technológia és a fejlődés fontossága stb.

Kínában és Japánban kialakultak olyan elméletek is, amelyek az eddig használt értelemben nem fogadják el a “régi Kína” koncepcióját, s értelemszerűen más modernizáció-képet alakítottak ki. Már a kommunisták hatalomátvételétől kezdve megjelentek viszonylag széles körben, nagyon sokféle értelemben a sajátosan kínai kommunizmusról szóló elemzések és latolgatások. Ez a rendszer 1978 utáni színeváltozása, majd az 1990-es évek első felétől kezdődő új adaptációs kurzus hatására rendkívül felerősödött. Lényege, hogy a “régi Kína” elemeit igyekeznek azonosítani a jelenkorban. Ennek a folyamatnak egyik érdekes jelensége, hogy bizonyos struktúrák, szokások, informális intézmények, amelyeket korábban kárhoztattak, mint a merev, fejlődést gátló jelenségeket, ebben a kontextusban mint “kínai” elemek, pozitív értékelést kapnak. S vannak olyan elméletek is, nem is feltétlenül újkeletűek, amelyek eleve valamiféle “kínai” fejlődési folyamatosságot is azonosítanak, s a modernizációt nem írják egyértelműen a Nyugattal való találkozás kontójára.

1.4.6 Naito Konan

Naito Konan, a 20. század elején dolgozott japán történész úgy vélte, hogy a kínai kultúra mindig progresszív kurzust követett, amelyben “minden kornak megvolt a maga sajátossága”, éppen ahogy a Nyugat esetében (Idézi Fogel, 1982., 357. o.). Az ő nevéhez fűződik a kínai korai modernizáció elméletének kidolgozása. Ennek lényege, hogy a késői Tang- és a korai Song-korban nagyon nagy jelentőségű, modernizációs változások zajlottak le. Ez volt a “kereskedelmi forradalom”, amely teljesen megváltoztatta az addigi Kínát. Ennek megvolt a maga történeti része, teljes elitcsere történt azáltal, hogy az addigi arisztokratikus elitet lényegében kiirtották. Megvolt az anyagi oldala a mezőgazdasági termelés forradalmi megújulása, új termékek széles skálája, bizonyos piacra termelő iparok és a pénzalapú gazdaság kialakulása, a kereskedelem jelentős kiszélesedése, kereskedelmi hálózatok létrejötte, új találmányok stb. Naito szerint kapitalista csírák, tendenciák alakultak ki. S a legfontosabb talán a politikai és kulturális átalakulás volt. Ekkor jött létre az a monarchikus autokrácia, amelyet később a Nyugat megismert, amelynek nem része a magát öröklődéssel fenntartó arisztokrácia, hanem a császár lett az az ember, aki a kiépített bürokráciát kontrollálja. A bürokrácia az ekkor általánosan intézményesített, elvileg mindenki számára nyitott vizsgarendszerrel termeli ki a maga utánpótlását, s belső szabályaival reprodukálja saját magát. Ekkor jött létre a korlátozott magántulajdon-jog, alakulhattak ki a nagy textil- és porcelán-vállalkozások (ld. Zurndorfer, 1997., 465. o.). Ezeket az alapokat Naito “modernnek” gondolta, bizonyosságának, hogy a kínai nép képes önmaga kormányzására.

Fontos nyugati történészek, így Fairbank és Jacques Gernet is nagyon jelentős fordulatként, s a modern korba való átmenetként tárgyalják az említett időszakot, melynek rendszerszerű eredményei a Qing-dinasztia végéig kitartottak (ld. Gernet, 2001., 208-217. o.). Az utak ott ágaznak el, hogy a 19-20. században mi lesz ebből. Fairbank-nél ez a “modernitás” lesz a tradíció, amely visszatartja Kínát, s majd az első ópiumháborútól újra modernizációs kihívással kell szembenéznie. Naito szintén látja a csődöt, a dezintegrációt, mégis a kínai kontextuson belül képzei el a megújulást, nem a nyugati minták átvételében vagy a Nyugathoz való hasonulásban. Naito és az ő nevével fémjelzett Kyoto Iskola (nem tévesztendő össze az ugyanezen a néven futó, Nisida Kitaro által meghatározott filozófiai

iskolával, ld. Kunszt, 1994.) önálló, szerves kelet-ázsiai történelem megalkotásán dolgozott, s így az aktuális problémák megoldási lehetőségeit is ennek keretein belül gondolták el.

A saját út, a saját modell, az attitűd, hogy a problémákat, a világhoz való alkalmazkodást a magunk által kidolgozott módszerekkel kell megoldani, ide vezethető vissza. Ebben a gondolkörben a “modernitás” a kínai modernitást jelenti. S bár a magát marxistának mondó kínai diskurzus demonstratívan nem teszi a magáévá, a gondolat teljesen áthatja a mai kínai politikai gondolkodást.

1.4.7 Saját út

A „saját út” elméleti lehetősége olyan előfeltétel, amelyet az irodalom nagy része nem tart lényeges kérdésnek, többnyire nem foglalkozik vele. Sok nyugati szerző szerint Kína ugyanolyan ország, mint a többi, s amennyiben eltérés tapasztalható benne a „nyugati” vagy „nemzetközi” sztenderdektől, akkor az valamiféle deformáció. Kínai szerzők és politikai dokumentumok is elismernek deformációkat, olyanokat, amelyek az elmaradottságból fakadtak vagy fakadnak. Amikor azonban az állami ideálról vagy a mai kínai államról beszélnek, előfeltételezik a „saját utat”. Eközben rendkívüli terminológiai csapdákba kerülnek, amelyről majd szólunk az identitásról szóló fejezetben. Hogy Kína a társadalom- és államfejlődésben járhat-e saját utat, megalapozza-e ezt a történelme, a hagyományai, az identitása, s ha igen, akkor hogyan, s az hogyan befolyásolja, hogyan határozza meg mai viselkedését, hogyan befolyásolja stratégiáját, azt rengeteg elemében tárgyalja a szakirodalom, komplexitásában azonban kevésbé. A „saját út” lehetőségének elismerése ugyanis kockázatos, akörül könnyen keletkezik az az érzet, hogy ideológiai vagy politikai engedményről van szó. Ilyen munka Martin Jacques sokat vitatott műve, a *When China Rules the World* (Jacques, 2009), vagy éppen Henry Kissinger könyve, az *On China* (Kissinger, 2014). Mindkettő abból indul ki, hogy Kína „eltérőként” lesz részese és megkerülhetetlen befolyásolója a világnak, s ezt az „eltérőséget” alapvetően nem is feltétlenül a kommunizmus adja.

1.4.8 A megerősödést tudomásul vevő-elfogadó nyugati narratíva

Azzal, hogy Kína globális tényező lett, integráns részévé vált más globális tényezők világszemléletének és tervező munkájának. Ennek megfelelően az aktuális Kína-koncepciók, a kínai stratégiáról és külső stratégiáról kialakított kutatói álláspontok többnyire már valamilyen közvetlen külső célra koncentrálnak, gyakorlatiasak, a legközvetlenebb, azonnali, legnyersebb érdekeket veszik számba, nem riadva meg a feltételezésektől sem. Nagy terjedelmet tesznek ki a különböző politikákat közvetlenül vagy a közvéleményen keresztül befolyásolni szándékozó, sokszor kifejezetten ebből a célból inspirált (és finanszírozott) munkák. Ez sok tekintetben természetes, bár erős forráskritikát igényel.

A 90-es évek közepén, néhány évvel a Tiananmen térrel szimbolizált demokrácia-orientált küzdelem elfojtása után kezdett a nyugati országokban, elsősorban az Egyesült Államokban Kínával kapcsolatos új keret-narratíva formálódni. Bár nyilván sokan voltak a kutatók között, ahogy ma is vannak, akik reménykednek a liberális, demokratikus átalakulásban (Gilley, 2004.), a reális mégis a következő alternatíva volt: Kína vagy megerősödik, vagy destabilizálódik (Lieberthal, 1995.). Utóbbit általában nagyobb veszélynek tartották a külvilágra nézve. A demokratikus átalakulás 1989 után kevésbé valószínű lehetőség volt, a legreálisabb forgatókönyvnek ekkor már a megerősödés tűnt (Kristof, 1993.). Az elemzés tárgya így a megerősödő Kína lett. Miután nyilvánvalóvá vált, hogy a kommunista Kína továbbra is életképes, folytatja a 80-as években megkezdett dinamikus növekedését, s nem éri el az a válság, amely felszámolta a Szovjetuniót és rendszerváltásokhoz vezetett az európai szocialista országokban, tág olvasata alakult ki a helyzetnek Nyugaton: tartani kell a kapcsolatot, támogatni kell a piacgazdasági reformokat, s azok majd elvezethetnek a politikai reformokhoz. Kína lassan került a nemzetközi figyelem középpontjába, a keret-narratíva is vontatottan, ellentmondásosan bontakozott ki.

Két fő iránya volt a Kína globális státuszának és stratégiájának alakulását vizsgáló irodalomnak. Az egyik a hatalmat, a kialakuló nagyhatalmat, annak természetét vizsgálta. A másik viszont elsősorban a belső változásai következtében pozíciót váltó, magát a nemzetközi rendszeren belül átpozícionáló államot látta. Az első vizsgálati csoporton belül is két irányt figyelhetünk meg. Az egyik a biztonsági szempontot, a felemelkedő nagyhatalmat, mint kihívást helyezte figyelem középpontjába, míg a másik Kínának a nemzetközi közösségbe való illeszkedését. A kettő természetesen nem független egymástól, leginkább a mögöttük lévő eltérő szempontok teszik különböző helyekre a fókuszokat. Míg

az egyik a fenyegetést, vagy annak lehetőségét látja a feltörekvő hatalom legfontosabb tulajdonságának, addig a másik az együttműködést, annak értelmét vagy kényszerét.

A biztonsági szempontokra koncentráló elemzők a nagy méretű, nagy és növekvő gazdasági erővel és katonai potenciállal bíró hatalmat látják, viselkedésének, szándékainak minden momentumát ebből a szempontból ítélik meg (ld. Mosher, 2000, Gertz, 2000.). Bill Gertz népszerűnek bizonyult könyve már a "kínai fenyegetés", a "China Threat" kifejezést használja a címében. Ezen az irányon belül vannak, akik a hidegháborúból ismert szuperhatalmak jellegzetességeit keresve próbálják meg leírni Kínát, míg vannak, akik új típusú hatalmat írnak le.

A beilleszkedést, együttműködést a fókuszába állító irányzat egyik legfontosabb megfontolása, hogy az Egyesült Államoknak és a Nyugatnak jelentős szerepe lehet abban, hogy Kína maga válassza ezt az irányt. A saját biztonsági érdekeit és értékeit követő, együttműködő politika tudja csak eszerint a fennálló kereteken belül tartani Kínát (Gross, 2013.). Ugyancsak az együttműködésre ösztönöz a gazdasági méretek és a gazdasági dinamika vizsgálata. Ha a növekedés ütemében tartósan megmarad a különbség Kína javára, akkor az abszolút méretekben szükségképpen elmaradó nyugati országok valódi értéke nem a külső dominanciájuk lesz, hanem a belső színvonaluk. A nemzetközi együttműködésben, amelyben már lesznek náluk nagyobbak, nem domináns módon még inkább érdekeltnek lesznek (Subramanian, 2010.).

Subramanian elemzésének kiindulópontja ugyan a gazdasági dominancia vizsgálata volt, ami azonban számára a kérdést felvetette, az egyszerűen Kína világgazdasági pozíciója, annak változása volt. A pozíció és a pozíció alakulásának vizsgálata sokszor gazdasági, kereskedelmi kiindulópontú, sokszor nagyon gyakorlatias. Kína viselkedését, irányultságát vizsgálják átfogóan vagy egyes részterületeken (Johnstone, 1996, Nicolas, 2016, Naughton, 2018). Az irodalomnak ez a része általában kevésbé ideologikus, és kevésbé van valamely politika narratívájához kötve, hiszen azt vizsgálja, hogy az adott politikák, az adott narratívák milyen elváltozásokat okoznak. Ilyen például a Herbert Yee és Ian Storey által szerkesztett kötet a kínai fenyegetésről. Ebben nem magát a kínai fenyegetést vizsgálják, hanem a róla szóló narratívát, annak változatait, eredetét, összetevőit, s azt, hogy mit jelent ez az ebből a szempontból fontos államok számára (Yee-Storey, 2002.). A Yee-féle könyvben is felmerül, de más szerzők is tárgyalják, hogy a kínai fenyegetés gazdasági vagy politikai csőd

formájában, illetve annak következményeiben is felmerülhet (Shirk, 2007.).

1.4.9 A fenyegetés narratívája

Az együttműködés és a remény narratívájának dominanciája nem jelentette azt, hogy ne legyenek ettől eltérő elképzelések is. Annál is inkább, mert az együttműködés politikáját üdvösnek tartó koncepciók egy része is olyan Kína-képre épült, amely adott esetben homlokegyenest ellenkező politika alapjául is szolgálhatott. Itt elsősorban az autoriter Kínáról van szó, függetlenül attól, hogy ezt a kommunistasága, vagy a kínai tradicionalitása magyarázta. Ugyanakkor sokszor a kínai fenyegetésről szóló elméletekben ez csak szükséges kellék volt, a tényleges fenyegetést a növekvő anyagi, s katonai erőben látták.

Maga a fenyegetés folyamatos viták tárgya volt. A biztonság a szkepszis területe, amit Mearsheimer világosan ki is fejtett Kína kapcsán. Szerinte az, hogy a kínaiak békés szándékukról beszélnek, semmit nem bizonyít: “az államok sohasem lehetnek biztosak egymás szándékaiban” (Mearsheimer, 2010., 383. o.). Azt sem lehet tudni nagy bizonyossággal, hogy az illető állam revizionista-e, vagy a status quo pártján van (Uo.). Az sem jelent szerinte semmit, hogy a kínaiak állandóan azt bizonygatják, hogy az ő fegyveres erejük önvédelmi erő, mert nagyon nehéz megkülönböztetni egymástól az offenzív és a defenzív katonai képességeket (Uo.). S végül azt sem tartja megfelelő érvnek, hogy Kína hosszú ideje semmilyen agresszív fellépést nem mutatott a szomszédai irányában, mert a múltban tanúsított viselkedés sokszor semmilyen alapot nem ad arra, hogy következtessünk a jövőbeli viselkedésre (Uo., 384. o.).

A szkeptikus alapállás viszonylag nagy szabadságot ad az államok szándékainak és viselkedésének interpretálására. Kína esetében jól érzékelhető irányzat az ország kinyilvánított szándékaiban való kételkedés, vagy csak időbeli korlátok között való elfogadása. A korlátozott együttműködés narratívájának keretein belül fogalmazódott meg az úgynevezett kalkulatív fázisról szóló elmélet. Ennek az a lényege, hogy a rögzített kínai stratégia (ideológia-mentes együttműködés minden állammal, megfontolt tartózkodás az erő alkalmazásától a hadsereg fejlesztésével párhuzamosan, erőteljes részvétel a multinacionális együttműködésekben) átmeneti, s a kalkulatív fázis után egy sokkal inkább ellentmondást nem tűrő (*assertive*) stratégiát építenek majd, amikor kellő erővel rendelkeznek hozzá

(Swaine-Tellis, 2000., 97. skk.). Az elmélet előzménye még egy három lehetőséget felvázoló elképzelés volt, amelyek mindegyike a rögzített kínai stratégia megváltozásával számolt: a rendkívül öntudatos, ellentmondást nem tűrő Kína létrejötte, a gyenge, bizonytalan és védekező Kína létrejötte, vagy a “normál”, a Nyugattal nagyban együttműködő Kína létrejötte (Swaine, 1995., 84-112. o.).

A szkepszisen is jóval túlmegy az a megközelítés, amely bizonyos benne, hogy Kínának egészen mások a szándékai, mint amelyekről beszél. Itt arról van szó, hogy Kínának titkos terve lenne, vagy még inkább hatalmi álma, amelyben megint az ismert világ “középső országa” lesz, s ez a gondolat annyira nyilvánvaló, hogy nem is kell beleírni semmilyen dokumentumba, nem is kell nagyon elmondani, magától vezeti a kínai politikát (Pillsbury, 2015.). Olyan változata is van ennek a feltevésnek, amely szerint a kínai politikai irányítás stratégiai dokumentumai publikus és publikálatlan halmazokra oszlanak, s a stratégiai célrendszer konfrontatív elemei a publikálatlan halmazban találhatók. Mindez “kétvágányú külpolitikát” jelent (P. Szabó, 2020., 13-15. o.).

1.4.10 Új nyugati keret-narratíva

A szkeptikus alapállást sok más mellett ösztönözte a Deng Xiaoping már említett rövid, a kínai külpolitikát instruáló szövegében szereplő régi, négy karakteres kifejezés, a *taoguang yanghui*, amelyet széles körben használtak a kínai külső viselkedés, külpolitika jellemzésére. A 2010-es évekre megérlelődött új nyugati keret-narratíva egyik támpontja viszont éppen az lett, hogy Kína feladta addigi politikáját, végetért a “kalkulatív fázis”, s “asszertív”, ellentmondást nem tűrő viselkedésre tért át.

Kurt Campbell és Ely Ratner megfogalmazása szerint

“sem az ösztönzés, sem a kényszer nem befolyásolta Kínát, ahogy azt várták. A diplomáciai és kereskedelmi összekapcsolódás nem hozott politikai és gazdasági nyitottságot. Sem az amerikai katonai erő, sem a regionális egyensúly nem állította meg Pekinget abban, hogy megpróbálja kimozdítani az Egyesült Államok-vezette rendszer lényegi összetevőit. Ráadásul a liberális nemzetközi rend sem tudta olyan erőteljesen magához vonni Kínát, ahogy számított rá. Kína ehelyett a saját útját járta, rácáfolva egy sor amerikai várakozásra.

(Campbell-Ratner, 2018.)”

Ennél sokkal erőteljesebb megfogalmazásokkal éltek azok az elemzések, amelyek nem építettek eredendő várakozásokra. A 2017. decemberében kiadott amerikai nemzetbiztonsági stratégia szerint Kína Oroszországgal együtt kihívást jelent az Egyesült Államok számára, eltökélt, hogy a gazdaságokat kevésbé szabaddá és kevésbé tisztességesse tegye, növeli a fegyveres erejét, ellenőrzi az információkat és az adatokat, hogy elnyomhassa a saját társadalmát és kiterjeszthesse a befolyását (National Security..., 2017.). Egy korábbi nemzetbiztonsági főtanácsadó szerint a Kínai Kommunista Párt “teljesen illegitim”, “gengszterek csoportja”, “amit a kínai néppel tesznek, az rettenetes” (Bannon, 2020.).

Campbell és Ratner elemzése, melynek alapja, hogy a gazdasági kapcsolatok intenzívvé válása nem hozta el a kínai gazdaság liberalizálását, széles körben talált visszhangra. Talán ennél is nyilvánvalóbb konszenzus alakult ki abban, hogy a politikai szisztémában nem hozott semmiféle liberalizálást. A harmadik konszenzusos elem a katonai kapcsolatok fejlesztésének, s az ázsiai biztonsági rend felrúgásától való elrettentésnek a hiábavalósága. Az elemzés szerint az eddigi politika odavezetett, hogy “Washington most szembesül a legdinamikusabb és legfélelmetesebb versenytárssal története során” (Campbell-Ratner, i. m.).

Rush Doshi pedig már egyenesen arról beszél, hogy Kína “nagy stratégiája” egyértelműen az “amerikai rend” kiszorítása és saját renddel való felváltása mind globális, mind regionális szinten (Doshi, 2021., 881. o. e-pub formátumban). Az ő elemzése szerint a dengi tartózkodó-rejtőzködő politika 2008-ig tartott, s onnantól felváltotta egy átalakítási periódus, melynek alapja az volt, hogy a kínai vezetés a nemzetközi erőegyensúly elmozdulását érezte (Uo., 424. o.). Ő ezt a szakaszt a “valaminek az aktív megvalósítása” formulával jellemzi, amely egy Hu Jintao-beszédből kiragadott formula (*jiji yousuo zuowei*), amely egy általunk később érintendő dokumentumból, Deng Xiaopingnek a külpolitikával kapcsolatos 24 írásjegyes szövegéből származik, kiegészítve az aktív szóval (*jiji*). Ez egyenesen vezetett el szerinte Xi Jinping Doshi fordításában “törekvés a teljesítményre” (*fenfa youwei*) formulával leírt új rendre törekvő stratégiájához (Uo., 695-697. o.), amelyet 2016-tól datál.

Az új keret-narratíva sokszínű feltöltése jelenleg is zajlik. Ahogy az előző keretben, egy

idő után itt is különösen érdekesek lesznek az ellensúlyt jelentő értelmezések. Fareed Zakaria a “Kína-pánikról” szóló írásában azt állítja, hogy bár maximálisan méltányolható az a konszenzus, amely az amerikai elitben létrejött a Kína-politika megváltoztatásának szükségében, nagyon fontos, hogy az új politikák kidolgozásának alapjaként megfelelő Kína-képet használjanak, ne torzítsák azt el, ne hagyjanak figyelmen kívül fontos elemeket. S felsorol számos ilyet, amelyek az új keret-narratívába is beleférnek: hogy Kína a 80-as évek óta nem használt katonai erőt külföldön, hogy sokkal piacorientáltabb a gazdasága, magas a megtakarítások aránya, nő a termelékenység, megnyitotta magát a közvetlen külföldi befektetések előtt, hogy az úgynevezett tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok egészen jelentéktelen mértékben érintik Amerikát, és így tovább (Zakaria, 2020.). Ebbe az irányba sorolható Kevin Rudd több írása a „menedzselt stratégiai versenyről” (Rudd, 2021, 2022). Ennek az a lényege, hogy Peking és Washington pontosan ismeri a másik szándékát, viszont évek óta szabályok nélkül igyekeznek korlátozni egymást, s nagyon is szükség lenne valamiféle kölcsönösen elfogadott szabályrendszer felállítására.

1.4.11 Kínai szemszögek

A nemzetközi kapcsolatok kínai kutatói világában ugyanúgy, mint nem ennyire láthatóan, de feltehetően a politika világában is a legelterjedtebb nézetek vannak arról, hogy az országnak miféle nemzetközi, globális szerepet kellene betöltenie. Kínának a külvilággal kapcsolatban két alapvető “hagyománya” van, a történelem ebből a szempontból kétfajta periódust ismer: a nyitást és a bezáródást. Jelenleg nyitó periódusban vagyunk, ami nem jelenti azt, hogy a bezárkózás bizonyos gondolati - és gyakorlati - elemei is ne lennének jelen a mai elemzésekben. A kínai politika különböző koncepciók elemeit tartja együttesen a magáénak, s a gyakorlat szükségére szerint erősíti fel vagy halványítja el azokat.

Yan Xuetong, az önmagát realistiként meghatározó tekintélyes kínai kutató három csoportba osztja a válaszadókat arra a kérdésre, milyen pozíciót kíván Kína elérni a nemzetközi térben, s mit gondolnak a nyitásról. Az első kör a “konzervatívok”. Ők Yan szerint csak a kínai szocializmus kiegészítő eszközének, szükséges rossznak tartják a nyitást, s arra törekcszenek, hogy a lehető legjobban korlátozzák annak belső hatásait (Yan, 2001, 35. o.). Yan név szerint nem jelöl meg egyetlen konzervatívot sem. A téma legelmélyültebb

amerikai kutatója, David Shambaugh a politikai palettának erre a részére az úgynevezett “nativistákat” teszi (Shambaugh, 2013., 22-23.o.). Ez a Nyugattal szemben alapvetően gyanakvó, a külpolitikán kívüli területeken is leginkább rendpárti, leninista, ugyanakkor szélsőségesen nacionalista, populista, izolacionista tábor jellegzetes képződménye a kínai politikának. Szinte felmérhetetlen az irányzat politikai súlya, nincs egységes artikulációja, nincs mögötte érzékelhető szerveződés, ugyanakkor bizonyos külsőségei, jelképei, jelszavai jól érzékelhetően rezonálnak a társadalom viszonylag széles köreiben. Őket szokás “balosok” (*zuopai* vagy *zuoyi fenzi*) néven emlegetni. Shambaugh nem is tud mondani jelentősebb politikai vagy elméleti súllyal bíró mai képviselőjét, a múltból említi Deng Liqunt, aki a 80-as években jelképezte a balosok táborát, s akinek számos munkatársa és protezsáltja később jelentős beosztást kapott, s képviselte a vezetésben a balos nézeteket. Rajtuk kívül azt az értelmiségi kört mutatja meg, amely még 1996-ban publikálta a *Kína nemet tud mondani*, majd 2009-ben a *Boldogtalan Kína* című könyvet (mindkét könyvnek számos szerzője volt, Song Qiang vett részt mindkét vállalkozásban), s amely a mi témánk szempontjából nézve rendkívül nyugatellenes, ellene van mindenféle együttműködésnek, viszont határozottan azt igényli, hogy Kína vezesse a világot.

Yan a második csoportba a realistákat sorolja, benne saját magát is (Uo.). Nyitás párti, azt tartja üdvösnek, hogy Kína aktívan vegyen részt a nemzetközi ügyekben, teljesen nyissa ki magát a világ felé, s tegye mindezt Kína nemzeti érdekei alapján. Mindezt kiegészíti a nyugaton már valamivel nehezebben kezelhető imperatívusszal, miszerint “a kínai tudás a lényeg, a nyugati tudás az eszköz” (*zhongxue weiti, xixue weiyong*), amelyről később még fogunk beszélni. A globális Kínáról a világrend architektúráján belül Yan sokáig úgy beszélt, hogy “csak nagyon kevés kínai ember szeretné kihívni az Egyesült Államok hegemoniáját. A legtöbb kínai csupán reménykedik, hogy nemzete olyan gazdaggá tud válni, mint az Egyesült Államok, és biztosítani tudja magának a megfelelő tiszteletet a nemzetközi közösségben” (Uo., 36. o.). Mai elemzésében azonban már bipoláris világról beszél, mondván, Amerika és Kína, valamint az egyéb jelentős államok között akkora a különbség, hogy a belátható jövőben elképzelhetetlen harmadik vagy negyedik pólus kialakulása (Yan, 2019., 198-199. o.). Ez szerint azt jelenti, hogy “a világ központja” Európából Ázsiába, a Távol-Keletre tevődik át. Azt mondja viszont, hogy a globálissá vált Kína intenzíven összefonódott a világ más részeivel, s ez a folyamat képtelenné, “impotenssé” tett mindenféle

feltartóztatási stratégiát. Ennek köszönhetően a bipoláris világban sokkal kevesebb állam kényszerül arra, hogy oldalt válasszon magának, ahogy az a hidegháborúban történt. Szerinte a belátható jövőben sem az Egyesült Államok, sem Kína nem lesz képes arra, hogy maga vezesse a világot. Instabil rend lesz, de nem lesz sem háború, sem hidegháború. Kína elsődleges célja a további gazdasági fejlődés, s mivel az Egyesült Államok ezt érzékeli majd a legnagyobb fenyegetésként, ez lesz a verseny, a feszültségek, a küzdelem legfőbb területe (Uo. 200-202. o.).

Yan harmadik csoportját a liberálisok jelentik (Yan, 2001., 35. o.), de Shambaugh még további kategóriákat állít fel abból a szempontból, hogy ki hová helyezi a hangsúlyokat egyébként zömmel realista megközelítéseikben (Shambaugh, i. m., 30-33. o.). Ilyen csoport a jelentős hatalmakra hangsúlyt helyező iskola. Eszerint Kínának elsősorban a jelentős hatalmakkal való megfelelő kapcsolatokra kell törekednie, tehát az Egyesült Államokkal, Oroszországgal, s esetleg még az Európai Unióval. Itt nagyon fontos érv a fejlődéshez szükséges technológiák és tőke biztosítása, abban már megoszlás van a tudósok között, hogy melyik jelentős hatalom felé kell inkább orientálódnia az országnak, Amerika vagy Oroszország felé. Ez az irányzat főképp a Jiang Zemin- és a Hu Jintao-érában virágzott, közvetlenül alapozva meg a kormányzati politikát. A következő csoportba azok a kutatók tartoznak, akik a régiót, Ázsiát tartják a kínai érdeklődés elsődleges terepének, s egy másikba azok, akik a globális délt, vagyis a fejlődő világot tartják Kína igazi közegének. Shambaugh beszél még az általa “szelektív multilateralistáknak” nevezett elemzőkről, akik fokozatosan akarják az országot bevinni a nemzetközi problémák kezelésébe.

Yan liberálisai a “teljes nyugatosítás” talaján állnak a nemzetközi rendszert illetően. Úgy gondolják, hogy Kína jövője a világ változásain nyugszik, ezért a létező, sok szempontból kedvező folyamatokat kell támogatnia, így a globalizációt és a demokratikus világrend megteremtését. Két kutatót nevez meg ebben az irányban, Yu Xilait és Wu Zichent (Yan, i. m., 35. o.).

Az irányzatokat nem úgy kell elképzelni, ahogy a nyugati tudományos világban. A kínai politikában sokkal inkább személyekhez kötődő irányzatok vannak, az eszmékhez való kötődés sokkal homályosabb. A világrendhez való viszonyról felvázolható nézetek is inkább az összegzésből vonhatók ki, minthogy mindegyiket valaki vagy valakik képviselnék. Yan nézetei azért karakterizálhatók, mert ő általában a főszóvivője. Amikor majd a kínai

stratégiát fogjuk elemezni, azt fogjuk látni, hogy minden irány elemei használatban vannak, mégpedig meglehetősen rugalmasan. Ahogy Jin Canrong, az egyik legbefolyásosabb kínai elemző írja: “Kínának meg kell tanulnia, hogyan lehet a nemzetközi közösség egyik valószínű vezetője (...), de Kína még nem döntött erről”. “Kína befelé néző ország marad. Lényegileg nem érdekli a külvilág, kivéve a pénzcsinálást. Így a nyugatnak nem kellene túl sokat várnia Kínától a nemzetközi ügyekben.” (Shambaugh, i. m., 11. és 34. o., mindkét idézet előadás prezentációból van.)

Vázlatosan áttekintve témánk irányadó nézeteit és irodalmát, elmondhatjuk, hogy mi a kutatásunkban érthetően nagy jelentőséget tulajdonítottunk annak, hogy túllépjünk azon a realista általánosításon (Mearsheimer), amely minden államot azonos természetűként kezel, s ezért a különlegességeit kizárólag a szkeptikus kutatói attitűdön keresztül éri el. Ugyanakkor azt látjuk, hogy mégiscsak a realista megközelítés az (Kissinger), amely teret enged Kína „egyedi útként” való vizsgálatának, mert ha sajátos módon is, de mégiscsak a túlélés egyedi formáinak kutatását legitimálja. Ez azért fontos számunkra, mert mi elsősorban a kínai állam cselekvéseinek, így stratégiai elképzeléseinek lehetőség tartományát vizsgáljuk. Mivel elméleti megfontolásaink szerint a kínai állam érdekeinek és identitásának alapján vizsgáljuk a globális jelenlétre szert tevő ország stratégiai elgondolásait, kutatásunk elsősorban ahhoz az irányhoz csatlakozik, amely a belső változásai következtében pozíciót váltó, magát a nemzetközi rendszeren belül átpozicionáló államot látja a Kínai Népköztársaságban. Bár bizonyos megközelítéseink rokonságban vannak Jacques említett művével, hiszen Kína külső viselkedésében, a világra gyakorolt hatásának minőségében meghatározó jelentőséget tulajdonítunk az identitásból fakadó sajátosságoknak, célkitűzésünk szerényebb. Nem vállalkozunk annak felmérésére, hogy a jövőben a kínai befolyás milyen mértékűvé válhat a világban, s így nem is jutunk el addig az absztrakcióig, hogy a kínai identitásból fakadó sajátosságok maradéktalan érvényesülése milyen világot eredményezne. A belső meghatározottságok és a belső változások vizsgálata – mint látni fogjuk – alapvetően megmagyarázza, hogy a nemzetközi rendszerből érkező hatásokra a cselekvések milyen tartományán belül ad válaszokat Kína, s ez milyen módon szerveződik rendszerbe.

1.5 Felépítés, várható eredmények

Érdeklődésünket tehát az a jelenség keltette fel, hogy a Kínai Népköztársaság fokozatosan globális jelentőségre tett szert, fokozatosan alkalmassá vált a globális szerepre, miközben legalábbis nem egyértelmű, hogy mit akar kezdeni ezzel a helyzettel. Úgy gondoljuk, hogy ennek megítélésében elsődlegesen a kínai érdekefelfogást kell megvizsgálnunk, azokat a motívumokat, amelyek a megfelelő politikákhoz vezettek. A 2. fejezetben ennek megfelelően megvizsgáljuk a Kínai Népköztársaság adottságait az említett jelenség szempontjából, majd a globális jelenlét kialakulásának, a globális tényezővé válásnak a folyamatát. Ezen belül számba vesszük a tényleges meghajtókat, s a kialakuló jelenlét jellegzetességeit, különös tekintettel a biztonságra, s az intézményes önérdekre. Külön elemezzük azt a problémát, hogy hogyan függ össze a már említett Kína-centrikus gondolkodás a globális jelenlét kezelésével.

Ezt követi a 3. fejezetben annak részletes vizsgálata, hogy milyen identitással is bír ez a globális tényezővé vált ország, milyen a természete, ami jórészt meghatározza azt is, mi várható tőle a jövőben. Megvizsgáljuk a kínai önszemlélet legfontosabb sarokpontjait, s azt a történelmi kihívást, amelyet a globalizáció és a nemzetközi rendszerbe való kényszerű illeszkedés intézett és intéz folyamatosan számára. Áttekintjük, hogy új szerepében hogyan látja őt a nyugati világ, s milyen feladatokkal küzd a kínai tudományosság, amikor a globális szerep lehetőségeit elemzi. Számba vesszük a területi identitás kérdéseit, a világban szervezetként való jelenlétük problémáit és az erről való gondolkodást, s a hétköznapi értelemben vett civilizáció, az emberi együttélés, a gondolkodás, gondolkodásmód szempontunkból érdemi tényezőit. Megpróbáljuk összegezni, hogy pontosan mit is jelent a nemzetközi közösségben immár nagy súllyal megjelenő “kínaiság”.

Az 5. fejezetben pedig részletesen elemezzük a Kínai Népköztársaság jelenlegi külső stratégiáját, a nemzetközi rendszerből érkező stimulusokat, a stratégia célrendszerét, jellegzetességeit, állandó és változó elemeit, dinamikáját. Különös figyelmet fordítunk az

elemzés során azokra a hatásokra, amelyeket a Kínai Népköztársaság az egész világra gyakorol, ezek természetére, a velük kapcsolatos szándékokra és megfontolásokra. Ez utóbbi jelenségcsoportot megpróbáljuk megvizsgálni abból a szempontból, hogy képeznek-e tudatos rendszert, globális stratégiát. Megpróbálunk ezek alapján mérleget vonni, milyen természetű is a kibomlóban lévő, sok tekintetben természetesnek ható, civilizációs nagyhatalom.

A mai rövid- és középtávú trendeket nézve a legtöbb elemző sikeres kínai stratégiát feltételez. Ez azt jelenti, hogy bár a növekedés üteme ingadozhat, ezzel összefüggésben alakulhatnak ki kisebb-nagyobb belső feszültségek, mindennek ellenére egy egységesnek maradó, növekvő gazdagsággal jellemezhető Kínával kell számolnia a világnak. Mivel befolyásának jelenlegi szintje is megkerülhetetlenné teszi, nem mindegy, milyen természetű lesz ez a hatalom. Amikor kutatásunkat elterveztük, lényegesen harmonikusabb, együttműködőbb nagyhatalmi szcénát láttunk és tételeztünk fel, mint amikor a célegyenesbe érkeztünk. A szembenállásra, kiélezett versenyre, rivalizálásra épülő rendszer keményen teszteli a kínai reakcióképességet, teszteli elképzeléseit, fogalmait, tételeit, meglévő eszközeit, innovációs képességét. Új helyzetben mutatja meg természetét.

Persze, őszintén barátságos környezetben korábban sem volt a Kínai Népköztársaság, s maga sem bizonyult soha naivnak vagy engedelkenynek. De kialakult egyfajta írott és íratlan protokoll a nagyhatalmak között, melynek kialakításában Kínának is orosz-lánrésze volt, s ezek között a keretek között képes volt kiszámíthatóan és kiegyensúlyozottan működni. Az amerikai és a kínai attitűdben is beállt populista, nacionalista fordulat felrúgta mindezt, s a kínai külső viselkedésben is megszaporodtak a hisztérikus, gyors revansban gondolkodó, a propagandát előtérbe helyező elemek. Kutatásunkat menet közben értelemyszerűen terjesztettük ki az új helyzetre is, megvizsgálva, hogy mindez változtat-e a kínai stratégia lényegén, alapvető jellegzetességein.

Várákozásunk az volt, hogy

(1) az alapvetően belső irányultságú, a belső növekedést és modernizációt, valamint a stabilitást kizárólagos célként követő, a külső aktivitástól csakis a belső célok megvalósításának elősegítését elváró stratégia nem változik alapvetően.

Ugyanakkor a méretéből és a nemzetközi közösségre gyakorolt hatásából fakadóan

(2) taktikai lépései is lehetnek globális jelentőségűek, vagy kelthetik a globális elképzelés látszatát.

(3) A kínai állam öntudata és egyes tulajdonságai egyrészt a méretek, a szokatlanság, ismeretlenség miatt önmagunkban is félelmet, a kezelhetetlenség érzetét keltik, másrészt a nemzetközi rendszerben megjelenő új lehetőségként bizalmat, vonzó orientációs pontot is jelentenek. Mindkettőt joggal.

Szándékunk szerint kutatásunk eredményeképpen olyan képet kapunk Kína nagyhatalommá válásának folyamatáról, pozíciójának alakulásáról, melynek szemlélete más államok esetleges természetes és civilizációs hatalommá válását is megengedi. A folyamatok sebessége és üteme nagyon sok mindentől függ, s nagyon sokféleképpen alakulhat. A lehetőség azonban ellensúlyozza annak a redukcionista szemléletnek, amely az Egyesült Államok és Kína hidegháborús, vagy egyenesen háborús küzdelmeként írja le az előttünk lévő időszakot, amely majd az egyik győzelmével zárul. Bár megfigyelhető, hogy a lehetséges jövőbeli természetes nagyhatalmak, India, Oroszország stb., mozognak a két „pólus” felé, ez inkább orientatív jellegű, mint hogy a kettéválásban való érdekeltséget jeleznék. Ezt csak erősíti, hogy Kína - legalábbis formálisan, tartósnak szánt módon - nem változtat a jelek szerint azon a hagyományos alapállásán, hogy nem köt klasszikus értelemben vett szövetséget (Kusai, 2020a.). Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy az általunk végül felvázolt modell, s az abban rejlő lehetőségek is számos különböző forgatókönyvre adnak lehetőséget. A cselekvés lehetőségeinek tartományát igyekeztünk felvázolni.

1.6 Köszönetnyilvánítás

A disszertáció elkészítésében múlhatatlan szerepe volt mentoromnak, Simai Mihály professzornak, aki folyamatosan és részleteiben nyomon követte a munkámat, rendre

rendkívül megtermékenyítő szempontokkal szembesített, s szigorúan igyekezett benne tartani az általa elvárt szellemi ligában. Ugyancsak nagyon fontosak voltak számomra Benczes István és Kardosné Kaponyi Erzsébet folyamatos tanácsai a kutatói fórumok során, valamint a munkahelyi vita keretében bírálóimtól, Szunomár Ágnestől és Salát Gergelytől, s az elnöktől, Nagy Sándor Gyulától kapott sokrétű kritikák. Utóbbinak különösen hálás vagyok az adminisztratív folyamatokban való pótolhatatlan segítségéért is. Nem készülhetett volna el a disszertáció feleségem, Gecse Mariann aktív segítése és türelme nélkül. Külön köszönöm munkahelyem, a Jelen hetilap munkatársainak, hogy elviseltek a kutatás során.

2 Kína érdekei és globális jelenléte

2.1 Bevezető

Kína globális jelenléte, globális tényezővé válása adottságok, és egy hosszabb, sajátos fejlődési folyamat együttes eredménye. Kiterjedése, lakosságának mérete, földrajzi elhelyezkedése, történelmi hagyományai és jelentősége együttesen mind olyan adottságok, amelyek predesztinálják a globális szerepre. Bár az országban a 20. század közepén kaotikus állapotok uralkodtak, hatalmas volt a szegénység, gazdasága és katonai ereje ugyan nem volt elhanyagolható, de nem is tette az országot a nagyhatalmak polcára - a nemzetközi közösség sok tekintetben mégis nagyhatalomként kezelte.

Az 1978-ban kezdődött kurzus, amely Kína tényleges felemelkedését, majd a 90-es évektől jelentős globális szereplővé való válását hozta, máig ható rendszerben mérte fel a kínai érdekeket. Ennek centrumába a "reform és nyitás" (*gaige kaifang*) frázis került, bár a kurzus startpontjának tekintett "harmadik plénum" (*san zhongquanhui*), vagyis a párt XI. Kongresszusán választott Központi Bizottság 1978 decemberében tartott ülésének nyilvános dokumentumai nem tartalmazzák sem a kifejezést, sem az ezzel kapcsolatos koherens

elképzeléseket. A hatalmát itt perfektuáló Deng Xiaoping ebben az időszakban részletesen körülírta a későbbi globális megjelenés alapjául szolgáló “nyitás” politikája körüli megfontolásokat. A deklarált, s széles körben vitatott stratégia ebben az időben az úgynevezett “négy modernizáció” (*sige xiandaihua*) volt.

Elvontan a “négy modernizáció” is a leghagyományosabb kínai kormányzati érdekfelfogást tükrözi, a nagytömegű emberről való gondoskodást, az emberek életének biztosítását, életszínvonalának lehetőség szerinti emelését. Ez a kínai civilizáció esetében annyira nem közhely, hogy ha válságos időszakok kormányzati célkitűzésekkel kapcsolatos dokumentumait vizsgáljuk, akkor úgy tűnhet, mintha - az aktuális hatalmi harcra kívül - csak és kizárólag ez a probléma létezne. A 20. század folyamán a kínai állam fizikai túlélésének érdeke folyamatosan ezzel hagyományosan legfontosabb legitimitási kérdéssel volt megterhelve. A legfontosabb fordulópontokon, a császárság megbuktatásakor, Yuan Shikai modernizált restaurálási kísérletének elbuktatásakor, a polgárháborúban és a Mao halálát követő hatalmi küzdelemben is modernizálási, végső soron jóléti vagy a jóléthez vezető alternatívák küzdöttek egymással. Más érdekek, mint a stabil és egységes állam, a függetlenség vagy éppen a civilizációs öntudat tekintetében a tartós és véres szembenállások és küzdelmek ellenére a különböző erők nagyjából hasonlóan gondolkodtak.

A császárok égi megbízatásáról szóló tana már a messzi ókorban igyekezett ezt körülírni. Az égi megbízatás és az, hogy azt el lehet veszíteni, minőségi követelményeket támasztott a kormányzással szemben. Bár az elképzelésnek van olyan, taoista ízű iránya is, mely a “nem-cselekvést” tűzi ki a császár feladatául, a kormányzó hivatalnokok kiválasztása még ebben az interpretációban is az ő feladata. A konfucianizmus emberi viszonyokra vonatkozó tanítása szerint viszont az emberek feltétlen, gyermeki tisztelettel tartoztak az uralkodónak, aki viszont felelős, “atyai” felelősséggel tartozik az emberek boldogulásáért (Dawn, i. m. 22. o.). Eszerint kifejezetten a feladatai közé tartozik a “kisemberek” vagy közönséges emberek (*xiaoren*) tömegeinek sorsával való törődés, a róluk való gondolkodás. Xunzi kifejezetten azt mondja, hogy

“Az embereknek, akiket nem tettek jómódúvá, nem lesznek meg az eszközeik, hogy lényegi természetükből fakadó igényeikről gondoskodjanak.” (Xunzi (1994), 27.52, 219. o.)

Aztán a Dalok Könyvét idézi:

“Adj nekik inni, adj nekik ételt,
Tanítsd őket, képezd őket.” (Uo.)

A magyar műfordítás némileg eltérő jelentésű:

“Ennünk adass, mert éhezünk!
Oktass, taníts, törődj velünk!” (Si king, i. m., 230. dal, 229-230. o. Rab Zsuzsa fordítása)

Majd Xunzi így summázza: “A király teendőibe mindez beletartozik” (Uo.).

Ebből a szempontból a mandzsu uralom, a Qing-éra kifejezetten példamutató volt. A császárok a mandzsu mivoltukból fakadó legitimitási hiányosságukat többek között hangsúlyozott konfucianizmusukkal is igyekeztek pótolni (Dawn, i. m., 23. o.).

Ez a motívum nyilvánvalóan a legújabb idők politikai stratégiájának is az alapja (Caj, i. m., 57. o.). Az eredeti, történelmi koncepció egyfajta mérsékelt jólétet tart ideálisnak, melynek fogalma, a *xiaokang* az egyik konfuciánus klasszikusból, a Rítusok Könyvéből (*Liji*) származik (ld. Liji, Liyun fejezet, Chinese Text Project). Szó szerint “kis jól-létet”, szerény jólétet jelent, s a szó használatos a köznyelvben is. Eredeti elgondolásában a „fejlődésnek” nem volt igazán helye, ha nem volt, meg kellett teremteni, ha volt, fenn kellett tartani. A “fejlődés” igénye (melyet természetesen külső ideológiai hatások is segítettek) a történelemnek azon a pontján jelent meg, amikor általános kínai identitás-élmény lett a szegénységgel és az elmaradottsággal való szembesülés. Magát a kifejezést azonban csak 1979. december 6-án használta Deng Xiaoping Ohira Maszajosi japán miniszterelnökkel való találkozáján. Arról beszélt, hogy a kínai modernizáció célja, hogy szerény jólétben (*xiaokang*) élő családok alkossák a társadalmat (All about..., 2002.). 2017. október 18-án Xi Jinping már 18 alkalommal használta a kifejezést kongresszusi beszámolójában (Congress Report, 2017.).

Vannak teoretikusok, akik szerint a túlélésen túl egyéb nemzeti érdekek is vannak, s a gazdasági jólét az egyike ezeknek (pl. George-Keohane, 1980., Wendt, 1999.). Ezen belül is vannak, akik a növekedés kulcs-szerepét emelik ki ebből a szempontból. Függetlenül attól,

hogy a gazdasági jólétet önálló nemzeti érdeknek tartjuk-e, vagy maradunk Waltz egyszerű modelljénél, s ennek célkitűzésként való lehetőségét meghagyjuk a helyzetnek megfelelő állami cselekvésnek (Waltz, i. m.), azt megállapíthatjuk, hogy a *xiaokang* centrális fogalma a kínai kormányzásnak, s nem is egyszerűen a növekedésről szól. A kínai politikai irodalom erre is Deng-idézetet használ viszonylag széles körben: “a fejlődés hajthatatlan alapelv”. S az elemzésekben és a vitákban, így magában a politika-formálásban is folyamatosan előjön “a méltányosság és a hatékonyság közötti egyensúly” problémája, melynek “kulcsa az egyéni meggazdagodás és az általános jólét közti kapcsolatot befolyásoló politikák és ösztönző mechanizmusok működtetésében rejlik” (Caj, i. m., 47. o.).

Az 1978-as fordulat idején Deng volt az, aki a leghatározottabban beszélt arról, hogy a négy modernizálandó terület - a mezőgazdaság, az ipar, a védelem, valamint a tudomány és technológia - közül ez utóbbinak a korszerűsítése a kulcskérdés. Emögött annak belátása volt, hogy Kína rendkívül elmaradott a világ más részeihez képest, s fejlődéséhez szüksége van a Nyugaton felhalmozott tudásra, technológiai eredményekre, menedzsment tapasztalatokra. Ezek megszerzése pedig nem megy másképpen, mint együttműködésben és beilleszkedésben. Ehhez még szembe is kellett Dengnek fordulnia az addig jellemző és nagyon erős sovén megközelítéssel, amely mereven ellenezte a “nyugati dolgok vak magasztalását” - ahogy erről beszélt 1978 októberében egy nyugatnémet sajtódelegációnak (Deng, 1984, oldalszám nélkül, Carry out the policy of opening to the outside world and learn advanced science and technology from other countries, October 10, 1978). (A sovén megközelítés is valóságos tradíció, s nem egyszerűen a kommunista pártban korábban dívó nézetről, hanem a történelemben sokkal távolabb gyökerező attitűdről van szó.)

A nyitási folyamat első fázisa, első évtizede még a hidegháború körülményei között zajlott. Ebben Kínának sajátos volt a pozíciója. Miután elsődleges ellenfelének a Szovjetuniót tartotta, ez megkönnyítette a helyzetét a Nyugattal való szellemi cserefolyamatok terén. Ezek a cserefolyamatok természetesen akkor még meglehetősen kezdetleges szintet jelentettek. Önmagában már egy-egy delegáció valamely nyugati országban tett látogatása is jelentős impulzusokat adott a vezető körök gondolkodásának. (Részletesen ír erről Vogel, 2011, magyarul 2018, 249-255., 349-351., 483-492. o.). Ugyanakkor Deng már 1978-ban 1000 olyan külföldiekkel bonyolított projektről beszélt, amelyek célja kínai vállalatok technológiai és vezetési modernizációja volt (Deng, uo.,

Update enterprises with advanced technology and managerial expertise, September 18, 1978.) Az 1980-90-es évek fordulóján súlyos belső válságot és a külső környezet radikális átalakulását hozta. Véget ért a hidegháború, s megkezdődött a globalizáció folyamatának rendkívüli felerősödése.

Az 1990-es évek első felétől kezdve a Kínai Népköztársaság fokozatosan globális szereplővé válik. Ennek elsődleges motorja gazdaságának növekedése, illetve a reformnak az az iránya, amely igyekszik a növekvő gazdaságot egyben arra is alkalmassá tenni, hogy intenzíven kapcsolódjon más gazdaságokhoz. Megkerülhetetlen tényezőjévé válik a világgazdaságnak. A globális megjelenés azonban több, mint gazdasági megjelenés. A robusztus és összetett gazdasági jelenlét számos egyéb globális következménnyel és kísérőjelenséggel jár. Ezeket a partnerek, s nem csak a globális partnerek, tényezőkné és kockázatoknak tekintik. Ez akkor is így van, ha az érintettek nem feltétlenül érzékelnek olyan típusú nagyhatalmi viselkedést Kína részéről, amilyenhez nagyhatalmaktól hozzászoktak az elmúlt évszázadban.

A gazdaság növekedésének ebben a fázisban alapvető körülménye a globalizáció. A kínai gazdaság különböző minőségi periódusokban egészen a 2010-es évekig nagyon hatékonyan alkalmazkodott a világgazdasági folyamatokhoz. A nemzetközi intézményrendszer és a mögötte álló hatalmi tényezők egyrészt intézményi, másrészt gazdaságpolitikai, szakpolitikai elvárásokat fogalmaztak meg felé. Kína a hatékony alkalmazkodás jegyében ezeknek érzékelhetően csak részben szándékozott megfelelni, leginkább a fejlettségi szintjére hivatkozva. Ennek legfontosabb folyamata a Világkereskedelmi Szervezethez (WTO) való csatlakozási tárgyalások voltak, majd maga a csatlakozás és a szervezetben belüli működés. Ugyanakkor mind a belső intézményrendszer, mind a kínai gondolkodásmód annyira sajátos volt, s maga a gazdaság olyan hatalmas méretű, s oly mértékben ágyazódott be a világgazdaságba, hogy a reformok kimenetele nem csak belső, de egy idő után folyamatos globális kockázatokat is hordozott. A belső kockázatkezelés és a szakpolitikák alakítása kívülről, a nemzetközi intézmények és szokások felől nézve egyfajta szelekciót mutatott, mintha a kínai döntéshozók válogattak volna a feléjük megfogalmazódó nemzetközi elvárások közül. Az ezért kapott bírálatokat alátámasztotta az a kimondott-kimondatlan illúzió, hogy a folyamat lényege a kommunista intézményrendszer átalakítása szabadpiaci intézményrendszerre (amely ráadásul majd eljut a politikai intézmények ugyanilyen

karakterú átalakításáig). Ebben a képben a szelekció rendre azt sugallta, hogy a változatlanul hagyott vagy nem a nyugati sztenderdeknek megfelelően átalakított elemek a régi vágású kommunista konzervativizmus ellenállásának köszönhetőek. Ez - mint látni fogjuk - téves percepció.

Ez a kép az idők során jelentősen kiegészült a kínai érdekeket tényezőként kezelő elemekkel. A kínai érdekek, így a jóléti érdeken túl az egységes és stabil állam, a független, autonóm döntéshozatal, vagy éppen a civilizációs öntudat, önbecsülés globális tényezőkként való megjelenése szintén meglehetősen eltérő narratívákat hozott létre Kínán belül, illetve kívül. Főképp annak lett jelentősége, hogy miközben a kínai döntéshozók stabil, a lehető legdinamikusabb belső növekedésre törekedtek, közben küzdöttek az összes felzárkózási csapda lehetőségével és a belső egyensúlyok elbillenéseinek gondjaival. A stabilitás kulcsfogalomává vált.

A nemzetközi közösség bár sok fenntartást, kritikát és tanácsot fogalmazott meg ebben a periódusban, alapvetően pozitívan viszonyult - a globalizációval együtt - Kína felemelkedéséhez is. A 2010-es évekre azonban egyre inkább érzékelhető volt, hogy a globalizáció világszerte kitermelte a maga veszteseit, így a nyugati országok társadalmain belül is. Ez különösen az Egyesült Államokban hozott jelentős változásokat a politikai tájképben, s ahogy ez a problémahalmaz növekedett, úgy került egyre inkább fókuszba a gondok okozójaként Kína. Maga a globalizációs folyamat is elkezdett transzformálódni, felerősödött a befelé fordulás, az ellátási láncok lerövidítésére, a regionalizációra való törekvés. A politika szintjén pedig olyan konfliktusok alakultak ki, annyira lehűlt a viszony elsősorban a két legnagyobb gazdaságú ország, az Egyesült Államok és Kína között, hogy egyesek máris második hidegháborúról beszélnek (Kusai, 2021).

Egyelőre persze nem mondhatjuk, hogy leállt volna a globalizáció. A globalizáció folyamatának alakulása, főbb irányai, intenzitása jelenlegi és jövőbeni viták tárgya. Az interdependenciák nagyon sajátos rendszere alakult ki a világban. Nem egyszerűen a két legnagyobb gazdaság fonódott össze, hanem mindegyik egy sor "harmadik országgal" is, ugyanazokkal a harmadik országokkal is, s még azok is egymással. Vagyis a "leválás", "leválasztás" (decoupling) teóriája, amely arról szól, hogy Kína vagy Kínával együtt bizonyos országcsoporthoz leválasztódna (akár azért, mert le szeretne, akár azért, mert mások leválasztják, akár sorsszerűen) a "világ gazdaságáról", vagyis az Egyesült Államok, mint mag

körüli többiekről, a követhetetlenségig bonyolultnak tűnik. Nem két elem vegyülékét kellene újra szétválasztani, hanem szinte ismeretlen számúét, amelyben számos elem leendő vagy kívánatos hovatartozását sem lenne könnyű meghatározni. Ugyanakkor kétségtelenül vannak olyan jelek, amelyek ebbe az irányba mutatnak, s jelentős politikai erők, mind a kínai, mind a nyugati világban, amelyek erre törekszenek (Inkster, 2020., 185-196. o.).

Ebben a fejezetben szeretnénk regisztrálni a kínai érdekek rendszerét, mégpedig elsősorban a globalizációval, pontosabban a kínai globális jelenléttel való összefüggésében. Először számba vesszük a Kínai Népköztársaság globális jelenlétéhez való adottságait, méretbeli sajátosságait, majd megvizsgáljuk azokat a politikai és szakpolitikai eszközöket és körülményeket, amelyek a sajátos felemelkedési folyamat fő meghajtói. Ezek után megvizsgáljuk, hogy egyes kulcsterületeken milyen jellegzetességei lettek a globális jelenlétnek, hogyan jelennek meg bennük a belső érdekek, így a demográfiai körülményeket, a világban való környezeti, majd a technológiai jelenlét kérdéseit. Röviden áttekintjük a szűkebben vett biztonsági tényezőket, s végül a globális jelenlét intézményesüléséből fakadó önérdékeket is. Ezt követően elemezzük, hogy a kínai stratégiai gondolkodást hagyományosan jellemző Kína-centrizmus hogyan befolyásolja, milyen sajátosságokkal ruházza fel a globalizálódó cselekvést, s hogy melyek azok a tényezők, amelyek alapján Kína ténylegesen globális hatalom.

2.2 Adottságok, méretbeli sajátosságok

A Kínai Népköztársaság érdekeinek, a globális térben való elhelyezkedésének és szerepének egyik alapvető tényezője a kiterjedése, lakosságának száma, s az egészen belüli aránya. Az abszolút fizikai méret és arány mellett azonban kitüntetett szerepe van annak, hogy viszonylag egységes szerkezetű és irányítású, integrált entitásról beszélünk, amelyhez mérhető hasonló egység csak korlátozott számban van a világon. De a méretet érdemes csak adottságnak, lehetőségnek tekinteni, szerepének értékelését pedig korlátok között tartani. A lakosságszámában Kínához mérhető India például jelenleg messze nem játszik hozzá mérhető szerepet a glóbusz gazdaságában és igazgatásában, miközben a hasonló területű, de

csak negyedakkora lakosságú Egyesült Államok a világ vezető hatalma.

Kína a világ negyedik legnagyobb kiterjedésű (9 596 960 km²), ugyanakkor legnépesebb (1,439 milliárd lakos) országa. A nominális GDP-t tekintve (14,72 billió US dollár 2020-ban) a második, a vásárlóerő paritáson számolt GDP-t tekintve (23,52 billió US dollár 2020-ban) az első a világon. Utóbbi a globális GDP 18,78 százaléka, s az IMF becslése szerint 2025-re 20 százalék fölé megy ez az arány. Ugyanakkor a nominális GDP egy főre eső mértékét tekintve (11 819 US dollár) csak az 56., a vásárlóerő paritáson számolt GDP egy főre eső mértékét tekintve (18 931 US dollár) pedig csak a 70-ik (ld. IMF, 2021.).

A világ legnagyobb széndioxid kibocsátója (Global Carbon Atlas, 2019.), a levegő tisztasága tekintetében a 14-ik (IQAir, 2020.), a teljes megújítható ivóvíz-források tekintetében az 5. helyen áll a világon (Index Mundi, 2014a.). Az egy főre jutó megújítható ivóvízforrás tekintetében azonban csak a 105-ik (Index Mundi, 2014b.). Jelentős átalakulásban van az energia-fogyasztás források szerinti összetétele. Egyre nagyobb arányt tesznek ki a "tisztá" és a megújuló energiák, de a döntő még ma is a szén, annyira, hogy jelentős mennyiségben még importál is (Ritchie-Roser, 2020.). Az energia-szektor reformjának köszönhetően kezdetét vette a 2060-ig tartó teljes dekarbonizáció terve, komoly strukturális átalakítás zajlik a belső piacokon, időnként nem kevés fennakadást okozva, ugyanakkor Kína jelentős energia-hordozó importőr (ld. EIA, 2020.). Nyersanyagban gazdag. A világ legnagyobb szénkészleteivel rendelkezik. Különösen jó stratégiai pozícióban van a ritka földfémek terén, a globális termelés több, mint 90 százaléka származik Kínából (US Geological Survey, 2017.). Ugyanakkor jelentős a nyersanyag-importja is.

Kínában van a világ megművelhető földterületének egytizede, amelyen a világ gabonatermésének egynegyedét termelik. Az ország egy sor termény-típus előállításában első a világon: gabonafélék, gyapot, gyümölcs, zöldség, hús, baromfi, tojás, halászati termékek (ld. FAO, é. n.). Ugyanakkor a mezőgazdasági munkaerő elvándorlása, a városi területek terjeszkedése, a sorozatos járványok és természeti csapások miatt nagy erőfeszítéseket igényel a mezőgazdaság stabilitásának fenntartása. Kína nettó élelmiszer-importőr (South China Morning Pos, 2020.). Ismert, hogy az ország északi és nyugati részén hatalmas megművelhetetlen területek vannak, hegységek, sivatagok, míg a vízellátási adottságok szempontjából a művelhető keleti területek is két részre oszlanak: a száraz északira és az árvizekben is gazdag, nedves délire. A természetes vizek, folyók óriási

méretekben való rendezése hagyományos gyakorlat Kínában. Az elmúlt két évtizedben dolgoznak a Jangce vizének az északi térségbe juttatásán. Az eredetileg tervezett három vonalból kettő már működik: Jiangsu, illetve Hubei tartományokból utazik több mint 1400 kilométert a víz Peking és Tianjin térségébe mintegy két héten át. A legdrágább és leginkább innovációt igénylő harmadik, nyugati út megvalósítása még kétséges (Gao, 2020.).

A környezet állapota és annak kezelése az elmúlt két évtizedben Kína globális kapcsolódásainak és szerepének is kulcskérdésévé vált, s ebből a megfontolásból a problémát majd a stratégia elemzését tartalmazó fejezetben vizsgáljuk meg.

A modern technológia körülményei között óriási jelentősége van mind az államigazgatás, mind a vállalatok, mind a különböző társadalmi, kulturális és politikai szervezetek számára, hogy a hatalmas populációnak köszönhetően óriási adatmennyiséget birtokolnak, és óriási adatmennyiség képződik folyamatosan. A kínai kutatási és fejlesztési politika nem véletlenül helyez különös hangsúlyt a mesterséges intelligencia és az informatika, a digitalizáció és az adatbiztonság fejlesztésére, nagy méretű kísérleti projektek segítségével képesek technológiai fejlődést elérni az élet legkülönbözőbb területein.

Kína közvetlenül szomszédos a világ legnagyobb kiterjedésű államával, Oroszországgal, az utána második legnépesebb Indiával, s beltenger választja el a mögötte harmadik legnagyobb nominális GDP-vel bíró Japántól. 14 500 kilométernyi tengerpartja van. Nincs közvetlen kijárása sem a Csendes-óceánra, sem az Indiai-óceánra, ezért az azzal összekötő tengerek, elsősorban a Kelet-kínai- és a Dél-kínai-tenger, továbbá Tajvan szigete és annak térsége a biztonsága és a világhoz való kapcsolódása szempontjából különleges fontosságúak a számára. A Csendes-óceán másik partján fekszik az Egyesült Államok, amelynek katonai, gazdasági és természetesen politikai jelenléte mind az óceánon, mind a távol-keleti térségben jelentős. Mindez azt jelenti, hogy geopolitikai értelemben a Távol-Kelet, melynek centrumában a Kínai Népköztársaság fekszik, a Föld legösszetettebb térsége, ahol a világ különböző szempontokból legjelentősebb országainak többsége megtalálható.

Az egyes államok, hatalmak percepciójában nagy jelentőségük van általában a történelemben játszott szerepükkel kapcsolatos ismereteknek, ítéleteknek, félelmeknek. Kínának az eddigiekben felsorolt adottságai mellett jelentős attribútuma hosszú történelme, s a világ, illetve az ázsiai térség történelmében időről időre betöltött rendkívüli szerepe. Ez valójában olyan potenciál, amelyet mind maguk a kínaiak, mind a környezetük és a velük

kapcsolatba kerülő hatalmak tényezőként kezelnek változó körülmények között is.

Kína fizikai és gazdasági méretei miatt önmaga rendkívüli hatással van a nemzetközi rendszerre, annak tekintélyes részét képezi. S számára a rendszer, mint egész az alapvető stimuláló közeg. Ezen lényegileg nem változtat, hogy külpolitikája vagy külső viselkedése tekintetében éppen milyen, passzív vagy aktív, bezárkózó vagy nyitott.

2.3 Példa az adottságokban rejlő kockázatokra: demográfia

A méretbeli, földrajzi, természeti, történelmi és hagyományokból fakadó adottságok folyamatos kockázatokat is rejtenek, s kezelésük, ami a túlélés alapszintje, exkluzív érdek, jellegzetes identitás-mintákat is mutat. Közülük példaként kiemelnénk a demográfiai helyzetet és annak kezelését, amely különleges sajátosságokat mutat a Kínai Népköztársaságban.

A kínai kommunista vezetés a kezdetektől tisztában van azzal, hogy az ország fejlődése csak egészséges demográfiai körülmények között biztosítható. Az is világos, hogy mára elért gazdasági-jóléti színvonal és globális pozíció szempontjából az egyik legnagyobb kockázatot hordozza a népesség méretében, vagy belső arányaiban történő erőteljesebb elmozdulás, s nemcsak Kína, hanem a világ számára is. Bármilyen irányú, erőteljesebb migrációs mozgásokat kiváltó helyzet igen nehezen kezelhető szituáció elé állíthatná a nemzetközi közösséget, az globális kockázatot jelent. Miután az ország a történelem során, s a modern időkben is számos szélsőséges elmozdulást tapasztalt meg, az eszközök megválogatásakor nem riadtak és riadnak meg a szokatlan, sokszor ténylegesen jogsértő gyakorlatoktól sem.

2.3.1 A népesség szabályozásának gondolata

A kínai állam és adminisztráció történetileg hagyományos feladata a viszonylag nagy létszámú lakosság kezelése, rendezése. Az első népszámlálásról a Han-dinasztia idejéből, az 1. század elejéről, 2-ből van adat, amely majdnem 60 millió főt rögzített. Ennél feltehetően nagyobb volt a tényleges szám, mert adóalany összeírásról volt szó, s ezért jelentős lehetett

a rejtőzködés mértéke is. Ezt a számot egyébként a 14. századig nem is haladták meg, amikortól fokozatos növekedésnek indult a szám (Banister, 1987., 3-5. o.). A második világháború, majd a polgárháború befejezése után Kínában a fejlődő világ más részeihez hasonlóan a termékenységi ráta, amely egyébként sem volt alacsony, növekedett, a mortalitási mutatók pedig jelentősen javultak. Véget ért a háború, nagy immunizációs programok, higiéniai kampányok zajlottak, hatékony járvány-ellenőrzési intézkedéseket léptettek életbe. A népesség dinamikusan nőtt, az 50-es években már meghaladta az 500 millió főt, s az ebből fakadó problémák már akkor a döntéshozók asztalára kerültek (Uo. 8.o.).

Hosszabb ideig a folyamatot különböző, sokszor egymásnak is ellentmondó kampányokkal igyekeztek befolyásolni. A politikai vezetésben nem voltak világos elképzelések arról, hogy hosszabb távon a népesség dinamikus növekedése kedvező-e, avagy sem. 1971-től aztán kidolgozott, erősen korlátozó, s viszonylag szigorúan végrehajtott “családtervezési programot” indítottak el. A politika kialakítói ekkor már nyíltan attól tartottak, hogy a népességrobbanást nem fogják tudni kezelni sem ők, sem a külvilág, a nemzetközi rendszer, s beláthatatlan folyamatok indulnak el. 1979-ig ez alapvetően a családonkénti két gyermek engedélyezését jelentette, majd 1979-től ezt egy gyermekre csökkentették. A program jellemzője volt, hogy az intézkedéseket folyamatosan módosították, igazították a körülményekhez. Így került a részletek szabályozása tartományi hatáskörbe, illetve az egyes nemzetiségekre külön szabályokat hoztak. A főszabály az lett, hogy városi regisztrációval bíró családoknak egy gyermekük lehet, vidéki regisztrációjúaknak, tehát praktikusán a mezőgazdaságban dolgozóknak, ha az első gyermekük lány, akkor lehet még egy gyermekük.

A család-tervezési politika különösen ellentmondásos volt, nagyon eltérő reakciókat váltott ki a társadalom különböző csoportjaiból, ahogy azt Mo Yan híres regénye, a Békák megmutatta a nagyvilágnak (Mo, 2014.). Hatásai rendkívül mélyek voltak a családok életére, s alkalmazkodott hozzá az intézményrendszer is. Kiépült az abortusz, a sterilizálás, a fogamzásgátlás széles körű intézményi háttere. Átalakult a családok élete, roppant fontosságra tettek szert a gyermeknevelésben a nagyszülők, akik az egyetlen gyermeket képesek voltak gondozni, s rengeteg fiatal párnak tették lehetővé, hogy lakhelyüktől távol vállaljanak munkát. A folyamat másik oldala volt az úgynevezett “kis császár” generációk felnövekedése. Az első egy-gyermekeként felnövő generáció gyermekeinek már

unokatestvérük sem volt, viszont a szülők és nagyszülők teljes anyagi, kapcsolati és nevelési kapacitása rájuk irányult. A konfuciánus szemléletben a szülők és nagyszülők tiszteletének, s idős korukban a róluk való gondoskodás felelősségének nagy szerepe van, vagyis ezeknek a “kis császároknak” egyben arra is fel kellett készülniük, hogy adott esetben majd két szülőről és négy nagyszülőről kell gondoskodniuk. Széles körben alakult ki az a gyakorlat, hogy a családok valamelyik (vagy mindkettő) nagyszülő-párhoz közel laktak, ha nem is egy háztartásban, s ez általában előre hozta a gyerek-szülés időpontját is (Chen, 2006.). Ugyanakkor meglehetősen nagy egyensúlytalanság alakult ki a nemek között a férfiak javára. A normálisnak tartott 100 lány újszülöttre jutó 105 fiúval szemben a mai 10-14 évesek között ez a szám 119,1, a 15-18 évesek között pedig 118,3 (Global Times, 2020.). Évtizedekig fog tartani, amíg ez a helyzet rendeződik, s valószínűleg az adminisztrációnak is valahogy meg kell küzdenie a tízmilliós nagyságrendben párt nem találó férfiak problémájával.

A szigorú politika a legtöbb elemző szerint meghozta az elsődleges eredményét, a leginkább méltányolt becslések szerint a program kezdetétől a 2000-es évek elejéig legalább 400, egyes szerzők szerint 500 millióval kevesebb gyerek született, mint született volna a program nélkül (Lee-Liang, 2006.). Ugyanakkor nagyon súlyos egyéb hatások is megjelentek. Átalakultak a gyermekvárasi preferenciák, megerősödtek azok a női életpálya-modellek, amelyek egy gyerekkel vagy eggyel sem számoltak, s amelyek a közvetlen jövőre is alacsony termékenységet jövendőlnék annak ellenére, hogy magán a családtervezési szabályozáson jelentősen enyhítettek. 2016. január 1-től megszűnt az egy-gyermek politika, s két gyermek születését engedélyezik családonként (Feng et al., 2016.). Az azóta eltelt idő azt mutatja, hogy a lazítás nem segít igazán. 2020-ban 15 százalékkal kevesebb gyermek született, mint a megelőző évben (Reuters, 2021.). Az egy nőre jutó szülések száma 2003-ban érte el a mélypontját (1,61), s azóta csak egészen jelentéktelen mértékben emelkedve 2020-ban 1,696-ig jutott (Macrotrends, 2021) - a két-gyermek politika bevezetése ellenére. A 2020-as népszámlálás eredményei azt mutatták, hogy a népesség növekedése hamarosan megáll, s csökkenés veszi kezdetét. Bár a képzettségi, urbanizációs, nemi arányokat mutató adatok szerint minden korábbinál jobb minőségű populációt látunk, rendkívüli gondokat okoz máris az előregedés (Salát, 2021., 13. o.). 2021. májusában a Politikai Bizottság úgy döntött, hogy családonként három gyermek születését engedélyezi.

Az egy-gyermek politika hatására kialakult minták is hozzájárultak a hatalmas méretű

belső migráció kialakulásához. A gyors gazdasági növekedés munkaerőigénye soha nem látott népmozgáshoz vezetett. A városi népesség az 1978 után kezdődő reformok három évtizede alatt, 2020-ig 710 millióval nőtt, 882 millióra (Macrotrends, 2022). Valójában ez volt egyben az az időszak is, amikor a munkaképes korú lakosság gyorsan nőtt, aránya magas volt, vagyis a növekedés “nyilvánvaló módon profitált a demográfiai osztalékból” (Caj, 2019., 39. o.). Ugyanennek az időszaknak a vége felé, 2004 körül elfogyott a vidéki területek által addig nyújtott plusz munkaerő, vagyis Kína elért az úgynevezett Lewis-fordulóponthoz, s megjelent a munkaerőhiány és elkezdtek növekedni a bérek (Uo., 111-112. o.). Kína gazdasági és demográfiai szempontból új periódusba lépett.

2.3.2 Az egy gyermek politika vége

A nemzetközi - mind a kifelé, mind a befelé irányuló - migráció ugyanakkor az ország méretéhez képest szerény, s a kiköltözők döntő része is ideiglenesen hagyja csak el az országot. Korábban, összhangban a népesedés-politikával, bár nem ösztönözték a kivándorlást, a tartósan vagy végleg külföldön élőket bátorították, hogy vegyék fel az adott ország állampolgárságát, de őrizték meg kínai identitásukat és kultúrájukat is. Az utóbbi időben pedig inkább a visszaköltözés erősödik, de a mérete az összegéshez képest jelentéktelen.

Amikor a kormányzat a családtervezési programja mellett érvelt, mindig hangoztatta, hogy az összhangban van a világtrenddel, s az ország felelős magatartásával hozzájárul a világ népesedésének kézben tartásához. Ezzel befelé a felelős szereplő képét, kifelé emellett az individuális jogoknak a programban rejlő megsértését is igyekezett igazolni. “Amikor konfliktusban vannak a társadalom szükségletei az egyéni érdekekkel, eszközt kell keresni a közvetítésre. Ezt teszi minden szuverén ország kormánya.” (White Paper..., 1995.)

A 2016 óta eltelt időszak tapasztalata, hogy az első rövid, kétéves periódusban kicsit megugrott a születésszám, jellemzően második gyerekekkel, de aztán visszaállt az eredeti trend, s alacsonyan maradt a termékenységi ráta. Az előrejelzések terén ez azt okozta, hogy egyre közelebb kerül a jelenhez az az időpont, amikorra az össz-populáció számának csúcsát várják a szakemberek. Az ENSZ közepes fertilitással számolt variánsa 2030-ra (UN, 2019.), az EIU kalkulációja már 2026-ra várja a tetőzést, s ezt követően a lakosság számának

csökkenésére számít (EIU, 2019.). Hogy azután mi történik, annak vélhetően jelentős meghatározó tényezője lesz a kormányzat megváltozó szakpolitikája. Az elmúlt évtizedek tapasztalatai azt bizonyítják a kormányzó elit számára, hogy a saját eszközeivel hosszú távon képes befolyásolni a populáció méretét. Kialakult az a szemlélet, hogy a családtervezés eszközeit lehet és kell is alkalmazni. Megteremtődött az intézményrendszere, jelentős tudás halmozódott fel. Ez feltehetően azt jelenti majd, hogy a családtervezési politikát fenntartják, csak jelentős változtatásokat, fordulatokat hajtanak végre, s ahogy az EIU jövendöli, nagyon valószínű, hogy a kormányzat ösztönzőkkel, támogatásokkal fogja bátorítani a gyermekszülést (Uo.). A kihívás mindenesetre nagy lesz, hiszen az ezzel ellentétes irányba ható, már említett életpálya-modellek az urbanizációval és a megemelkedett képzettséggel valószínűleg ez ellen fognak hatni.

Az intenzív családtervezési politika, vegyük akár az eddigi gyakorlatokat, akár a feltételezett ezzel ellentétes jövőbenit, ha az érdekek szempontjából közelítjük meg, akkor a stabilitást és a kiszámíthatóságot, a gazdasági fejlődés és az állami konstrukció fenntarthatóságát célozza. Magában a szakpolitikában csak elvont belső ideált találunk, igaz, az kiváltképpen erős: a konfuciánus családszemlélet. Ez mondatja azt ugyanakkor, hogy például a többmillió női pár nélkül maradó férfi problémáját valószínűleg nem fogják enyhíteni az ettől az ideáltól eltérő intézményes lehetőségekkel (például az egyébként elég kiterjedt prostitúció legalizálása, a homoszexualitás intézményes elismerése stb.).

2.4 A globális jelenlét meghajtói

Kína a legalapvetőbb érdekeit hatékonyan követve lett globális tényező. Globális jelenlétének ma megfigyelhető mintázata közvetve az 1978-tól, közvetlenül az 1990-es évek első felében elindult folyamatok eredménye. Azok a stimulusok, azok a fenyegetések és a lehetőségeknek azok a kínálatai, amelyek a nemzetközi rendszerből akkor érték, ma is alapvető meghajtói a globális szerepről való stratégiai gondolkodásnak. A hidegháború vége, a Szovjetunió felbomlása egyrészt új lehetőségeket kínált, jelentősen mérsékelte az addig érzékelt legnagyobb fenyegetést, ugyanakkor a belső demokratikus mozgalom kíméletlen

fegyveres elfojtása szembefordította Kínával a közösség jelentős részét. A világnak éppen azzal a szegmensével lett feszült a viszonya, amelytől a fejlődése szempontjából a legtöbbet várt, illetve várhatott: a Nyugat. Később kiderült, hogy fennmaradt a párbeszéd Washington és Peking között (Bush-Scowcroft, 2014, 111-122. o.), s lassan ki is alakultak azok a körülmények, amelyek egyre szélesebb körű együttműködést tettek lehetővé Kína és a Nyugat között. A kínai stratégiai gondolkodásban azonban megragadt az a tétel, s később egyre több elemmel gazdagodott, hogy az Egyesült Államok mellett, hogy a legnagyobb lehetőség a kínai növekedési célok szempontjából, egyben a legnagyobb kockázat is, és sok tekintetben fenyegetést jelent vagy jelenthet a fejlődésére nézve.

A nyitás politikája bő évtizedes gyakorlatának köszönhetően akkorra már Kína a gazdasági kapcsolatai révén is elkezdett illeszkedni a nemzetközi közösségbe. E politika mögött talán a legfontosabb tényezőként a technológia-éhség vehető számba, amely már az első, extenzív, alapvetően GDP-orientált reform periódusban is a gazdaságpolitika centrumába került (Caj, i. m., 44-45. o., Vogel, i. m., 428-429. o.), s megnyitotta az utat a külkereskedelem liberalizálása felé. Azon túl, hogy Kína külvilággal való kapcsolatainak két hagyománya van, s a történelem során időről időre bezárkózott, itt annak van jelentősége, hogy Japán, majd a távol-keleti “kis tigrisek” példáját tanulmányozva a reform kezdetétől az exportorientált gazdaság mellett kötelezte el magát (Inotai, 2009, 263. o.). Ennek hatására világkereskedelmi súlya kiemelkedően gyorsan emelkedett - folytatja Inotai (uo.) -, az export értéke “előbb megközelítette, majd meghaladta a kínai GDP 50 százalékát”, ami “példátlan a nagy belső piaccal rendelkező gazdaságok esetében”. Már 1978-tól engedélyezték, hogy hongkongi cégek exportra termelő szerződéseket kössenek a Gyöngy-folyó (Zhu Jiang) deltájában működő kínai cégekkel. Ez az összeszerelés kezdete: lényegében minden nyersanyagot, alkatrészt, a munkához szükséges technológiát behozták, a késztermékeket pedig kivitték az országból (ld. Naughton, 2018., 407 skk.). Az elvégzett munkáért valuta áramlott be, amelyért aztán külföldön tudtak technológiát és tudást vásárolni. Ez korlátozott körülmények között kikerülte az import-helyettesítő iparosítás és a 12 vállalat számára szektoronként monopolizált külkereskedelem rendszerét. Mivel ez a szisztéma működött, egyre inkább kiterjesztették, egyre több cég kapott jogot ilyen szerződések megkötésére, mígnem a 80-as évek közepén átfogóan szabályozták ezt a világot, megteremtve egy kétvágányú rendszert.

1986-ban az ország kérte csatlakozását a GATT-hoz (General Agreement on Tariffs and Trade), végül már a jelentősen megváltozott fókuszú WTO-hoz (World Trade Organization) csatlakozott, s annak alkalmazkodott a feltételeihez 2001-ben. A kínai ipar váratlanul jól reagált a keletkezett versenyhelyzetre, s a világ termelékenységű bumm szemtanúja volt - amelyet más tényezők mellett a 2005-ig folytatott árfolyampolitika is segített, vagyis a renminbi dollárhoz kötése (uo. 405-406. o.). Ekkor alakultak ki az azóta is velünk élő kereskedelmi többletek a legtöbb partner-országgal szemben. A 2008-as pénzügyi válságig a kereskedelem volumene is rendkívüli mértékben nőtt.

Mára a kereskedelmi érdekek menedzselése a globális jelenlét egyik legfontosabb meghajtója lett. Bár maga a menedzsment differenciálódott, új feladatokkal bővült, a technológiák és a tudás megszerzése centrális jelentőségű maradt. Ennek a legfőbb eszköze sokáig a külföldiekkel közös vállalatok - kényszerű - létrehozása volt Kínában, melynek az alapvető érdek, a gazdaság, és tágabb értelemben az ország modernizációja, a népesség életszínvonalának emelése szempontjából rendkívüli jelentősége volt: technológia transzferek, menedzsment tudás és módszerek átadása, a verseny intenzifikálása, ellátási láncok építése és biztosítása stb. A 2000-es évek közepéig a kínai export tekintélyes részét, átlagosan a 60 százalékát tette ki a vegyes vállalatok exportja, de ahogy a legmodernebb technológiákat előállító szektorok felé haladunk, úgy nő ez az arány: 2005-ben az ipari gépexporton belül 79, a számítógépexporton belül a 92 százalékot tette ki ennek a cégtípusnak a termelése (Saunders, 2006., 10. o.). A kínai kormányzat azt szerette volna, ha nemzetközileg versenyképes kínai vállalatok növekednének fel, s ezt erőteljes szubvenciókkal, szabályozással és a politikai feltételek megteremtésével segítette elő. Rengeteg ilyen cég nőtt fel a semmiből, vagy alakult ki korábbi állami vállalatokból, esetleg kommunákból (Huawei, Haier, CNOOC, ChemChina, Alibaba, Tencent stb.), melyeknek ugyan a politikai respektusuk a változatos tulajdonosi struktúrák miatt elég különböző, kereskedelmük és nemzetközi aktivitásuk szerves részévé vált a kínai globális jelenlétnek.

Mára a WTO-nak és számos befektetési és befektetés-védelmi egyezménynek köszönhetően lassan háttérbe, de legalábbis erős korlátok közé szorul a vegyesvállalati működés hagyományos modellje, s a technológia-transzfer szempontjából helyére a vállalat-felvásárlások léptek.

A kínai államnak fokozatosan kialakult az a feladata, hogy ezt a világgazdasági

ágyazottságot, ennek linkjeit, intézményeit, s az azokat körül fonó informális intézményeket menedzselje, fejlessze, gondozza. Itt már lényegesen túlnőtt a feladat a valuta- és technológia-szerzés célján, s már nem csak a kereskedelem számít a globális jelenlét meghajtó erejének, hanem általában a kínai gazdaság külső igényeinek biztosítása. Vagyis az alapvetően belső, belülről induló érdek, a jóléti cél, hatalmas méretben és erővel jelenik meg a világgazdaság és a világpolitika színpadán, ahol aztán szabályokba, hagyományokba, s eltérő érdekekbe ütközik. Újból és újból definiálnia kell önmagát, újból és újból meg kell határoznia a maga számára az elképzeléseit. A helyzet stratégiai vonatkozásait majd külön fejezetben tárgyaljuk. A jóléti cél nem önmagában jelenik meg ezen a platformon, s a stratégiában majd összehangolódnak, integrálódnak a különböző forrásokból keletkező célok. Az azonban a jóléti cél érvényesülésében is tisztán látszik, hogy egyfajta sajátos reciprocitásnak kell érvényesülnie hosszú távon Kína és a külvilág viszonyában. Ez rendkívül lassú folyamat, hiszen a világ is, s az ágazatok önmagukban is jelentős átalakuláson mennek keresztül, új, szabályozást igénylő iparágak, tevékenységek jönnek létre. Ehhez képest kell szakpolitikai és regulációs értelemben is kezelni a külföldi vállalatok jelenlétét, általában a külfölddel való kapcsolatokat, s kell ennek megfelelően alkalmazkodásra kényszeríteni a jogrendszert. A nemzetközi intézményekbe való bekapcsolódás (például a WTO) nagyon összetett, elhúzódó folyamat, ahogy az átfogó nemzetközi jogi egyezmények (például a munkajogi vagy a környezetvédelmi egyezmények) érvényesítése is. Ráadásul mindez nem is zajlik feltétlenül barátságos környezetben.

A külső igények menedzselésében fontos szerepe van a “puha erőnek” (Nye, 1990.). Nye fogalma gyorsan népszerűvé vált kínai politikai körökben, gyorsan megértették, miről van szó, vagy legalábbis adtak neki egy értelmezést, ha azt már nem is fogják fel maradéktalanul, hogyan kell megteremteni, s bánni vele különböző körülmények között. A “puha erő”, ha kicsit belegondolunk, kifejezetten “kínaias” fogalomként is felfogható. A célok erőszak nélkül vagy a lehető legminimálisabb erőszakkal való elérése a kínai klasszikus katonai irodalom integráns eleme (Johnston, i. m., 62-63. o.). Ugyancsak könnyen fogadja be ezt a megközelítést az az ismert kínai kormányzati, igazgatási gondolkodásmód, amelynek jellemzője az össze nem tartozó vagy akár egymásnak ellentmondó elemek integrált elgondolása. Más kérdés, hogy az ehhez használt és használható eszközrendszer nem feltétlenül fedi le azt, amelyre Nye gondolt, s ez nem csak a kínai gyakorlatra igaz. Az 1978

utáni periódusban elsősorban a fejlődés imázsa volt a puha erő húzóereje, majd elkezdtek kiépíteni a Konfuciusz Intézetek rendszerét. Egyre nagyobb összegeket költöttek a világban való kulturális jelenlétre, majd a világesemények saját nézőpontjukból való szemléletének népszerűsítésére (Salát, 2010.). A nemzetközi környezet lassú megváltozása, majd annak felgyorsulása Donald Trump amerikai elnökké választása, de különösen 2018 után erőteljesen visszavetette és átstrukturálta ezt a folyamatot. Azt is érdemes azonban hozzátenni, hogy a Nyugat, de leginkább az Egyesült Államok is jelentős veszteségeket szenvedett ezen a téren. A kínai véleményt erről Yang Jiechi államtanácsos fogalmazta meg az amerikai külügyminiszterrel folytatott 2021-es tanácskozáson Anchorage-ben: “Az Egyesült Államok nem képviseli a nemzetközi közvéleményt, és a nyugati világot sem.” (South China Morning Post, 2021.).

A globális jelenlét kialakulási folyamatának egy pontján, s ezt konkrét időponthoz nem tudjuk kötni, teljesen megváltozott természetű politikai jelenlétet azonosíthatunk: Kína sok szempontból globális tényező lett. Stratégiai szempontból jelentős és érzékeny ponthoz értünk, részletesebben majd a stratégiáról szóló fejezetben taglaljuk. Az eddig kibontott folyamattal a háta mögött Kína mindenestre nem tehet úgy, mintha ugyanaz a nagy, de elmaradott, ezért önmagára koncentráló ország lenne, mint kezdetben. A kormányzat politikai, szakpolitikai döntéseinek hatásai nem állnak meg a határoknál. A pekingi döntéseket, stratégiát egyre több szereplő kívánja befolyásolni világszerte. A belső fejlődés külső menedzselésében beállt változások kulcsa a kínai retorikában, hogy “felgyorsultak a változások a világkormányzás rendszerében és a nemzetközi rendben”, amelyben “jelentős és felelős” országgént vesz részt, s “aktív részese lesz a globális kormányzás reformjának és fejlesztésének” (Congress Report, 2017., XII. fejezet.)

2.5 A globális jelenlét jellemzői: a biztonsági érdekek

A Kínai Népköztársaság külső biztonsági érdekei három rétegben fogalmazódnak meg és rakódnak egymásra. Először is vannak a leghagyományosabb, a földrajzi elhelyezkedéséből és adottságaiból származó, a közvetlen környezetében rejlő kockázatok, melyek kezelését a területi identitásán alapuló nézeteire és értékeléseire építi. A második réteg az eddig már

tárgyalt nemzetközi beágyazottságnak, az ezt kiszolgáló infrastruktúrának és menedzsmentnek a kockázataiból fakad. A harmadik pedig a földrajzilag nem, vagy nem közvetlenül, esetleg csak homályosan meghatározható kockázatokból, szuverenitáson kívüli terekből (űr, sztratoszféra, kibertér, virtuális terek stb.) eredő hatásokból keletkezik. Külön figyelem irányul a belső biztonsági kockázatokra, különösen, hogy rendkívül változatos módokon és eszközök segítségével kapcsolódnak és kapcsolódhatnak össze a külső hatásokkal.

2.5.1 Védelmi megfontolások és a hadsereg reformja

Védelmi megfontolásait a kínai kormány időről időre “fehér könyvben” foglalja össze, legutóbb 2019-ben (White Paper, 2019.). A biztonsági szituációt illetően a dokumentum jelentős változásokról beszél, melyek között számos veszélyt, negatív tendenciát azonosít, de fő irányát az általa elképzelt felé haladóként azonosítja: “egy mindinkább multipoláris világ, a béke, a fejlődés és a sikeres együttműködés marad a megfordíthatatlan trend” (Uo., 1. fejezet). Ugyanakkor a trendet, s magát a nemzetközi rendszert és rendet is “aláássa a hegemonizmus, a hatalmi politika, az unilateralizmus, valamint az állandó regionális konfliktusok és háborúk”. Növekszik a nemzetközi stratégiai verseny. Az ázsiai-csendes-óceáni biztonsági helyzet viszont általánosságban stabil. (Beszédes, hogy megmaradtak az “ázsiai-csendes-óceáni” kifejezésnél, miközben az amerikai kormányzati szóhasználat átváltott az “indiai-csendes-óceáni” kifejezésre, jelezve ezzel a szemléletbeni elmozdulást.) Összességében sokasodtak az összetett biztonsági fenyegetések, de politikai és társadalmi stabilitás van Kínában, “etnikai egység”, és jelentősen növekedett az ország ereje, globális befolyása és stressztűrő képessége (Uo.). Bár Kína a csak őt vagy leginkább őt érintő biztonsági problémákkal igyekszik maga megküzdeni, s ezt a szuverenitása szempontjából kifejezetten fontosnak is tartja, érdekeltnek érzi magát a kollektív biztonság fenntartásában mind globális, mind regionális tekintetben. Ebben a meglévő struktúrákat, legfőképpen az ENSZ-t tartja alapvető eszköznek (Uo.). Hétköznapi gyakorlatában (például a Fülöp-szigetek által indított választott bírósági eljárás a Dél-kínai-tenger egyes problémáinak ügyében) azt látjuk, hogy a problémák megoldásában elzárkózik mindenféle közvetítőtől, “harmadik féltől”, hatalmi garanciáktól (ld. pl. Position Paper, 2014.).

Az 1978-as fordulat óta gyakorlatilag folyamatosan zajlik a kínai hadsereg reformja, amelynek több dimenziója van. A Kínai Felszabadító Hadsereg eredetileg rendkívül összetett, sajátos képződmény volt, egyszerre hadsereg, párt, államigazgatási szervezet, s az 1949 után kezdődő éra alapvető káder-kibocsátója. Elválasztása a civil élettől, amely a reform egyik fő célja volt, lassú és átláthatatlan folyamat volt. Amikor Xi Jinping 2012-ben pártfőtitkár, majd államfő lett, egyik legfontosabb feladatának tartotta, hogy a hadsereg feletti kontrollt biztosítsa magának. Két elődje sem a hadseregből érkezett már, de mögöttük még voltak olyan „pártöregék”, akik fontos mediátori szerepet tudtak betölteni. Xi megoldása - ahogy más területeken is - a párt befolyásának megerősítése volt, mert az ő hatalmi bázisa a pártban volt. (A megoldás nem volt olyan kézenfekvő, mint amilyennek kívülről esetleg látszik, hiszen az 1990-es évek közepétől megindult egy valójában nem deklarált, de jól érzékelhető folyamat a párt és az adminisztráció világos vagy világosabb szétválasztására, s a tényleges kormányzásnak az adminisztrációba való delegálása. Ez a folyamat a Xi-érában - legalábbis kívülről nézve - erősen elhalványodott.)

Egy második dimenziója volt a reformnak, hogy a hadsereg autark jellegét felszámolják, s minden olyan rendszerelemet és aktivitást kiszervezzenek belőle, amelyek nem kapcsolódnak szorosan a katonai tevékenységhez. Ezzel jelentősen csökkent a hadsereg létszáma, tisztek és tábornokok tömegét szerelték le, ugyanakkor ezek a kiszervezett, jellemzően ellátó egységek képezték az alapját a hadsereg körül kialakuló szerződéses vállalatok birodalmának. Kínában egyébként a törvények szerint kötelező a katonai szolgálat, ugyanakkor nincs, és egyre inkább nincs szüksége a hadseregnek arra, hogy mindenkit besorozzanak. Gyakorlatilag 1949 óta egy toborzó szisztéma segítségével lényegében önkéntes a katonai szolgálat. A hadsereg reformjai pedig egyre inkább az önkéntes sorkatonai szolgálat jelentőségét is mérséklék: bár pontos nyilvános adatok erről nincsenek, a sorkatonák jelenlegi aránya már csak 35 százalék körül van (Clay-Blasko, 2020.).

Kína környezete a biztonság tekintetében tele van kisebb-nagyobb problémákkal, megoldatlanságokkal, amelyek időről időre feszültségek forrásai lehetnek (határviták, szigetviták, Dél-kínai-tenger, Tajvan stb.). A hadsereg és a biztonsággal kapcsolatban álló egyéb szolgálatok fejlesztése értelemszerűen azt is jelenti, hogy felkészülnek ezeknek a problémáknak és megoldatlanságoknak a lehetséges kezeléseire. Ez sokszor önmagában is elősegíti a feszültségek kialakulását. S ehhez szorosan kapcsolódik a hadsereg átalakításának

harmadik dimenziója, a tényleges szerkezeti, szemléleti, a jellegét és színvonalát lényegileg megváltoztató reform, melynek során az alapvetően a szárazföldi erők által dominált szervezetből modern flottával és légierővel bíró hadsereggé fejlesztették, amely képes Kína határain kívül is harctevékenységeket folytatni (Saunders, 2020., 181. o.). Aktuálisan azonban valódi katonai ellenfélként és fenyegetésként az Egyesült Államokra tekintenek. Itt jelentős cél, s ebbe hatalmas anyagi erőt fektetett Kína, a távoltartási (A2/AD) és a műholdak elleni (ASAT) képességek fejlesztése. Ezekkel olyan veszteségeket lehet okozni, s oly mértékben meg lehet drágítani egy esetleges intervenciót, hogy ezzel a kínai stratégiák a nyilvánvalóan a hátrányukra meglévő jelentős aszimmetriát igyekeznek ellensúlyozni (Uo., 187. o.).

2.5.2 A katonai feladatokon túl

A hadsereg nemcsak a katonai fenyegetések jelentette kockázatok kezelésében vesz részt, hanem - kiegészülve egyéb speciális szolgálatokkal, fegyveres rendőrség, katasztrófa-elhárítás, egészségügyi hatóságok, droghatóságok stb. - a legtöbb egyéb biztonsági fenyegetés kezelésében. A külső kapcsolatok szempontjából fontos jellegzetessége ennek a tevékenységnek, hogy igyekeznek a lehető leginkább elzárni a külvilágtól, s a maguk eszközeivel megoldani a problémákat. Például a terrorizmus elleni küzdelemben, ami az uigur-probléma egyik magja, mégcsak betekintést sem engednek külső feleknek, nemhogy együttműködnének bárkivel. Elég volt számukra az, hogy fevetették a terrorszervezetek nemzetközi listájára a Kelet-turkesztáni Függetlenségi Mozgalmat (ETIM), mintegy nemzetközileg legitimálva az ellene való fellépést, s onnantól szigorú belügyként kezelik az egészet. De a szélesebb közvélemény számára is jól láthatóvá vált ez a gyakorlat a koronavírus járvány kezelésének ügyében, amelynek külső vonatkozásai kimerültek a nemzetközi propagandában, oltóanyag és eszköz-kereskedelemben, s abban, hogy kellenkedve akadályozták, hogy nemzetközi tudós-csoport vizsgálja alaposan és hatékonyan a járvány genezisének körülményeit. Kína katonai együttműködései, közös hadgyakorlatai is sokkal inkább diplomáciai és propaganda tartalmúak, minthogy valós katonai együttműködések lennének. Biztonsági kockázatainak kezelését a Kínai Népköztársaság amennyire csak képes, a maga szuverenitásának határain belül tartja.

(Szuverenitás-felfogásáról az identitásról szóló fejezetben beszélünk majd.)

2.5.3 A határokon túli biztonsági érdekek

A kínai gazdaság világgazdaságba való beágyazódása, a Kínán kívül megjelenő kínai érdekek menedzselése folyamatosan új biztonsági feladatokat is hozott. Lezajlott néhány nagy operáció, amelyek még nem hétköznapiak, nem rendszeresek, de jelzik az irányt. Ilyen az Afrika szarvához irányított, a kalózkodás elleni védelmet szolgáló flottaegység, amelynek kiszolgálására Djiboutiban bázist is bérelnek. Ilyen volt két nagy evakuáció, Líbiából és Jemenből, amikor tízezres nagyságrendben hoztak ki kínai állampolgárokat a polgárháborús térségekből. Becslések szerint körülbelül egymillióan dolgoznak kínai vállalatok alkalmazottaiként külföldön. Körülbelül 20 magán biztonsági cég gondoskodik a biztonságukról, részben közvetlenül, részben képzéssel. Az ágazat kiépülésében jelentős szerepet játszott az amerikai Erik Prince, a híres Blackwater alapítója is egy hongkongi vállalatán keresztül (Sukhankin, 2020.). A magán biztonsági cégek természetesen Kínában is az állami biztonsági szervekkel szoros együttműködésben és szoros felügyelet alatt dolgoznak.

A feladat, ha lehet, még jelentősebb lett az Övezet és Út Kezdeményezés megindulásával. A kampány beruházásainak java olyan bizonytalan, ingatag belső helyzetű országokra fókuszál, mint Pakisztán vagy Mianmar. De Kína széles körben nyújt fejlesztési segítséget olyan országokban, amelyek számos ok, így például a belső bizonytalanságok miatt máshonnan nem kapnak asszisztenciát. Megszaporodtak a támadások kínai állampolgárok ellen külföldön, egyre többször kell kimenekíteni kínaiakat politikai nyugtalanság vagy természeti csapás miatt. Kínában időről időre zajlanak viták ennek a problémának a kezeléséről. A hagyományos kínai be nem avatkozási politika nem teszi lehetővé, hogy katonai vagy rendőri egységekkel siessenek távolban ragadt honfitársaik segítségére. Ennek a politikának nagyon sok összetevője van, s a kínai érdekek külföldön való megjelenése új, de meghatározó elem ebben. A vita összekapcsolódott a "kék vízi" flotta megteremtésének szükségességéről folyó vitával, s általában a Kína, mint tengeri hatalom (*haiquan*) kérdésével. További vitakérdés lett itt aztán a lehetséges külföldi bázisok kérdése (Duchatel et al., 2014.). Ha ebben az összefüggésben nézzük a kínai politikát, akkor látható, hogy az Övezet és Út

Kezdeményezés úgynevezett “tengeri selyemút” része nagyrészt erről szól: hogyan lehet biztonságossá, gördülékennyé és magas színvonalúvá tenni a Kína kikötőiből kiinduló, hajózásra épülő, de egyéb szállítási és közlekedési formákkal integrált hálózatban való áramoltatását az áruknak, az embereknek és az információnak.

A szuverenitáson kívüli terek biztonságával kapcsolatban nincs ismert átfogó kormányzati dokumentum. A megnyilvánulások porózusak, sok tekintetben átláthatatlanok. A nemzetközi jog által szabályozott területeken Kína általában szabálykövetését és a szabályalkotásban való részvételi szándékát hangsúlyozza, az új technológiákért folytatott versenyben viszont maga is sokszor ütközik a szabályozatlanságból fakadó problémákba. Sokszor érik vádak, s maga is fogalmaz meg ilyeneket, elsősorban az Egyesült Államokkal szemben, az általa is állítólag folytatott kiber-hadviselésért, amelyet ma a tényleges felmérhetetlenség jellemez.

Minden vita ellenére a “békés egymás mellett élés öt alapelve”, illetve a be nem avatkozási politika lényeges része maradt a kínai biztonsági érdekek felfogásának (ld. White Paper, 2019, II. fejezet). Viszont a védelem területén is megjelent a “világkormányzásban” és a világrend alakításában való részvétel igénye: részt vesz “a globális biztonság irányításában, aktívan bekapcsolódik a fegyverzet ellenőrzésbe és a leszerelésbe, s törekszik, hogy kínai indítványokat ajánljon a fő kérdések megoldására és fontos szabályok megfogalmazására” (Uo. VI. fejezet). Legtöbb dokumentumában különösen kiemeli a globális biztonság geostratégiai problémáinak megoldásában való részvételét, így az említetteken kívül a regionális konfliktusok rendezésében, a nemzetközi terrorizmus és a kiberbűnözés elleni küzdelemben, az űrben való működés szabályozásában (Uo.) stb.

2.6 A globális jelenlét jellemzői: intézményes önérték

Minden állam számára fontos, hogy a határain túl jelentkező érdekeit helyesen fogja fel, s az érvényesítésükre kiformált elképzeléseit megfelelő formális és informális intézmények rendszerével tudja megvalósítani. Az olyan hatalmas méretű országok esetében, mint Kína, a nemzetközi rendszerhez való kapcsolódás bonyolult és kiterjedt apparátust és kifinomult

működtetési kultúrát jelent. A nemzetközi rendszerben működő szabályok, normák, vagyis a világrend (Ld. Simai, i. m., 21-24. o.) tekintetében már az is terminológiai problémát jelent, hogy Kínát pontosan milyen helyzetben lévőnek, továbbá milyen dinamikájúnak tekintjük. Beilleszkedik? Illeszkedik? Része? Alakítója? Szétfeszítője? Átalakítója? Mindezek a kérdések, amelyeket sokan és rengeteg alkalommal, a legkülönbözőbb szinteken és formákban tesznek fel, magát a nemzetközi rendszert és a világrendet többé-kevésbé rögzített entitásnak fogják fel, amelyhez képest lehet például “status quo-pártinak” vagy “revizionistának” lenni. Antony Blinken amerikai külügyminiszter alapkiefejezésként használja a “szabályokon alapuló rend” formulát éppen Kína kapcsán. Például: “Ez az egyetlen ország a világon, amelynek megvan a katonai, gazdasági, diplomáciai képessége, hogy aláássa vagy kihívja a szabályokon alapuló rendet, amellyel mi oly sokat törődünk, s eltökéltek vagyunk, hogy megvédelmezzük” (Blinken, 2021b.).

2.6.1 Az új vendég szindróma

Többször utaltunk már rá, hogy a jelenlegi kínai politikai kommunikációban kulcsszerepet játszik a szabályalkotásban való részvétel igénye. Ez azon alapul, hogy a világrend jól érzékelhetően átalakulóban van. Vannak területek, ahol gyorsabb, látványosabb, vannak, ahol lassúbb ez az átalakulás, s új területek alakulnak ki, amelyek valamilyen szabályozást igényelnek (Simai, i. m., 29-34. o., Kusai, 2020b, 67-68. o.). Maga a folyamat kifejezetten kaotikus, a létező intézmények rendszere csak részben alkalmas a feladatára, s a nagy erővel rendelkező országok a maguk érdekeinek és érdeklődésének megfelelően súlyoznak az intézmények között (Simai, 2022., 7. o.), mintegy kereskednek a befolyásukkal, s készséggel hoznak létre új intézményeket is, megpróbálva beilleszteni azokat a világrendbe. Minden új szerződés felveti a létező szabályoknak való megfelelés, az azokkal való összhang, az azok szellemének követése problémáját. Ez önmagában nem új jelenség, a szabályok és a szerződések természetében rejlik. Azonban az, hogy tömegesen kerülnek az ilyen típusú problémák a közfigyelem terébe, hogy átpolitizálódnak, politikai viták és szembenállások tárgyává válnak, az a világrend paradigmaváltásának a diagnózisához vezet.

A szituáció azt okozza, hogy az egyes országok nemzetközi rendszerhez való kapcsolódásának és nemzetközi érdekérvényesítésének struktúrái is olyan átalakuláson

mennek keresztül, amelynek maguk sem látják az ideális kifejeletét. Kína esetének külön sajátossága az új vendég-szindróma, hogy létezik egy rend, amelybe Kína megérkezik. A 19. században ez még nem volt egyedi jelenség. Akkor a világ más területeivel, országaival érkezett együtt újonnan az európai szemszögből nézett nemzetközi rendszerbe, hogy ott aztán különböző formákban szigetelje el magát hosszú időkre. 1971-ben, amikor a Kínai Népköztársaság az ENSZ teljes jogú tagjává vált, lényegében megint újonnan érkezőként kész rendszerbe kellett beilleszkednie. Az 1990-es évek óta pedig, amióta valóságos vagy potenciális világhatalomként tekint rá a nemzetközi rendszer legtöbb szereplője, új minőségében érkezik meg a valamilyen formában létező környezetbe. Mindhárom esetben azonos a modellje: létezik egy környezet a maga viszonyaival, szabályaival, szokásaival, amelybe Kína megérkezik. Mindhárom esetben a rendszer alkalmazkodást vár el tőle, holott Kína méreteivel és potenciáljával önmagában azzal is megváltoztatja a rendszert, hogy megérkezett.

Kína rendre deklarálja az alkalmazkodási készségét, azonban minden esetben igyekszik felfogni a maga aktuálisan adott státuszát, s annak megfelelően alkalmazkodni. Jelen esetben ez a maga felfogásában a nagy ország (*daguo*), mondjuk úgy, a nagyhatalom státusza. Ez 1971-hez képest még nem jelentene feltétlenül nagy változást, de a Deng Xiaoping-féle szerény, visszafogott külpolitika (*taoguang yanghui*, nagyjából “rejtjük el a ragyogást, burkolózzunk homályba”) éppen azt a rést igyekezett betömni a külpolitika eszközeivel, amely a rendszer által biztosított és a ténylegesen meglévő státusz között tátongott. Sajátossága a folyamatnak, hogy a nemzetközi rendszer meghatározó szereplői és Kína regionális partnerei elfogadták ezt, ugyanakkor rendkívüli feszültségeket okoz a két státusz közötti rés eltűnése, s a külpolitika jellegének ebből is fakadó megváltozása. Utóbbi Kínán belül is vált ki vitákat, s vannak, akik a *taoguang yanghui* politikát szeretnék a kínai külpolitika állandó jellemzőjeként látni (South China Morning Post, 2018., 2019.). Nincs kizárva, hogy egyfajta külpolitikai hagyomány kialakulásának vagyunk a szemtanúi, amely időről időre képes lesz visszatérni és dominánssá válni.

2.6.2 A kapcsolódás rendszere

A rendszer, amelyet Kína felépített és működtet a nemzetközi rendszerhez való

kapcsolódására, alapvetően épít a készen kapott intézményekre, de a 2000-es évektől kezdődően már nagy inspirálója lett új struktúrák létrehozásának. Ezek nagyrészt regionális jellegűek, de van ennél szélesebb körű, illetve távolabbi kapcsolatokat rendszerbe foglaló kezdeményezésük is, mint a BRICS vagy a Kína-Afrika Együttműködési Fórum (FOCAC) és a 17+1. Az együttműködési struktúrák a biztonságtól (Sanghaji Együttműködés Szervezete) a gazdaságon és a pénzügyeken (AIIB, NDB, RCEP és a szabadkereskedelmi egyezmények hálózata stb.) át a kultúráig és a hétköznapi életig terjednek. Van terület, amelyen kifejezetten kínai szervezetek menedzselik a kapcsolatokat, mint a kínai nyelvoktatást és kultúraterjesztést világszerte szervező Hanban. Óriási méretű és nagyon komplex hálózatról van szó, amely nemcsak az érdekek képviselésének, de az érdekek formulálásának is részese. Ez a hálózat az egyik legfontosabb érzékelője a nemzetközi rendszerből érkező stimulusoknak, s ugyanakkor a nemzetközi rendszer számára a legfontosabb megjelenítője a kínai állam érdekeinek és identitásának.

A rendszer alkalmassága és hatékonysága sajátos metaérdek. Ez ugyan túlzottan általános elvnek hathat, de a kínai bürokrácia jelentős energiákat igénylő önérdekké teszi. A bürokratikus állam és társadalom jellegéből, a benne megvalósuló attitűdökből, szerep- és feladat-felfogásokból, munkamódszerekből fakad a struktúra minden pontján a tévedés és a hiba lehetőségének maximális kizárása, s az elkerülhetetlen felelősségre vonás, ha nem sikerült (Balázs, i. m., 18. o.). Ennek megfelelően - ahogy azt a leghétköznapiabb benyomások is alátámasztják - a rendszerek eleve túlbiztosítással épülnek fel, a tervek döntő része a feladatok végrehajtási körülményeinek feltétlen biztosításáról szólnak. Ugyanez jellemző minden kínai szerveződésre, a vállalatokra, a kulturális tömörülésekre, s megfigyelhető a generációkkal korábban kivándorolt kínai közösségekben is. Ez maga a konfucianizmus szervezeti megjelenése, bár sokan és sokszor ezt kommunista jellegzetességgként írják le. Joggal alakul ki a külvilágban a kínai államról az a kép, hogy szenvedélyesen építi ki a burjánzó szervezeteket, a formalizált együttműködéseket, számolatlanul készíti elő és ösztönzi szerződések megkötését, hogy fáradhatatlanul gyakorol pressziót a környezetére.

Később, az identitást elemző fejezetben tárgyaljuk Liang Qichao elméletét a kínai asszimiláló erőről (*zhongguo tonghua li*). Az ezt magáénak tudó attitűd és öntudat jól érzékelhetően jelenik meg a világhoz való kapcsolódás apparátusában is, a kínai kultúra és a kínai szerveződés peremvidékén. Wendt amikor a nemzeti érdekekről beszél (Wendt, i. m.,

235. o.), külön említi a kollektív önbecsülést. Kína esetében úgy alakult a legutóbbi kétszáz évben, hogy bár az önértékelés kritikus, bíráló elemei rendkívül erősek voltak, igen radikális mozgalmakat indítottak el, de a kínai “népben”, szerveződésben, kultúrában való alapvető bizalmat és büszkeséget ez nem kezdte ki. A válaszok, a radikális válaszok is “kínaiak” voltak. Ez az önbecsülés, öntudat a nagypolitikában, a stratégiában is erősen megjelenik, idézzük itt most csak a jelenlegi érában a nemzetközi kapcsolatok terén széles körben használt “kínai bölcsesség” kifejezést. Ez a szemlélet a hétköznapi emberek, szervezetek, vállalatok közötti kapcsolatokban, de sokszor az államközi érintkezésben is - a kínai oldal számára szinte észrevétlenül - civilizációs gőg formájában jelenik meg.

2.7 Kína-központúság, stabilitás és globalizáció

Kína globális hatalomként való megjelenésének folyamatát vizsgálva biztosan állíthatjuk, hogy az konkrét formáiban nem a tervek szerint alakult. Az ismert kormányzati tervezési struktúrák semmiféle olyan dokumentumot, elképzelést nem állítottak elő, amely a mai állapotokat ideaként fogalmazta volna meg. Természetesen az ország méretével, adottságaival, s aktuális erejével, képességeivel mindig tisztában volt a vezetés. Ritkán vágtak olyan külső vállalkozásokba, amelyekben ne lettek volna reálisak a célkitűzéseik. Példa erre Hongkong, majd Makaó visszacsatolásának folyamata, de még a Vietnam elleni korlátozott háborúról is az bizonyosodott be, hogy elérte a céljait, tesztelte a Szovjetunió lehetőségeit és szándékait, s leállította a vietnami, közvetve szovjet befolyásszerzési folyamatot Hátsó-Indiában (Vogel, i. m., 293. skk.). Hogy a jelenlegi globális pozíció éppen ebben a formában jött létre, abban a belső kínai fejlődés konkrét formáihoz hasonlóan nagy szerepe volt a duális tervezési módszernek. Deng maga is sokszor emlegette azt a kínai idiómát, melyet Chen Yun hozott be a korabeli politikai szótárba, s amely szerint követet kitapogatva kelünk át a folyón (*mozhe shitou guohe*). Ez azonban a kormányzásban sem dengi találmány. Bár az ország történetének integratív periódusaiban fontos eszköz (és idea) volt az egységes irányítási rendszer, az természetes volt, hogy a jelentős klimatikus, geográfiai, életmódbeli eltérések miatt főképp a szakpolitikákban jelentős helyi

kezdeményezésekre, kísérletekre is szükség van. Innen már csak egy gondolati lépés, hogy ezt a gyakorlatot ne csak klimatikus, geográfiai, életmódbeli eltérések miatt alkalmazzák. A kínai gazdaság, illetve a politikai-igazgatási struktúrák kutatói duális struktúrákat azonosítanak, vagyis hogy bizonyos szempontokból más jogi, szabályozási vagy ösztönzési környezete van egy egységnek, egy területnek, egy vállalat csoportnak, mint másoknak. Talán a leglátványosabb ebből a szempontból a különleges gazdasági övezetek rendszere volt, de rengeteg példa van, így az említett export-termelő vállalatok rendszere is.

A vezetésben 1978 után ugyanakkor az a nézet vált uralkodóvá, hogy bármilyen nagy ország is a Kínai Népköztársaság, a kínai érdekek, a jólét biztosítása, a stabilitás és a fejlődés nem valósítható meg önálló módon, miközben az intézményrendszer nem teszi lehetővé a gyors liberalizációt és nyitást sem. A kísérletező előrehaladás ezért úgy történt és történik, hogy alapszabály (és idea) a nyitás, s az állam az érdekekre hivatkozva korlátoz, ahol kell. Érdekei érvényesítésében hajlik a teljes kontrollra, s az ebből fakadó zárkódosságra.

Ezek tehát sokáig próbálkozások voltak, a kövek tényleges kitapogatásai, melyek közül sok abbamaradt, sok átalakult, egyenetlenre sikeredett, s sok olyan folyamatokat indított el, amelyek nagy előrelépést jelentettek az alapvető érdekek, a modernizáció, s távlatosabban a jóléti célok felé. A 90-es években aztán ebben a folyamatban kiépült az a struktúra, amely a már globális tényezőként számba vett Kína sajátja. A Xi-érában már erőteljesen kezdték hangsúlyozni a fejlődés holisztikus jellegét. A belső célokra fókuszáló duális rendszerek módszere azóta sem tűnt el, de a működés és annak fejlesztése szisztematikusan történik. Kína a saját jóléti (és biztonsági) érdekeit követve, paradox módon a Kína-centrizmus útján vált globális hatalommá.

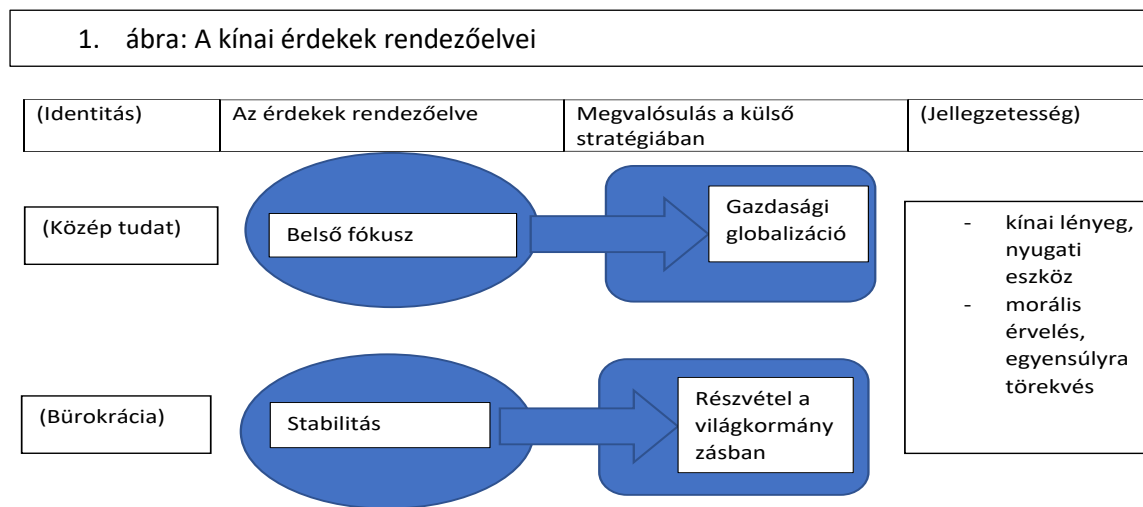
A növekedéssel és az érdekek határon túli menedzselésének szükségességével pedig megváltozott a biztonság megteremtésének feltételrendszere is. A feladatok egyre összetettebbek lettek, s ténylegesen is kitolódtak más szuverén területekre és a szuverenitás által nem érintett terekbe. A "kitolódás" új típusú viszonyokat hozott létre más országokkal. A létrejövő feszültségek terepe leginkább a viszonyosság lett, más államok érdekeinek kínai környezetben való érvényesítésének lehetőségei. Ez az egyik népszerű nyugati vád a kínai növekedési gyakorlattal szemben, hogy miközben a kínai vállalatok élvezik minden előnyét az európai és észak-amerikai szabad piacoknak, addig a kínai állam mesterségesen korlátozza a nyugati vállalatok piacra jutását. Létezik egy magyarázat, amelyet az 1980-as és 1990-es

években a befektetések kapcsán gyakran használták a kínai vezetők, nevezetesen, hogy a fejlődésben elmaradt országokra más szabályokat kell alkalmazni, mint a fejlettekre, egészen addig, amíg maguk is fejlettekké nem válnak. Erre az elmúlt két évtizedben már ritkábban hivatkoznak, de egyfajta attitűddé vált. Ez a felfogás vagy hozzáállás rendkívül nehézé teszi a jogi-gazdasági viszonyosságokról szóló, általában ettől függetlenül is igen bonyolult tárgyalásokat és megállapodásokat. Ráadásul a 2010-es évek második felére a Nyugat és Kína között létrejött feszültebb viszonyok tovább is bonyolították ezt a problémát, amelyre jó példa az Európai Unióval végig tárgyalt befektetési egyezmény. Ennek alapja, hogy az EU vállalatai előtti korlátok tekintélyes részét felszámolnák, s így látszólag az egyezmény kedvezményezettjei ezek a vállalatok. Ennek ellenére az Európai Parlamenten keresztül nagy erők mozdultak meg az egyezmény ratifikációjával szemben, amely mögött a jelek szerint határozott amerikai nyomás is volt. Ez a lépés már a gazdasági kapcsolatok fejlesztését igyekszik akadályozni, feltehetően abból a megfontolásból, hogy azt Kína számára érzi hosszú távon kedvezőnek.

A szuverenitáson kívüli terekbe tolódó érdekek menedzselésében egyrészt szintén megfigyelhető az új vendég szindróma. A tengerjog egy része, az űrjog, a virtuális terek joga, a nemzetközi környezetvédelmi jog mind egyre inkább a kínai állam hétköznapijait befolyásoló környezet. Gondoljunk csak a hatalmas kereskedelmi flottára, az űrutazásokra, a Hold- és Mars-missziókra, az indított és fogadott kiber-támadásokra, a távol-keleti légszennyeződésre stb. Másrészt viszont ezek a területek demonstrálják a legérzékletesebben a belső közvélemény számára azt az igényt, hogy Kína részt vegyen a szabályok megalkotásában.

Az alábbi ábrában egyszerű sémaként összegeztük, hogy a sajátos kínai érdekek hogyan határozzák meg a globális tényezővé vált Kína külső viselkedését, stratégiai elképzeléseit. Ahogy területenként tételesen sorra vettük a kínai érdekeket, világossá vált, hogy bár időről időre módosítottak a politikai hangsúlyokon, alkalmazkodtak a változásokhoz, az érdekképzés alapvetően mindig két tengely körül forgott egyszerre: a befelé való koncentráció, illetve a stabilitás körül. Mindig prioritást élvezett a gazdasági növekedés, az elmaradottság felszámolása, illetve az egységes, a konfliktusokat kezelni képes állam. A két tengelynek – mint majd látni fogjuk – az identitásban megvannak a kötődései, a közélet, illetve a bürokrácia. A globális tényezővé vált Kína aztán a két tengely meghatározta érdekeit

érvényesítette kifelé irányuló stratégiájában, belső fókuszát a gazdasági globalizáció szorgalmazásában és inspirálásában, a stabilitási céljait pedig a békességben és a világkormányzásban való részvétel igényében. Ezeknek is meglesz az identitás-alapja: a „kínai lényeg – nyugati eszköz” felfogása, valamint a morális érvelés és az egyensúlyra való törekvés.

3 Identitás: a „kínaiság” globalizálódása

3.1 Bevezető

Különös jelenség jött létre. Azzal, hogy Kína a belső érdekeit követve globális tényezővé vált, belső gazdasági, társadalmi és szellemi fejlődésének, alakulásának eredményei váltak globális tényezővé. Kína természete, szándékai, stratégiája, de hétköznapi megjelenése, viselkedése is globális jelentőségűvé vált. Kína civilizációja, hosszú történelmi fejlődése viszonylag zárt, mai szemmel nézve regionális körülmények között zajlott a 19. századig,

ezen a kereten belül viszont domináns hatalom volt. A 19. század eleji, s az azt megelőző idők gazdasági potenciáljának felmérése (Maddison, 2007.), s a világ különböző erőközpontjainak összehasonlítása érdekes ugyan, de hogy melyik állam, melyik népesség hogyan élte meg a maga pozícióját, abból szempontból irreleváns. Kína világhatalmi tudattal érkezett a 19. századba, a nyugattal való találkozóját tragédiaként élte meg hosszú távon, de elég fejlett és erős, meghatározó volt ahhoz, hogy a rendkívül erős hatások ellenére és azokkal együtt is megőrizzen egyfajta integritást. Az ezen alapuló identitás pedig mára meghatározó tényezője lett a világrend legfőbb folyamatainak. Yan Xuetong a kínai nyitás, s a nemzetközi szintéren való jelenlét fontos elemének nevezte, hogy “a kínai tudás a lényeg, a nyugati tudás az eszköz” (*zhongxue weiti, xixue weiyong*). Ez nem egy egyszerű kínai mondás, hanem a késői Qing értelmiségi és vezetői garnitúra egyik jeles alakja, Zhang Zhidong alkotása (az 1898-ban megjelent *Quanxue pian* című könyvében), amely születésekor lényegi eleme lett az úgynevezett önerősítő mozgalomnak, valamint az 1898-as “száznapos reformnak”. A 19. század végi reformmozgalom intellektuális jelentősége rendkívül nagy volt, mert ha a kínai modernizáció problémáit ténylegesen nem is tudta közvetlenül a megoldások felé lökni, kérdésfeltevései és felvázolt válaszlehetőségei máig hatóan meghatározták a gondolkodást.

A “lényeg”, vagyis a “kínai tudás”, a kínai gondolkodás, műveltség, kultúra, a sajátos háttértudás a kínai állammal, vállalatokkal, emberekkel globális jelenlétre tesz szert, s tényezője lesz a globalizációnak. A hatalmas népesség a nyitásnak köszönhetően gazdasági és szellemi, kulturális téren is az egész világot meghatározó keresletet támaszt, s ugyancsak ebben a széles értelemben jelenik meg a kínálatával. A nyitás, a nyitottság önmagában is kerete a gazdasági, kulturális, életmódbeli együttműködésnek és küzdelemnek, viszont az egyik legnagyobb különbséget is adja a mai világnak a hidegháborús periódussal való egyre népszerűbb összehasonlításához. Ahogy Zakaria az aktuális gazdasági és politikai kérdések kapcsán joggal vetette fel, hogy a megfelelő amerikai Kína-politika kialakításához hasznos a megfelelő Kína-képből kiindulni, úgy általában is elmondható, hogy a kínai identitás, a kínai állami identitás, a “kínaiság” mibenlétének felmérése elengedhetetlen feltétele a kínai globális jelenlét valódi természete megismerésének.

Az első kínai állam harcoló fejedelemségek küzdelmében, azok egyesítésével és integrálásával jött létre (Gernet, 2001., 65-77. o.). Ettől kezdve a kínai történelem központi

értéke az “egység”, amely a mindenkori állam vagy államok minősítési szempontja. A környezetével való kapcsolataiban, amelyek az önálló állam első periódusában elsősorban folyamatos háborúskodást jelentettek a hunokkal, s az egyéb körülvevő népekkel (Uo., 106-114. o.), teremtődött meg az a pozíciója, amelyet a maguk számára a “középső állam” (*zhongguo*) fogalmával írtak le, s amelyet jóval később az ország neveként is használni kezdtek.

Ebben a fejezetben a kínai állami identitásnak azt a három elemét fogjuk megvizsgálni, amelyek meghatározóak az ország sajátos alkatú globális jelenléte szempontjából: a fizikai jelenlétet és az erről való gondolkodást, a politikai-szervezeti jelenlétet és az erről való gondolkodást, valamint a szellemi jelenlétet és az erről való gondolkodást. Az identitás fizikai vonatkozásai kapcsán azt vizsgáljuk, hogy pontosan mi is az a terület és népesség, amelyet Kínának tartanak, miért, s hogyan fogják fel mindennek a szuverenitását. Ebben a probléma csoportban olyan konfliktusok és konfliktus-lehetőségek vannak, amelyek éppen a globális jelenlét miatt kapnak globális figyelmet és jelentőséget (Taiwan, Xinjiang, Hongkong stb.). Ezt követően magát az államot, annak szerveződését, a kínai szerveződési hagyományokat és gyakorlatot tekintjük át. Ennek is számos eleme, így az állam és a vállalatok viszonya, általában az állam szerepe a gazdaságban és a társadalomban, az általános választások hiánya, az autoriter berendezkedés és az egypártrendszer, mind integráns elemévé vált a nemzetközi vitáknak, Kína megítélésének, s a hozzá való viszony alakításának. Végül a civilizációs öntudatot és annak forrásait vizsgáljuk meg, az általában vett “kínai tudást”, amely természetesen a 19-20-21. század folyamán nagyon sajátos módon új, nyugati eredetű “tudást” is integrált magába, legfőképpen is a nacionalizmust és a marxizmust.

Az elemzés során szükségünk lesz bizonyos célirányosságra és szelekcióra. Nem eshetünk abba a hibába, hogy a kínai folklórt, a művészeteket, vagy akár a politikai gondolkodást próbáljuk meg rendszerbe szedni, az meghaladná a mostani céljainkat. A célirányosság alatt azt értjük, hogy a rendelkezésünkre álló elképesztő méretű művelődési anyagnak azokra az elemekre koncentrálunk, amelyek a leginkább kapcsolatban vannak Kína globális jelenlétével, s a legközvetlenebbül függenek össze a stratégiával, a stratégia építésével. A fejezetben alapvetően támaszkodtunk két korábban publikált (Krajczár, 2016, 2020a), s egy szintén korábban megírt, publikálás alatt álló tanulmányunk szövegére:

Krajczár: A kínai szerveződési hagyomány (ld. a szerző publikációs jegyzékében).

3.2 Területi és népességbéli jelenlét

Kína mai területi megfontolásait és vitáit rendre történelmi érvekre alapítja, s ehhez a saját történelméről a tudomány és az ideológia-képzés eszközeivel használható profilt alakított ki. Az ebben rejlő tények és fogalmak olyan széles és rugalmas eszközrendszert nyújtanak számára, hogy azt képes legyen hatékonyan hozzáigazítani az érdekeihez és az egyes politikai műveleteihez is. Ezzel sokszor teszi ki magát partnerei kritikájának. A területi rendezetlenségeket az 1980-as évektől általában hajlékonyan kezeli, többnyire alárendeli a „nyitás” politikájának, illetve a környező országokkal, valamint a „nagy országokkal” (*daguo*) alakuló kapcsolatainak. Ugyanebben a keretben alakultak a szuverenitásról vallott kínai elképzelések, melyek mélyén a tradicionális kínai jogfelfogás dilemmái is munkálkodnak. Az itt megfigyelhető gondolkodásmódnak fontos összetevője a hagyományos kozmológia, valamint a 19. század végétől kialakult konszenzus, hogy az új kínai államnak a régi, vagyis a Qing birodalom területén kell létrejönnie. Ennek kapcsán fontos számba vennünk az úgynevezett „egyenlőtlen szerződéseket”, azokat az államközi egyezményeket, amelyeket a kínai kormányzatok kötöttek legnagyobb részt a 19. században, s melyek területi s egyéb szuverenitást is érintő kérdéseket szabályoztak, jellemzően Kína vereségével véget érő háborúk nyomán.

Elméleti keretünk szerint az identitás meghatározó eleme a földrajzi hely. Ez már az egyének esetében is így van: a származási hely, ahol hosszabb-rövidebb időt töltött az illető, ahol él, ahol dolgozik, s számos egyéb hely is fontos lehet. Akár az is jellemző lehet, ha hiányzik az énképből a helyhez való kötődés. A területi identitás viszonylag fiatal fogalmát a pszichológiai területén alapozták meg, s ahogy az általános identitás-elméletek és identitás kutatás területén is történt, eleinte az egyén szintjét vizsgálták (Proshansky et al., 1983., 59-60. o.). De a megismerés gyorsan terjeszkedett a társadalmi csoportok, s a közöttük is a hely szempontjából különös fontosságot nyerő etnikai csoportok identitására. Az emberek jelentéssel és érzelmekkel töltenek meg helyeket, visszaemlékeznek eseményekre, amelyek az adott helyen történtek, meghatározott jellemzőkkel címkéznek fel helyeket, s kötődnek azok különböző jellegzetességeihez (Relph, 1976., 29. o.). Ez jelentheti az éppen lakott,

elfoglalt területet, de magában foglalhatja ennek a történelem során volt, s az emlékezetben tárolt különböző verzióit, a csoport vagy annak jelentősebb részei migrációs mozgásából fakadó földrajzi meghatározottságokat. Mindez sok esetben kiegészül képzeletbeli, mitikus, a tudomány eszközeivel nem igazolható elemekkel is. Mindez nagyon összetett és változékony lehet, különböző intenzitással foglalhat magába nagyon sok mindent, a tájat, az embereket, a szokásokat, az ottani élet minden körülményét. Ezek együttesen teszik lehetővé az „otthon”, a „haza” érzetének kialakulását (Uo., 37-38. o.). Hasonlóképpen alakulhat ki kép a környező, távoli, sőt akár elképzelt helyekről is.

Az államok esetében mindez formalizálódik, többnyire rögzítik. Többé-kevésbé pontosan körülhatárolják a területeket, melyek az államalkotó csoportok identitása számára fontos referenciát jelentenek. A hivatalostól eltérő területi változatok a csoportok háttértudásában tárolódnak, esetenként politikai hatással is bírnak. Ez a tudás lehet pontos, de sokszor egyáltalán nem az, homályos, tartalmazhat mitikus, sőt kifejezetten hamis elemeket is.

3.2.1 A történelmi kiterjedés

A Kínai Népköztársaság mai területe viszonylag kevésbé tér el a történelem során valaha elért legnagyobb kiterjedésétől, melyet éppen az utolsó császári dinasztia idején ért el. Mind a köztársasági, mind a kommunista kormányzat tulajdonképpen ezen a területen rendezkedett be, ezt a területet tekintette önmeghatározása kiindulópontjának. Az ország mai kiterjedése vitákkal terhelt. Vannak területei, melyek Kínához való tartozásának jogosságát több változatban is vitatják, mint Tibet, Xinjiang, s vannak, melyeket a status quo vagy jogi kértelműségek ellenére Kína tekint a magáénak, bár nem gyakorol felette joghatóságot, mint Taiwan, a japán igazgatás alatt álló Diaoyu-, japánul Senkaku-szigetek. S sajátjaként kezeli továbbá a Dél-kínai tenger alapvetően lakatlan szigetvilágát is. Vannak területek, melyek tartósan a Qing Birodalomhoz tartoztak, de ma nem részei Kínának, így Külső-Mongólia és jelentős Oroszországhoz tartozó területek, s vannak viták, melyek a korábbi adófizető államok rendszeréből megmaradt értelmezésbeli különbségekből, esetleg pontosan meg nem húzott vagy vitatott határokból fakadnak.

A nagy kiterjedésű politikai egységek természetének megfelelően a kínai állam is mindig addig terjeszkedett, ameddig azt a technikai fölénye lehetővé tette (Elvin, 1977., 14-15. o.),

s ameddig azt nem ellensúlyozták a mérettel járó tranzakciós költségek. Ennek megfelelően területi kiterjedése nagyon sokszor és sokat változott. Voltak térségek, amelyek mindig a részét képezték, s voltak, amelyek időlegesen. Owen Lattimore, akinek Kína határaitól szóló leírása, ha erős vitákban is (Barfield, 1989., 11-12. o.), de máig kiindulópontot jelent, az országot övező határtérségekről beszél, melyeknek sajátos belső szerkezetük, s belső dinamikájuk volt (Lattimore, 1951., 3-4. o., 542-545. o.).

3.2.1.1 A történeti földrajz szempontjai

A kínai területek vizuális megjelenítése hosszú történetre néz vissza, a kifejezetten történelmi célú geográfia ennél jóval fiatalabb. 1137-ből maradt fenn két lényegesen korábbi, a 3. században készült térkép másolata, Jia Dan munkája (The Historical Atlas, 1982-88., I. kötet, nincs oldalszámozás, az Előszó kínai és angol nyelvű változatának is az 1. oldalán.). Az Északi Song-dinasztia (960-1127) idején élt Shui Anli készített egy 44 térképből álló sorozatot Gu császártól a saját koráig (Gu a mitologikus múlt öt császárának egyike). Ennek fa nyomólemezes másolata ma is megvan (Uo.). Ezt követően számos fa nyomólemezes technikával előállított történelmi térképsorozat készült. Ez azért lényeges, mert amikor a kínaiak az európai kartográfiával találkoztak, maguk is jelentős hagyománnyal bírtak. Később számos jezsuita atya (Luís Jorge de Barbuda, Matteo Ricci, Giulio Aleni, Ferdinand Verbiest, Martino Martini, Michel Boym) dolgozott a császárok megbízásából, kínai kartográfusokkal együttműködve aktuális térképek létrehozásán (Foss, 2002., 133-156. o.). A császárság végéig több mint tíz fa nyomólapos technikával készült atlaszról tudunk (The Historical Atlas, uo.).

Az igazi nagy lépést a kínai történeti földrajzban Yang Shoujing (1839-1915) jelentette. A kalligráfusként, gyűjtőként és diplomataként is nagy tekintélynek örvendő Yang életre szóló szenvedélye volt, hogy jegyzetekkel és magyarázatokkal látott el és adott ki egy régi művet, Li Daoyuan *Kommentár a vizek gyűjteményéhez* című monumentális alkotását, amely az i. sz. 5-6. század fordulóján keletkezhetett. A munka méretét jelzi, hogy az eredeti Li-féle kommentár 1252 folyó és csatorna leírását tartalmazza, míg Yang 40 összefűzött kötetben adta ki a jegyzeteit, s halála után egy tanítványa, Xiong Huizhen további 40 kötetet publikált. Yang e jelentős munka mellett elkészített egy történeti atlaszt is, melyet 1906 és 1911 között

adtak ki, s amely jó időre kanonikus forrása lett a kínai történeti térképészetnek. Már az ő műve magában hordozta azonban azt a súlyos, identitást érintő problémát, hogy valójában melyik az a terület, amelyet Kínának lehet tekinteni. Ő természetesen az ő idejében létezett Qing Kínát tekintette kiindulópontjának, de azon belül bizonyos területi egységeket, amelyeket nyilvánvalóan nem han kínaiak laktak, kihagyott. Ez a probléma később egész másképpen jelent meg.

A köztársasági időszakban a 20. század egyik legjelentősebb kínai történésze, Gu Jiegang kezdeményezte, hogy a közben lezajlott technológiai fejlődés eredményeit hasznosítva, Yang művét alapul véve készítsenek új, nagyszabású történelmi atlaszt. A munka elkezdődött, de a második világháború, majd a polgárháború megakasztotta. A Kínai Népköztársaság megalakulása után gyorsan előkerült az elképzelés, de hamar arra jutottak, hogy vadonatúj atlaszt hoznak létre. Ezt végül az 1980-as évek során nyolc kötetben adták ki *Kína történelmi térképeinek gyűjteménye* címmel, Tan Qixiang szerkesztésében (The Historical Atlas, 1982-1988.). A munka során történeti földrajzosok egész nemzedéke nőtt fel, s ma már a legkorszerűbb digitális eszközök felhasználásával, nemzetközi összefogásban zajlik a munka. Ennek legismertebb projektje a sanghaji Fudan Egyetem, ahol Tan is dolgozott, és a Harvard Egyetem földrajzi elemzési központjának közös munkája, a China Historical Geographic Information System (CHGIS) (Bol, 2008., 28. o.).

A térképészeti munkákból a korai területszemlélet felfejthető jellemzői az identitásra is vetnek fényt. Ecsedy Ildikó az apró kínai államok i. e. 3. századbéli egyesítésének folyamata kapcsán azt mondja, hogy a hódítás mindig együtt járt a „feltérképezéssel”, vagyis amikor leigáztak egy területet, annak térképét átnyújtották a hódítónak, s az őrizte (Ecsedy, 1987., 113. o.). Ugyanakkor a régi kínai térképek jó részén szinte egyáltalán nem találhatók közigazgatási határok, határvonalak, míg más részük jelöl bizonyos határokat, de leginkább akkor, ha földrajzilag jól megragadható, folyó, hegylánc stb., alkotta határról van szó. A lényeges rendező elv, hogy az adminisztratív egységek, mint hierarchiába rendezett pontok szerepelnek a térképeken. A hierarchia az adózási rendszer hierarchiájának felel meg, aminek a lényege, hogy a központ kiszabja az adókvótát a tartományi központoknak, azok ezt tovább osztják a körzeti adminisztratív székeknek, s így tovább egészen a parcellaregiszterekig. A rendszer ugyan sokszor és sokat változott földrajzilag is, a behajtás módját illetően is, de a térképeken megörökített hierarchikus adminisztrációs és végrehajtói szemlélet a legnagyobb

változásokat is túlélte (Bol, i. m., 36-41. o.). Ebből itt csak annyi a lényeges, hogy a területi szemléletet elsősorban az adminisztratív egységek határozzák meg, nem a pontos körülhatárolás. Természetesen ma a területi vitáknál, a külső határok meghúzásánál alkalmazkodnak a nemzetközi sztenderdekhez, de az, hogy az egyes konkrét esetekben nagyon eltérő intenzitást tanúsítanak, az éppen aktuális politikai érdekeken kívül ennek a szemléletnek köszönhető.

3.2.1.2 Az adminisztráció kiterjedése és a hűbérállamok problémája

Tan Qixiang a saját munkájukat jellemezve megjegyzi, hogy Yang csak azokkal a területekkel foglalkozott, amelyek a központi kínai kormányzat közvetlen, egységes adminisztrációja alá tartoztak. A Tan-féle munkálatok viszont kiterjedtek „a mi nagy szülőföldünk” (The Historical Atlas, I. kötet, nincs oldalszámolás, az Előszó kínai változatának 2., angol változatának 3. oldalán.) teljes területére, vagyis a nemzetiségek által lakott területekre is, ahol az általános Qing politika szerint a nemzetiségek működtethették a saját adminisztrációs szervezetüket, s bár ez ilyen formában a Kínai Népköztársaságban nem maradt meg, de az adott térségekben különböző fokú és minőségű autonómiákat tartanak fenn.

Tovább bonyolítja egyes helyzetek mai megítélését az adófizető államok státusának utólagos megítélése, vagyis, hogy az adott képződmény függetlennek volt-e tekinthető, vagy a nemzetiségek adminisztratív önrendelkezése volt igaz rájuk a birodalom határain belül. Ennek a területi identitás megalapozása tekintetében van jelentősége. Példa erre a koreai Kogurjo állam, amely a Koreai-félsziget jórészen kívül a mai Kína és Oroszország bizonyos területeit is birtokolta. Egy kínai tudományos kutatási projekt az állam lakóit Kínához tartozó tunguz nemzetiségűnek minősítette, s ezt a megközelítést a kínai külügyminisztérium honlapja is átvette, mintegy hivatalossá téve azt. Így a történelmi vitán kívül diplomáciai bonyodalmakat is okozott (pl. The Diplomat, 2014.).

A Tan-féle munkában, majd azóta minden kínai történeti földrajzi munkálatban megjelenik ennek megfelelően az állam és a birodalom megkülönböztetésének kérdése. Vagyis, hogy létezik az egységes, a császári központból közvetlenül irányított adminisztráció, ez lenne a kínai állam. S ehhez kapcsolódik a császárok fennhatósága alatt számos más

szisztémával bíró terület. Mindez együtt lenne a birodalom. Tan mindenesetre leszögezi, hogy az 1750-es és az 1840-es évek közötti országterület tekinthető Kínának, amikor a Qing-dinasztia befejezte az ország „egyesítését”, s amikor még nem kezdődött meg az „imperialista hatalmak” agressziójának köszönhető dezintegrációs folyamat. „Minden népcsoport, amely a történelem során ebben a térségben élt és tevékenykedett, kínai népcsoport” – állapítja meg (The Historical Atlas, I. kötet, nincs oldalszámolás, az Általános szerkesztési alapelvek kínai és angol nyelvű változatának is a 3. oldalán.).

A korai kommunista irodalom elvétve foglalkozik területi kérdésekkel. Mao a Kínai Népköztársaság megalakulását megelőző idők írásait, beszédeit és interjúit tartalmazó gyűjteményében egyetlen írásban tekinti át, hogy mi tartozik Kínához – ahogy írja – „ezidőszerint” (Mao, 1939., 3. kötet, 147. o.). A határaival, a határos országok felsorolásával írja le Kínát. A területi bizonytalanságok szempontjából jelentős, hogy határos országnak nevezi északon a Szovjetunió mellett a Mongol Népköztársaságot, vagyis 1939-ben elfogadja a szovjetek által kialakított status quót. A határos államok között sorolja fel délen Burmát, szomszédos országnak nevezi Japánt és a Fülöp-szigeteket (Uo., 147-148. o.). (Mongóliát egyébként a Szovjetunió nyomására 1946-ban elismerte a köztársasági kormányzat, s ezt 1949-ben a kommunista Kína megismételte.)

3.2.1.3 A mai területtel kapcsolatos problémák

Összességében elmondható, hogy a Kínai Népköztársaság területi önképe a késői Qing-birodalom területén alapul, elfogadva az északi területeken annak szovjet korrekcióját, vagyis jóváhagyva a korábbi orosz hódítások jórészét, illetve Mongólia létrejöttét. Azoknak a nagyrészt nemzetiségi területeknek, amelyekre nem terjedt ki a közvetlen császári adminisztráció, eltérő a megítélése a Kínához való tartozás legitimitása szempontjából. A Qing-dinasztia ezeket meghódította, de a viszonyok a 19. század során nagyon meglazultak, változékonnyá és kiszámíthatatlanná váltak. A császárság megszűnése, 1911 után a birodalom részekre szakadt, s az egyes részeket, a han kínaiak által lakott területeken is hadurak, helyi katonai vezetők vették az irányításuk alá. Leginkább problémás a két nagy nyugat-kínai terület, Xinjiang és Tibet, amelyeknek bizonyos területei ebben az időszakban viszonylagos függetlenségre tettek szert, s később a kínai kommunista hadsereg külön

műveletek keretében foglalta el.

A köztársasági kormányzat ezeket a területeket a nehézkes vagy egyáltalán nem létező kontroll ellenére az ország szerves és elidegeníthetetlen részének tartotta. Bár eleinte Sun Yat-sen hajlott a föderatív megoldásra, 1924-től a Guomindang határozottan elutasította a föderalizmust, ahogy az a párt első országos kongresszusának kiáltványában megfogalmazódott (Lawrence, 2003., 23-24. o., Polonyi, 2005., 199-200. o.). Ehhez képest a Kínai Kommunista Párt volt az, amely 1922-es második kongresszusán a kínaiakon kívül további három autonóm nemzetről beszélt, Mongóliáról, Tibetről és Turkesztánról, amelyek egy föderáció részeként lennének Kína részei (Saich-Yang, 2015., 40-41. o.). A hatalomra jutás után azonban radikálisan megváltozott a kommunista párt álláspontja, s már szó sem volt többé föderalizmusról, hanem a szovjet gyakorlatot követő nemzetiségi autonómiák rendszere alakult ki, s működik azóta is (Jordán, 2016., 358-359. o.). Arról a nézetről, amely szerint a legitim Kína csak az a terület, amelyre kiterjedt a császári adminisztráció, a többi elfoglalt, kolonizált terület volt, s így az ottani népek önrendelkezési joga új, független államok létrejöttének lehetőségét hordozza magában, a kínai kormányzat közvetlen vita formájában nem vesz tudomást. A kínai történészek pedig könyvtárnyi irodalmat halmoztak fel a különböző nemzetiségek és a különböző kínai államok viszonyának történetéről, a mai status quo alapjait messze visszavezetve a Qing hódítások előtti időkre.

Külön kérdés Taiwan. Ez nem egyszerűen területi kérdés. Az „egy Kína” elv, melynek következtetése, hogy a Taiwan szigetén működő kormányzat illegitim, s így a fennhatósága alatt lévő terület “rebellis tartomány”, a Kínai Népköztársaság identitásának centruma. Létezése a polgárháború lezáratlanságának köszönhető, ami viszont a második világháború után nagyon gyorsan kialakult nagyhatalmi szembenállásra vezethető vissza. Ugyanakkor Taiwan már 1895-ben, az első kínai-japán háborút lezáró maguani vagy simonoszeki egyezmény eredményeképpen le lett választva a birodalomról, s azelőtt is csak körülbelül a fele tartozott a közvetlen császári adminisztráció hatáskörébe. Ráadásul az elmúlt évtizedekben jól érzékelhetően megjelent a sajátos taiwani identitás – amely már nem az őslakosok identitása. A Kínai Népköztársaság alkotmányának preambuluma mindenesetre külön kiemeli, hogy Tajvan része az ország „szent területének” (Constitution..., 2018.).

A kínai területi identitás egyik nagyon különös vonása a Dél-kínai-tenger kérdése. A tengeren négy nagyobb szigetcsoport található, de eredetileg ezek között nem voltak olyan

szigetek, amelyek szuverenitás alapját képezhették volna, nem volt lakosságuk, nem folyt rajtuk gazdasági tevékenység. Ennek ellenére Kína az egész térséget a maga szuverén területének nyilvánította, azon az alapon, hogy a kínaiak kétezer éve fejtenek ki aktivitást itt. A Déli-tenger, a Nan Hai benne van a Dalok Könyvében, s az idők során rengeteg kutatás, összegzés, tankönyv, iskolai atlasz dolgozta már fel a kínaiak ottlétét az ősidők óta (ld. pl. Gao-Jia, 2013., 99-100. o.). A második világháború végére a köztársasági kormányzat helyreállította az ellenőrzését az összes szigetcsoport felett, s 1947-ben kibocsátott egy hivatalos térképet, amely a tengeren kilenc megszakított vonásból álló vonallal nagyjából körbehatárolta az érintett „kínai” területet (Lin, 2018., 54-58. o.). Kína nevében senki nem képviseltette magát a második világháború utáni távol-keleti rendezésről szóló San Franciscó-i konferencián és nem írta alá az egyezményt sem, amely egyébként ezt a kérdést nem is rendezte, de utána, 1958-ban a Kínai Népköztársaság deklarációt tett közzé a maga tengeri területeiről (Declaration..., 1958.). Később, az 1992-es tengeri területekről szóló törvényben tételesen fel is sorolta a hozzá tartozó szigetcsoportokat (Law of..., 1992.). Kína részt vett az ENSZ Tengerjogi Konvenciójának tárgyalássorozatában, s 1996-ban ratifikálta is azt. Később kiegészítést fűzött hozzá, mondván: a Konvenció alapján történő vitarendezések nem érinthetik a szuverenitás kérdését, a Kínai Népköztársaság pedig szuverenitását ebben a térségben a maga 1958-as deklarációjának határai között tartja fenn (A kínai pozíció tömör összefoglalását ld. Position Paper..., 2014., II. pont.).

3.2.2 Az egyenlőtlen szerződések

A kínai köztudatban még ma is vannak olyan területek, amelyek kapcsán felvetődik a Kínához való tartozás lehetősége vagy jogossága. Yu Hua egy esszéjében, amikor a kínai politikai fantázia legjellegzetesebb termékeit sorolja ironikusan, a következőket írja: „...és elismerte a Diaoyu-szigetek fennhatóságát, 13 billió amerikai dollár jóvátétel kíséretében. (...) ...elismerte, hogy a Nagy Hingan-hegységtől északra elterülő hárommillió négyzetkilométeres terület Kínához tartozik. Mongólia az ENSZ-nek tett nyilatkozatában rögzítette, hogy mindig is Kína elválaszthatatlan részét képezte.” (Jü, 2018., 37. o.) Ez természetesen fikció, nem jelenik meg a hivatalos állásfoglalásokban, beszédekben. Ugyanakkor szórványosan találunk ilyen utalásokat is.

3.2.2.1 Az első ópiumháborútól Hongkong visszatéréséig

A kínai nemzeti ébredés történetileg folyamatos kudarcokkal és megszágyenülésekkel egyidőben történt. Az első ópiumháborútól (1840-42) kezdődően kibontakozó folyamat szimbólumai az egyenlőtlen szerződések. Kínában egyenlőtlen szerződésnek neveznek minden olyan nemzetközi egyezményt, amelyet az általános percepció szerint rákényszerítettek az országra, s azt nem szabad akaratából írta alá. Ezeknek sokszor területi vonatkozásuk is volt, akár úgy, hogy határt húztak meg, területek birtokjogát állapították meg, akár úgy, hogy koncessziós területet jelöltek ki, amelyeken más államok joghatósága érvényesülhetett. A társadalomban ekkor kifejlődő nemzeti értékek, mint a határ, a terület, a területi egység, a hatalom gyakorlása a „nemzeti” területen a kormányzati tevékenység minősítésének szempontjaivá váltak.

Kína a történelem során sokáig nem kötött két fél egyenrangúságán alapuló nemzetközi szerződéseket, ez egyenrangú fél hiányában fel sem merült. A környezetében lévő államalakulatok általában csak adót fizettek, azokat csak sakkbán tartották, vagy viszont, amikor az északi sztyeppéken időről időre kialakuló nagyobb állami jellegű egységeknek ők fizettek a biztonságért cserébe (Barfield, 1989., 2-4. o.). Az első tényleges szerződést Oroszországgal kötötték 1689-ben Nibuchuban (oroszul Nyercsinszk) (Perdue, 2010., 347-351. o.). A kínai birodalom számára teljesen szokatlan, mind jellegében, mind szervezési és technológiai színvonalában új államalakulattal találkoztak, s a kialakult kezelhetetlen katonai szituációt igyekeztek részben hagyományos módon megoldani. A Qing dinasztia kezdeti időszakáról van szó, a második császár, Kangxi idejében (1661-1722). Ennek az a jelentősége, hogy a tárgyalásokon érintett területek a mandzsu törzsek szállásterületei, s a katonai konfliktusokban is nagyrészt a mandzsuk voltak érintettek. A tárgyalás latin nyelven zajlott tolmácsok segítségével, s az egyezmény latin, orosz és mandzsu nyelvű szövegében rendkívül lényeges eltérések voltak (Frank, 1947., 265. o., Pommerening, é. n., 122. o.). Oroszul két egyenrangú fél nemzetközi szerződéséről, míg mandzsu nyelven az adófizető Oroszországgal történt megegyezésről szólt.

Az első tisztán „egyenlőtlennek” tekinthető szerződés az első ópiumháborút lezáró nanjingi (nankingi) egyezmény volt 1842-ben, amely mintaként szolgált egy sor országgal

aláírt további egyezménynek is (Wangxia – 1844, Egyesült Államok, Huangpu (Whampoa) – 1844, Franciaország, Guangzhou (Kanton) – 1847, Svédország, Norvégia). Az egyezmények második hulláma a második ópiumháborút (1856-60) követte (Tianjin, Peking, Zhifu stb.). Északon szintén a 19. század közepére tehető az első egyenlőtlen szerződés, az aihuni (oroszul Ajgun) szerződés (1858). Ezt ütemesen követték továbbiak, melyek területeket, különböző koncessziókat és jogokat biztosítottak Oroszországnak (az oroszok részesei voltak a pekingi szerződésnek 1860-ban, aztán a tarbagataji észak-nyugati határegyezmény 1864-ben, a livadiai egyezmény 1879-ben, s a szentpétervári egyezmény 1881-ben Kína javára végzett korrekciót). Japánnal 1871-ben Tianjinben írták alá az első egyezményt, amely visszatekintve már nem fogadható el Kína számára, hiszen korlátozott joghatóságot biztosít Japánnak konzulokon keresztül, de az igazi „egyenlőtlen” szerződés ebben a relációban az első kínai-japán háborút lezáró maguani (simonoszeki) egyezmény volt. Ennek mások mellett jelentős területi következményei is voltak (Kína elismerte Korea teljes függetlenségét, átengedte Japánnak Tajvant, a Penghu-szigeteket és a Liaodong-félszigetet, utóbbit azonban három nagyhatalom intervenciójának köszönhetően megtarthatta). S végül az utolsó jelentősebb egyezmény a nyugaton bokszerékként ismert *Yihetuan* mozgalom lázadásának leverését követő úgynevezett Bokszer Protokoll (*Xinchou tiaoyue*) volt (1901), amelyet nyolc nemzet szövetségével (valójában 11 országgal) írt alá a kínai udvar. Az egyezményekbe foglalt kényszerek többségét az 1930-as évek végén számolták fel, az amerikai extraterritorialitás 1943-ban ért véget, míg a Hongkongra vonatkozó egyezségek 1997-ben, s akkor sem teljesen.

3.2.2.2 Nézeteltérések a Szovjetunióval

Az „egyenlőtlen szerződés” kifejezés, bár hosszú nemzetközi jogi viták tárgya volt, nem vált használható, elismert fogalom. Kína és a Szovjetunió is sokáig használta a dokumentumaiban, ideológiai megközelítésekre alkalmas volt, jogira kevésbé. A nemzetközi jog ismeri a kényszer hatására kötött szerződés fogalmát, s az 1969-es bécsi egyezmény ki is mondja ezek semmisségét, de az említett, zömmel 19. századi egyezmények esetében ez irreleváns, s nem is indult semmilyen jogi kezdeményezés ennek tisztázása érdekében.

A területi következmények erőteljesebben a szovjet-orosz relációban jelennek meg.

Ahogy már említettük, az 1949-ben létrejött Kínai Népköztársaság elfogadta Mongólia létét, s elfogadta azokat az északi határokat, melyeket ugyan nem alapítottak az aihuni és a tarbagataji egyezményre, de lényegében megegyeztek azokkal a határokkal. A Szovjetunió fokozatosan megkezdte a kivonulást a háborúban megszállt Mandzsúriából, s 1950-ben barátsági szerződést kötöttek. Erről négy évvel később, Sztálin halála után, Hruscsov, Bulganyin és Mikojan pekingi látogatásakor – bár a kiadott általános közös nyilatkozatban a hagyományoknak megfelelően csak pozitívumok voltak (Joint Declaration..., 1954.) – alapvetően korrigálták az addigi gyakorlatot. Ezt megelőzően már Mihail Szuszlov, aki akkor a Legfelsőbb Tanács külügyi bizottságának elnöke volt, kimondta, hogy a szerződés „egyenlőtlen” elemeket tartalmazott (Pommerening, é. n., 165. o., a közlésben vannak ellentmondások, melyek vélhetően dátumok elírásából fakadnak.). Ez a probléma nem volt az államterülettel kapcsolatban, de a szuverenitással igen. Itt döntötték el többek között, hogy a szovjetek elhagyják a Lüshun haditengerészeti bázist, benne Port Arthurt (Lüshun gang) és a környező Dalian városát, s rendezték a „közös” vállalatok sorsát.

Később, a kapcsolatok megromlása után a területi kérdések is megjelentek. Mao Zedong 1964-ben, japán képviselőkkel folytatott beszélgetésében azt mondta, hogy „...körülbelül száz évvel ezelőtt a Bajkáltól keletre fekvő térség orosz területté vált, s azóta Vlagyivosztojk, Habarovszk, Kamcsatka és más részek szovjet területek lettek. Mi még nem adtuk elő az álláspontunkat erről a listáról.” (Yahuda, 2000., 31. o.) Később Deng Xiaoping is beszélt erről, érdemes hosszabban idézni, mert az egész problémát megvilágítja. 1989-ben George Bush amerikai elnökkel beszélgetve többek között a következőket mondta:

„...Kínában mérvadó, hogy az országot korábban külföldi hatalmak meghódították, és a belügyeibe való beavatkozással megalázták. (...) ...két olyan ország volt, amelyek a legnagyobb károkat okozták. Az egyik Japán, míg a másik a cári Oroszország és a Szovjetunió. (...) Japán (...) végül egy talpalatnyi kínai területet sem kapott. (...) Jalta nem csupán Külső-Mongóliát választotta le Kínáról... (...) Az ötven évnél idősebbek Kínában emlékeznek arra, hogy az ország alakja olyan volt, mint egy juharfalevél. Most pedig, ha a térképre néz, láthatja, hogy északon egy nagy darab ki van szakítva belőle.” (Bush-Scowcroft, 2014., 106-107. o.)

Ugyanebben az évben Deng Mihail Gorbacsovnak is felvetette a problémát, elsorolva, milyen és mekkora területek kerültek el Kínától Oroszországhoz és a Szovjetunióhoz. Külön kitért Mongólia kérdésére is. Elmondta, hogy az 1954-es Hruscsov-látogatáskor a kínai fél felvetette, nem jött-e el az ideje Külső-Mongólia problémájának megoldására. A szovjet vezető azt válaszolta, hogy elkezdenek egyeztetni a mongol elvtársakkal, ami lényegében a kínai értelmezésben visszautasítást jelentett (Meeting between..., 1989.)

A rejtőzködő politikai álláspont azonban, amely az identitásnak kétségtelenül a része, mindmáig nem váltott ki politikai, diplomáciai vagy katonai cselekvéseket. Az 1969-es határvillongások a Wusuli Jiang (Usszuri-folyó) Zhenbao, oroszul Damanszkij szigeténél, illetve Xinjiangban a Tielieketi, oroszul Terekti folyónál területi értelemben egyáltalán nem voltak ambiciózusak, s később az 1980-as években kezdett hosszú határtárgyalások végén a Mongóliától keletre eső szektor pontos határvonalának meghúzásáról 1991-ben még a Szovjetunióval, a nyugati szektor határaéről pedig 1994-ben már Oroszországgal államközi szerződést írtak alá. Az utolsó rendezést, amely kisebb területi transzferekkel is járt – Kína javára – 2004-ben végezték, s a megállapodást 2008-ban ratifikálták.

A területi identitásnak mindamellett fontos eleme a veszteség is. Egy 1946-ban Pekingben kiadott földrajz tankönyv táblázata tételesen ismerteti Kína területi veszteségeit kronologikus rendben: eszerint 22 tételben 3 982 393 négyzetkilométer veszteség érte az országot 1689 és 1897 között. Nem szerepel a táblázatban a Mongol Népköztársaság (másfélmillió négyzetkilométer), s a Tuva Autonóm Köztársaság (166 000 négyzetkilométer) (Pommerening, é. n., 110-111. o.).

3.2.3 A szuverenitás

A területi identitásnak a konkrét területen túl az azon való hatalomgyakorlás kerete, vagyis a szuverenitás is fontos összetevője. A császári Kína államterületének szerződési korlátozása, és a területén belüli idegen joghatóság és speciális jogok gyakorlása is alapul szolgált a második világháború után meggyökeresedett, szigorúnak tartott kínai szuverenitás-felfogáshoz. Ennek elméleti alapja a Békés egymás mellett élés öt alapelve, amely eredetileg az 1954. április 29-én Pekingben aláírt indiai-kínai megállapodás bevezető része volt, később magáévá tette az el nem kötelezett országok mozgalma (Agreement between..., 1954.). Az

öt alapelv a következő: (1) a szuverenitás és a területi integritás kölcsönös tiszteletben tartása, (2) kölcsönös meg nem támadás, (3) kölcsönös be nem avatkozás a belső ügyekbe, (4) egyenlőség és kölcsönös előnyök, (5) békés egymás mellett élés. Tulajdonképpen ezen alapul Kína szuverenitás-felfogása, melyet dokumentumok tömegében ismételt meg azóta, s ami miatt nagyon sokan vélik úgy, hogy Kína az „abszolút szuverenitás” felfogását tette magáévá.

Pan Junwu hívja fel a figyelmünket arra, hogy ha meg akarjuk érteni a kínai szuverenitás-felfogást, s még inkább az ország ebből fakadó viszonyát a nemzetközi joghoz, akkor mindenképpen vissza kell mennünk a kínai jogfelfogás kettős hagyományához (Pan, 2009., 71-75. o., Kormány, 2018., 42-44. o.). A konfuciánus hagyomány erkölcsi szabályok (*li*) útján szabályozza az emberek viselkedését, megszabja az alapviszonyokat. A nevelés során ezek a szabályok belsővé válnak, s be nem tartásuk esetén a szégyen, az arcvesztés fenyeget. Ettől eltérően a legizmus törvényekkel (*fa*) igyekszik kontroll alatt tartani az emberek cselekedeteit. Ez elsősorban a nyugati fogalmak szerinti büntetőjog területére terjedt ki, s alapvetően a társadalom családon kívüli terepén operált. A hatalom számára ez mindig eszköz volt a közönséges emberek (*xiaoren*) ellenőrzés alatt tartására (ld. Han Fei-ci, 1980., In: Tőkei, 2. köt., pl. 281-283. o., Kormány, i. m., 72. o.). A konfuciánus hagyomány volt a domináns, ami sokáig nem tette feltétlenül szükségessé a kodifikált törvényeken alapuló jog széleskörű kifejlődését.

Szempontunkból annak van jelentősége, hogy a történelem során a különböző kínai államalakulatok a konfuciánus hagyomány, a *li* alapján rendezték a nemzetközi kapcsolataikat, s ez ma is fel-feltűnik a kínai vezetők beszédeiben, amikor például azt említik, hogy a jelentős államoknak jelentős államok módjára kell viselkedniük. Minden ügy rendezéséhez adott volt a hierarchia, a kínai császár és az alattvalók viszonya, s az abban érvényesítendő erkölcsi szabályok. Ezt egészítette ki a megoldás központú, az adminisztrációban kicsiszolt gyakorlat és a hullámszerűen hol erősödő, hol gyengülő korrupció azokra az esetekre, ha túlságosan erős volt az „alattvaló” (ld. Barfield, i. m., 9. o.). Ez az egyenlőtlen, hierarchikus, paternalisztikus, egy központú, erkölcsi szabályokon alapuló, békére törekvő világrend szemlélet szenvedett vereséget a 19. század háborúiban, kereskedelmi és ideológiai küzdelmeiben, s ennek hordozóját, a Qing államot tekintették a győztes nyugati hatalmak és Japán elmaradottnak és civilizálatlannak. Itt most nincs mód áttekinteni a történelmi folyamatot, hogyan alkalmazkodott Kína az ő hagyományaitól

teljességgel idegen, alapvetően a Nyugat által befolyásolt nemzetközi joghoz és annak fejlődéséhez. Az azonban elmondható, hogy a 19. század tapasztalata alapvető szerepet játszik a deklarált „abszolút szuverenitásban”, ahogy az megfigyelhető általában a gyarmati és félgymati múltból érkező országok többségénél. Ugyanakkor a szuverén állam pozitív fogalma vezeti be őket a nemzetközi jogba, a nemzetközi kapcsolatok modern rendszerébe, amelyet a szuverén államok közös termékének tartanak.

Az 1978 óta tartó jelenlegi kurzusra elmondható, hogy a pragmatizmus jellemzi a nemzetközi joghoz, így a szuverenitáshoz való viszonyát, vagyis aláveti ezt a viszonyt az alapvető stratégiájának, Kína gazdasági és technológiai felemelkedésének (Krajczár, 2018. 7-9. o.). De egyes esetekben ez már a korábbi időszakban is így volt, hiszen például 1960-ban a Burmával, 1962-ben a Mongóliával aláírt határszerződés alapja is eredendően egyenlőtlen szerződéssel meghúzott határ volt. Később ugyanez volt igaz Oroszországra, s más szomszédos szovjet utódállamokra, Kazahsztánra és Kirgizisztánra is (Pan, i. m., 89-90. o.). Egyre aktívabban vesz részt Kína a nemzetközi békefenntartó akciókban, ami ellentmond a be nem avatkozás elméletének. Ugyanakkor számos olyan országban fejt ki erőteljes gazdasági aktivitást, amelynek vezetése és berendezkedése nem felel meg a nemzetközi sztenderdeknek, éppen arra hivatkozva, hogy az az adott országok belügye. S említettük már a tengerjogi konvencióhoz fűzött kínai megjegyzést, amely a szuverenitást tekinti a konvenció korlátjának.

Létezik egy másik megközelítése is a kínai szuverenitás-felfogás képlékenyebb voltának, ez pedig Hongkong, Makaó, továbbá Taiwan státuszának kezeléséből indul ki (Tok, 2013., 87-92. o., 138-147. o.). Arról beszél, hogy a kínai szuverenitás-felfogásnak több rétege van. Központja az anyaország (*dalu*), amelyre az abszolút szuverenitás-felfogás vonatkozik. (Láttuk, hogy ez sem teljesen így van, attól függ, mit fogadunk el anyaországnak.) A második réteg Hongkong és Makaó, ahol idegen országokkal, Nagy-Britanniával és Portugáliával kötött nemzetközi szerződés korlátai között érvényesül eleve a szuverenitás, s előbbi kapcsán folyamatosan jelentős politikai feszültségeket és nemzetközi jogi vitákat láthatunk. A harmadik réteg pedig Taiwan, amelynek kapcsán eleve egy elképzelt vagy vágyott szuverenitás gyakorlásáról beszélhetünk, amely annyiban mindenképpen létező, hogy felfogható engedményként is az, ami ma történik, miközben a szigeten működő Kínai Köztársaság nemzetközi kapcsolatait és lehetőségeit valóságosan is befolyásolja.

Sow Keat Tok, a Melbourne-i Egyetem kutatója azt mondja, hogy a kínai szuverenitás-felfogást nem célszerű úgy leírni, hogy azt egy általánosan elfogadott szuverenitás fogalommal vetjük össze. Ez egy viszonylag új fogalom a kínai gondolkodásban, amely felváltott egy másikat, de az a másik – s ez rendkívül jellemző a kínai identitásra – ott maradt, mint „útjelző”, mint viszonyítási pont, mint szemléleti elem. Tok felfogásában Kína és a Nyugat találkozásának folyamata egyáltalán nem volt egyirányú, s a kínai válaszok többsége konzervatív volt abban az értelemben, hogy a régi, a „kínai” fogalmakat, gyakorlatokat, szemléleteket valamilyen módon a legradikálisabb változások formájában is megtartották. Ezt már az első lépcsőben nyelvi okok is támogatták. Nem egyszerűen arról volt szó, hogy új szavakat kellett kreálni az új fogalmakhoz, hanem azokat el is kellett magyarázni, amihez a meglévő ismeretekből, terminusokból és szemléletekből lehetett csak táplálkozni. Az új értékek és fogalmak belsővé tétele meglehetősen hosszú és bonyolult folyamat volt, amelynek során a régi és az új együttélésének köszönhetően új minőség alakult ki. A szuverenitás fogalma úgy vált részévé a kínai gondolkodásnak, hogy az „Ég alatti”, a „középső ország” fogalma nem tűnt el (Uo., 42-44. o.). A kettő együttes működése a kínai identitás, a területi és az állami identitás jellemzője.

A kettősség a nyugati fősodró politikai gondolkodás számára kétértelműségként, a gyakorlati politikában pedig vagy pragmatizmusként (jóindulatú megközelítésben) vagy hátsó szándékok jelenléteként (rosszindulatú megközelítésben) jelenik meg. Ráadásul mindez tetten érhető a szuverenitásnál sokkal egyszerűbbnek tűnő fogalmak esetében is, mint például a szabály. A konfuciánus és legista szabályfelfogás drasztikus különbsége és a nyugati jogfelfogás írott törvényközpontúsága olyan kínai gondolkodásbeli komplexumot hoz létre, amely ugyan pontosan azonosítja, mi a szabály, de azt például nem, hogy mit kell szabályozni és mit nem. Vagyis amikor a Kínai Népköztársaság napjainkban azzal az igénnyel lép fel, hogy erejéhez mérten, aktívan akar részt venni a nemzetközi közösség szabályainak megalkotásában, akkor az eddigi nemzetközi jogi paradigmához képest új minőségekre, s nagy nézeteltérésekre lehet számítani. Ahogy Pan erre a jelenségre nagyon szemléletesen alkalmazza a kínai szólást: „Kína ugyanabban az ágyban alszik, mint a Nyugat, de mást álmodik” (Pan, i. m., 83-84. o.).

3.3 Szervezeti jelenlét: a bürokratikus állam

Az állam, a bürokrácia a történelem során a kínai identitás gerincét szolgáltatta. A kulturális identitás ugyanis bizonyos bürokratikus szerveződések, államok, illetve állam keretében fejlődtek ki. Ma a kínai államot a nyugati politikai közvélemény, a média és részben a tudományosság is hajlamos meghatározóan kommunista, diktatórikus és egypártrendszerű jegyei alapján, korlátozottan megítélni. Ebben a megközelítésben nem magyarázható meg például az, hogyan volt képes elindítani és azóta is irányítani azt a látványos fejlődési folyamatot, amelyet tapasztalhattunk az elmúlt évtizedekben, miközben más kommunista államok erre nem voltak tartósan képesek. Ahogy annak értelmezése is nehézséget okoz, hogyan képes saját feltételezhető legitimitását tartósan fenntartani, miközben mások erre ugyancsak nem voltak hosszú távon képesek.

A kínai állam irányítása és az államról való gondolkodás talán a leghosszabb és legösszetettebb állameszme- és gyakorlati kormányzástan-történetet eredményezte eddig a világon. Az államszervezés, az irányítási szerkezet és az igazgatás mindig központi helyet foglalt el Kínában a közösségről való gondolkodásban. Formális intézményrendszere, szervezetrendszere – ahogy Shambaugh mondja – „szervezeti és szabályt adó tulajdonságok tárházát vetette le és szívta magába – s lett az idők során különböző forrásból származó elemek vegyülékévé” (Shambaugh, 2000., 1. o.). Ez mindenképpen igaz akkor, ha bizonyos megoldási formákban, praktikus elemekben gondolkodunk, mert tudunk azonosítani a legkülönbözőbb helyekről, Japánból, Amerikából, mindenholnan átvett ötleteket, megoldásokat. Ha azonban célunk a kínai állam identitásának, mint a stratégia meghatározójának a vizsgálata, semmiképpen sem érhetjük be a “vegyülék” azonosításával.

A kínai állam az 1978-ban kezdődött jelenlegi periódusában olyan egyensúlyban van, s olyan egyensúlyt képes újra és újra előállítani, amely alkalmassá teszi az óriási populáció életének és fejlődésének tartós szervezésére. A formális intézmények rendszerének, a szervezeti rendszernek a részletes vizsgálata szétfeszítené a disszertáció kereteit. Ezért csak azokat a vonásait, jellemzőit vesszük számba, amelyek az önazonosságon belül is mint jellegzetesen és hangsúlyozottan “kínaiak” jönnek számításba, illetve azokat a magyarázatokat, amelyeket a “kínai sajátosságú szocializmusból” fakadó következményekre

adnak.

Különös figyelmet fordítunk az államszervezés, az irányítási szerkezetek informális intézményeinek. Ezek a korlátozások, szokások, meggyőződések, megközelítési módok, formai igények történelmi rétegekben rakódnak egymásra, melyeket nem mindig egyszerű azonosítani. Tekintélyes részük a régi hagyományból, a késő császárkori gyakorlatból és az új-konfucianizmus újabb változataiból, sőt, sokszor annak kritikájából származik. Ezzel kapcsolódott össze a tömegmozgalmi-katonai-pártszervezeti létből hozott és részben a szovjet példából tanult gyakorlat informális rétege. Sokszor a későbbi kritika hatásai hatékonyabban érvényesülnek, mint a tényleges gyakorlaté. S egy harmadik rétegnek tekinthetjük a modernizációs igény és részben a tanulási folyamat által keltett, de régi gyökerekből is táplálkozó, sajátosan kínaiaként megjelenő intézmény-csoportot.

3.3.1 A formális szerveződés

A Kína-koncepciók kapcsán már említettük Étienne Balázs összegzését a történelmi “állandóság” benyomását keltő rendről. Ezen belül is elsődleges jelentőséget tulajdonít az állam formális megszerveződésének, amelynek lényegi mintái megőrződtek az évezredek során. Balázs totalitárius államról beszél, amelynek totális befolyása van “a társadalom életének minden mozzanatára”. Olyan elemeket emel ki, mint “a kölcsönös ellenőrzés és általános gyanakvás rendőri légköre”, “az igazságszolgáltatás önkényes jellege”, “a kollektív felelősség (amely voltaképp annyira ellenkezik a család konfuciánus eszményével)”, a magánkezdeményezések “kerekének kötése” stb. (Balázs, i. m., 16-18. o.).

3.3.1.1 Az uralkodó

Ehhez kialakult az államhatalom nagyon sajátos elmélete, amely a császár személyén és státuszán alapul. A hagyományos kínai kozmológia jellemzően a kínai világot írta le emberi világgént. A világ eszerint az Égből (*tian*) és az Égalattiból (*tianxia*) állt, míg a kettő között az Ég fia (*tianzi*), a császár közvetített, akinek helyes vagy helytelen cselekedetei alapvetően biztosították a világ harmóniáját, illetve annak megbomlását (ld. pl. Dawson, i. m., 19. skk.). „Az égnek nincs két napja, a népnek nincs két uralkodója” – mondta volt állítólag Konfuciusz.

(Az idézet több helyen is előfordul a konfuciánus könyvekben, pl. Mencius, é. n., 352. o.) Az idézetet a mesterre hivatkozva egy vitában használja fel Menciusz, ahol hasonló értelemben citálnak a Dalok Könyvéből is: „A teljes ég alatt minden hely az uralkodó földje, a szárazföld határaiig minden egyén az uralkodó szolgálója”. (Ismert magyar műfordításában tartalmilag nem követhető pontosan: Meddig az ég karimája, / mind, mind csak a vang határa, / ember földje, rétje, partja, /mind, mind a vangot uralja. / Ld. Si king, 1974., 205-ös vers, 198. o., Nemes Nagy Ágnes fordítása.) Az egységes állami lét egyébként sem Konfuciusz, sem Menciusz idején nem volt élő tapasztalat, de tartós és történelmi léptékű szellemi erőfeszítés volt már akkor a múlt kódébe vesző Zhou-dinasztia uralmi szerkezetének egységesként való felmutatása. Itt érdemes megjegyezni, hogy ezt a szellemi folyamatot mennyire felerősítette a kínai történetírói hagyomány: a történetírás mindenkor az adminisztráció formális része volt, amelyben sztemderdizálták a műfajokat, a nyelvhasználatot, a tények rögzítésének módját, a dinasztikus szemléletet (Ld. pl. Balázs, i. m., 183-187. o.).

Az Ég fia hatalmát az égi megbízatással kapja, amelyet el is veszíthet. Viselkedésével és az előírt szertartásokkal biztosítja a békét a kozmikus rend, az Ég és az emberek között (Dawson, i. m., 19-20. o., Balázs, i. m., 28-30. o.). Ezt az elrendezést a nyugati megfigyelők sokáig egyfajta despotizmusként érzékelték, s bár ez a narratíva máig működik, bizonyos, hogy a központi döntéshozatalban jelentős munkamegosztás volt, s magát a császári hatalmat is korlátozták intézményesen. Balázs például ezt úgy értelmezte, hogy valójában a bürokrácia volt minden hatalom gyakorlója (Uo. 31-32. o.). Mindezt tovább differenciálták általában az egyes dinasztiák jellegzetességei, leginkább az, hogy honnan származtak, hogyan keletkeztek. Az utolsó dinasztia, a Qing például magával hozta a mandzsu katonai elit sajátos szerveződését, amely a katonai egységeken (a “zászlókon”) és rangokon alapult, de a velük járó szofisztikáltan kimért jogok adminisztratív hatalmat is szétosztottak az érintettek között (Miller, 2000., 18-22. o.). Ugyancsak korról korra változott az eunuchok jelentősége és konkrét szerepe. Őket eredetileg a császári család privát kiszolgálására alkalmazták, de voltak időszakok, amikor valóságos politikai és kormányzati hatalmat gyakoroltak.

3.3.1.2 Közigazgatás, nagy rendszerek

Az államhatalom gerincét adó hivatalnokokat, a konfuciánus írástudókat a Song-kortól

egységes, felmenő rendszerű vizsgákon választották ki elsődlegesen. Ezeken elvileg csak a tudás számított, bárki jelentkezhetett. Gyakorlatilag persze anyagi értelemben koronként és földrajzi területenként is nagyon változó volt a lehetőség a szükséges tudás megszerzésére. Az így képzett írástudókat aztán a központi bürokrácia, általában az idők során különböző elnevezéssel bíró központi titkárság segítségével nevezték ki országszerte a különböző posztokra. A karrierek pedig túlnyomórészt a teljesítményeken múltak. Ezt a szisztémát meritokratikusnak hívták és hívják.

A bürokrácia a hatalmas országban több szinten (tartomány, prefektúra, körzet, környék - *sheng, fu, zhou* vagy *xian, xiang*), időben változó számban és jelentőségben épült fel. A körzeti szintig általában minden vezetőt központilag neveztek ki. Jellemző volt, hogy egy-egy területre több vezetőt is kijelöltek, nem világos, egymást átfedő hatáskörökkel, nem tiszta hierarchiában. Ennek az volt a célja, nehogy egy-egy vezető túlzott hatalmat halmozzon fel (Hsiao, 1960., 4. o.). Röviden a helyi rendszereket is érdemes még megismerni, ahol az egyének, a családok, a közösségek érintkeztek a bürokráciával. Az igazgatás alapegysége ebből a szempontból a *zhou* vagy *xian*, a körzet volt. A késő császárkorban nagyjából 1500 körzet működött, körzetenként 100-250 ezer embert igazgattak (Uo. 5. o.). A rendőri kontrollt az úgynevezett *baojia* rendszer szolgálta. Egy bizonyos mennyiségű háztartást, általában tízet, egy csoportba soroltak, a csoportokat nagyobb egységbe, s ha a létszám miatt kellett, ezekből még nagyobb egységet hoztak létre. Az egységeknek volt vezetőjük, s felelősségi csoportot, megfigyelési és együttműködési egységet képeztek (Uo., 43-67. o.). Hasonló szisztémát hoztak létre az adóbeszedésre, ez volt a *lijia* (Uo. 84-105. o.). Működött egy összetett gabonátároló-rendszer az ellátás biztonsága, az éhínség megelőzése érdekében (*changpingcang, yicang, shecang*) (Uo. 144-153. o.). A negyedik rendszer az úgynevezett *xiangyue*, ami azt jelentette, hogy a törvény szerint a hónap első és tizenötödik napján "lakossági gyűlést" kellett tartani, ahol az erre a célra kijelölt írni és olvasni tudó emberek felolvastak a császár által kibocsátott törvényekből, erkölcsi maximákat tartalmazó ediktumokból (Antony, 2016., 46-51. o.). Ez időnként teljesen formális volt, volt, amikor beszélgetéseket folytattak róla, alkalmazták a helyi problémákra, s volt, amikor erkölcsi ítélőszékként működött (Hsiao, i. m., 184-205. o.). Megemlíthető még az eddigiekhez képest nem annyira általánosan gyakorolt közös segítség rendszere, a *she*. Ennek lényege, hogy a helyi körülményektől függően 20-50 háztartást egy csoportba osztottak, s ha valamelyik

családot betegség, hirtelen halál vagy egyéb csapás ért, akkor a többiek segítettek neki a mezőgazdasági munkában (Uo. 36-39. o.). Mindezt áthatotta a rokonságon, pontosabban az azonos őstől való származáson alapuló klánok (*zu*) rendszere a hozzá kötődő intézményekkel (Uo. 324-344. o.). A városokban a *baojia* ugyanúgy (Rowe, 1989., 297-300. o.), az adóbeszedés az eltérő rendszer és a sokféleség miatt másképp működött (Uo. 302. o.). Területenként és időszakonként is eltérő volt a szociális biztonság megteremtésének rendje (Uo. 91. skk.), viszont a *xiangyue* foganatosítására mindenütt kialakultak a helyi gyakorlatok (Antony, i. m., uo.).

3.3.1.3 Folyamatosság és változások

Az ismertetett rendszerek a Song-kor óta apróbb-nagyobb átszervezésekkel működtek, de gyökereik jóval korábban is megtalálhatók. Ennek az a jelentősége, hogy számos eleme szokássá, bevett megfontolássá, emberek közötti íratlan szabállyá vált, minek következtében formálisan hiába számolták fel sok elemét a 20. században, informálisan tovább éltek. Arról nem is beszélve, hogy mintául szolgáltak az új formális intézmények kiépítéséhez, mint a munka- és politikai egységeket kiépítő úgynevezett *danwei*-rendszernek. A hagyományos rend rendkívüli ereje az informális intézményeken, a szervezési szokásokon és a műveltségen keresztül jutott el máig annak ellenére, hogy erőteljes szembefordulási folyamatokon ment keresztül, mint a Május 4-e mozgalommal szimbolizálható értelmiségi és politikai folyamat, valamint elsősorban a kommunista forradalom, s főképp annak 1978-ig tartó kurzusa. A jeles német kutató, Sebastian Heilmann munkacsoportja készített erről egy háromosztatú táblázatot, melynek ugyan számos vitatható tétele van, maga a keretstruktúra nagyon hasznos: a politikai rend és szervezet különböző összetevőit állítja egymás mellé három időszámban, a későcsászári, a maói, illetve a mai, 1978 óta tartó periódusban (Heilmann, 2017., 29. o.). A 12 vizsgált összetevőből háromban állapít meg tiszta folyamatosságot:

Késő császárkor	Korai szocializmus kora	1978 után
Moralista politikai retorika, ritualizált politika	Folyamatos	Folyamatos
Központosított egységes	Folyamatos	Folyamatos

állam		
Nem bevett vallási mozgalmak elfojtása	Folyamatos	Folyamatos

1.a táblázat: A politikai intézmények folyamatossága – tisztán folyamatos elemek

Legalább három olyan összetevő van, amelyekben - mutatis mutandis - nagyon hasonló minták figyelhetők meg folyamatosan:

Késő császárkor	Korai szocializmus kora	1978 után
A császár abszolút dominanciája (személyi uralom)	Egypárti uralom, Mao Zedong de facto korlátlan fennhatósága alatt	Egypárti uralom, elsődlegesen kollektív vezetés, jelenleg Xi Jinping elnök erős személyes fennhatósága alatt
A bürokratikus hierarchia által érvényesített szakpolitikák	Széleskörű kampányokkal érvényesített szakpolitikák, a szovjet modellt másoló bürokratikus intézmények, a Kulturális forradalom idején sok ideiglenesen felszámolt bürokratikus egység	Töredezett bürokrácia által érvényesített szakpolitikák, „vállalkozói állam” bevezetése, különösen a helyi szinteken
Az állam véget ér a körzeti szinten, minden, ami az alatt van, az önkormányzó	Az állam meghatározó képességének drasztikus növelése a legalsó szintig	Az állam ellenőrző képességének részleges eróziója, erőfeszítések az információs technológia alkalmazására a tömeges ellenőrzésben

1.b táblázat: A politikai intézmények folyamatossága – hasonló minták

1. Az abszolút domináns hatalomgyakorlás. Heilmann a késő császárkorban ezt a császárnak tulajdonítja, de ez nyilván a mandarinok, s az általuk ellenőrzött rendszer nélkül

nem menne. A kommunista hatalomátvétel után egypárti uralomról beszél, Mao Zedong de facto korlátlan személyes hatalmával. Ez a második kitétel is vitatható, hiszen folyamatosan léteztek Maón kívül is önálló politikai egzisztenciák, változó erővel és hatással, s a személyi kultusz nem feltétlenül jelentett egyszemélyi uralmat is egyben, de ettől a minta ugyanabba az iskolába tartozik, mint a késő császárkori. Az utolsó periódusban pedig kollektív vezetésről beszél, Xi Jinping személyes hatalmának erősödésével. 2. A politikai elképzelések, szakpolitikák érvényesítése a késő császárkorban a bürokratikus hierarchia útján történt. A maói érában jelzi, hogy a szovjet minták mechanikus átvétele és a kampányok alkalmazása nagy változás. Ez a felszínen valószínűleg igaz, de számos kutatás jelzi, hogy amikor ténylegesen szakpolitikát akartak érvényesíteni, vagy amikor tényleges igazgatási feladatokat akartak végrehajtani, akkor a sokszor kétségtelenül botrányosan gyenge állapotban lévő bürokratikus struktúrákhoz folyamodtak (pl. Vogel, 2011.). Voltak személyek a vezetésben, akiket kifejezetten az ezen a téren meglévő felkészültségük és képességeik legitimáltak, mint Zhou Enlai vagy Deng Xiaoping stb. Ebben összekeveredett, ahogy máig összekeveredik a párt és az állami struktúra, de láttuk, hogy a vezetők sokszorozása, a nem világos hatáskörök, átfedések módszerként való alkalmazása nem újszerű a kínai igazgatási gyakorlatban. 3. A központi állam a császárkorban a körzeti szintig gyakorolt közvetlen befolyást. Heilmann szerint ez a Mao-érában úgy változott, hogy a falvak szintjén is kemény központi hatalomgyakorlás volt, majd ez az új periódusban megint elkezdett gyengülni. Ismerve a császárkori vidéki szisztémákat, naivitás azt hinni, hogy azért, mert a faluvezetőket már nem a fővárosban jelölték ki, azt a szintet ne akarta és ne tudta volna ellenőrizni a hatalom. Ma ezen a szinten választják a vezetőket, s a választási folyamatban erős befolyása van a körzeti szintben megtestesülő központi hatalomnak.

Két további olyan összetevőt találunk Heilmann táblázatában, amelyekben a kommunista hatalomátvétel radikális változást hozott, de aztán megváltozott körülmények között a rendszer elfogadóvá vált a hagyománnyal.

Késő császárkor	Korai szocializmus kora	1978 után
Társadalmi harmónia és a tradicionális rend megőrzése	A tradicionális rend teljes átalakítása, azzal a céllal, hogy az osztályharc útján	Alkalmazkodás fokozatos reform útján a jelen igényeihez, a kínai

	létrehozzák az „új embert”	hagyomány kiválasztott elemeinek átvétele
A magas rangú katonai vezetők csak a háborús időszakban bírnak politikai befolyással	A magas rangú katonai vezetők kulcsszerepet játszanak a KKP vezetésében	A magas rangú katonai vezetők hazai szerepe korlátozott, hadsereg modernizáció

1.c táblázat: A politikai intézmények folyamatossága – radikális szembefordulás, majd elfogadóvá válás

A hagyományos rend társadalmi békéjével (Heilmann harmóniát mond) a kommunista elmélet, az „új ember” osztályharcon keresztüli megteremtésének igénye alapján gyökeresen szembefordultak, míg az új érában jelentősen szelektálva, főképp a kultúra világába igyekeznek beengedni a hagyomány bizonyos elemeit, sőt, az identitást erősítendő hivatkoznak is rájuk. A katonai vezetők, illetve a hadsereg szerepe a Qing-időszakban, de általában a konszolidált császári periódusokban békeidőben igen korlátozott volt. Ez a kommunista hatalomátvétellel gyökeresen megváltozott, hiszen olyan erő ragadta magához a hatalmat, amely ténylegesen hadsereg is volt. (A kínai történelemben ez nem jelentett újdonságot, általában ilyen erők szoktak dinasztiát alapítani.) Ez azt jelentette, hogy a káderek állomány nagy része katona is volt egyben, még ha egy idő után többségük nem is kapcsolódott közvetlenül a hadsereghez. Mára azonban konszolidálódott ez a viszony, törvény írja körül a hadsereg és a katonák státuszát.

Két olyan, gazdasághoz és külkapcsolatokhoz kapcsolódó minta található továbbá, amelyekben eleve korlátozás volt a jellemző a császári időkben, erre jött elfojtás, majd a felszabadítás.

Késő császárkor	Korai szocializmus kora	1978 után
Korlátozások a magánvállalatokon	A magánvállalkozás elfojtása	A magánvállalkozás széleskörű terjedése
Korlátozások a nemzetközi cserén	Elkülönülés a kapitalista világtól, s 1960-tól kezdve a	Ellenőrzött nyitás engedi a nemzetközi kereskedelmet és

	„szovjet revizionizmustól” is	együttműködést, a gazdasági és diplomáciai kapcsolódások egyre inkább globálisak

1.d táblázat: A politikai intézmények folyamatossága – korlátozás, elfojtás, majd felszabadítás

S van két olyan összetevő, amely teljes változást hozott a késő császárkorhoz képest, az egyik a kommunista hatalomátvétellel, míg a másik csak az 1978 utáni időkben.

Késő császárkor	Korai szocializmus kora	1978 után
Az emberek nem egyenlők, s különböző a szerepük a társadalomban	A társadalmi egyenlőség víziója (kizárva az „osztályellenséget”)	Elkötelezettség, hogy a törvény előtti egyenlőséget biztosítják az állampolgároknak
Az egyéni jogok hiánya az állam jogaival szemben	Folyamatosság	Közigazgatási törvény bizonyos jogokat az állammal szembeni védelemhez

1.e táblázat: A politikai intézmények folyamatossága – teljes változások

Legalábbis a deklaráció, a vízió szintjén a kommunisták meghírdették a társadalmi egyenlőséget. Ez mára addig a kinyilvánított elkötelezettségig jutott, hogy a törvény előtt mindenki egyenlő. Ezzel szoros összefüggésben 1949 után fennmaradt az állammal szembeni egyéni jogok hiánya, s csak a 2000-es évektől, a politikai diskurzusba bekerült „joguralom” vagy „jog útján való uralom” (*fazhi*) részeként juttatnak bizonyos védelmet az egyénnek az állammal szemben.

A 19. századtól felvetődő modernizációs igényre tehát a végeredmény szerint a kommunisták tudtak igazán hatékony, s a ma szempontjából lényeges választ adni. Látszik, hogy bár nagyon jelentős fordulatot hoztak, mind a késő császárkori hagyomány, mind a

köztársasági kísérletek számos elemét beépítették a rendszerükbe. Annak kezdeti - majd hosszútávú - sikere nem volt független attól, amit Miller úgy fogalmazott meg, hogy „a kommunista rendszer nem bizonyult igazán forradalminak, egyébként, még kínai is volt”. „Mao Zedong egy új császárként uralkodott.” „A kínai kommunizmus a 'Nép Középső Királyságában', Fairbank professzor szerint, egyenlő volt a marxizmussal, konfuciánus formában” (Miller, i. m., 40. o.).

3.3.1.4 Fontosabb hagyományrétegek

David Shambaugh is felsorol egy kínálatot a ma is működő konfuciánus, vagy inkább hagyományos gondolati örökségből, amely a mai állam jellegzetességei közé is tartozik. Nevezetesen:

- az erény uralmának parancsa,
  - a szabályok ösztönzőek és nem kényszerítőek, rangsoroltak és nem szétszóródóak,
  - az állam legyen egységes, a társadalom stabilan kormányzott,
  - az állam személyzetét adó elitet alaposan át kell vizsgálni és válogatni,
  - az államnak és az igazgatásnak ragaszkodnia kell az egységes irányító ideológiához,
- amelyet oktatáson és egy sor közvetítő intézményen keresztül sajátítanak el az érintettek (Shambaugh, 2000., 182. o.).

Erre rakódik rá a kommunista mozgalom által hozott hagyomány-réteg. A kommunisták állam előtti léte meglehetősen egyedi tapasztalatot jelentett. Egy tömegmozgalomról beszélünk, melyet egyszerre, összetett módon szerveztek párttá és háborúzó hadsereggé, amelynek bizonyos elfoglalt területeken állami, igazgatási funkciókat is el kellett látnia, valamint nemzetközi kapcsolatai is voltak. Ráadásul nagy szétszórtságban, időnként és helyenként szabályos franchise rendszerként működött. Már a fennmaradásához is egyszerre kellett rugalmasan alkalmazkodnia a helyi körülményekhez és szigorúan bevezetnie a maga által hozott új rendet. A hatalom teljes megragadása után azonban jórészt levetették az említett kényszereket, s egyszerre konszolidálták a hatalmukat, építették ki az államukat, s ugyanakkor okoztak sorozatos társadalmi katasztrófákat is.

3.3.2 Klánok, lakóközösségek, guanxi

A formális szerveződést át és átszőtték a származási viszonyok, az abból fakadó szerveződések. Azt láttuk, hogy a nagy struktúrák alapegységei a háztartások voltak, a formális, számszerűség alapján történő elrendezések azonban nem követték maradéktalanul a származási kapcsolatokat, származási kiterjedéseket. Ezen kapcsolatok hordozója a klán (*zu*) volt, amely elsősorban rokoni kapcsolatokon alapult, de erős territoriális gyökere is volt. Vagyis itt nem az egyszerű sógor-komaságra kell gondolnunk, hanem a messzi múltban volt közös ősöktől való származásra. A klánok és települések, településcsoportok között nagyon erős volt a kapcsolat. A klánok szervezettsége, aktivitása, befolyásának gyakorlása nagyon eltérő volt, az összetartozás érzésének megnyilvánulási formái változatosak. Főképp Dél-Kínában rengeteg olyan település van, ahol mindenki ugyanazt a családnévet viseli, ez Észak-Kínában nem annyira jellemző. A monoklán falvakban, lakóterületeken a klán-vezetés és az adminisztratív vezetés megegyezett. A multiklán egységekben viszont nagyon erőteljes informális szerveződésként jelentek meg a klánok, sokszor és sok helyen erőteljes rivalizálást, konfliktusokat okozva (Hsiao, i.m., 328-329. o.). A történelem során spontán vagy a bürokrácia által ösztönzöten kolonizált területeken, főképp szintén Dél-Kínában, Sichuan jó részében, de északon is a belső tartományokban, Gansuban, Sha'anxiban, Shanxiban a megtelepedés vagy eleve klán-alapú volt, vagy klánok fejlődtek ki belőle. (Észak történelme a sztyeppei népek betörései és az állandó háborúzások miatt nem kedvezett a nagyon hosszú családi vonalak kialakulásának.) A városokban és a klánok szempontjából vegyes területeken megnőtt a lokalitás, az egy helyről való származás jelentősége, amely a populációnak abban a részében is nagyon erős, amely elvándorol a szülőhelyéről. Ezt némileg karikírozva így fogalmazta meg Arthur H. Smith tiszteletes, aki 54 évet töltött Kínában misszionáriusként:

“Richter egyik regényében van egy szereplő, aki feltételezi, hogy az első meridián a saját koponyáján fut körbe. Öntudatlanul ugyanezt feltételezi minden kínai. A saját faluja, saját kerülete, egysége, tartománya és országa az övé, mindenki más kívül van. De a kínai nem egyszerűen kívülállónak véli a más tartománybelit, hanem leplezetlenül meg is veti.” (Smith, 1890, 7. o.).

Bár a klánok intézményei, az ősök templomai, a szertartásföldek a 19. században megindult változások következtében nagyrészt eltűntek, átalakultak, elhanyagolódtak, az erős közösségiség szemlélete, s az ebben megfogalmazódó informális tekintélyek máig hatóak. Az individualizáció természetesen Kínában is előrehaladt, a lakóközösséghez való tartozás, az azonos helyről való származás, a kulturális azonosság nagyon erős kötőszöveget a társadalomnak. Ugyanakkor mind a formális, központi szervezett, adminisztratív intézményeinek, mind a hétköznapi élet informális, klánok, illetve velük analóg közösségek által meghatározott intézményeinek működését alapvetően a konfuciánus erkölcsi kód, illetve az ez alapján kiépült szertartások működtetik. Ez nem jelenti azt, hogy a törvénynek (*fa*), a jognak ne lenne szerepe, de mind a szertartások, mind az erény olyan komplexumot hozott létre az írott joggal, amelyben a szertartásoknak és az erénynek van primátusa. A konfuciánus klasszikusok számos ponton következetesen tartalmazzák ezt a primátust. Például: “De uram, a jó kormányzáshoz miért kellene megölnöd bárkit is? Ha te magad a jóra törekszel, akkor a nép is jó lesz.” (Konfuciusz, 1980, 113. o.). És: “Azt, aki az országát szertartásokkal tudja kormányozni, ugyan mi baj érhetné?” (Uo., 68. o.) Konfuciusz szerint a büntetéseket, vagyis a törvényeket erényre, illetve szertartásokra cserélni, mint a kormányzás eszközeire, az oktatáson keresztül lehet. Az írástudók pedig a konfucianizmus államszervező erővé válásának kezdetétől folyamatosan kidolgozták és karbantartották mindenkire lebontva ennek egész rendszerét, a “hat szertartást”, a “hét tanítást”, a “nyolc előírást” stb.

Hogy a morális alapelveknek és magának az erkölcsnek a szerepe jelentősebb, mint a jogé, az egyes kutatók szerint nem csak adottság, tanulmányozandó jelenség, hanem éppenséggel a magyarázata annak, hogy a kínai civilizáció tartósan, viszonylag stabilan és sikeresen volt képes működni évezredekken keresztül (Hu, 2007, 54. o.). Attól, hogy a rendszer tekintélyes mértékben informális maradt, kifejezetten rugalmasnak bizonyult. A kialakult morál-alapú mentalitás rendkívül sajátos személyek közötti viszonyrendszert eredményez, ez kínai szóval a *guanxi*. Ennek eredendő alapja a személyek közötti morális alapú, a Konfuciusz által leírt alap viszonyokon alapuló rendszer. A híres 20. századi neo-konfuciánus gondolkodó, Liang Shuming magán Konfuciuszon szemlélteti mindezt, akinek a társadalomban való érvényesülését azon túl, hogy jelentős gondolkodó volt, alapvetően határozta meg, hogy valakinek a valahányadik gyereke volt, hogy valakiknek az apja volt, s

ebből rengeteg lehetősége és kötelezettsége származott. Vagyis ő egy családnak a tagja volt, s ebből fakadóan emberi kapcsolatok összefüggő sorozatának volt részese (Liang, 2021, 158-159. o.). Vagyis a morál-alapúság egyben *guanxi*-alapúságot is jelent.

A *guanxi*-hálózatokat nem feltétlenül szabad felfogni valamiféle fülledt, korrupciót hordozó, sejtelmes rendszerként, akkor sem, ha bizonyos megvalósulásaiban képes ilyen jelleget is ölteni. Mert igaz, hogy itt kedvezmények, protekciók, szívességek cseréjéről van szó, s ez nagyon könnyen képes elfajulni, de az alapja az említett morális struktúra, s alapvetően az mozgatja. A *guanxi* emberek közötti kapcsolatot jelent, amely elsősorban rokonságon, továbbá azonos származási helyen, a munkával, tanulással kapcsolatos együttléteken alapul. A társadalmi rend lényegét jelenti, nem a csoportok jelentik az intézményt, amelyek alapján létrejön, hanem maga a *guanxi* az intézmény (Hu, i. m., 55. o.). Ezen az alapon beszélhetünk *guanxi*-hálózatokról, *guanxi*-közösségekről. *Guanxi*-hálózat részének, elemének lenni a legtöbb kínai ember számára adottság, alapélmény. Megkülönböztetett bánásmódot, sajátos pozitív társadalmi kapcsolatot, barátságot, emberi érzelmet (*renqing*) jelent a hálózaton belül. Ugyanakkor működni is kell a hálózaton belül, szabályok vannak, értékelések vannak, lehetőségek vannak. A legfontosabb mérőeszköz, presztízs benne a reputáció (*mian*) és az arc (*lian*). Ezek menedzselése hatékony formája az egyéni és hálózati érdekek közvetítésének. A hálózatot a tagjai teszik specifikussá. Nagyon fontos eleme a viszonyosság. Rendkívül összetett, magasabb szinten speciális ismereteket, képességeket és teljesítményeket igényel. Áthatja a gazdasági és politikai világot is. Fan Ying eleve három fajtáját különbözteti meg a *guanxi*-nak: a családi, a segítő és az üzleti *guanxi*-t (Fan, 2002, 554. o.).

A *guanxi*-hálózatok léte ismert és elfogadott a kínai szerveződési struktúrában belül. Ennek köszönhetően az informalitás olyan erősen van jelen a szervezetek működésében, hogy az más minőséget ad nekik, s nem könnyű megragadni azokkal a módszerekkel, amelyeket jellemzően a formalizált struktúrák megragadására és elemzésére fejlesztettek ki. Nagyon nehéz ezért megragadni és értékelni olyan jelenségeket, mint például az úgynevezett “árnyék bankrendszer”, vagy hogy miért nem mennek csődbe a csőd minden feltételének megfelelő vállalatok. A *guanxi*-hálózatok például a legkülönbözőbb módokon, hagyományosan pénzt is mozgatnak. A kamat nélküli kölcsönnek, az uzsorának, a magán pénzkölcsönző háznak, az informális jelzálog-kölcsönzésnek, a különböző

hitelközösségeknek évezredekre visszamenő hagyományuk van (Hu, i. m., 102-103. o.). Ezek az intézmények többé-kevésbé folyamatosan működnek, függetlenül attól, hogy éppen hol húzódik a törvényesség határa. De ismeretese a hálózati hatások a formális rendszereken, a vállalatokon, az adminisztráción, akár a párton belül is. A *guanxi*-közösségek mobilizálhatók egyes döntések befolyásolására, de akár tartós tényezőként, frakcióként, „társaságként”, kultúrkörként is tudnak működni. Az önálló politikai vagy gazdasági egzisztenciák mögött általában rendkívül kiterjedt, semmilyen tekintetben sem formalizált *guanxi*-közösségek, közösségek hálózatai állnak.

Nagyon fontos hangsúlyozni, hogy nem szimpla érdek-közösségekről van szó, s nem is szervezett közösségekről. A *guanxi*-t az egyének társadalmi adottságként, természetesként élik meg, mindent átható intézményként, amelynek kulturális és érzelmi alapjai vannak. Kötődnek hozzá „szertartások”, szokások, melyek közül talán a legnyilvánvalóbb az ajándékozás. Bár a *guanxi*, ha jól működik, elvileg megkönnyíti, hatékonyabbá teszi a formális intézmények működését is, ugyanakkor problematikus, lehetséges melegágya a korrupciónak. A bizalom, az ajándékozás, a kölcsönös tisztelet, az egymás iránti felelősség a *guanxi* valódi erkölcsi bázisai. Ugyanakkor a hosszú hálózati láncok, illetve a hálózatok összekapcsolódása miatt könnyen és tömegével jönnek létre azok a kapcsolatok, amelyekben már nincs személyes ismertség, s bár a játékszabályok nem változnak, a kapcsolatok tisztán üzletivé válnak. Arról nem is beszélve, hogy minden szervezet a maga módján *guanxi*-hálózat is, vagy annak bázisa. A kínai történelemben megfigyelhető, hogy az átható korrupció jelensége is ciklikus, fontos tényezője például a dinasztiák bukásának. Valójában a gazdasági körülmények és a társadalmi közeg képes olyan szituációkat teremteni, amelyekben a *guanxi* intézménye többé-kevésbé elveszti kapcsolatát eredeti erkölcsi bázisával.

3.3.3 Kép az államról

Ha most már azt vizsgáljuk, mit gondol a kínai kormányzó elit a saját államáról, mi az az ideológiai keret, amelyben értékeit, elfogadhatóságát, indokoltságát és fenntarthatóságát, fejleszthetőségét értelmezi, ebben is tetten érhetünk csak rá jellemző, a hagyományban gyökerező elemeket. Maga az értelmezés általában a megszokott marxista-leninista eszközrendszerrel és szemlélettel történik. 2021. decemberében adott ki az Államtanács fehér 106

könyvet *Kína: Demokrácia, amely működik* címmel (China: Democracy That Works. Xinhuanet, 2021.12-04.). Ebben szisztematikusan áttekintik az általuk “teljes folyamatú demokráciának” (*quanguocheng minzhu*) nevezett rendszert. Magáról a rendszerről való ismereteinkhez nem tesz hozzá semmit a dokumentum, ami érdekes benne, hogy a rendszer hatékonysága, a kínai növekedést elősegítő és bonyolító rendszer vitalitása milyen fontos a szerzők számára. Ugyancsak fontos kiemelni, hogy ez a fehér könyv része egy új ideológiai érvelésnek, hogy a demokráciának számos megvalósulási formája lehet, nem csak az, amelyet a Nyugat nevez demokráciának. Ahogy Xi Jinping ezt az amerikai elnöknek mondta: a demokrácia nem személyre szabott termék, nem egyetlen modellje, egyetlen sztenderdje van (China Media Project, 2021., The CNP Dictionary.).

Talán hasznos megvizsgálni egy olyan szöveget is, amely korábban kifejezetten a nyugati emberek számára készült, számukra próbálja elmagyarázni, miért tekintik megfelelőnek a rendszerüket. Eric X. Li egy tanulmányát (Li, 2013.) azért tartjuk erre alkalmasnak, mert ezt, és a szerző lényegében ugyanezt a tartalmat közlő TED-előadását egy időben olyan széles körben terjesztették konferenciákon, nemzetközi szervezetek és vállalatok tanácskozásain, fórumokon, hogy bátran tekinthető a kormányzó elit gondolkodását reprezentáló magyarázatnak.

Li négy olyan jellegzetességéről beszél a kínai irányítási struktúrának, melyek szerinte versenyképessé teszik azt a világban: az önkorrekcióra való képességről, a meritokratikus szervezetről, a politikai vállalkozás és innováció támogatásáról és a legitimitásról. (1) Az önkorrekcióra való képességet a történelemmel támasztja alá. Azt mondja, hogy ugyanaz a szervezet vezeti ma a világ élvonalába Kínát, amely annak idején győzött a polgárháborúban, amelynek nevéhez olyan tragédiák fűződnek, mint a Nagy Ugrás Előre vagy a Kulturális Forradalom, de ugyanez szervezet indította el a nyitás és reform politikáját, s menedzseli azt sikeresen máig is. (Azt nem elemzi Li, hogy a nagyobb önkorrekciók milyen kegyetlen politikai küzdelemben mennek végbe, s csak azért tűnnek “önkorrekciónak”, mert formálisan nem tagadják meg az előző fázist.) (2) A meritokráciát talán a szervezet legfontosabb tulajdonságának tartja. A rendszer - ahogy leírja - nem csak a pártra, s nem is csak a teljes államszervezetre terjed ki, hanem az élet legszélesebb területére, ahol csak az államnak valamilyen hatása van, így az oktatásra, az állami tulajdonú vállalatokra, társadalmi szervezetekre stb. A teljes rendszer karrier-szintekre van osztva, mindenki összevethető

mindenkivel, s ez megkönnyíti az átjárást az ágazatok és az intézmények között. Az egyes szinteknek nagyon részletesen kidolgozott feltételrendszere van, s működtetnek egy igen intenzív és átfogó értékelő, minősítő, képző és előléptető rendszert. Az alapeszme és a főbb elemek tetten érhetők a legrégebbi császári időktől kezdve. (Li természetesen nem beszél a meritokrácia egyéb melléktermékeiről, a hierarchia feltétel nélküli elfogadásáról, a benne lévő tekintélyelvűségről, amely szinte átjárhatatlan rétegekké szervezi a társadalmat, az elitizmusról és az állandó bizonytalanságról.) (3) Kiemeli a politikai és gazdasági innováció intézményrendszerét. Az általunk számba vett régi gyakorlat, hogy egy-egy új ötletet, reformjavaslatot először egy településen, majd néhány különböző adottságú településen, aztán egy-egy területen, esetleg egy-egy államigazgatási szinten próbálnak ki, mielőtt bevezetnék szélesebb körben. Sokszor ennek az az alapja, hogy egy-egy településen a helyi vezetők bevezetnek egy újítást, majd ezt megpróbálják promótálni, mintegy versenyeznek az innovációban. Őket hívja Li politikai vállalkozóknak, s erre építette Heilmann is “vállalkozó állam” jelenségét. (Sokat közülük egyébként eltűntet a rendszer, mint akinek az innovációja nem volt kompatibilis, sokan pedig maguktól elenyésznek.) (4) A legitimitást a teljesítményben, s az ezzel felhalmozott elismertségben jelöli meg Li. Ezek meglétét a közvélemény-kutatásokra, s az általános közhangulatra, az aktuális vezetés tekintélyére alapítja. (Annak elemzésébe Li nem megy bele, hogy az általa bemutatott “teljesítmény-legitimáció” integráns része volt az “égi megbízatás” koncepciójának, s ez egyben azt is jelenti, hogy teljesítmény híján az adott rezsim megdőlné.) A kínai berendezkedésről zajló érdekes “modell-viták” hasonló kérdéseket érintenek (ld. Bell, 2015a, Nathan, 2015., Bell, 2015b.).

A történelmi fejlődés viszonylag korai szakaszán megjelent kiterjedt és finoman szabályozott „konfuciánus”, kínai államszervezet hagyománya és gondolkodási kerete tehát nagyon erős hatással van a modern kori fejleményekre. Az állam kiterjedt jelenlétének erős befolyása van a tulajdonviszonyokra és a tulajdonjogokra. Ugyan az állam már megszűnt kizárólagos tulajdonos lenni, így is ő a legnagyobb tulajdonos, például földtulajdona csak neki van. De ő a legnagyobb megrendelő, a szabályozó, a közigazgatási hatóság, a szerződések őre és kikényszerítője, s a pártszervezeteken, szakszervezeteken, lakóhelyi képviseleteken és egyéb transzmissziós szíjakon keresztül gyakorlatilag a magánszektorban és a privát szféra jórészében is jelen van. A másik oldalon Jiang Zemin „három képviselet”

(*sange daibiao*) névre hallgató politikája beengedte a magánvállalkozókat a pártba. A lépés nem volt szimbolikus. Egy újonnan keletkezett, jelentős és növekvő anyagi és társadalmi befolyással bíró társadalmi csoport került be a „kormányzó koalícióba” (D. North kifejezése). Ezzel az új társadalmi csoport alkuerije jelentősen megnőtt, míg a „koalíció” helyreállította a társadalom reprezentációját.

A Kínai Népköztársaságot a nemzetközi kapcsolatok rendszerében számos negatív stimulus éri állami identitása, nevezetesen egypárti, kommunista berendezkedése, az általános választások hiánya, az emberi jogok érvényesülésének helyzete miatt. Tagja az Egyesült Nemzetek Szervezetének, törvénybe iktatott minden nemzetközi egyezményt, amely ehhez kellett. Tagja a Világkereskedelmi Szervezetnek, amihez hozzáigazította gazdasági jogrendjét. Számos belső, elsősorban gazdasági és a jogi struktúrát érintő reformot hajtott végre 1978 óta. Mindez elsősorban a gazdasági, jóléti fejlődést szolgálta. Ugyanakkor sokak várakozásával ellentétben nem lépett a politikai reformok útjára, értve ezalatt a nyugati demokráciákhoz hasonló politikai berendezkedést. Ennek legfőbb magyarázata, legalábbis a maguk számára, hogy az 1990-es években sikerült olyan struktúrákat létrehozniuk, amelyek a nagyobb politikai reformok nélkül tudták biztosítani a folyamatos fejlődést. North erről a mintáról azt mondja, hogy

„...fejlesztési politikák gyakran vallanak kudarcot, mert megpróbálják átültetni a nyitott elérésű rend elemeit – mint a verseny, a piacok, a demokrácia – közvetlenül a korlátozott elérésű rendekbe. Ezek a reformok azt a jövedelem teremtést fenyegetik, amely egyben tartja a társadalmat, és sokszor ellene szegül annak az alapvető logikának, melyen a társadalom szerveződik. Nem meglepő, hogy az elit tagjai és sokan az eliten kívül is ellenállnak, szabotálják és rombolják az ilyen reformokat a korlátozott elérésű társadalmakban, melyek nincsenek még rá készen” (North et al., 2007., 5. o.).

Ez a helyzet újjáformálta az állami önképet, hiszen a sikeres mintát a korábban sikeres nyugati mellé helyezték, mint alternatívát. Az alternatíva azonban mindig is bizonytalan, szakpolitikákra, tényleges struktúrákra lefordíthatatlan maradt. A „kínai modell” - mint láttuk - masszívan és finoman kimérve a kínai hagyományra épül, s nem egyszerűen az állami, strukturális hagyományra, hanem az informális intézmények rendkívül széles tárházára,

beleértve az egyének egymás közti, csoportokhoz és struktúrákhoz való hagyományos vagy abból kiformalódó viselkedésmintáit is.

3.4 Szellemi jelenlét és az erről való gondolkodás

A kínai civilizáció az elsődleges oka annak, hogy elemzők, tudósok és Kínával bármilyen kapcsolatba kerülő megfigyelők hada az identitást meghatározónak vélték az ország nemzetközi kapcsolataiban, kifelé irányuló tevékenységében, majd globális jelenlétében is. Ehhez a kiindulópontoz nincs szükség elméletre, analízisre, egyszerűen a hétköznapi tapasztalat ösztönöz erre. Kína a történelemben “egy állandó jelenséggént tűnik fel” (Kissinger, 2014., 23. o.), egyedi, semmi másra nem emlékeztető jelenséggént. A 19. század első feléig lényegében külön emberi univerzumként fejlődött. Voltak bizonyos ismeretei arról, hogy tőle nagy távolságban eltérő kultúrájú emberek élnek. Érkeztek más kultúrákból elszórtan emberek, ismertek voltak a közép-ázsiai közvetítők, kínai termékek jutottak ki az országból. Bizonyos kínai találmányokat még védeni is kellett az “erőszakos transzferektől”. A nesztorianizmus révén a kereszténység is több fázisban jelen volt Kínában (Kósa, 2004.), első írásos emlék erről Alopen szerzetes 635-ös missziójáról keletkezett. A buddhizmus eleve Indiából érkezett, ahonnan időről időre érkeztek szerzetesek, s ahová híres - és nyilván kevésbé híres - utazásokat is szerveztek kínaiak a tan eredeti helyén való vizsgálatára (Ling, 2004., 1-16. o.). S a 7. századtól nagyon erőteljesen megjelent és terjedt az iszlám is (Mi-You, 2004., 1-23. o.).

A kínai civilizáció azonban az első egyesítéstől számított bő kétezer év során vagy figyelmen kívül hagyta ezeket a külső impulzusokat, vagy kizárta, vagy pedig a maga képére formálta. A “maga képe” pedig annyira jellegzetes volt, hogy a hatalmas területen, amelyen időnként egységesen, időnként külön állami periódusokban, rendkívüli földrajzi és klimatikus viszonyok között, helyenként teljesen eltérő kultúrákkal érintkezve, mégis egy jól kivehető karakterekkel rendelkező, lényegileg egységesnek mondható kultúra fejlődött az idők során, s érkezett meg a 21. századba.

3.4.1 A nyelv

A kínai nyelv több tekintetben is a kínai kultúra egyik összetartó ereje, annak ellenére, hogy számos tényezőt tudunk felsorolni, amely azt indokolná, hogy ne így legyen. Egy nyelvi kontinuumról beszélünk, bizonyos belső határokkal, ahol a beszélt nyelvben olyan eltérések vannak területenként, hogy sok esetben arról is vitatkoznak a szakértők, nem külön nyelvekről van-e szó, nem pedig ugyanannak a nyelvnek a dialektusairól. Amikor egy külföldi “kínaiul” tanul, vagy amikor a központi televízióban “kínaiul” beszél a bemondó, akkor az úgynevezett *putonghua*-ról van szó, a “hétköznapi nyelvről”, amely egy sztenderdizált nyelv, a *mandarin*. A mandarin elnevezés gyökere a szanszkrit nyelvben van, ahonnan a malájon keresztül jutott a makaói portugálokhoz *mandarin* formában. Jelentése ‘miniszter’ vagy ‘hivatalosság’, s a portugálok a központi tisztviselőket hívták így, akik jellemzően az udvari nyelvet beszélték (Chan, 2016., 579. o.). Tőlük vették át az angolok, majd terjedt el világszerte.

Az egységes nyelv megteremtésének kínai eszméje közvetve az európai nemzetállamok, közvetlenül Japán példájából fakad. A 19. század második felétől, végétől kezdődően sok kínai tanult Japánban, akiknek jelentős szerep jutott aztán a kínai elit különböző részeiben. Közülük többekre jelentős hatást gyakorolt az ott létrehozott egységes “nemzeti nyelv”. A Qing Kínában, amelyhez képest a reformot fontolgatták, létezett a mandarinok, a hivatalosság külön nyelve, amelyet elvileg a császári udvarban és a fővárosban is beszéltek, de ezt mesterségesen nem egységesítették, s bizony ez a távoli vidékeken, ha szókincsében, mondatszerkesztési gyakorlatában nem is, hangzásában erősen alkalmazkodott a helyi dialektusokhoz. A császárság végén és bukása után a nyelv reformja is a modernizációs küzdelmek egyik témájává vált. Az erről folytatott viták rendkívül élesek és rendkívül bonyolultak lettek. Észak-dél vita alakult ki, felvetődött, hogy a főbb nyelvjárásokból ötvözzék az egységes nyelvet, élénken vitatták a klasszikus nyelvhez való viszonyt. Tervek készültek arra, hogyan írják le az új nyelvet, hiszen az írás közös volt, azt mindenki, aki ismerte az írásjegyeket, képes volt a maga dialektusában felolvasni (Moser, 2016.).

Ezzel párhuzamosan viták kezdődtek a kínai írásról is. A legszélsőségesebb álláspont volt, melyet nem kisebb személyiség, mint a kor legnagyobb írójának tartott Lu Xun is képviselt,

hogy teljes egészében el kell törölni a kínai karakterekkel való írást, s azt a lényegesen egyszerűbb, könnyebben elsajátítható latin átírással kell felváltani (ld. pl. Lu, 1934.). A romanizáció melletti érv volt egyébként, hogy azzal pontosan le lehetne írni a “közös nyelv” kiejtését.

1932-ben a köztársasági kormány által felhatalmazott Nemzeti Nyelvi Bizottság kiadta az új nyelvi sztenderd, a *guoyu* szótárát. A kommunisták hatalomra kerülése után egészen enyhe változtatásokkal ugyanezt a változatot tették hivatalossá, csak új elnevezést kapott: *putonghua*. Bár a kommunisták fősodra a hatalomra kerülésük előtt a kínai írás eltörlése és a romanizáció mellett volt, ez mégsem történt meg. Megszületett a latin betűs, hangsúlyjelekkel ellátott *pinyin* írás, amelyet az Amerikából 1949-ben hazatért bankár, Zhou Youguang vezetésével alkottak meg, s máig széles körű elismerésnek örvend, de nem vezették be (Bristow, 2012.). (Zhou a kutatásunk idején, 2017-ben halt meg 111 éves korában.) 1956-ban a kormány kihirdette az első listáját az egyszerűsített karaktereknek és karakter-komponenseknek. Hasonlóan a *putonghua* bevezetéséhez úgy akartak változtatni, hogy az a lehető legradikálisabbnak hasson, s ehhez képest a lehető legkisebb változást jelentse a gyakorlatban. Az “új”, egyszerűsített karakterek kilencven százaléka széles körben használt, de korábban hivatalosan nem szentesített változat volt (Moser, 2016.).

Ma a *putonghua* ismerete bár széleskörű, messze nem teljes a népességben. 2000-ben a parlament törvényt hozott a használatáról (Law of..., 2000.). A törvény értelmében az államigazgatásban, s egy seregnyi egyéb területen, a televíziókban, a rádiókban, a filmgyártásban stb., ezt a nyelvet kell használni. Ugyanez a törvény kötelezővé tette az egyébként is elterjedt sztenderdizált írást, az egyszerűsített kínai írásjelek használatát is. Ezt előírta a köztereken való feliratokra, minden intézmény, szerv és vállalat nevének írására, sőt, még a termékek csomagolásán is csak ez használható. Az írásban ez kisebb problémát jelent. Nincs összefüggésben a beszélt nyelvvel, s az 1950-es évek, vagyis éppen az írni-olvasni tudás rohamos elterjedése óta használják ezt a karakter készletet, ezt tanítják az iskolákban. A tradicionális kínai írásmód csak a Kínai Népköztársaságon kívül maradt használatban. A beszélt nyelv helyzete bonyolultabb, hiszen sokan vannak, akik nem beszélik a mandarint. Ezért az államigazgatásban, ahol ez problémát jelent, kötelezővé tették a nyelvvizsgát. Sok iskolában, az utóbbi időben még a nemzetiségi területeken is második, de sokszor első nyelvvé teszik a putonghuát (Pan, 2016.).

Az egységesítési törekvések magyarázatául a praktikusnak látszó okok mellett az “állami szuverenitás és nemzeti méltóság”, “az ország egyesítése és a nemzetiségek egysége”, “a szocialista anyagi haladás és erkölcsi haladás” szolgál. A nem mandarin nyelvű, hanem nemzetiségű területeken ez egységesítést céloz valóban, a dialektusokat szükségtelen verzióknak tartja. A nemzetiségi területeken ettől eltérően, szabályozott módon mind az oktatásban, mind a hétköznapi életben megmarad a helyi nyelvek használatának valamilyen szintje, sok-sok konfliktussal.

Az egységre, bizonyos értelemben egyformaságra, homogenitásra építő integrációs törekvések megjelenése a külvilág felé a nyelv területén a *putonghua* kínai nyelvként való terjesztése. Kínában rengeteg, elsősorban angol nyelvű tananyag készült és készül, tankönyvek, szótárak, audiovizuális anyagok tömkelege, amely a nyelv külföldiek általi elsajátítását segíti. Ebben óriási szerepet kap az említett *pinyin* átírás. Ez egyrészt a Kínában ösztöndíjasként tanulni vágyókat szolgálja, akik számára rendszerszerűen be van építve a tanulmányaikba az első év tisztán a kínai nyelvtanulásra. Ezt egészíti ki a legutóbbi időkhöz tartozó vizsga-rendszer, a *Hanyu Shuiping Kaoshi (HSK)*, amelyet világszerte a Konfuciusz Intézetek szerveznek. Jelenleg éppen jelentős átalakítás alatt van, már nyilvánosságra került az új, kilenc szintes vizsgarendszer (New HSK..., 2021.). Az első Konfuciusz Intézet 2004-ben nyílt meg Dél-Koreában, mára a számuk meghaladta az ötszázat. Utóbbit sok elemző a kínai “puha erő”, mások a kínai propaganda, vagy éppen a hírszerzés alapintézményének tartják. Elsősorban az Egyesült Államokban, szórványosan Nyugat-Európában politikai támadás is indult ellenük. Jellemzően azt kifogásolják a bírálók, hogy ideológiai központokként működnek (pl. Human Rights Watch, 2019.), helyenként a kémtevékenység vádja is felmerült. Ezeket a vádakokat az Egyesült Államokban vizsgálták, s végső soron nem nyertek bizonyosságot (Senator Portman and Carpel..., 2019.).

A kínai nyelv és gondolkodás az idők során természetesen együtt fejlődött, s a kínai nyelv sajátosságai sokszor szolgálnak magyarázatául a gondolkodásbeli sajátosságoknak, a gondolkodás fogalmi alapjainak. Ennek vizsgálata nem csak a dolgot kereteit feszítené szét, de szakértelmünket is meghaladná. Miklós Pál egy tanulmányában adott némi ízelítőt abból, hogy a radikális nyelvi különbözőségnek milyen radikális gondolkodásbeli különbözőség lesz a következménye még ma is, azzal együtt, hogy a külvilág irodalmi és tudományos hatásai már a pusztán megismerés, a fordítások szintjén is igen jelentős

alkalmazkodást igényelnek a kínai befogadótól – s alkalmazást a befogadhatóság érdekében. Nem egyszerűen szavak, hanem nyelvtani viszonyok hiányoztak és hiányoznak a kínai nyelvből, s ez visszafelé is igaz, hatalmas nehézségeket okozva a nyugati filológusoknak (ld. Miklós, 1996, 9-21. o.).

3.4.2 A konfucianizmus

Ha kínai gondolkodásmódot szeretnénk felvázolni, nemcsak a múltbélit, hanem a mait is, alapvetően a konfucianizmusról kell beszélnünk. A konfucianizmus része a filozófia-történeti, vallástörténeti, politikaelméleti, és még nagyon sokféle történeti elemzésnek. Ennek az a magyarázata, hogy olyan képződményről van szó, amely nagyon is egyedi jelenség, s nem sorolható be tisztán az európai társadalom, politika és gondolkodás elemzése kapcsán kialakult fogalmi rendekbe, viszont a legkülönbözőbb irányokból indulva elemezhető. A konfucianizmus egyszerre volt filozófiai, erkölcsi, politikai, vezetési, társadalomszervezési tanítás és tényleges rendszer, meghatározó ideológia, rítusrendszer, amely magába foglalta a születéstől a halálig az élet nagy eseményeinek, a naptárhoz és az időjáráshoz kötődő legfontosabb eseményeknek a rítusait, az összes ünnepeket, amelyhez még egy kiépített szervezet is járult a császárság végéig, amely megteremtette a gyakorlásához szükséges anyagi és szellemi feltételeket, s szervezte a működését.

A konfucianizmus a kereszténységhez mérhető hatékonysággal teremtette meg a társadalom alapvető értékrendjét, anélkül viszont, hogy létrehozta volna a vallásokhoz hasonló „tanító-követő” szerep-szisztémát. Nem kell ismerni Konfuciuszt ahhoz, hogy valaki a konfuciánus elvek és értékek szerint éljen, mert azt széles tömegek a családi nevelés révén kapták meg. Ez magyarázza, hogy a mai modern társadalomban miért érhető tetten nagyon könnyen Konfuciusz hatása, miközben az említett szervezetet több mint száz éve felszámolták, maga a Mester és a hozzá köthető művek hetven éve nincsenek jelen autoritásként, sőt, voltak időszakok, amikor kifejezetten ellene folytattak erőteljes, államilag szervezett kampányokat.

A konfuciánusok által leírt társadalmi hierarchia, az abban lévő öt viszony (uralkodó-szolgáló, apa-fiú, idősebb-fiatalabb, férj-feleség, s az ötödik hol a nemes ember-kisember, hol a baráti viszony, utóbbi nem hierarchikus) (Zhang, 2002., 321-326. o.), s az öt érték

(emberség, igazságosság, szertartásosság, bölcsesség, megbízhatóság) különösebb akadály nélkül jutott át a szocializmusba. Ehhez járul még az a szemlélet, hogy ha mindenki a maga helyén megfelel a maga kötelezettségeinek és felelősségének, akkor a világ egyensúlyban lesz, jól működik. Ahhoz, hogy valaki meg tudjon felelni, állandóan fejlesztenie kell magát. Ezzel lényegében összeáll a hétköznapi konfucianizmus, amely a mai világban is működik.

A 19. századi identitásválság idején születtek konfuciánus, s a konfucianizmussal szembeforduló válaszok is. A konfucianizmuson, s tágabb értelemben a kínai hagyományon belül is jelentős viták zajlottak a külső hatásokra, azok bizonyos komponenseire adott válaszokról. Létrejött egy olyan irányzat, amely a legtávolabbi hagyományhoz igyekezett visszanyúlni a magyarázatokért, mégpedig a Nyugati Han Dinasztia (i. e. 202-i. sz. 9) idején működött *Jinwen* (mai írás) iskolához. Hódított a nézet, hogy a konfucianizmussal az a legnagyobb baj, hogy az idők során eltorzult, eltorzították. Számos iskola és szerző létezett, akik a történelem különböző pontjain fedezték fel a torzításokat, ez az irányzat ezt ott találta meg, amikor kanonizálták Konfuciuszt, amikor magát a rendszert állami szinten eredetileg kiépítették. Akkor Konfuciusz már évszázadok óta halott volt. Tanait egyrészt a szájhagyományból rögzítették, másrészt léteztek régi szövegmaradványok is, s nagy vita volt, hogy melyik a hiteles. Utóbbit kanonizálták, s a modern utódok az akkor az eljárást kritizálókhoz nyúltak vissza (Gernet, 2001., 445-446. o., Levenson, 1968., I. 79. skk.).

Nem egyszerűen filológiai vitáról van szó (bár arról is). Az iskola a klasszikusokból a Tavaszok és Őszök (*Chunqiu fanlu*) szövegét tartja hitelesnek. Ez a szöveg száraz felsorolása Lu állam egy periódusban volt történetének, viszont az irányzat szerint ez magában foglalja a Mester elképzeléseit a szokások és intézmények radikális reformjára. S itt jutunk el a 19. századi lényeghez: ha Konfuciusz tanait helyesen alkalmazták volna, s ha helyesen alkalmazzák, akkor kezelhető a kialakult problémamög. Az irányzat igen népszerű volt, saját Konfuciuszát lényegében mint a kínai kultúra és szellem, s mint az állam helyes és hatékony vezetésének letéteményesét tárgyalta (Levenson, uo.). Képviselői közé tartozott a politika világában Kang Youwei, aki három hatásos könyvet is írt erről a gondolkorról, s akinek a nevéhez fűződik (tanítványával, Liang Qichaóval együtt) az elvetélt “Száznapos reform” heroikus kísérlete (1898 június 11-szeptember 22, tulajdonképpen 103 nap).

A politikai szférát a 19. század döntő részében domináló, “hivatalos” konfuciánus irányzat ennél konzervatívabb volt. Ezt Levenson a *ti-yong* kategóriapárral, a ‘lényeg’ és a

‘használat’ fogalmaival írja le (Uo. 59. skk.). Zhang Zhidong:

“A kínai tudás morális, a nyugati tudás gyakorlati. A kínai tudás a morális magatartással, a nyugati tudás a világ dolgaival foglalkozik... Ha a kínai szív együtt dobban a bölcsek szívével, kifejezve az igazságot a feddhetetlen magatartásról, a gyermeki jámborságban, a baráti szeretetben, őszinteségben, integritásban, erényben, ha a kormányzat hűség és védelem, akkor hagyjuk a kormányzatot, hogy használja a külföldi gépeket és a vasutat reggeltől estig, és semmi rossz nem érheti Konfuciusz tanítványait.” (Idézi: Levenson, i. m., 186-187. o.)

Ez ugyanaz a kategóriapár, amelyet Yan Xuetong használt a maga realista elemzésében Kínának a mai globális világban való működéséről, s ugyanaz a viszony, amelyet a nemzetközi jogász Pan azzal a mondással írt le már a mi korunkra érvényesítve, hogy Kína ugyanabban az ágyban alszik, de mást álmodik. Arról van szó, hogy a lényegét, vagyis a szokásokat és a felépítményt, a kínai értékeket, a morált meg kell őrizni, miközben a fejlődés érdekében át kell venni a nyugati tudomány és gazdaságszervezés minden eredményét. De csak azt. Erre épült a nyugatos konfuciánusok “önerősítő mozgalma” (*zhiqiang yundong*) 1861-től. Fő ideológusa Feng Guifen, legismertebb és leghatásosabb képviselője Zeng Guofan volt. Zeng verte le a taiping felkelést, s Li Hongzhanggal együtt a nevéhez fűződik az úgynevezett Tongzhi Restauráció, amellyel 1860 és 1874 között nagyszabású kísérletet tettek a Qing Dinasztia hanyatlásának megállítására.

Valójában itt a konfucianizmuson belül lévő töréseket a nyugati tudomány és a nyugati értékek megjelenése, s az arra adott válaszok szempontjából néztük. Ez nyilván nem hanyagolható el, de szükséges megjegyezni, hogy jelentős törések, viták a nyugati hatás intenzív megjelenítése előtt is megvoltak, vagyis a nézeteltérések nem a nyugati hatás miatt jöttek létre. A helyzet inkább az, hogy a különböző irányzatok a maguk különböző gondolati alapjainak köszönhetően különböző válaszokat adtak a nyugati impulzusokra. A *Jinwen* iskolának így a hagyományos, igazi ellenfele nem a Nyugat, hanem a *Guwen* (régí írás) iskola, melynek gondolati alapja a fennmaradt írásos szövegek alapján rekonstruált Konfuciusz. Ennek eredendően semmi köze nincs a Nyugathoz, hívei pedig következetesen elzárkóztak a nyugati eszméktől, s bírálták a “nyugatosokat”, tudatlannak és műveletlennek minősítve őket. Viszont az irányzat reform-ellenes attitűdje ezzel párhuzamosan tág teret nyitott annak, hogy

a *guwen*-re hivatkozzanak azok, akik valójában az uralkodóházzal, pontosabban a mandzsukkal fordultak szembe - nacionalista alapon (Uo. 89., o.).

A kommunisták irányzata, amelyet itt még érdemes a későbbi fejlemények szempontjából megemlíteni, látszólag a radikális szembefordulást jelentette a konfucianizmussal. A konfuciánus intézményrendszert teljesen felszámolták, a Konfuciusz-család ebből a szempontból releváns része a Guomindanggal együtt Taiwanra távozott. Később, 1973-74-ben hosszú és rendkívül intenzív kampány zajlott Konfuciusz ellen. Ez jelezheti azt, hogy ekkor már majdnem negyedszázada hatalmon voltak a kommunisták, mégis olyan erősen élt a konfucianizmus, hogy kampányt kellett folytatni ellene. De jelenthette azt is, hogy konkrét erők vagy személyek ellen folyt az egész, s abban Konfuciusz csak a jelkép szerepét játszotta (Goldman, 1975.).

Ugyanakkor a kommunisták a nyelvkérdéshez hasonlóan mutattak bizonyos pragmatizmust. Magát "a kínai tradíciót" elutasították, el akarták törölni:

"...van Kínában félféudális kultúra, amely a félféudális politikát és a félféudális gazdaságot tükrözi. Ezt a kultúrát képviselik mindazok, akik azt vallják, hogy ápolni kell a Kon Fu-cse kultuszt, tanulmányozni kell a kánoni könyveket, mindazok, akik a régi etikát és a régi eszméket hirdetik, s szembeszállnak az új kultúrával és az új eszmékkal. (...) Ezt a kultúrát le kell rombolni." (Mao, 1954., 3. köt., 268. o.)

Igazából azonban mind a történelmet, mind a kultúrát elkezdtek átrostálni a maguk szempontjai szerint. A népi, vagy a néppel valamilyen kapcsolatban lévő elemek közül sok mindennek meg kellett maradnia ideiglenesen vagy tartósan, mert csak ennek segítségével tudtak kommunikálni.

"Fokozottan kell propagálnunk a munkásosztály körében a szocializmust és a kommunizmust, s ezzel egyidejűleg kellő tervszerűséggel szocialista szellemben kell nevelnünk a parasztságot és a többi népréteget. A népi kultúra azonban egészében véve egyelőre még nem szocialista kultúra." (Uo. 283. o.)

Nem véletlenül jelent meg nagyon gyorsan a marxizmus "sinizálásának" szándéka, a

“szocializmus kínai jellegzetességekkel” koncepciója.

Az 1978 végi fordulat után pedig lassan egész más politika kialakítása kezdődött meg a tradíció, így a konfucianizmus terén is. Ugyan az ideológiai gondolkodásba néven nevezve nem emelték vissza, de a hagyományok ápolása és a történelmi emlékezet jegyében, főképp a 90-es évektől Konfuciusz új reneszánsza kezdődött. A mester szülőhelye és hagyományos központja, Qufu hatalmas kulturális központtá lett kiépítve. A hagyományápolásnak megteremtették az intézményrendszerét, jelentős tudományos munka folyik ezen a téren. Szórványosan nyíltak konfuciánus iskolák, amelyek nem hivatalosak, de engedik a működésüket. Kialakult vagy kialakulóban van egy nehezen felmérhető konfuciánus népi mozgalom a hivatalosságon kívül, s nyilván nem a hivatalosság tudta nélkül (Billioud-Thoraval, 2009.).

3.4.3 Hagyományos vallások, vallásszabadság

3.4.3.1 A taoizmus

A kínai gondolkodás és hétköznapi élet második nagy befolyásoló irányzata a taoizmus. Gyökerei a sámánizmusba nyúlnak, a világtól elvonult, remetei életmódot folytató emberek voltak az első képviselői, s az ebből fakadó elitizmust filozófiai irányzatként, szervezett vallásként és a hétköznapi gyakorlatként is megőrizte (Wong, 2011., 23. o.). Hatása ezért - bár korszakról korszakra változott, s időnként kifejezetten domináns szerepre is jutott - messze nem volt olyan átfogó és jelentős, mint a konfucianizmusé. Képviselői tulajdonképpen “individualisták”, akik nem tagolódnak be a társadalmi rendbe, saját magukkal foglalkoznak, “személyük tisztaságát” akarják megőrizni (Fung, 2003., 93. skk.), a saját testüket, “életerüjüket” helyezik a középpontba, az “életerő táplálása” (Csuang Ce, 2010., 26. o.), így az örök, de legalábbis hosszú élet szerepel a figyelmük középpontjában. Központi fogalma a *dao*, egy meglehetősen bonyolult, mégis praktikus és sokoldalúan használható fogalom. Első jelentése az “út”, vagyis ami az alapjául szolgál a változásoknak, a létezők átalakulásának. Spontán folyamat, amely az univerzum természetes körforgását szabályozza (Schipper, 1996., 3. o.). Valójában ez az “út” az, ahogy mi a világot látjuk. De ez a folyamat, nem maga a világ.

“Az út szülte az egyet,
 az egy a kettőt,
 a kettő a hármat,
 a három valamennyi létezőt,
 mind tartalmazza a hímet és a nőt,
 s a láthatatlan lehelet egybeolvasztja ezeket.” (Lao-ce, 42., 2001.)

Nem definiálható, s nem is definiálják, megfigyelik, tanulmányozzák és követik (Schipper, uo., 4. o.). A gyakorlókat és a követőket érdeklődésüknek megfelelően a jövőndőlés, a “belső alkímia”, a megtisztulás szertartásai teszik megkülönböztethetővé (ld. Wong, i. m.). Már Konfuciusz is sokat emlegeti őket, általában negatív értelemben:

“Aki nem vállal hivatalt, nem veszi tekintetbe az igazságosság elvét. Ha az idősebbek és fiatalabbak viszonyát szabályozó kötelességeket nem szabad elhanyagolni, akkor hogyan lehetne elhanyagolni az igazságosság elvét, mely a fejedelem és alattvaló viszonyát szabályozza? (Atyátok) meg akarja őrizni személyének tisztaságát, de összezavarja az emberek kapcsolatának nagy törvényeit.” (Konfuciusz, XVIII. 7., 1980., 150-151. o.)

Az idézetben “egy magányba rejtőzött (nemes ember)-ről” (Uo. 151. o.) van szó, de az időszámításunk szerinti első és második században vallássá szervezett taoizmus gyakorlói és követői közös szentélyekben és azok körül is tömörültek. A taoisták tehát szálkát jelentettek a konfuciánusok szemében, egyfajta rebelliót képviseltek, ugyanakkor vallássá szerveződésük mégis valamiféle intézményes beépülést jelentett.

3.4.3.2 A buddhizmus

A harmadik nagy, befolyásos gondolati irányzat a buddhizmus. Nem Kínában keletkezett, első megjelenésére emlékeztet a luoyangi Fehér Ló (*Baima*) templom. Eredetijét i. sz. 68-ban alapították abból az alkalomból, hogy két kínai küldönc kíséretében két indiai buddhista szerzetes érkezett a császári fővárosba jelentős rakomány vallásos írást szállítva. Ezt

követően is számos legendássá vált utazás, érkezés és próbálkozás történt, de valójában elég lassan hódított a buddhizmus. A kínai világ számára teljesen idegen vallás kis közösségekben kötött meg, akik elkezdtek adaptálni, “sinizálni”. Ennek alaptevékenysége eleinte a fordítás volt, melynek során a kínai gondolkodás és spirituális élet során kifejlesztett kifejezéseket alkalmaztak buddhista fogalmakra (Dawson, 2002., 108. o.). Amikor pedig a kínai nyelvű iratoknak köszönhetően már volt miről beszélni, a hitterjesztők igyekeztek olyan erényekre helyezni a hangsúlyt, amelyeknek egyébként is nagy volt a jelentőségük a kínai lélekben és gondolkodásban (Uo.). Ahogy a hívők száma és társadalmi szerepe elért egy kritikus mértéket, a bürokratikus állam elkezdte - ahogy jóval korábban a taóistákat - “kezelni”, büntetni, illetve strukturálni őket. Ugyanígy a nem-buddhista társadalom is elkezdte beépíteni a gondolkodásába a buddhizmust. Számos irányzat, szekta alakult ki, például a *Tiantai*, a *Sanlun*, a *Ci'en*, a *Lu*, a *Huayan*, a *Mi*, a *Jingtu* vagy a *Chan*. Máig az utóbbi kettő őrizte meg befolyását (Ling, 2004., 16. o.). A szektásodás alapja az volt, hogy a hatalmas méretű irodalomból egy-egy csoport egy-egy írást választott, s arra építette fel a maga buddhizmusát.

Amennyiben a buddhizmus, pontosabban az egyes kolostorok vagy vezető személyiségek társadalmi erőt képviseltek, a bürokrácia felhasználta őket a maga politikai céljaira. A szerzetességet egyébként a köznép nem tartotta, nem tartja sokra, legfeljebb azokat, akik valamilyen speciális, hasznos tudással vagy képességgel rendelkeznek. A konfuciánus ortodoxia változó erővel, de felvette a harcot a buddhizmussal is, barbárnak, idegennek, haszontalannak minősítve (Dawson, 115. o.).

3.4.3.2 A konvergencia

Gondolatilag és mentálisan azonban megindult a három nagy irány közötti konvergencia, vagy inkább keveredés is, intenzívebben az i. sz. I. és II. évezred fordulóján, amikor egyébként is nagy változások zajlottak az egész társadalomban, az irányítási struktúrákban, s az egyes gondolkodási irányokban is. Az elit szintjén ez általában azt jelentette, hogy tanulmányozták más irányok bizonyos műveit is, vagy intenzíven hivatkoztak is rá. A köznép szintjén viszont, főképp az ország déli vidékein, létrejött az úgynevezett népi vallás, amely keveri a három nagy gondolkodási irányt helyi hagyományokkal, mitikus szereplőkkel,

rendkívül sokféle, helyi karaktereket magán hordó gyakorlatokkal. Ennek kifejlődését és működését segíti, hogy Kínában nem volt megfigyelhető az európai egyházzá válás folyamata. A leginkább egyház-szerű szervezetet a legkevésbé vallás-szerű irányzat, a konfucianizmus építette ki. A taoizmus és a buddhizmus szabadon, egyes kolostorok és szellemi központok önálló fejlődésével, egymással hálózat-szerű kapcsolatokban, egységes intézményesülés nélkül fejlődött.

A kommunizmus első, 1978-ig tartó időszakában több hullámban rendkívüli pusztítást végzett ezen a téren is. Számos vallási vezetőt megöltek, sokan Taiwanra menekültek, a taoistákat és a szerzeteseket visszakényszerítették a civil életbe. A kulturális forradalom idején óriási károkat okoztak a kolostorokban, a könyvtárakban és a művészeti tárgyakban. A taoizmus és a buddhizmus is visszahúzódott a civil életbe. Hogy nem tűntek el a kommunisták szándékai szerint, hanem valóban csak visszahúzódtak, az az 1978-as fordulat után derült ki. Bár rendkívüliek voltak a veszteségek, a “családi szolidaritás formái”, a társadalmi és vallási szokások hamar regenerálódtak a lefojtásból (Gernet, 2001., 504. o.). Nagyarányú strukturális reformok kezdődtek mind a vidéki, mind a városi gazdaságban, s bár az ideológia szintjén továbbra is a “marxizmus” és a “modernizáció” voltak a kulcsszavak, a gyakorlat egyre pragmatikusabbá vált. Ennek megfelelően eleinte nem túl szervezeten, az esetleges adottságok függvényében megkezdődött az újraszerveződés.

3.4.3.4 Vallásszabadság

A Kínai Népköztársaság alkotmánya elvileg mindig, pontosabban az első alkotmány megszületésétől, 1954-től (Constitution of..., 1954.) biztosította a vallásszabadságot. A kulturális forradalom idején ezt kiegészítették azzal, hogy minden embernek joga van ahhoz, hogy ne legyen vallásos (Constitution of..., 1975., Constitution of..., 1978.). A jelenleg is hatályos 1982-es, többször módosított alkotmány részletezi is valamelyest a vallás szabad érvényesülését, amennyiben megtiltja az államnak, a társadalmi csoportoknak és a magánszemélyeknek is, hogy korlátozzák ezt a jogot, vagy bármilyen diszkriminációval éljenek. Kijelenti, hogy az állam védi a “normális” vallásgyakorlást. Ugyanakkor eltiltja a vallásgyakorlókát a közrend megzavarásától, a polgárok egészségének veszélyeztetésétől és az oktatási rendszerbe való avatkozástól. Azt is megszabja, hogy a vallási testületek és ügyek

nem vethetők alá külföldi uralomnak (Constitution of..., 1978.).

Az alkotmány mai formájának részletszabályai már a 70-es évektől folyamatosan felhalmozott tapasztalatokat is tartalmazzák. Ebben így benne van a *Falun Dafa* nevű spirituális mozgalom felvirágzásának és szétverésének, a konfuciánus iskolák alapításának, s természetesen a katolikus egyházzal való küzdelemnek a tapasztalata is. A *Falun Dafa* példája jól mutatja az új periódus gyakorlatát és az újonnan keletkező problémákat is. A 90-es évek elején indult, a *qigong*-ra, a hagyományos kínai spirituális, fizikai gyakorlatokon nyugvó egészség-központú koncepcióra alapított mozgalomról van szó. A *qigong* eleve integratív hagyomány, s Li Hongzhi, a mozgalom alapítója a saját mítoszát is taóista és buddhista inspirációkra és tanítókra építette. Kidolgozott egy saját rendszert, s azt az igazi *qigong*-nak minősítette. A minta nem először fordult elő a történelemben, általában így keletkeznek a kínai spirituális mesterek. Gyakorlata népszerű lett, sokrétű állami támogatást is kapott. Amikor azonban konfliktus alakult ki, s a *Falun Dafa* nagyméretű demonstrációt szervezett, 1999. április 25-én tízezer gyakorló vette körül a kommunista párt központjául is szolgáló *Zhongnanhai* parkot Peking központjában, a kormányzat kíméletlenül felszámolta a mozgalmat. A Kínán kívüli emberjogi csoportok próbálták a felszámolás során, vagy annak következtében életüket veszítették számát felmérni, de olyan nagy a szórás a becslések között - a legalacsonyabb szám a 100, a legmagasabb a 65 000 -, s annyira eltérnek módszertani szempontból, hogy nem lehet megbízható adatról beszélni. Sokakat bebörtönöztek, kényszer-egógyógykezelést kaptak, többeket állítólag megkínóztak, s voltak, akik közben, illetve ennek következtében meghaltak, sok volt közöttük az öngyilkos. A hivatalos érvelésben a fellépés okaként a legfőbb helyen a gyakorlók egészségének a veszélyeztetése állt, de a kampány során komplett politikai vádepítmény épült ki a "bűnös szektával" szemben (Chang, 2004.).

A legújabb párt- és kormányzati dokumentumokban már úgy írják le a szocialista kultúrát, hogy összetevői között elsőként említik "Kína kiemelkedő hagyományos kultúráját", amely a kínai civilizációban született, amely táplálta ötezer éven keresztül (Congress Report, 2017.). Rendkívül felerősödött általában az érvelésben, s általában a propagandában a "kínaiságra", a kínai kultúrára, a kínai hagyományra való hivatkozás. "A hagyományos kínai kultúra képezi azt a talajt, amelyen a szocialista alapértékek elmélyítését végezzük" - mondta Xi Jinping egy beszédében (Xi, 2017., 185. o.), s ez óriási változás a kommunista uralom első periódusához képest.

3.4.4 Modern külső hatások

3.4.4.1 Kereszténység

Bár a kínai gondolkodásmód és kulturális hagyomány legrégebbi elemei között is találunk olyanokat, amelyek kívülről érkeztek, de ez már olyan régen történt, s oly mértékben formálta azokat a maga képére a kínai világ, hogy bátran a tradíció részének tekinthetjük. Érkeztek azonban külső stimulusok az utolsó évszázadokban is, melyeken jól érzékelhető az idegenségük, s melyek adaptációjával máig küzd a befogadó közeg. Közülük az első a kereszténység, legelőször a katolicizmus és a nyugati tudományosság volt, az első jezsuita szerzetesek 16. századi megérkezésével. A Kínába érkezés erős stimulus volt a katolicizmus számára is. Matteo Ricci, az első jelentős térítő megengedte a megtérteknek, hogy számos kínai hagyományt megőrizzenek: így tisztelheték Konfuciuszt, felállíthatták a halottak lélektábláit, földre borulhattak előttük, gyertyát gyújthattak, kérhették a közbenjárásukat. Abból a szempontból praktikus volt, hogy a Konfuciuszon keresztüli diskurzus megkönnyítette a megértést a misszionárius és a művelt kínaiak között. A kínai hagyomány bizonyos elemeinek és a katolicizmusnak a vegyítése időről időre mindkét oldalról támadásokat vont magára. Így hatalmas vita robbant ki a hittérítő szerzetesrendek között (Lévay, é. n., 2. köt., 220-231. o.). A dominikánus és ferences rend szerint a “kínai rítusokat” egyáltalán nem szabadott volna világi hagyományoknak tekinteni, azoknak a katolicizmussal alapvetően ellenkező vallási tartalmat tulajdonítottak, s Rómához fordultak. Elhúzódó és változatos viták és intézményi huzakodások után XI. Kelemen pápa a *Cum Deus Optimus* kezdetű enciklikájával 1704-ben megtiltotta a “kínai rítus” alkalmazását, s a róla szóló további vitákat is.

Ricci és az utána jövő jezsuiták koncepciója azon a tapasztalaton alapult, hogy a kínai identitás, s a mögötte lévő háttértudás, az itt szó szerint megkülönböztethető “roppant metafizikai apparátus” kezelhetetlen a hittérítők számára, ha abból indulnak ki a magyarázatukban, hogy az nem igaz. Ezért választották a beszivárgás módszerét, amelynek elsődlegesen a nyugati természettudomány volt a hordozója. A kísérlet bár ígéretes volt, sikertelennek bizonyult. Alternatívája, amely a kereszténységet mint univerzalist, nem-

nyugatot prezentálta, szintén. A 19. századtól aztán már részben a komplex nyugati behatolás részeként, részben a válságba került ország dezintegrációja nyújtotta lehetőségekkel élve nagy kiterjedésű missziós munka folyt, nemcsak a katolikusok, hanem a különféle protestáns egyházak is aktívan részt vettek benne, s nem is sikertelenül. Tekintélyes keresztény közösségek jöttek létre, melyek később képesek voltak túlélni a kommunizmus kezdeti nyers szakaszát és a kulturális forradalmat is. Ekkor már a vallás-ellenességgel is szembe kellett nézniük, s elsősorban már nem is a hagyomány-ellenességük, hanem a modernizáció-ellenességük volt a probléma (ld. Levenson, 1968, 123-125. o.). A mai világban gondolati vagy lelkiismereti tekintetben már nem állnak a támadások keresztüztüében, a szervezetként való működés és beilleszkedés okoz problémákat, főképp a katolikusok esetében. Az identitás tekintetében, illetve a közgondolkodás szempontjából azonban ezek a közösségek enklávék. A kereszténység nem olvadt be a "kínai" gondolkodásba, nem befolyásolta azt jelentősen, nincs reprezentálva az állami identításban. Egyik hordozója a kínai állam azon tulajdonságának, hogy az biztosítja és védi a vallásgyakorlás jogát.

3.4.4.2 Nacionalizmus

A másik nagy kívülről érkező gondolati hatás a nacionalizmus volt. A 19. század nagy modernizációs vagy adaptációs indulatai között sok helyen, sok kontextusban, és sok politikai céllal jelent meg. Egyáltalán nem problémamentes, hiszen a társadalmon belüli hagyományos megkülönböztetések nagyon eltérőek voltak az európaiaktól, amelyeken a nacionalizmus eredendően kifejlődött. Sem az etnikai, sem a nyelvi, sem a vallási különbségek nem tagolták alapvetően a társadalmat. A mai megnevezésnek sincs etnikai tartalma, a *zhongguoren*, amit mi kínainak fordítunk, csak annyit jelent, hogy Kínába való ember. A *han* vagy *hanzu* szót használják, ha kifejezetten etnikai értelemben szólnak a "kínaiakról". A "kínai" és a "nem-kínai" megkülönböztetése az ókortól kezdődően valójában a "civilizált" és "civilizálatlan" megkülönböztetését jelentette (Salát, 2014., 268-269. o.). Emögött voltak nyelvi, életmódbeli, s minden bizonnyal etnikai különbségek is, s a nagy kiterjedésű birodalmi periódusokban az államon belül is megjelentek eltérő civilizációjú, ha úgy tetszik "civilizálatlan" népcsoportok. (Vannak kutatók, akik a kínai nacionalizmus nagyon korai, Song-kori vagy még korábbi, a belső fejlődés során való megjelenéséről

beszélnek (pl. Townsend, 1992.). Ez a nacionalizmus felfogások államot centrumba helyező irányán (pl. Gellner, 2006.) belül értelmezhetetlen, így a mi kutatásunkban nem releváns kérdés, hogy a jelenség, amit elemeznek, nacionalizmus-e vagy sem.)

A nacionalizmusnak a nyugatiak intenzív megjelenéséig a szerep-identitás tekintetében semmilyen jelentősége nem volt. A nyugatiak viszont elkezdtek etnikai, kisebb részben nyelvi alapon azonosítani a “kínaiakat”, s ugyanez a hatás érte őket a modernizálódó, szándékuk szerint önmagukat nyugatiasan modernizáló japánok részéről. Valószínűleg azok a feszültségek, amelyek a nacionalizmus bizonyos elemeit viselték magukon, enélkül is meglették volna, de a nacionalizmus mint gondolkodásbéli hatás kétségtelenül megjelent. Látványos és kézenfekvő megjelenése volt a mandzsu-ellenesség. Az uralkodóház, a *Qing*, mandzsu eredetű volt, s ez egy plusz lehetőséget tett hozzá a múlttal vagy az aktuális jellel való szembeforduláshoz. Amikor aztán már jóval a császárság bukása után, 1931-ben Japán elfoglalta Mandzsúriát, s 1932-ben létrehozta bábállamát, Mandzsukuót, újabb két év múlva trónjára ültetve az utolsó kínai császárt, Aisin Gioro Pu Yit, a lehető legszélesebb teret nyitották meg a kínai nacionalista gondolkodás előtt.

3.4.4.3 Az asszimiláló erő

A legbefolyásosabb, legnagyobb hatású reformgondolkodók voltak azok, akik Kína modern állammá változtatása, ugyanakkor a császári dinasztia fennmaradása mellett is érveltek. Ebben a diskurzusban jelent meg például az a már tárgyalt gondolat is, amely aztán végigment a köztársasági és a kommunista időszakon is, hogy a modern kínai állam a Qing birodalom határain belül jöjjön létre.

A nacionalizmus megjelenésével azonban nem tűntek el az eredeti önazonosságok sem, s ezen a területen is jelentős adaptációs küzdelmek alakultak ki. A kínai történetírás gyakorlata az volt, hogy a kínai kultúrát átvett népeket a kulturális identitás tekintetében kínaiaknak tekintette, mitöbb, államaikat önálló dinasztiákként sorolta be a kínai történelem folyamatába. Ilyen volt például az Északi Wei (386-534) vagy a Liao (907-1125) Dinasztia, de közülük is a legfontosabb a Qing, az utolsó dinasztia, amelynek regnálása idején jelentek meg a nacionalista tendenciák a kínai gondolkodásban. A már a konfucianizmus kapcsán említett Liang Qichao dolgozta ki a kínai asszimiláló erő (*zhongguo tonghua li*) koncepcióját,

amelynek szellemi befolyása óriási és máig ható, s amely valójában a kulturális identitás modern körülmények között való továbbélése. Van kutató, például Julia Schneider, aki ennek elemzése alapján vitatja Levenson felfogását a kulturalizmus nacionalizmussal való felváltásáról (Schneider, 2017.).

A kínai asszimiláló erő a kínai kultúra magas vagy magasabb rendűségét tételezi fel, amelyet azonban el lehet sajátítani, el lehet jutni erre a szintre. Ebben nincs jelentősége semmilyen egyéb körülménynek, földrajzi, etnikai, vallási vagy bármilyen egyéb hovatarozásnak. Ennek a szemléletnek nacionalista jelleget éppen a kínai birodalom vesztfáliai jellegű állammá való átalakulása, illetve ennek szellemi konzekvenciái adtak. A császárság megreformálhatatlanságának tapasztalata felerősítette a politikai mandzsuelleséget, s a legbefolyásosabb politikai gondolkodók, mint Sun Yat-sen (Sun Yixian), valójában homogén nemzetállamban gondolkodtak. Ezt a homogenitást viszont a kínai asszimiláló erővel együtt kell elgondolni. Ez az elsőprő erővel megjelent gondolat tette szinte vakká a kínai vezető értelmiséget a császárság területén megjelent egyéb nacionalizmusokkal szemben. S ez teszi felfoghatóvá a kínai kormányzatok ma is tartó elkeseredett próbálkozásait a nemzetiségek (*minzu*) “modernizálására”, s azt a meg nem értést, amelyet rendre tanúsít az övétől eltérő elképzelésekre. (Az igazsághoz tartozik, hogy ha nem is akkora hatással, mint a kínai asszimiláló erő elmélete, de megjelent a nemzetiségeket a kínai nemzetállamból kizárni szándékozó elképzelés is.)

3.4.4.4 Homogenizáció, nemzetként való önmeghatározás igénye

A homogenizáció és az asszimiláció elve is nagyon sok hétköznapi feszültséggel járt. A kommunisták ezt rendre érzékelték, s felléptek az úgynevezett nagyhan sovinizmus (*dahanzu zhuyi*) ellen (Mao, 1953.). Hosszabb távon azonban a kommunista politika bár elvileg a kisebbségek különböző fokú autonómiájára épült, a gyakorlatban elég erőteljesen homogenizáló jellegű. Ennek fő motorja a bürokrácia és a nyelv.

A nemzetként való önmeghatározás igénye általános volt a kínai elitben, viszont a legeltérőbb viszonyokban jelenhetett meg. Támaszkodhatott a hagyományra, lehetett a legkonzervatívabb, s a legradikálisabban fel is léphetett a hagyomány ellen. Egyes gondolkodásbéli vagy politikai irányok változhattak is idővel ebben a tekintetben. Éppen a

kommunistáknál láthattuk a konfucianizmus és a vallás példáján, hogyan jutottak el a hagyomány lehető legteljesebb tagadásától annak a gondolkodásukba és a politikájukba való újra-integrálásáig. Hogy a kínaiak nemzetként azonosítsák magukat, hogy nemzetként különböztessék meg magukat, az egyértelműen abból a történelmi fejleményből fakadt, hogy a globalizáció és technológia 18-19. századi előrehaladásával világossá vált számukra, számukra is, hogy egy nagy nemzetközi viszonyrendszer részesei. Ez jelentősen módosította az önképüket, főképpen az, hogy észlelték, bizonyos technológiai területeken jelentős lemaradásban vannak. A népeiséget, amelyre a nemzeti önkép apellált, a “kínai népet” ebből a szempontból homogénnek látták és látják - a valóságban is, de az ideálokban mindenképpen. A kulturalizmust azonban nem váltotta fel a nacionalizmus, ahogyan Levenson ezt bizonyítani vélte, hanem a kettő sajátos elegye jött létre, amelyben mindegyik tud érvényesülni akkor is, ha sok szempontból ellentétesek is egymással.

3.4.5 A kínai marxizmus

3.4.5.1 *A kommunista mozgalom*

A császárság helyébe lépő kínai államért és a modernizációért az ideák között folytatott küzdelem végső győztese a marxizmus lett. Rövid, 28 éves történet után a Kínai Kommunista Párt került hatalomra 1949-ben, s az ő ideológiája volt a marxizmus, vagy ahogy akkor hívták: a marxizmus-leninizmus. Ennek az eszmeáramlatnak a megjelenése Kínában kétségtelen nyugati szellemi hatás, bár az a konfliktus-helyzet, az a társadalmi feszültség, amely megnyitotta előtte a lehetőséget, alapvetően kínai. Maga a kommunista mozgalom több ágon keletkezett. Részben a városi, elsősorban sanghaji értelmiségi (Chen Duxiu, Li Dazhao) és munkáskörökből, részben országszerte a vidéki szegénység által generált, paraszti lázadásokból táplálkozott. Sokat elmond az eredeti szerveződés természetéről, hogy az 1921-es sanghaji alakuló kongresszuson szovjet pártszervező ügynökök is résztvettek. Sokkal erősebb volt a társadalmi szétesettségben és káoszban rejlő szervező erő, mint a problémákra adott elméleti válasz. A mozgalomban kinövő vezetők nem voltak ideológiailag különösebben képzettek, viszont rendkívül pragmatikusak voltak, minek következtében egy nagyon sajátos marxizmus-leninizmus jött létre. Mégcsak arról sem volt szó, hogy a

marxizmus-leninizmust kezdték volna adaptálni a kínai viszonyokra. Nagyon is pragmatikus válaszokat adtak a helyi viszonyokra, amelyekben segítették őket bizonyos szovjet párt- és hadseregszervezési tapasztalatok.

A másik oldalon egy Ázsia-szerte megfigyelhető jelenséget láthatunk, amellyel a nyugati eszmeáramlatoknak, így a marxizmusnak is szembesülnie kellett. A társadalmi struktúrák, a társadalmak belső erői, s azok egymáshoz való viszonya, maga az emberkép, s az informális intézmények jelentősen eltérnek az európaiától és az észak-amerikaitól, vagyis attól, amelynek észleléséből és elemzéséből ezek az eszmeáramlatok születtek. A marxizmus maga is küzdött ezzel a problémával, jóval azt megelőzően, hogy Kínában terjedni kezdett volna (Gregor, 2014., 45-49. o.). Kína egész 19. századi történetét hatalmas belső felkelések, illetve külső erőkkkel való háborúskodás töltötte ki. Szociális és nemzeti gondok. A szociális gondok centrumát a parasztság jelentette. A válasznak a szociálisan, gazdaságilag megalapozott fejlődésre kellett épülnie, s nacionalistának kellett lennie. Ez volt Sun Yat-sen elképzelése, amely politikailag ugyan elvázelt a régi rend ellenállásán, de megteremtette a gondolati alapját két modernizációs iránynak is: a republikánus-nacionalista Guomindangnak és a kommunistáknak is. Sun programja ugyan nem volt mentes bizonyos nyugati hatásoktól, hiszen széles látókörű ember volt, gyerekkora egy részét Honoluluban töltötte, ott járta alap- és középfokú iskoláit, majd Hongkongban tanult, később Japánban töltött időt már politikai menekültként, alapját azonban a kínai helyzet tényleges ismerete és elemzése képezte.

3.4.5.2 A május 4-e mozgalom

A másik nagyon fontos szellemi forrás, amelyre a kommunista párt dokumentumai a párt megalakulása előtti időszakból hivatkoznak, a “május 4-e mozgalom”. A névadó megmozdulássorozat 1919. május 4-én kezdődött Pekingben utcai tüntetésekkel. Ezeket az váltotta ki, hogy az első világháborút követő versailles-i békekonferencián úgy döntöttek, hogy nem vizsgálják meg átfogóan Kína helyzetét, vagyis érvényben maradnak a még a császári állammal kötött “egyenlőtlen szerződések”, és Shandong tartomány addig német fennhatóság alatt lévő területeit, Konfuciusz szülőhelyének közelében, nem adják vissza Kínának, hanem japán fennhatóság alá kerül (Jordán-Tálas, i. m., 85. o.). Ez nagyon széles körű, pezsgő kulturális mozgalmat indított el, melynek központjai az egyetemek és újságok

szerkesztősegei voltak. A mozgalom nyugati eszmék széles skálájára is támaszkodott, hatalmas fordítói munka zajlott, s így a különböző irányú szocialisztikus eszmék is beáramlottak. Ezen belül a marxizmus gyors népszerűségéhez az 1917-es orosz forradalom hatása járult hozzá, amely nemcsak egyszerűen megoldást kínált, hanem annak a Nyugatnak kínálta az alternatíváját, amelyben éppen hatalmasat csalódtak a kínaiak - nacionalista alapon (Uo., 105. o.).

3.4.5.3 Mitől lesz kínai a marxizmus?

Valószínű azonban, hogy amikor az 1931 novemberében létrehozták a Jiangxi-Fujian Szovjet köztársaságot a dél-kínai hegyekben, abban nem igazán a marxista elemzés, mint inkább a szovjet forradalmi példa és tapasztalat, szervezési modell és elszántság volt a vonzó és hasznos. Amint azonban tényleges társadalmi, politikai, gazdasági programra volt szükségük, azonnal felvetődött a marxizmus kínaiasításának kérdése. Mao 1938 októberében, a párt VI. Kongresszusán elmondott beszédében azt mondta erről, hogy:

“...a feladat, melyet az egész Pártnak haladéktalanul meg kell értenie és meg kell oldania, a marxizmusnak a konkrét kínai viszonyokra való olyan alkalmazása, hogy minden vonatkozásban feltétlenül tükrözze Kína sajátosságait, másszóval az, hogy megtanuljuk a marxizmust Kína sajátosságainak megfelelően alkalmazni. Sutba a tengerentúli sablonokkal, ne pazaroljuk a drága időt üres, elvont fecsegésre! Lomtárba a dogmatizmussal! Sajátítsuk el a friss, eleven kínai stílust, kínai formát, melyet szívesen lát és örömmel fogad a kínai nép.” (Mao, 1938., 389. o.)

A kérdés az, hogy mi a “kínai”. Mitől lesz kínai a marxizmus? A megközelítésnek van egy nagyon gyakorlatias oldala: meg akarta szabadítani magát a szovjet párt, illetve a Komintern dogmatikájától, s valójában minden “kínai” lesz, ami attól eltér. Félő azonban, hogy ilyen kijelentést azért tehet meg könnyen valaki, mert ismeri a későbbi fejleményeket. De 1938-ban még nem voltak nagy ellentétek a kommunista főszó és a kínai párt között. Ahogy mi a disszertáció elején arra hivatkoztunk, hogy ‘a kínai politikum, általában a kínai társadalmi érintkezés és együttműködés a hétköznapi érzékelés szintjén is jelentősen

másképp működik, mint az más, elsősorban a nyugati társadalmakban megfigyelhető’, ez nyilván közvetlen tapasztalatuk lehetett a kommunista ideológusoknak is. Ez akkor is így van, ha többségükben nem jártak külföldön, ehhez elég volt bármelyik marxi szöveget, vagy bármelyik nyugati regényt elolvasniuk.

Levenson azt mondja, hogy itt elsősorban a kínai hagyományhoz való viszony a fő mozgatórugó: “a kommunisták úgy találták, hogy a régi Kína teljes megtagadása pszichológiailag még számukra is lehetetlen” (Levenson, i. m., 1. köt., 135. o.). Az 1949 júliusában tartott úgynevezett Írók és Művészek I. Össz kínai Konferenciáján Zhou Enlai a következőket mondta:

“A régi irodalom és művészet minden formája, amely gyökeret vert a tömegekben, megérdemli, hogy megújítsuk. Első és alapvető feladatunk e téren természetesen az, hogy megjavítsuk a tartalmát, majd a formát, úgyhogy végülis kifejleszthessük e kettőnek összhangját és egységét.” (Csou, 1949.)

Itt nem követhetjük végig a problémára adott válaszok kalandos történetét a szocializmus idején, azt azonban kijelenthetjük, hogy folyamatos küzdelem és megoldási vágy tárgya volt. 1992-re nagyjából kialakult az a hivatalos megközelítés, amely többé-kevésbé ma is meghatározó. Eszerint “fenn kell tartanunk és gazdagítanunk kell a kínai nemzet nagyszerű hagyományait, be kell fogadnunk más népek legjobb teljesítményeit...” (Congress Report, 1992.). Ugyanakkor “hagyni kell, hogy virágozzék száz virág, s versenyezzék száz gondolati iskola” (Uo.), de “ellen kell állni a dekadens kapitalista és feudális ideológiák korrozív befolyásának, s gondozni kell a megfelelő ideálokat, meggyőződéseket és értékeket” (Uo.).

A marxizmus, amelyről a kínai vezetők beszélnek, legalábbis marxizmusként nagyon nehezen megfogható. Sokat hivatkoznak rá, a Politikai Bizottság tartott tanulmányi napokat (ez a kommunista párt egy sajátos képzési formája) a történelmi materializmusról, majd a dialektikus materializmusról is, ünnepeket, konferenciákat rendeztek Marx születésének kétszázadik évfordulója alkalmából 2018-ban. Igazi hivatkozási pontjaik azonban a kommunista párt története során az egyes vezetők elméleti teljesítményeként az alkotmányban és a párt alapszabályában kanonizált gondolatcsoportok. Ezek a “Mao Zedong-i gondolat”, “Deng Xiaoping Elmélete”, a “Három Képviselő”, a “Fejlődés

Tudományos Szemléletmódja” és a “Xi Jinping Gondolata az Új Időszak Kínai Sajátosságú Szocializmusáról” (Constitution of..., 2018., Preambulum).

Ha elemzési igényük van, gyakran hivatkoznak a “maói gondolatra”. Van néhány Maónak tulajdonított módszertani írás, amelyek ennek alapját képezik. Ezek: *A gyakorlatról: A megismerés és a gyakorlat - az ismeret és a cselekvés összefüggéséről* (Mao, 1937a), valamint *Az ellentmondásról* (Mao, 1937b). Amikor ezt használják, az nem feltétlenül jelenti azt, hogy Maót, vagy bármiféle marxista elemzési módszert követnének. A legjellegzetesebb esete ennek, amikor “az igazság a tényekben rejlik” tartalmú maói iniciatívát követik. Valamivel közvetlenebb a Maóval való kapcsolat a “fő ellentmondás” módszertani elvének követésében. Máig minden kongresszusi dokumentum tartalmazza az adott helyzet vagy az adott kor “fő ellentmondását”. A legutóbbi szövegben ez: “Ahogy a kínai sajátosságú szocializmus belépett az új időszakba, az alapvető ellentmondás (...) a kiegyensúlyozatlan és nem kielégítő fejlődés és az embereknek a jobb életre való állandóan növekvő igénye között van”. Itt jól láthatóan összekapcsolják a “maói gondolatot” a Xi Jinping-féle “új idősakkal”. Feltehetően ebben van a lényeg. Olyan koherenciát igyekeznek a szövegeikben teremteni, amely azt sugallja, hogy van egy eszme, a marxizmus-leninizmus, amelyhez minden kínai generáció hozzáteszi a maga teljesítményét, amely mindig a korra való adaptáció eredménye. A folyamat, amelyet itt látunk, a kínai kommunista vezetés és állam folyamatos önazonosítása.

Az önazonosítás keretében van jelentősége a “kínai jellegnek” és a “marxizmus-leninizmusnak”, vagyis, hogy úgy építették fel a maguk “kínaiságát”, hogy megmaradtak a kommunista gyökereknél. A folyamat során egyre megértőbbek és egyre elfogadóbbak lettek a tradícióval szemben, amely azonban a “kínai jelleget” érinti, nem a kommunizmust, mint a modernizáció motorját. Ahogy Xi Jinping ezt megfogalmazza:

“A kifinomult hagyományos kínai kultúrában rejlik a kínai nemzet nagy ereje, és ez jelenti legalapvetőbb szellemi-kulturális erejét. A kínai kultúrában gyökerező kínai sajátosságú szocializmus népünk törekvéseit mutatja be...” (Xi, 2013.)

Ez így nagy szelekciós lehetőséget is biztosít:

“Ami a hagyományos kínai kultúrát és az idegen összetevőket illeti: úgy gondoljuk, a múlt a jelent szolgálja, az idegen elemek a hazait. A fölöslegest elvetjük, a lényegeset megtartjuk, kiiktatjuk a hamisat, megőrizzük az igazat - ezek kiszűrése révén így hasznosítjuk magunkat.” (Uo.)

Mindezt azt is jelenti, hogy a kínai jellegű szocializmus, benne a marxizmus-leninizmussal távol tartja a hivatalos diskurzustól, az önazonosítástól a kínai kultúra hagyományos ideológiai centrumául szolgáló konfucianizmust és hagyományos kozmológiát. Pontosabban eredeti funkciójában tartja távol, s a “fölsleges-lényeges”, “hamis-igaz” szellemi rostrendszerével hozza olyan állapotba, hogy az beilleszthető legyen az önazonosítás keretébe.

3.5 „Kínaiság” és a nemzetközi közösség: szándékok és következmények

3.5.1 Fő identitás-jellemzők

Mire Kína globális tényezővé vált, identitása is jelentősen átalakult. Hosszú válságokon, transzformációkon, kényszerű és belátott alkalmazkodásokon ment keresztül, bár ma sem mondhatjuk, hogy nyitott könyv lenne a nagyvilág számára. Identitás-elemzésünk alapján meg tudunk állapítani néhány olyan jellemzőt, amelyek a globális tényezővé vált Kína természetét írják le.

Morális érvelés, egyensúlyra törekvés. Miközben azt látjuk, hogy a gazdasági-technológiai és életszínvonalbeli felzárkózás és felemelkedés folyamatosan kemény célkitűzések és az elérés hajszolása jegyében zajlik, muszáj észrevenni az állandó egyensúlyra való törekvést. Ágazatokat, vállalatokat, földrajzi területeket korlátoznak időnként nagyon drasztikusan, olyankor is, amikor ott látszólag egy felszálló ágat kell megakasztani - az egyensúly érdekében. A nyers gazdasági mutatók tekintetében rendkívül sikeres 1997-2002 közötti időszak után például egy sor féket léptettek életbe, mert bizonyos ágazatok, legfőképpen a mezőgazdaság, és bizonyos társadalmi csoportok, jelesen a

parasztság fejlődésének üteme elmaradt, s ezért jelentős erőket kellett odacsoportosítani. Az egyensúly, így a világ egyensúlya is, a kínai gondolkodás hagyományos centruma, s az egyensúly akkor áll fenn, ha mindenki elvégzi a helyéből fakadó feladatot. Ez erkölcsi kötelesség. Ebből fakad az állandó morálra való hivatkozás, amely - mint megmutattuk - az állami szinten is fennáll: a jelentős államnak jelentős állam módjára kell viselkednie. Félreérti, aki ebben cinizmust lát, ugyanakkor nem feltétlenül fordítható le a nemzetközi érintkezés konvenciókból, egyezményekből, rögzített sztenderdekből álló nyelvezetére.

A kínai lényeg és a nyugati eszköz viszonya. Ez az előző jellegzetességnek problémaként felismert és elvvé faragott változata. A nemzetközi rendszerbe való szelektív beilleszkedés ideológiája, amely egyébként a szokások, attitűdök, a sajátos háttértudás hatása miatt az elv megfogalmazása nélkül is hatékonyan működik.

A közép-tudat. A hosszú időszak alatt, amelyet a kínai elit a 19. század második harmadától megaláztatásként élt meg, s megaláztatásként sulykolta bele a közvéleménybe, amely alatt rádöbbent, hogy milyen mérhetetlenül el van maradva másoktól, nem hagyott nyomot azon a kínai vélekedésen, hogy ők a legjobbak. Ennek mélyebb magyarázata, hogy a kínaiakon belül is, az egyes tájegységek, városok, csoportosulásokon belül is él a meggyőződés, hogy ők a legjobbak.

Bürokrácia. A jellegzetes, konfuciánus alapú bürokrácia többet jelent, mint az államszervezet. Működési és szemléleti mód, amely az államszervezeten figyelhető meg a legtisztábban, de áthatja és meghatározza a társadalmi életet, a vállalati világot, s lényegében minden kooperációs mechanizmust. Ilyen értelemben átlépi az államhatárokat is, s ahol kínai szervezetek, vállalatok, kulturális egyesületek működnek, ahol kínai embercsoportok élnek, ott azonnal megfigyelhető. Jellemzője a törekvés a központosításra, ami nem csak a központ törekvése, de alkalmas a központ nélküli szerveződésre is, fenntartva az említett központ-kereső törekvést. Nemcsak egyben tartja az országot, nemcsak túlsordul rajta, ahogy a külső érdekek menedzsmentje igényli, hanem ő maga a nemzetközi folyamatok résztvevője, s hol államként, hol vállalatként, hol intézményként, hol sárkányhajó versenyként mutatja meg magát. Ez nem jelenti tehát azt, hogy a vállalatok stb. ne lennének önállóak, ne lennének autentikus partnerek, de azt igen, hogy ennek a bürokráciának megfelelően vannak szervezve, ebből sarjadnak az ideáik, s természetesen keresik, tartják, fejlesztik a kapcsolatot a nagy egésszel, s más elemeivel is.

A Kínai Népköztársaság mai identitásának centruma azonban a sikeressége. Ez az elem átfogja a felsorolt legfontosabb identitás-jellemzőket, a tényleges gazdasági sikerek csak felerősítik a kínai kulturalizmust, amelyben Kína mindig sikerre van ítélve. Hasonlóképpen, a kínai modernség a kulturalizmus alkalmazása a mai világra. A siker és a modernség jelentős alátámasztást kap az elmúlt másfél évszázad hányattatásaitól és sérelmeitől, ahogy attól a jelenkori tapasztalattól is, hogy részben ellenséges a környezetük. Mindkettő legfőbb jellegzetessége, hogy saját módszerekkel, saját úton érték el és tartják fenn. Ez nem jelent tisztán szellemi önellátást, ahogy az érdekek elemzésénél láttuk, nagyon is fontosnak gondolják a magas szintű és számukra hasznosíthatónak tűnő szellemi, technológiai termékek importját, adaptációját. Az adaptáció jellemzően azt jelenti, legyen szó eszmékről, találmányokról vagy irányítási mechanizmusokról, hogy a bürokrácia azt a maga vagy a maga ideálja képére formálja.

3.5.2 Beilleszkedés a nemzetközi közösségbe

A nemzetközi közösségbe való beilleszkedés a 19. század első felétől kezdve rendkívüli kihívással állította szembe Kínát. A számára teljesen új helyzet teljesen új elvárások közé helyezte, egy számára addig teljesen ismeretlen rendszerbe, amelynek szabályai, fogalmi leírása, használt nyelve is teljesen idegen volt. Mindennek a kínai kultúrába való abszorpciója szintén nagyon sajátos módon ment végbe: a rendszer “szellemi lefordítása” létező, ám mást jelentő szabályok, fogalmak, szavak segítségével történt. Egy sajátos kettősség kezdett kialakulni, ami hosszú fejlődés alapját képezte, tulajdonképpen máig, amely különös módon integrált eltérő, helyenként ellentétes fogalmakat. A nyugati hagyomány nézőpontjáról ez sokszor kétértelműséget, képmutatást jelent.

3.5.3 Az identitás dinamikája: állandóság és változás

Mindezeknek az identitáselemeknek a hordozása nem tételezi fel a hagyomány ismeretét, bár tág teret nyújt a befogadására. A kommunista hatalomátvétel utáni új elit például nagyon heterogén képet mutatott ebből a szempontból. Jó részük nem beszélt a mandarin nyelvet, nem tudtak írni, olvasni, műveletlenek voltak, a hagyománynak csak a leghétköznapiabb, a

szokásokból és a bürokratikus szemléletből álló részét birtokolták. Elvileg nem is volt nehéz keresztülvinni a hagyománnyal való szembefordulás politikáját, hiszen csak azonosítani kellett “az uralkodó osztállyal”, ugyanakkor a hétköznapi értelemben vett “kínaiság”, a szokásokkal megtámogatott bürokrácia élt és virult. Részben éppen ez képezte az alapját annak, hogy később, az elit nyelvi és írástudásbeli kiművelésének folyamatában, egyre inkább támaszkodni kezdtek a hagyomány minőségibb rétegeire, minőségibb alkalmazására. A mai adminisztráció, amely az idők során nagyon sok kívülről jött elemet olvasztott magába, sokkal inkább érezheti a maga forrásának a hagyományos kínai bürokráciát, mint a szovjet állami gyakorlatot.

Ez a történelmi folyamat modernkori formájában újatermelte az elitizmust, az elit egységes gondolkodásával és műveltségével. Ez okozza a megfigyelhető kulturális homogenizációs tendenciákat. Míg folyamatosan keletkeznek lokális jelenségek, divatok, szokások, mint például a helyi dialektus használata, a helyi termékek profitábilis fejlesztése, s ezeket időnként központilag is támogatják, addig az egység és stabilitás jegyében módszeresen, adminisztratív eszközökkel is terjesztik a *putonghuá*-t, a tantervek jelentős része központilag meghatározott stb. Kifelé pedig egyértelműen homogénként prezentálják a kínai népet, annak nyelvét, kultúráját, szándékait, amelynek felmutatható hordozója valójában az elit. Az elit a Kínai Népköztársaság, tágabb értelemben a kínai világ integráló ereje. Ma természetesen sokkal szélesebb, sokkal összetettebb, mint valaha is volt.

Mi itt magának az államnak az identitását elemeztük, de azt sem hagyják érintetlenül a társadalomban lezajló változások. A szociológusok ma már közhelyként emlegetik, hogy Kínában a gazdasági fejlődés eredményeképpen a világ legnagyobb méretű középosztálya jött létre, s távol-keleti társaival együtt az emberiség középosztályát formálja ma már át ázsiai jellegűvé. Ugyanakkor az, hogy a jövedelmi helyzet alapján egy csoportként írjuk le, nem jelenti azt, hogy ne lenne minden tekintetben összetett, rétegzett. Ezért nagyon nehéz valamifajta egységes képet felrajzolni a középosztály identitásának a modernizáció hatására történő változásairól. Már maga a középosztályiság tudata sincs igazán meg, ebben a kategóriában a távoli múltban nem gondolkodtak, s sokat a kommunizmus sem tett hozzá ehhez.

A legnyilvánvalóbb, ami megfigyelhető, hogy a nyitásnak és a növekedésnek köszönhetően robbanásszerűen vált uralkodóvá a konzumerizmus, a programatikusan

kiépített és fejlesztett robusztus oktatási-képzési struktúrának köszönhetően pedig jelentősen nőtt az iskolázottság, viszont mindez a hagyományos politikai és szerveződési keretek lényeges megváltozása nélkül történt (Zhou-Qin, 2010.). A szintén robbanásszerűen fejlődő kulturális szféra, a szórakoztatóipar, a kommunikációs platformok, új formák a bürokrácia szoros szerkezetében, annak kontrollja alatt működnek. Az megállapíthatatlan, hogy enélkül milyen változásokon menne keresztül a társadalom gondolkodása (enélkül mindeddig még nem volt kínai társadalom). Az mindenesetre bizonyos, hogy még így is számos nyugati, s egyéb, a térségből érkező, főképp koreai és japán kulturális, szellemi és életmódbéli hatás éri a társadalmat, azt azonban nehéz lenne tetten érni, hogy ezek döntő, identitást transzformáló befolyással lennének. Az állami kontroll hatása jelentős ezen a téren, de talán még jelentősebb az állami ösztönzés szerepe a kínai kultúra, értékek, életmód fejlesztésében (s itt nem valamiféle folklórra kell gondolni, bár arra is természetesen, hanem a Kínában, kínai kontextusban, kínaiak által előállított, s a kínai közvélemény által visszaigazolt szellemi, kulturális és hétköznapi termékekre).

4. Stratégia: a globális hatású cselekvés

4.1 Bevezető

Kína gyors és hosszú fejlődése, egyes alrendszeinek, s az egésznek is változatos alakulása során különböző szerepekben mutatta meg magát, különböző szerepeket vártak el tőle. Globális hatalom, ázsiai hatalom, a fejlődő országok vezetője vagy egyik vezetője, részleges hatalom, húzódozó hatalom, felelős globális szereplő, civilizációs hatalom, autoriter hatalom, az autoriterek vezetője stb. E szerepek körül élénk belső - és külső - viták alakultak ki, az egyes lehetséges irányoknak képviselői lettek a médiában és a tudományos

világban, s feltehetően a politikai szférában is, csak az sokkal kevésbé látható. A hivatalos dokumentumokban mindenesetre különösen ügyeltek arra, hogy ilyen típusú karaktert ne lehessen a kínai stratégiára aggatni. Némelyet közülük határozottan visszautasítanak, némelyről nem vesznek tudomást, míg többet magukra vesznek, ha nem is deklarált vezetőként, s a szemléletüket az utóbbi időben holisztikusként (*zhengti*) írják le. Önmagukra identitás markerként alapvetően a “nagy ország” vagy “jelentős ország” (*daguo*) kifejezést használják. Ez, mint már láttuk, nem egyszerűen méretező kifejezés, hanem hozzá eljárási, sőt erkölcsi köteleességek járulnak az ő gondolkodásukban. A megközelítés filozofikusságából adódóan ezt taxatív vagy jogi formulákban nem lehet rögzíteni, ami a nyugati sztemderdek felől nézve nagyon megnehezíti, esetenként lehetetlenné is teszi a vele való bánást.

Az biztosan állítható, hogy a kínai stratégiai hagyományokat, a világról való politikai gondolkodás hagyományait, s az ezen alapuló legfőbb identitás-jegyeket hozzák magukkal a globális pozíció rögzítésekor, s az abból való stratégia-építéskor. Ezzel együtt teljesen új feladattal birkózik a politikai elit, bár az nem új a számukra, hogy új feladattal kell birkózniuk. A bürokrácia általában nagyon lassan reagál az új folyamatokra, új célt csak akkor tud kitűzni, amikor az arról szóló vélemény szempontjából az egészen belül már elbillentek az erőviszonyok. Amíg ez nem történik meg, addig a régi kurzus, a régi irány az érvényes. Ennek magyarázata az a nem nagyon változó elitista, a bürokrácia természetéből fakadó gyakorlat és hagyomány, hogy a viták és a döntések előkészítése nem kap nyilvánosságot. Ráadásul a viták is úgy zajlanak, ez a nagyon kevés nyilvános vitából is látható, hogy a vitapartnerek általában hosszú ideig nem referálnak egymásra, vagyis nagyon lassan tud kialakulni többség egy-egy új problémában.

A globális jelenlét kialakulása során az ebből fakadó stratégiai megfontolások terén ezért a Xi Jinping-éráig kevés érdemi változást lehetett manifeszt módon érzékelni. A Xi Jinping-éra pedig jelentős változásokat hozott Kína gyakorlati külpolitikájában, pontosabban kifelé irányuló viselkedésében. A változások karakterét a megnövekedett aktivitás, a több esetben érzékelhető nagyobb felelősségvállalási hajlandóság, a nemzetközi cselekvés néhány korábban mellőzött területén való megjelenés, a nemzetközi intézményekben való nagyobb aktivitás és nagyobb cselekvési tér keresése, transznacionális fejlesztési elképzelések kezdeményezése, új nemzetközi intézmények építése adta. Kérdés, hogyan írhatnánk le a

változások természetét. Vajon minőségi változás történt-e az ország globális szándékai és elképzelései terén? Minőségi változásról akkor beszélhetünk, ha Kína a globális tényezővé válását, önmaga megnövekedett erejét és képességeit tekintve újradefiniálja önmaga tényleges és kívánt szerepét a világban, s ez a szerep gyökeresen különbözik attól, amelyet korábban szánt önmagának.

A kínai történetírási és emlékezetbéli hagyományban nagy szerepet kaptak a császárok, akik „uralkodói érakat” hirdettek, amelyek nevet is kaptak, s az időszámítást ezekhez kötötték. Az első számú vezetők esetében ez a szemlélet máig hat. Az, hogy 2012-ben új vezető került az állam élére, nagy jelentőséggel bír, de önmagában feltehetően nem magyaráz meg minden változást. Ugyan mind a keletkező politikai dokumentumok, mind az állami propaganda jól érzékelhetően hangsúlyozza az idők és a politikák újszerűségét, félrevezető lenne mindezt kizárólag a személyi változások, illetve az új vezetői garnitúra teljesítményének számlájára írni. Magában a pártban és a legfelső vezetés architektúrájában is olyan változások zajlottak le az idők során, amelyek nyilvánvalóan hatással voltak arra, hogy a hatalom koncentrációját ma szokatlanul erősnek érezkelheti a külvilág.

Kétségtelenül egyszerűbb Xi Jinpingnek tulajdonítani a változásokat, de félrevezetnének magunkat, ha így tennénk. A folyamat, amely a belső érdekek követésén alapult, globális jelentőségű hatalmat produkált, s a fejlődés során összetett belső és külső változások jöttek létre, amelyekre a kormányzó elit és a társadalom a maga módján, a maga identitásának megfelelően, folyamatosan reagált. Itt nincs tér a belpolitikai küzdelmek, a fragmentálódás és a belső erőviszonyok alakulásának részletes taglalására. Korábban említettük már, hogy a növekedési és a liberalizálási folyamatot többször korrigálták az egyensúly jegyében. Ez egy ilyen nagy ország és nagy méretű elit esetében óhatatlanul jelentős politikai küzdelmekkel jár. A 2010-es évek elejére olyan mértékű feszültségek alakultak ki a párton és a bürokrácián belül, hogy a lassan kialakuló többség szembefordult a helyzettel, s a rend mellett döntött. Ez az alapvető belpolitikai körülménye azoknak a változásoknak, amelyeket Xi Jinping nevéhez lehet kötni.

Ha a Kínai Kommunista Párt és a kormány legfontosabb dokumentumait vizsgáljuk meg a globális stratégia és a nemzetközi szintén való viselkedés szempontjából, akkor ma is azt az igen határozott Kína-centrikus képet látjuk, amelyet hosszú ideje. Ezzel együtt az elmúlt évtizedben megjelentek a közvetlenebb elképzelések is a globális szerepű Kínáról. Az

egésznek a keretrendszere azonban annyira beágyazódott a hagyományba, a békés fejlődés koncepciójába, a „nyitás” gondolatába, hogy nagyon nehéz a retorikán túl megtalálni a változás tényleges elemeit. Többek között ez a jelenség okozza azt, hogy elemi szintű viták zajlanak arról, hogy van-e Kínának globális stratégiája, s ha igen, akkor az mi lenne. Nézetünk szerint azok az elemzések a legpontosabbak, amelyek a „békés fejlődésben”, „Kína békés növekedésének” koncepciójában keresik az ország stratégiáját (Buzan, 2014.), amely aztán a globális érintettséggel is igyekszik megküzdeni, s nem próbálnak meg szétszórt cselekedetektől és reakciókból konstruálni valószínűleg nem létező stratégiát. S tisztában kell lenni azzal, hogy azért ez egy alapvetően belső fejlesztési elképzelés. Megvizsgálva a dokumentumok azon új elemeit, amelyek kifejezetten a globális vagy nemzetközi viselkedéshez köthetők (az egyik globális vezető kíván lenni, részese kíván lenni a szabályalkotásnak stb.), azt fogjuk látni, hogy ezek a megváltozott és megváltozó pozícióból fakadó igények. Nem feltétlenül stratégiai célkitűzések, hanem a fejlődés-menedzsment eszközei. A megváltozó külső szerepek és igények viszont olyan stratégiai elemek felbukkanását és kidolgozását hozzák, elsősorban a gazdasági globalizáció és a globális irányítás rendszerének terén, amelyek akár globális stratégia részelemei is lehetnének.

Ebben a fejezetben először megvizsgáljuk a kínai stratégia központi fogalmát, a “békés fejlődést”, majd számba vesszük azt a két tényezőt, amely alapvető hatással van a globális tényezővé vált Kína külső viselkedésére, a növekedést és a nemzetközi rendszer, elsősorban a jelentős államok hatásait. Ezt követően a 2010-es évek változásai fényében elemezzük az “új időszak” felfogását és annak következményeit. E feltételek ismeretében tudjuk elvégezni a legfontosabb párt dokumentumok elemzésének alapján a kínai globális stratégia, pontosabban a kínai stratégia globális vonatkozásainak felmérését. A fejezet egyes részeiben támaszkodunk korábban publikált tanulmányunk szövegére (Krajczár, 2018), melyet revízió alá is vettünk.

4.2 A „békés fejlődés”

Minden különösebb kétely nélkül kiindulhatunk abból, hogy az a célrendszer, s a hozzá

kapcsolódó, az idők során újra és újratervezett eszközrendszer, melyet az irodalom „felemelkedésnek”, majd „békés felemelkedésnek”, a kínai dokumentumok pedig leginkább „békés fejlődésnek” (*heping fazhan*) neveztek, az ténylegesen Kína alapvető stratégiája a 70-es évek vége, a 80-as évek eleje óta. A stratégia már a 80-as évek elejére készen állt, a keretét szolgáló „négy modernizáció” (*sige xiandaihua*) már 1963-ban megjelent a politikai szótárban. Az elnevezésben található két fogalom, a „béke” és a „fejlődés” együtt és külön-külön is döntő változást jelentett a korábbiakhoz képest. A Deng Xiaoping nevéhez köthető új stratégia középpontjába a jólét és az erős gazdaság került. Ennek érdekében teret biztosítottak bizonyos piaci mechanizmusoknak. Az első perctől világos volt, hogy mindez csak belső és külső stabilitás mellett valósítható meg, így ezek alapelemei lettek az elképzelésnek. Hogy a kommunista párt uralma és az általa működtetett rendszer a stratégia részeként a feltétele-e a fejlődésnek, vagy a célja, arról mindig folynak ideologikus viták, főképp külföldön, de bármelyiket is fogadnánk el, nem sokat segítene a helyzet és a folyamatok megértésében.

A „béke” opciójának választása igényel egy sor ideális körülményt, melyek a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján messze nem voltak annyira egyértelműek, mint később. Bár a béke esélyeit nagyban javítja, ha egy nagy ország ezt az utat választja, azért a korszak tele volt háborús veszélyekkel és provokációkkal is. A stratégia megszületése ebből a szempontból fájdalmakkal is járt, de az 1979 elején lezajlott korlátozott kínai-vietnami háborút nem követték újabb fegyveres ellentétek. Kína a nemzetközi szinten a konfliktusok békés megoldásának propagátorává vált.

A „fejlődés” fogalma azonban viszonylag fiatal, a nép jóléte, boldogulása, gazdagodása viszont tradicionális stratégiai eleme a kínai kormányzati gondolkodásnak. Az elmaradottság, a szegénység pedig az egyik legitimáló ereje volt a kínai kommunisták fellépésének. Ez eleve fejlődési, fejlesztési eszméket igényelt, s ezek – természetesen a megváltoztatandók megváltoztatásával - máig erősen jelen vannak a stratégia-képzésben. A kommunista párt 19. kongresszusán, 2017-ben megfogalmazott „elsődleges ellentmondás” éppen az, hogy a fejlődés „kiegyensúlyozatlan” és „nem megfelelő”, miközben a nép igénye a jobb életre örökké növekszik (Congress Report, 2017., 9-10. o.). A fejlődés szempontja az alapja „nemzeti megújulás” koncepciójának (Uo., 11-13. o.). Megfogalmazódik „a szocialista modernizáció három stratégiai céljában”, ezen belül az úgynevezett két centenáriumi célban

(Uo. 23-25. o.) is. A célok megfogalmazása a hagyományosnak tekinthető marxista megközelítést alkalmazza, legalábbis azt a nyelvezetet használja, s a szocializmus létrejöttének stádiumait követi.

Láttuk, hogy a 19. század második felében kialakuló válságot az elit a harmónia (*hexie*) megbomlásaként értelmezte. Már az akkori reformerek, Zeng Guofan, Li Hongzhang vagy Zuo Zongtang egyfajta „fejlődés” érdekében dolgoztak, miközben a harmóniát akarták helyreállítani. Hasonlóképpen a mai vezetők zöme is a harmóniáról álmodik, miközben munkájának alapvetően a „fejlődés” a prioritása. A harmónia és a fejlődés kettőssége a stratégia szintjén, s jellemzően a külső stratégia szintjén nagyon is jelentős kérdéseket nyit ki. David Shambaugh, s nyomában sok más is úgy teszi fel a kérdést, hogy Kína fejlődő állam-e, vagy nagyhatalom (Shambaugh, 2013., 14. o.).

Akár a legutóbbi kongresszusi jelentésben bőségesen tárgyalt, de a kínai politikai irodalomban legalább Sun Yat-sen óta jelenlévő „kínai megújulás”, akár a „Kína felemelkedése”, vagy a „Kína fejlődése” koncepciót vesszük, mindegyik magába foglal egy még el nem ért célt. Ez a külső stratégia szempontjából nézve összevetéseket, versenyhelyzeteket, hatalmi kérdéseket hoz a felszínre. Ahogy Yan Xuetong megfogalmazza, itt valójában „lélektani erőről” van szó, melyet a koncepció magában rejt. Két lényeges tartalma van: az egyik a cél eléréséig meglévő „elégedetlenség”, míg a másik a cél olyan értelmű felfogása, hogy azzal valójában a „tisztesség” helyreállítása történik meg (Yan, 2001., 34. o.).

A békés fejlődés stratégiájának fontos elemei különös módon már korábban, az 1978-as fordulat előtt létrejöttek. Az Egyesült Államokkal, majd ennek nyomán más, főképp nyugati és a Nyugathoz kötődő országokkal való megegyezés, a diplomáciai kapcsolatok felvétele, az ENSZ-be és így a nemzetközi intézményrendszer tekintélyes részébe való bekapcsolódás, s az „egy Kína” elv viszonylag széles körben való elismertetése mind ezek közé tartozik. Ahogy ironikus módon ide sorolhatjuk a Szovjetuniótól való meghatározó mértékű eltávolodást is. Készen álltak a feltételek arra a döntésre, hogy Kína az új stratégiájának megvalósításához ne kössön szövetségeket, hanem alapvetően egyedül intézze ügyeit a nemzetközi porondon (Kusai, 2020a, 82. o.). Ahogy a szuverenitás és az érdekek kapcsán már láttuk, elfogadták a létező nemzetközi szabályokat és intézményeket, beiktattak a jogrendjükbe egy sor nemzetközi egyezményt, bekapcsolódtak az intézmények munkájába.

S maradtak megoldatlanságok is, mint például a háború utáni rendezetlenségekből fakadó területi problémák.

A stratégia további kifelé mutató, ideologikus eleme szintén nem volt új: az antihegemonizmus. Ez sokáig a Szovjetunió hatalmi túlsúlyával való küzdelem ideológiai eszköze volt, majd mindinkább az Egyesült Államokkal fordították szembe. Ezt egészíti ki a multilateralizmus képviselte. A kettő között nem mindig sikerül összhangot teremteni. Hegemóniára törekedni, illetve hegemoniát gyakorolni ugyanis unilaterális és multilaterális keretben is lehet. További jellemzője, s talán gyengesége is ennek az elemnek, hogy a hegemonia olyan vád, mellyel az idők során Kínát magát is illették és illetik.

Sokan latolgatják a kínai globális stratégia kapcsán kimondva, kimondatlanul, hogy Kína az Egyesült Államokkal analóg nagyhatalom-e, vagy abba az irányba fejlődik-e, netán olyan szeretne-e lenni. Ennek a gondolatnak volt a metaforája például az egy időben népszerű G2, amely azt kívánta érzékeltetni, hogy a világ dolgait két hatalom, az Egyesült Államok és Kína képes elrendezni, illetve rendezni el. Aki azt állítja, hogy Kínának nincsen globális stratégiája (pl. Shi, i. m., Zhu, 2010.), az többnyire azt állítja, hogy Kína még nem olyan hatalom, mint az Egyesült Államok. Ebből következően azt is állítják, hogy szüksége lenne globális stratégiára, de leginkább azt szeretnék mondani, hogy olyannak kellene lennie Kínának, mint az Egyesült Államoknak. A világ változása talán más lehetőségeket is tartogathat.

Az a főképp a kínai kutatók munkáiban megjelenő igény, miszerint Kínának lassan szüksége lenne önmaga újradefiniálására, bizonyos értelemben megtörtént a kommunista párt 19. kongresszusán. Amennyiben ez hagy kívánnivalót maga után, az elsősorban annak köszönhető, hogy olyan gyorsan zajlanak a változások, hogy nem feltétlenül könnyű kiválasztani azt az időpontot, amikor egy ilyen típusú újradefiniálás alkalmas lehet. A 2010-es években kezdett a kínai politikai közeg nagyobb változásról, új időszakról beszélni, szoros kapcsolatban az új vezetői generáció színrelépésével.

4.3 Növekedés és nemzetközi rendszer

A tartósan magas növekedési ütemet megvalósító Kína gazdasága fokozatosan olyan méretet ért el, amely önmagában is megváltoztatta nemzetközi és globális jelentőségét és szerepét. Ahogy Inotai András már 2009-ben gazdasági szempontból megfogalmazta, helyesen járunk el, ha elsősorban azt vizsgáljuk, hogyan befolyásolja Kína a világgazdaság jellemzőit, nem pedig fordítva (Inotai, i. m.). Ezt a vizsgálati attitűdöt bátran kiterjeszthetjük a szélesebb politikai, a nemzetközi kapcsolatokra vonatkozó analízisre is. Vagyis a kínai külső stratégiának, vagy éppen a külpolitikának nem is kell a belső lényegét tekintve, tudatosan jelentősebben megváltoznia ahhoz, hogy a világ percepciója mégis drasztikus változásokat rögzítsen.

A növekedés ráadásul – maradva Inotai megközelítésénél (Uo.) – nemcsak önmagában jelentős a világ számára, hanem strukturális okoknál fogva további erőteljes külső hatásokat generál a kereskedelem, a tőkemozgások és a nyersanyagpiacok terén, ezzel és a saját szakpolitikáival, a saját szabályozórendszerével erőteljesen befolyásolja a nemzetközi intézményrendszer, más nagy, illetve közvetlenül érintett országok működését és szakpolitikáit is. Ez felveti a nemzetközi felelősség kérdését, amely ebben a mértékben újszerű a kínai stratégia-alkotók számára is.

A hatalmas méretű, dinamikusan növekvő entitás megnyilatkozásai alapján úgy nő bele a világrendbe, hogy elfogadja annak játékszabályait, ugyanakkor értelemszerűen átalakítja, sőt, porlasztja azt, s egyik fő tényezője a „sajátos növekvő világrendetlenségnek” (Simai, i. m.). Kína döntően részese a nemzetközi intézményeknek, kodifikálja az alapvető nemzetközi szerződéseket és nyilatkozatokat, részt vesz az ENSZ és szakosított szervezeteinek munkájában. Ugyanakkor persze erőteljes szelekciós munkát is végez, sokszor elmaradott státuszára hivatkozva nem tesz magáévá normákat. A gazdaság kapcsán elmondottakhoz hasonlóan a nemzetközi szervezetekre is igaz, hogy amennyiben Kína a dinamikusan növekvő súlyának megfelelően vesz részt ezeknek a munkájában, az önmagában is rendkívüli hatással van az intézményekre. Vagy nem tudnak az addigi keretek között működni, s ezért megpróbálják valahogy átalakítani, vagy Kínát próbálják meg beleszorítani a szervezet Prokrusztész-ágyába. A másik oldalról pedig számolni kell azzal a veszéllyel, hogy Kína a legnagyobb figyelem mellett is olyan gyakorlatokat “visz be” a rendszerbe (például az emberi jogok, a pénzügyi szabályozás, a monopóliumok szabályozása vagy éppen a kereskedelem terén), amelyek nem illeszkednek az eredeti szándékokhoz. Mindez konfliktusokkal jár, s tág

teret nyit a kínai „asszertivitás”, vagy időnként agresszivitás felmutatására is.

Az ország dinamikus növekedéséből fakad, hogy olyan igényei, aktivitásai jelennek meg a nemzetközi szintén, melyek megvalósításához intézményes keretekre lenne szükség, de a kialakult rendben nincsenek meg hozzá a funkcionális szervezeti feltételek. Ez nemcsak a gazdaságra igaz, de alapvetően ezen a területen szaporodnak mind az új intézmények, mind az azokkal kapcsolatos ötletek. Az ázsiai térséget ma már behálózzák azok a kezdeményezések, intézmény-csírák és intézmények, egyeztetési fórumok és szervezetek, amelyeknek valamilyen mértékben Kína volt a kezdeményezője vagy kitartó támogatója.

A gazdasági növekedés lehetőségeket nyújt az ország számára, hogy hagyományos védelmi megfontolásait lényegesen magasabb, a kor igényeit szem előtt tartó technológiai és szervezési szinten menedzselje. Pontosabban az egy folyamatos elemzői kérdés, hogy valóban csak a hagyományos védelmi megfontolásait menedzseli-e. Ami biztos, hogy a gazdasági dinamika és az a több évtizedes felismerés, hogy a fejlődés csak az élenjáró technológiák átvételével, illetve az önálló fejlesztési kapacitások kiépítésével lehetséges, együttesen nagyon jelentős katonai fejlesztéseket, s lényegesen korszerűbb és ütőképesebb hadsereget eredményez. Ez pedig kétségtelenül jelentős befolyással van a regionális védelmi architektúrára, de a globális szituációra is hatással van.

A leglátványosabb változás azonban, amely alapvetően a dinamikus növekedésből fakad, hogy országok tömege változtatta meg a Kínához való viszonyát. Sokszor a minőségét is, de az intenzitását mindenképpen. Különböző minták alakultak ki. A közvetlen térségben lévő, a hidegháború idején a frontvonal másik oldalával azonosuló országok (Japán, Dél-Korea, Fülöp-szigetek) adaptációs krízisen mentek keresztül. Barátságtalan vagy ellenséges viszonyuk okainak jó része ugyanis nem szűnt meg, viszont a kínai gazdasági növekedés rendkívüli lehetőségeket nyitott meg számukra. Főképp a fejletlenebb országok fenntartásaik, sőt, félelmeik megtartása mellett elég intenzíven mentek bele a gazdasági kapcsolatok nagymértékű bővítésébe. A távolabb lévő fejlődő országok, Afrika és Latin-Amerika számos állama, melyeknek közvetlen politikai konfliktusai nem voltak Kínával, a fejlesztési asszisztencia reményében a lehető legszorosabb kapcsolatokat igyekeztek kialakítani. Az erőteljes orientációs mozgásokat a nagyobb hatalmak, elsősorban az Egyesült Államok, illetve a nemzetközi intézmények igyekeztek valamelyest ellensúlyozni és mederben tartani, miközben sok tekintetben maguk is Kína felé fordultak.

Ezekre a folyamatokra a Kína által adott elméleti válasz a többpólusú világ elképzelése volt, amelyet érdemes alaposabban megvizsgálni, mert igazából csak szóhasználatában új, valójában a hagyományos stratégia lexikai alkalmazása az új időkre. A kifejezés már 1992-ben megjelent az akkori kongresszusi jelentésben, mint a nemzetközi élet egyik trendje (Congress Report, 1992.). 1997. április 23-án, Moszkvában Kína és Oroszország, az ENSZ Biztonsági Tanácsának két állandó tagja közös deklarációt bocsátott ki a multipoláris világról és az új nemzetközi rend létrehozásáról (China-Russia..., 1997.). A közös koncepció, melyet még Borisz Jelcin és Jiang Zemin írtak alá, a multipoláris világról, mint kívánatos világról beszél. Azt állítják, hogy a hidegháború és a bipoláris világ eltűntével lendületet kapott a „pozitív trend” a multipoláris világ irányába. Átalakulóban vannak a jelentős államok kapcsolatai. Jellemző elemként hozzák be, hogy normává válik a világban az országok politikai, gazdasági és kulturális fejlődésének diverzitása. Bár kialakulásának és megerősödésének elemei között felsorolják a regionális gazdasági együttműködés szervezeteinek vitalitását is, az új rendet lényegében az államok funkcióinak és viselkedésének leírásával jellemzik.

Konkrét állam vagy államok említése nélkül jelentik ki a dokumentumban, hogy semelyik ország sem kereshet hegemoniát, nem folytathat erőpolitikát és nem monopolizálhatja a nemzetközi ügyeket. A konfliktusok bilaterális és multilaterális megoldásairól szólnak, ami ténylegesen azt jelenti, hogy az érintetteknek, de csak az érintetteknek, és minden érintettnek együtt kell megoldania. Ez nem zárja ki feltétlenül a harmadik felet, csak éppen a lehető legjobban korlátozza, s a lehető legmesszebb tartja magától a döntéstől. Ugyanakkor kizárja az unilaterális megoldást a nemzetközi ügyekben. Nyilvánvaló, hogy a kínai stratégia-készítők, amikor multipoláris világról beszélnek, Kínát látják a szemeik előtt, mint az egyik pólust. Megnevezés nélkül, de kettőnél több pólusban gondolkodnak, nyilván Oroszország az egyik közvetlen jelöltjük, s talán az Európai Unió. Erről azonban nem szólnak dokumentumok. Korábban idéztük Yan Xuetongot, aki nagy befolyással rendelkező tudós, s ritkán mond véletlenül valamit: ő a 2020-as éveket bipoláris világként írja le. Ennek azonban nem a hidegháború a kontextusa, hanem az a meggyőződés, hogy ebben az időszakban más állam nem tud Kínához és az Egyesült Államokhoz mérhető erőt és képességeket felhalmozni (Yan, 2019., 198-200. o.). Logikailag ez a multipoláris világnak az a fázisa, amelyben a multi kettőt jelent.

4.4 Más jelentős államok stratégiái

A kínai stratégiai gondolkodást és -készítést értelemszerűen befolyásolják, vagy legalábbis reflexióra készítetik más államok törekvései. Közülük egyértelműen a legfontosabb az Egyesült Államok, de nagyon jelentős Oroszország és a szűkebb térség is.

4.4.1 Egyesült Államok

A mai stratégiára már közvetlen hatással bíró Obama-elnökség nemzetközi politikáját összegezve Hillary Clinton külügyminiszterként írt tanulmányában egyértelműen leszögezte, hogy a geopolitikai hangsúly a Közel- és Közép-Keletről, Irakról és Afganisztánról áttevődik az Ázsia-Csendes-óceán térségére (Clinton, 2011.). Ezt hívták „fordulatnak”, „fordulásnak”, „forduló pontnak” (pivot). A szó eredetileg tengelycsapot vagy sarokcsapot jelentett, s ezért van egy olyan konnotációja, hogy a forgás vagy a fordulat könnyen lehetséges, akár mesterségesen is állítható vagy szabályozható. Az Ázsia felé való „fordulat” így azt is sugallta, hogy az most éppen oda fordult, de fordíthaták volna máshova is (Kausikan, 2017.). (Hillary Clinton a visszaemlékezéseiben ezzel kapcsolatban idézte is Dai Bingguo államtanácsost: Why don't you 'pivot out of here? Clinton, 2014., 71. o.) Földrajzilag a térséget nagyon tág értelemben fogja fel a koncepció Dél-Ázsiától az amerikai nyugati partokig, belefoglalva mind az Indiai-, mind a Csendes-óceánt. Maga az áthangsúlyozódás pedig azt jelenti, hogy az Egyesült Államoknak a korábbinál lényegesen nagyobb diplomáciai, gazdasági, stratégiai és egyéb investíciókat kell ide koncentrálnia. Lévén a térség a világpolitika „kulcs meghajtója”, az emberek Clinton szerint arra kíváncsiak, hogy az amerikaiak valóban ott vannak-e, ott akarnak-e lenni, vállalnak-e ott hiteles gazdasági és stratégiai kötelezettségeket.

A stratégia hat legfőbb eleme: a kétoldalú biztonsági szövetségek erősítése, a munkakapcsolatok erősítése a feltörekvő hatalmakkal, beleértve Kínát, elköteleződés a regionális többoldalú intézményekben, a kereskedelem és a befektetés kiterjesztése, széles

alapokon nyugvó katonai jelenlét, valamint a demokrácia és az emberi jogok érvényesülésének előmozdítása. Biztonsági szövetségi egyezményeik a következő országokkal vannak: Japán, Dél-Korea, Ausztrália, a Fülöp-szigetek és Thaiföld. Akikkel új partnerséget építenek, illetve építenének: Kína, India, Indonézia, Szingapúr, Új-Zéland, Malajzia, Mongólia, Vietnam, Brunei és a csendes-óceáni szigetek államai. Kína kapcsán megjegyzi, hogy az ország prosperitásának egyik fontos tényezője, hogy részese annak a nyitott és szabályokon alapuló rendszernek, melyet az Egyesült Államok segített kiépíteni és fenntartani. Visszaautasítja a kínai fenyegetést alapként kezelő – Amerikában őshonos – nézeteket, s a Kínából származókat is, melyek szerint ők korlátozni szeretnék a távol-keleti óriás növekedését. Az amerikai kormány politikájaként jelöli meg, hogy keresik és kiterjesztik a közös érdekek és a közös bizalom területeit, s bátorítják Kínát, hogy aktívan vállaljon részt a globális problémák megoldásában.

Külön kitér Clinton a transznacionális kihívásokra, s az ezzel kapcsolatos intézményrendszer kiépítésének és fejlesztésének szükségességére. A már létező, átfogó intézmények (ASEAN, APEC) támogatása mellett külön fontossként említi a „minilaterális” kezdeményezéseket és csoportosulásokat. Úgy véli, hogy nagyon erős a térségben az igény az amerikai részvételre a kereskedelmi és pénzügyi interakciókban, melyek kívánatos jellemzői szerinte, hogy ezek legyenek nyitottak, szabadok, átláthatóak és tisztességesek. Kiemeli a kétoldalú szabadkereskedelmi egyezmények fontosságát, s az akkor egészen újszerű kezdeményezést, a TPP-t (Trans-Pacific Partnership), amely nem egyszerűen multilaterális szabadkereskedelmi egyezmény, hanem olyan minőségi sztenderdeket állít a középpontjába (munkavállalók védelme, környezetvédelem, szellemi jogok, innováció), melyek hatására nemcsak nagyobb, hanem „jobb növekedést” fognak elérni. S természetesen megjelenik nála a kereskedelmi kapcsolatokban a kétoldalú kötelezettségvállalás és az egyensúly igénye is.

A „fordulat” elméletileg is, majd sok gyakorlati következményében is igen irritálta a kínaiakat. A teljesség igénye nélkül felsorolunk néhányat a Kína ellenvetését vagy fanyalgását kiváltó gyakorlati következmények közül: a TPP, s általában az amerikai részvétellel, Kína nélkül a térségben elképzelt „minilaterális” csoportosulások; a Fülöp-szigetek támogatása és mentorálása a Dél-kínai-tenger ügyeiben kezdeményezett döntőbírósi eljárásban; a Navigáció Szabadsága nevű amerikai program keretében szintén

főképp a Dél-kínai-tengeren zajló katonai hajózási akciók; a viszonylagos semlegesség a kínai-japán területi vitákban; Kína hibáztatása az észak-koreai kérdésben; Mianmar, Vietnam és Mongólia tudatos leválasztási kísérlete az amerikaiak részéről; a valutamanipuláció vádja; a piacgazdasági státusz megtagadása Kínától a WTO-ban (Világkereskedelmi Szervezet); általában a kereskedelmi feszültségek; s a „szokásos” ügyek amerikai exponálása: Tibet, uigurok, emberi jogok; az ezek, továbbá a terrorizmus elleni küzdelem kapcsán rendre emlegetett „kettős megítélés” problémája.

Ezek után Donald Trump elnökválasztási kampányában, majd elnökké választása után is meglehetősen durva, a kínai stratégia és identitás feltétel-rendszerét kikezdő kijelentések hangzottak el. A közvetlen kapcsolatfelvétel a tajvani elnökkel, a különböző fenyegetések, hogy „blokkolni” fogják a kínaiak Dél-kínai-tengeren épített szigeteinek elérését, hogy maguk mérnek csapást Észak-Koreára, ha a kínaiak nem pacifikálják a veszélyes államot, hogy magas védővámokat vezetnek be a kínai árukra, mind-mind a korábban nehezen elképzelhető kategóriába tartoztak. A kínai kormányzat azonban mértéktartóan, s tulajdonképpen optimistán reagált folyamatosan. Ebben nyilván részben benne volt az is, hogy azt hitték, több évtizedes tapasztalatuk, amely szerint a republikánus kormányzatokkal általában gördülékenyebben tudnak együttműködni, most is segíteni fog.

A stratégia szintjén a republikánus kormányzat 2017 végén jelentkezett mértékadó dokumentummal. Ekkor publikálták az új nemzetbiztonsági stratégiát (National Security, 2017.). Ennek bevezetőjében versenyvilágról (competitive world) írnak, amelyben az Egyesült Államoknak válaszolnia kell a növekvő politikai, gazdasági és katonai versenyre. Ez olyan küzdelem, amelyben Kína és Oroszország kihívják az amerikai erőt, befolyást és érdekeket, megpróbálván erodálni az amerikai biztonságot és prosperitást (Uo., 2. o.). A két megnevezett ország ebben a vetélkedésben megpróbálja a dokumentum szerint a gazdaságokat kevésbé szabaddá és kevésbé tisztességesse tenni, növeli a haderejét, valamint ellenőrzi az információkat és az adatokat, s ezzel nyomja el a saját társadalmát. Az Egyesült Államok választást igénylő veszélyek között csak ezután jönnek az olyan problematikus államok, mint Észak-Korea és Irán, s majd csak még ezután az olyan fenyegetést jelentő transznacionális csoportok, mint a dzsihádisták vagy a szervezett bűnözői körök. A verseny, ez a kihívás arra készteti az Egyesült Államokat a dokumentum szerint, hogy újragondolja azokat a politikákat, amelyek az elmúlt két évtizedben a riválisokkal való partnerség

gondolatára épültek.

A fordulat magyarázata, hogy a Kína által elért fejlődés nagy része az amerikai befektetéseknek volt köszönhető, amit elfogadhatatlan és hatékony kínai módszerek kísérték, amelyek felépítették a kínai gyártás bázisát a versenytársak költségén: tarifák, kvóták, valuta-manipuláció, kikényszerített technológia átadások, szellemi tulajdon lopások, satöbbi (Pence, 2018.). “Amerika azt remélte, hogy a gazdasági liberalizáció Kínát szélesebb partnerségbe hozza velünk és a világgal. Kína ehelyett a gazdasági agressziót választotta, ami pedig felbátorította növekvő hadseregét.” (Uo.)

A meghirdetett politikára adott reakció erőteljes volt a kínai oldalon. Hua Chunying külügyminisztériumi szóvivő azt mondta, hogy az Egyesült Államoknak abba kell hagynia a kínai stratégiai törekvések szándékos félremagyarázását (People’s Daily, 2017.). Hidegháborús szándékokról és a zero összegű játszmákon alapuló gondolkodásról beszélt.

Az amerikai politika két nagyon érzékeny ponton támadta Kínát. Az egyik az agresszivitás, a mások kárára való boldogulás vádja, a másik pedig, hogy nemcsak nem liberalizálódik Kína, de rigid gazdasági gyakorlatát még terjeszti is. Annyiban megmaradt a hagyományos realista vonalon, hogy nem kérte számon a belső kínai működést, hanem valós veszélyként, visszaszorítandó fenyegetésként kezelte ennek a gyakorlatnak a terjedését.

Ha a verseny versus együttműködés szempontját a kínai megnyilatkozásokban nézzük meg, teljes egészében tagadják az amerikai vádakat. Viszont a hazai gazdasági gyakorlat és annak terjesztése összefüggésében már nem találunk teljesen fordított alapállást és szóhasználatot. Kína a nemzetközi szintéren az együttműködést, a minden fél számára nyereséggel járó helyzetek és megoldások keresését hangsúlyozza. A praktikum és az identitás által megalapozott saját út, illetve annak védelme viszont szintén alapvető. A 19. kongresszusnak benyújtott jelentésben bár bátorítanul, de megjelent, s a politikai beszédekben azóta rendre elmondják, hogy a kínai gyakorlat felhasználható ajánlat lehet a világ egyes országai számára.

Közben a két ország között kereskedelmi háború bontakozott ki, ami új minőséget hozott a kapcsolatokba. Az elsődleges probléma, a jelentős kínai kereskedelmi többlet nem volt új, s mértékében sem tért el szélsőségesen a korábbi időszakoktól. Az amerikai kormányzat azonban azonnal súlyos büntetővámokat helyezett kilátásba arra az esetre, ha nem teljesítenék a követeléseit, a kínaiak pedig deklarálták, hogy nem teljesítik, esetleg lehet róla

tárgyalni. Itt most nincs módunk és terünk a probléma átfogó vizsgálatára, annyit azonban megállapíthatunk, hogy mindkét fél fellépése gyökeresen eltért a tőle megszokottól. Hosszú, lassan haladó, beláthatatlan tárgyalások kezdődtek, amelyek 2020-ban jutottak el egy részleges, úgynevezett “első fázis” egyezményhez. Ennek materiális súlyt csak a kilátásba helyezett kínai vásárlások adtak, amely a hagyományos módszer a két ország közötti kereskedelmi egyensúlyhiány kezelésére. Ezen kívül kötelezettségvállalásokat és a kereteket tartalmazott a jövőbeni, azóta sem folytatott tárgyalásokra. Az amerikai fél ennek ellenére “történelminek” nevezte az egyezséget (Phase One, 2020.).

2018-ra vált világossá, hogy visszafordíthatatlanul megváltozott a két ország viszonya. Donald Trump újraválasztási kampánya középpontjába helyezte Kínát (Bannon, 2020.), s teljes bizalmatlanság alakult ki nem egyszerűen a két kormány, de a két ország politikai elitje és közvéleménye között is (Campbel-Ratner, 2018., Economist, 2020.). Ekkorra már nemcsak Kína külső viselkedését és gazdasági gyakorlatát, hanem belső működésének is minden elemét bírálta az amerikai kormányzat, s széles körű diskurzus alakult ki arról, vajon minősíthető-e új hidegháborúnak mindaz, ami történik (Matura, 2020.). Mindez azt vetítette előre, hogy bárhogya is alakuljon az amerikai elnökválasztás, az a fordulat, amely a 2017-es nemzetbiztonsági stratégiában megjelent (National Security, 2017.), lényegileg tartósnak bizonyul. Ezt támasztották alá a 2021-től működő új adminisztráció külpolitikai elképzelései is. Antony Blinken külügyminiszter átfogóan ismertette a külpolitikai prioritásokat “a 21. század legnagyobb geopolitikai próbatételének” nevezte a Kínával való viszonyt. Szerinte

“Kína az egyetlen gazdasági, diplomáciai, katonai és technológiai erővel bíró ország, amely kihívja a stabil és nyitott nemzetközi rendszert - az összes szabályával, értékével és viszonyával, amelyek úgy működtetik a világot, ahogy mi azért szeretnénk, mert az szolgálja az amerikai emberek érdekeit és tükrözi az értékeit. Kínával való viszonyunk versengő lesz, ahol kell, együttműködő, ahol tud, s ellenséges, ahol muszáj.” (Blinken, 2021.)

Az azóta nyilvánosságra hozott új indiai-csendes-óceáni stratégia pedig azt a felismerést hirdeti meg, hogy jelentős programozott investíciókkal kell jelen lenni a térségben, mintegy ellensúlyozandó a robusztus kínai gazdasági jelenlétet (Indo-Pacific Strategy..., 2022.).

Összegezve, Kína számára a globális szintén való aktivitás alapvető, minden más

átható és befolyásoló körülménye az Egyesült Államok. Amikor a kínai politika önmagáról, mint jelentős hatalomról, a maga viselkedéséről, mint jelentős hatalom viselkedéséről beszél, akkor mindig az Egyesült Államokról is beszél. Hosszú ideig zajlott a két hatalom között egy „asztal alatti” küzdelem, amelyet a stabilitás és az elképesztő mértékű együttműködés érdekei nem hagytak tisztán és világosan artikulálódni. Általában a bizalom nyilvánosabb volt, a bizalmatlanság mindig sokkal informálisabb. Ez mára teljesen explicitté vált.

4.4.2 Európai Unió

Természetesen fontos az európai hatalmakkal és az Európai Unióval való kapcsolat is. Kína mint potenciális pólusra tekint Európára, de érdeklődése és kapcsolata nem hatalmi, hanem gazdasági jellegű. Maga az unió, mint külpolitikai stratégia képzője Kína szempontjából nem volt igazán releváns, míg a nagyobb tagországok meglehetősen pragmatikus, gazdasági fókuszú irányt vittek. A Biden-adminisztráció az, amely egyszerre épít Kínát érintő stratégiát, s igyekszik köré szervezni “érték-alapú” koalíciót. Ez emlékeztet a hidegháború alatti modellre, amikor is a nyugati világban ez a fajta érdekközösség tulajdonképpen korlátozta az egymás közötti ellentétek kiéleződését és ösztönözte a kompromisszumokra való törekvést (ld. Simai, 1985, 108-109. o.). Nagy kérdés, hogy ez a jelen szituációban és Kínával kapcsolatban működik-e. Egyrészt a trumpi politika nagyon erőteljesen kiélezte és demonstrálta a létező érdekellentéteket, másrészt szemben a hidegháborúval, a nyugati országok eltérő mértékű és jellegű, de átfogó és szofisztikált kapcsolatrendszert építettek ki Kínával az elmúlt évtizedekben.

4.4.3 Oroszország

Ugyancsak jelentősen hozzájárul az önmeghatározáshoz, főképp stratégiai szempontból az orosz viszony. Az egyik legfontosabb előzménye a „békés fejlődés” stratégiája kialakulásának éppen a Szovjetunióról, mint szövetségesről való leválás volt. Ennek a nemzetközi kapcsolatokon túli eleme volt a szovjet kommunizmusról, mint az egész világ számára forradalmi megoldást és messianisztikus hitet kínáló eszméről való – legalábbis részleges – leválás. További fordulatot hozott a gondolkodásban a Szovjetunió szétesése,

majd a „marxizmus-leninizmus” teljes kiiktatása az orosz hivatalos állami gondolkodásból. Oroszország pusztá szomszéd maradt, melynek a távoli múltjából maradt emlékeket, a gyarmatosító agresszivitást, az „egyenlőtlen szerződéseket” már nem az eszmei közösség homályosította el, hanem energiahordozói, nyersanyagkincsei és az orosz Távol-Keletben rejlő gazdasági potenciál.

A legfontosabb lépés a két ország megújuló viszonyában a határok rögzítése volt, amit ha a kínaiak nacionalista alapon próbáltak volna meg kezelni, komoly konfliktusforrás lehetett volna. A kilencvenes évek első felétől azonban alaposan rányomta a bélyegét a viszonyokra is, a gondolkodásmódokra is az az orosz elképzelés, hogy Oroszország európai ország. Ez a gazdasági és külpolitikai orientációra is meghatározó volt, de az országon belül is lényegében magára hagyták a távol-keleti területeket, nagy volt a lakosságvesztés, elmaradtak a fejlesztések. Moszkva sokáig nem volt igazán nyitott olyan infrastruktúra fejlesztésre, amelynek segítségével ásványkincseit a keleti irányba lehetett volna tekintélyes mértékben szállítani. Kína, továbbá Japán és Dél-Korea is ebben volt és maradt érdekelt.

A helyzet gyökeresen megváltozott, ahogy Oroszország fokozatosan kezdett páriává válni az Egyesült Államok és nyugati szövetségesei szemében. Ez azért volt nagyon érdekes folyamat, mert Kína mindig autonóm módon értékelte az egyes eseményeket, s ennek során időnként azonos oldalon találta magát Oroszországgal, de sokszor nem. Nézeteltérést okozott az orosz-grúz konfliktus 2008-ban, Kína nyíltan, bár óvatosan bírálta Abházia és Dél-Osztétia „függetlenné válását”, mint ami alapvetően megsérti azokat a normákat, melyek a „harmonikus világrendhez” szükségesek. Innentől pedig Peking ellenzett és kifogásolt minden orosz lépést, amelyek ezekkel a normákkal kerültek konfliktusba, a Krím annektálását, a Donbasszban kialakult szeparatista háborút, majd a 2022-es katonai műveleteket is. Ugyanakkor természetesen voltak nagy egyetértések is már a kilencvenes évektől. 1994-ben “együttműködő partnerséget”, 1996-ban “stratégiai együttműködő partnerséget” formáltak, majd 2001-ben “jószomszédsági, barátsági és együttműködési” szerződést kötöttek (Medeiros, 2009., 101. o.). A délszláv háború, Koszovó ügye, az iraki beavatkozás, Irán amerikai kezelése mind-mind egyetértésben találta őket.

Vannak szerzők, akik szerint a 2011-ben kezdődő úgynevezett Arab Tavasz volt, amely végképp közel hozta egymáshoz a két országot (Krajcsír, 2014.). Annak fenntartásával, hogy ez a „közelség” nagy kilengésekkel is járhat, elmondható, hogy a délszláv háborútól a szíriai

háborúig tartó események sorozatában Oroszország fókusza fordult Kína felé. Ez nagyon fontos mindkét félnek, de azok a szempontok, amelyek összekapcsolják, egyben el is választják őket. A “kínai fenyegetés” nem kizárólagosan amerikai vagy nyugat-európai találmány, az Oroszországban is él (Medeiros, i. m., 109. o.). Versenyhelyzetben vannak Közép-Ázsiában. Súlyos negatív sztereotípiák nehezítik az emberek közötti együttműködést a Távol-Keleten, s orosz oldalon erős az aggodalom a térség esetleges “elkínaiasodása” miatt. Emiatt az együttélésbe intézményes akadályokat is építenek. Ugyanakkor az Egyesült Államok nyílt szembefordulása Kínával érzékelhetően egészen közel hozta egymáshoz a két országot.

4.4.4 A fejlődő világ és a közvetlen térség

Kína a világban zajló eltérő mértékű és ütemű fejlődés szempontjából is folyamatosan pozicionálja magát. Ebben nagy hatással van rá az a koncepció, amely az évtizedek során már többször változtatott ugyan elnevezést, de mindig nagyjából ugyanazt az ország-kört írta le: a nem fejlett világot. Az erőteljes csábítások ellenére sem akart csatlakozni a G7, majd G8 formációhoz, s így jelentős szerepe volt abban, hogy a G20 létrejött. Fontos lett ugyanebben a mezőben a BRICS kezdeményezés, amely a jelek szerint túléli azt, hogy Brazília és India Kínával való viszonya romlott a korábbiakhoz képest. Peking a fejlődők ügyének jelentőségét és képviselőtét felhasználja széles körű afrikai és latin-amerikai kapcsolatainak építésében is. Az egykor a gyarmatosítás által érintett világot mozgató emancipációs elképzelések erőteljes hatással vannak a kínai stratégia alakítására az ebből az áramlatból származó „békés egymás mellett élés öt alapelvétől” a konkrét diplomáciai együttműködések át a fejlesztési asszisztenciáig és az átfogó infrastruktúra fejlesztésekig bezárólag.

A külső befolyásoló stratégiák negyedikeként a térségben megjelenőket lehet felsorakoztatni. Ez több, nem feltétlenül globális jelentőségű elképzelés együttese, s közöttük vannak, melyek adott körülmények esetén globális jelentőségűvé is válhatnak. Ilyenek az amerikai indiai-csendes-óceáni biztonsági stratégiának az elfogadó, befolyásoló, igénylő, helyet adó és implementáló részlege, vagyis a dél-koreai, japán, bizonyos mértékig a taiwani és a fülöp-szigeteki biztonsági stratégiák. Ehhez jönnek a különböző elképzelések Korea

jövőjéről, a japán koncepció a „normális országgá” válásról, vagyis az úgynevezett „békealkotmány” revíziójáról, a Taiwan függetlenségéről szóló elképzelés, és így tovább.

Bár Kína minden probléma kezelésére fejleszt ki valamilyen szakpolitikai elképzelést, magára a csendes-óceáni térségre önálló és átfogó stratégiát készített (White Paper, 2017.). A Donald Trump elnökségének kezdetére időzített fehér könyv iskolapéldája annak, ahogy a „békés fejlődés” koncepcióját lebontják vagy alkalmazzák egy szűkebb szakpolitikai területre. Ugyanakkor a dokumentum egészen konkrét, vagyis a „békés fejlődés” keretei között arra törekszik, hogy összefüggően tisztázza a viszonyát a jelentős országokhoz (Egyesült Államok, Oroszország, India, Japán), s céljait a főbb kérdésekben (nukleáris kérdés a Koreai-félszigeten, a ballisztikus rakéták elleni védelem ügye, az Afganisztán-kérdés, a terror elleni együttműködés és a tengeri együttműködés). A dokumentum jellegzetes terméke a kínai stratégia-alkotás és szakpolitika-képzés összefüggésének: a kitűzött célok rendkívül szélesek, éteriek („békés fejlődés”), míg az eszköz-oldalon viselkedési és működési szabályokat vesz számba. A szakpolitikák kialakításában, illetve mások politikájának értékelésében pedig a viselkedési szabályok szolgálnak mértékül.

4.5 Változások és a Xi Jinping-időszak

Kína első számú vezetője a kommunista párt főtitkára, 1993 óta egyben az államfő is. A vezetőváltások általában jelentős generáció-váltást is jelentenek, ami persze nem vonja maga után szorosan azt, hogy annak a történelmi folyamatok szempontjából is cezúrának kellene lennie. Xi Jinping államfővé és pártvezetővé válása azonban mutat olyan sajátosságokat, amelyek egyediek. Ennek elsődleges magyarázata az idő. Az erősen hagyomány- és tekintély-tisztelő közeg legutóbbi megfellebbezhetetlen, hatásával évtizedeken átnyúló orákulumának, Deng Xiaopingnek aktualitását veszítették legalábbis a direkt üzenetei. A mai vezetői generáció tagjai már nem ismerték Denget, nem dolgoztak a közelében, s a társadalom törzse sem nagyon emlékszik már rá közvetlenül.

Ennek az egyszerű ténynek valószínűleg nagyobb a jelentősége, mint azt az első ránézésre gondolhatnánk. Kiment az a vezetői generáció, amelynek tagjai tevőlegesen vettek részt a Kínai Népköztársaság megalapításában. Az aktív posztokat ugyan már jóval korábban

elhagyták, de amíg éltek, addig nagyon sajátos tartalommal élt a „párt öregek” intézménye. Már nem láttak el formális funkciókat, de befolyással bírtak, s különböző mértékben résztvettek a döntéshozatalban. Így a személyi ügyekre is hatottak, s a hatalmi viszonyokat meghatározta az egyes vezetők mögötti öregek támogatása.

Korábban, még Hu Jintao első periódusában (2002-2007) is voltak közöttük olyanok, akik részesei voltak a Kínai Kommunista Párt mitológiájának, mára inkább klasszikus „nyugállományúakból” áll ez a társaság. Ez persze jelent befolyást, tekintélyt, de össze sem vethető a korábbival. Xi Jinpingnek nem kell a háta mögött tudnia a hatalmi struktúra eredeti létrehozóit. Az új körülmények nagyban hozzájárultak ahhoz a látszathoz, hogy Xi Jinping rég nem látott hatalmat összpontosít a kezében. Ugyanakkor ezt a hatalomkoncentrációt viszonyítani régebbi hatalomkoncentrációkhoz nem is könnyű, s nincs is sok értelme. Az azonban nyilvánvalóan hozzájárult Xi hatalmának megszilárdulásához, hogy a frakciók palettája leegyszerűsödött. Bo Xilai chongqingi párttitkár 2012-ben kezdődött eltávolítása, majd a folyamatos korrupció elleni küzdelem a jelek szerint olyan politikai tájképet hozott létre a felső hatalomban, amelyben a korábbinál valószínűleg enyhébbek a szembenállások.

Kétséges, hogy mindezt elégséges oknak tekinthetjük-e ahhoz a változashoz Kína külvilághoz való viszonyulásában, amelyet Xi időszakának első felében tapasztalhattunk: a *taoguang yanghui* külpolitikai irányt felváltotta a *fenfa youwei*, a teljesítményre való törekvés, s az ennek megfelelő öntudatos kiállás. A változás megindulását többen is Xi előttre, 2009-2010-re teszik (Yan, 2014.). Nyugati elemzők, s nyomukban a média öntudatosnak, erőszakosnak, keménynek nevezték az új fellépést. Alátámasztásul leginkább Diaoyu-szigetek körüli vitát, a Dél-kínai-tengeren zajló vitatott státuszú fejlesztéseket, a befektetési terjeszkedést, s az amerikaiakkal folytatott, helyenként nyíltan minősített pozícióharcot hozták fel (Johnstone, 2013.).

Mindezt – ha a tényleges változás természetét keressük – kiegészíthetjük további új elemekkel. Kína részt vesz a nemzetközi békefenntartásban, a szomáliai kalózok elleni küzdelemben, különleges megbízottja dolgozik a Közel-Keleten. Mindez újszerű, s a nemzetközi felelősségvállalás terén mutat nagyobb aktivitást. Érzékelhetően aktívabb a nemzetközi intézményekben, s ahogy már említettük, maga is létrehoz ilyeneket, ami persze okoz súrlódásokat, ellenkezéseket, strukturális átalakítási igényeket, melyek aztán fokozzák az „asszertivitás” vádját (pl. Nicolas, 2016.). A felvázolt és megkezdett tekintélyes méretű

külföldi infrastruktúra-fejlesztés (Övezet és Út Kezdeményezés) pedig kifejezetten a változások jelképévé vált a kínai diskurzusban.

Viszont ha a változásoknak valóban az a lényege, amelyet a két kínai formula megtestesít, az önmagában még nem lenne stratégiai fordulat. Mindkettő egy-egy viselkedésmódot ír le, aminek persze egy nagy súlyú gazdasággal rendelkező nagyméretű ország esetén, ha változás van, nagy jelentősége van vagy lehet, de igazából nem sokat mond se a céljairól, se az eszközkészletéről. Ismeretes, hogy vannak azok a népszerű elméletek, amelyek Deng úgynevezett huszonnégy karakteres nyilatkozatára (Kissinger, 2014., 458. o.) építve, melyet Henry Kissinger exponált a nyugati világ felé, kifejlesztették a „kalkulatív fázisról” szóló elképzelést. Ennek lényege, hogy a visszafogott, tényleges potenciált nem mutató magatartást addig kell alkalmazni, amíg meg nem erősödnek annyira, hogy erre már nincsen szükség (pl. Swaine-Tellis, 2000.). Ebből a szempontból pedig adódik, hogy a megváltozott magatartást máris a kalkulatív fázis végének, s új fázis kezdetének tekintjük. Az elmélet tehát egy viselkedésbéli változásra épít, miközben a tényleges stratégia tárgyában vagy látens előfeltételezéssel él, vagy nem is foglalkozik ténylegesen vele.

Egy kínai kutató, Qin Yaqing a konfuciuszi „közép mozdulatlanságának” kategóriáját a globális stratégiára alkalmazva igyekszik bizonyítani, hogy az említett két viselkedésmód ugyanannak a lényegnek a különböző megnyilvánulásai, nem állnak szemben egymással (Qin, 2014.). Ez a magyarázat már erőteljesen az identitás oldaláról közelít, s függetlenül attól, hogy mennyiben van igaza, nagyon fontos különbségre hívja fel a figyelmet a nyugati és a kínai megközelítések között. Ez pedig az úgynevezett „háttértudás” vagy más megközelítésben a „habitus” szerepe. Ezek a kategóriák persze nyugati gondolkodók termékei. Az előbbire mi is támaszkodunk, megformulázója az amerikai John Searle (Searle, 1999.), az utóbbié pedig Pierre Bourdieu (Bourdieu, 1990.). Qin a folyamatos stratégia-alkotás szempontjából próbálja meg tartalommal feltölteni e kategóriákat, ami mindenképpen erőteljes tudományos reflexió arra a hétköznapi tapasztalatra, hogy a kínaiak másképp működnek, mint a nem-kínaiak, s ennek a ténynek minden bizonnyal lehet szerepe a globális stratégia megalkotásában is.

4.6 Az „új időszak”

A kínai párt és kormányzat mértékadó dokumentumai, közöttük is jelesen a 19. pártkongresszusnak készített beszámoló (Congress Report, 2017.) új időszakról beszél. (Csak érdekességgént jegyezném meg, hogy az Egyesült Államok idézett 2017-es nemzetbiztonsági stratégiája is hangsúlyosan használja az „új időszak”, továbbá a kínai jelentés által is előszeretettel használt „megújulás” kifejezést.) Az „új időszak” értelmezése során kétféle tényvetet számba és értékeltet: a növekedés eredményeképpen létrejött új minőségeket, és a ténylegesen új jelenségeket, összefüggéseket.

4.6.1 Új minőségek

Az első csoportba tartozik, hogy a kínai nemzet átalakulása, gazdagabbá, erősebbé és öntudatosabbá válása minőségileg új szintre érkezett. Ez arra bizonyosság a jelentés szerzői szerint, hogy a „szocializmus kínai jellemzőkkel” működik, fejlődik, s „új utat világít meg” más fejlődő országok modernizációja számára. Ez a lehetőség két alapelemet tartalmaz: (1) a fejlődés felgyorsítását, a függetlenség megőrzése mellett, és (2) kínálja a „kínai bölcsességet”, s az emberiség problémáinak kínai megközelítését (Uo., 9. o.). Részben a kínai, de leginkább a nyugati irodalomban jóval korábban zajlott egy vita a „pekingi konszenzusról” (Ramo, 2004., Jordán, 2010., P. Szabó, 2011., Szilágyi 2015.), majd később az úgynevezett „Kína modellről” (pl. Zhao, 2010.). Mindkettő a kínai gyakorlatot kínálta, mint a modern idők receptjét. Bár az ilyen típusú, az országot bizonyos tekintetben pozitív fénybe állító koncepciókat a kínai propaganda eleinte örömmel veszi, idézi, később azonban általában sem, s ebben a két esetben konkrétan sem fogadták el sem a terminust, sem a mögötte megbúvó elképzelést. Ennek fényében különösen érdekes a kongresszusi beszámoló említett passzusa. Értelmezhetjük úgy is, hogy komplett ideológiai-államszervezési csomagot, de úgy is, hogy csak a gazdaság fejlesztésének kínai útját kínálja, olyan partnerségben (bár ez nem teljesen nyilvánvaló), amely nem kíván sem politikai feltételeket, sem szövetséget. A szövegből az sem derül ki világosan, hogy ez mennyire új. Arra fókuszál, hogy az eddigi fejlődés igazolja a kínai utat, s ezért ajánlható. Nem zárható ki, s magunk is hajlunk erre, hogy csak a

fejlesztési asszisztencia és együttműködés eddigi modelljének a megerősítéséről és bátrabb promótálásáról van szó. De más interpretáció is elképzelhető, s véleményünk szerint ugyanerre a szövegre megváltozott körülmények között egészen más politika is építhető.

4.6.2 Centenáriumai célok

A kínai nemzet átalakulásának „új időszaka” lényegében az eddigi sikereken alapul, nem az eddigiekkel szemben új, hanem arra épülve (ellentétben például az amerikai nemzetbiztonsági stratégia „új időszakával”). Ettől lesz az egész koherens, s fér bele az elmúlt években kiformált elképzelés a nemzeti megújulás „kínai álmáról”, s ami gyakorlati szempontból ennél fontosabb, a stratégia gerincét adó két centenáriumi cél. A terminus 1997-ben született, a kommunista párt 15. kongresszusán (Congress Report, 1997.), a politikai közbeszédbe azonban igazán csak Xi Jinping színrelépése után került be.

A két centenáriumi cél tulajdonképpen sajátos struktúrát ad a stratégiának. Eszerint az első, a kommunista párt alapításának centenáriuma, 2021-re kellett elérniük a mértékletes jólét társadalmát (*xiaokang shehui*). Számszerűsítve ez azt jelentette, hogy 2000-hez képest meg kellett négyszerezni a GDP-t, amit már 2015-ben elértek (Lu, 2020., 204. o.). Xi hatalomra jutása után ezen belül további célokat is kitűzött, majd a legutóbbi kongresszuson azt mondta, hogy „három kemény csatát” kell megnyerni a teljesítéshez: (1) gátat vetni és hatástalanítani a fő pénzügyi kockázatok, (2) elérni a szegénység enyhítésének kitűzött céljait, és (3) megelőzni és ellenőrizni a szennyezést (Congress Report, 2017.).

Az első cél teljesítésének határideje 2021 nyarán lejárt, teljesítését Xi Jinping jelentette be. Az Államtanács erről szóló beszámolója (Xi declares..., 2021.) szerint a minden tekintetben mérsékelt jómódú társadalom építése befejeződött. Eszerint Kínában felszámolták „az abszolút szegénységet”, a megelőző 40 év során 770 millió embert emeltek az ENSZ által meghatározott mindenkori szegénységi küszöb fölé. A GDP meghaladta a 15,45 billió dollárt. Az egy főre jutó felhasználható jövedelem 2010 óta megduplázódott (32 189 yuan, kb. 5095 dollár, 1 669 950 forint).

A második cél pedig, hogy a Kínai Népköztársaság alapításának centenáriuma, 2049-re kell teljesen felépíteni a modern szocialista társadalmat. A stratégia megújításának talán leglényegesebb eleme a rögzített alapellentmondás, amelyet korábban már említettünk: a

kiegyensúlyozatlan és nem megfelelő fejlődés, valamint a nép jobb életre vágyó folyton növekvő igénye áll ellentmondásban egymással. Az ellentmondás kifejlődése önmagában az új időszak jele, de azonnal hangsúlyozzák a folyamatosságot is: az új időszakot úgy kell érteni, hogy Kína körülményeinek alapidimenziói nem változtak. Az ország a szocializmus első fázisában van és még sokáig ott is marad, és változatlanul a világ legnagyobb fejlődő országa. Mindennek következtében nincs és nem is szükséges változás a hatalmi architektúrában: a fejlődés forrása és letéteményese a párt.

4.6.3 Xi Jinping-i gondolat

A stratégiának ez a magva egyfajta elvek sorozatába formálva képezi azt a „gondolatot”, amely Xi Jinping nevével összekötve jelenik meg a pártalkotmányban (Party Constitution, 2017.) és az ország alkotmányának preambulumban (Constitution of..., 2018.) is. A tizennégy elv között néhány olyat is találunk, amelyek külső vonatkozása jelentős, s közvetlenül befolyásolja Kínának a világban való aktivitását. Közülük az első összekapcsolja a fejlődést a globalizációval. A fejlődést, mint az ország problémái megoldásának kulcsát és támasztékát kezeli, s hozzá elengedhetetlennek mondja a gazdasági globalizációban való részvételt, annak támogatását. Ez eszköze is, feltétele is annak, hogy Kína magas minőségű, nyitott gazdaság legyen, melynek növekszik a gazdasági hatalma és az összesített ereje (Krajczár, 2020b.).

A második azonosítható szempont az ökológiai. Természetesen a Kínán belüli környezettel kapcsolatos feladatokat összegzi, de hangsúlyozza, hogy ezzel eljuttassa a maga szerepét a „globális ökológiai biztonságról” való gondoskodásban. Megjegyzendő, hogy Joe Biden kormányzata hivatalba lépése után éppen ezt jelölte meg a kínai-amerikai összefogást a leginkább igénylő területként.

A harmadik szempont a biztonság. Ahogy megszokott, együtt kezelik ebben az elvben is a belső és a külső biztonságot. Sok új ebben nincs, hangsúlyozza a nemzetbiztonsági kapacitások növelését, s a szuverenitás, a biztonság és a fejlődés érdekeinek oltalmazását. Közvetve a fegyveres erők szempontját is ide sorolhatjuk, amelyben az elv - mint utaltunk már rá - elsősorban a pártirányítás abszolút voltát hangsúlyozza. A fegyveres erők és a védelem permanens reformja van a fókuszban, és kevésbé ennek szélesebb nemzetközi

összefüggései.

A „gondolat” elveinek gyűjteményében negyedikként a hagyományos vonal folytatódik az „egy ország, két rendszer” szisztéma hangsúlyozásában. Szokás szerint kifejezetten belső ügyként kezelik, de ennek értelemszerűen elég erőteljesek a külső hatásai és összefüggései. Azóta sok vád érte a Kínai Népköztársaságot, s állandó nemzetközi - elsősorban nyugati - bírálóat alatt áll a Hongkongban bevezetett nemzetbiztonsági törvény miatt (HK Security, 2020.). A Taiwanra vonatkozó megjegyzések és ajánlások, a szeparatista cselekmények ellenzése, s a nemzeti megújulás megvalósítása mind a szárazföldi, mind a taiwani populációhoz szólnak.

4.6.4 Kína a világban

És van egy ötödik szempont, egy egész elv (az elvek felsorolásában egyébként a 13.), amely a világról, a nemzetközi közösségről, Kínának az abban való szerepéről, s az arról való nézetéről szól. A békés nemzetközi környezetet és a stabil nemzetközi rendet jelöli meg olyan feltételekként, melyek mellett a „kínai álom” megvalósulhat. Ennek részletezéseként felsorolja az ismert kínai elveket a békés fejlődéstől a kölcsönösen előnyös együttműködésen át a sokféleség harmóniájáig. Ami akár új is lehet, bár legalábbis ezen a ponton nem nagyon vehető ki a pontos tartalma, az „új gondolkodás támogatása” a „közös, átfogó, együttműködésen alapuló, fenntartható biztonságról”.

A kongresszusi jelentés később erre az elvre külön visszatér, részletezve azt. A világ változásának rövid áttekintésében a multipolaritás trendjét, a gazdasági globalizációt, az információs technológia alkalmazását és a kulturális sokféleség fokozódását emeli ki legfontosabb pozitív fejleményekként. A kockázatok és a bizonytalanságok között a növekedés nehézségeit, a gazdagok és a szegények közötti olló nyílását, a sok regionális konfliktust és a nem hagyományos biztonsági fenyegetéseket, a terrorizmust, a kibertér biztonsági problémáit, a járvány fenyegetéseket és a környezeti problémákat veszi számba.

Vázlatosan kifejti, hogy ez csak úgy menedzselhető, ha az országok feladják a hidegháborús mentalitást, s nem szövetségeket keresnek, hanem partnerként vesznek részt ebben a munkában a súlyuknak és a lehetőségeiknek megfelelően. A gazdasági globalizáció kapcsán a kereskedelem és a befektetések liberalizálásáról és könnyítéséről beszél, míg

magát a folyamatot még nyitottabbként képzei el, amelybe mindenki bekapcsolódhat, s amelynek előnyeiből mindenki részesülhet. Respektálja civilizációk sokféleségét, s az idegenkedéssel szemben az együttélés módozatait keresné.

Elismeri minden nép jogát a saját fejlődési pályához, ellenzi a mások ügyeibe való beavatkozást és a gyengébbekkel való erőszakoskodást. Kína a magyarázat szerint nem akar fejlődni mások érdekeinek a kárára, egyben ragaszkodik a saját legitim jogaihoz és érdekeihez. Védelmi politikája defenzív jellegű, nem fenyeget más országokat, nem törekszik hegemoniára.

Ha tartalmilag összevetjük a kongresszusi jelentésnek ezt a részét a megelőző 18. kongresszus jelentésének a megfelelő fejezetével, akkor a nemzetközi pénzügyi válság eltűnésén kívül nagyon sok eltérést nem találunk (ld. Congress Report, 2012.). Összességében a „Kínai jellegű szocializmus új időszakáról szóló gondolatok” Xi Jinping nevéhez kötött csomagjáról elmondható, hogy jellemzőiben és módszerében mindenképpen követi a kínai stratégiai gondolkodás hagyományait, s alapvetően a belső problémákra, a belső fejlődés igényeire koncentrál. A nagyvilág ennek peremfeltételeiként jelenik meg, amelyben persze egyre nagyobb aktivitást igényelnek éppen a belső folyamatok. A fejlődés elsődlegessége kapcsolja össze a legjobban Kínát a környezetével, s a környezettel kapcsolatos elvárások, illetve – talán – a környezet alakítása is a fejlődés igényeinek szempontjából kerül a mérlegre.

4.7 Stratégia és globalitás

A tényleges globális stratégia, illetve az azzal kapcsolatos hivatalos elképzelések rögzítését, illetve változásait a kongresszusi beszámolók segítségével végezzük el (ld. pl. China Media Project, 2017.). A változások vizsgálatához 1997-ig érdemes visszamenni, bár a gondolkodásmód geneziséhez a korábbi beszámolók is hasznosak. Az 1987-es Zhao Ziyang-féle jelentés alig érint nemzetközi vonatkozású kérdéseket (Congress Report, 1987.). A közvetlenül ennek a célnak szentelt bekezdés a külügyek rendbetételéről, független külpolitika kialakításáról, a hegemonizmus ellenzéséről beszél (Uo., II. fejezet). Az ország fő ügyeként a békét és a fejlődést jelöli meg, s természetesen ekkor már fontos része az átfogó

stratégiának a „nyitás”. A nyitás a fejlődés egyik feltétele. Itt még többnyire az államközi kapcsolatok szorosabbá válását jelenti, melynek lényege a gazdasági és technológiai csere és együttműködés. Kezdetől jelentős tényezője a nyitásnak, hogy az emberi civilizáció teljesítményeit kell magukévá tenni és hasznosítani (Uo.).

1992-ben, Jiang Zemin első jelentése elég speciális, hiszen a megelőző 14 évet foglalja össze, s a szocializmus egy sor országban való összeomlása és a Tiananmen térrel szimbolizált hazai demokratikus mozgalom erőszakos leállítása miatt igen kritikus belső és nemzetközi helyzetben végzi el a célkitűzéseket (Congress Report, 1992., I. fejezet). Ehhez képest a nemzetközi környezet értékelésében és az alapvető kínai szándékok terén már itt rögzíteni tudunk azóta is meglévő meghatározó elemeket. Ennek magyarázata, amire korábban már utaltunk, hogy maga a kínai fejlesztési stratégia szándékaiban és alapvonalaiban jóval korábban, már a nyolcvanas évek elején rendelkezésre állt. Ami itt valóban újszerű és stratégiai jelentőségű volt, hogy a nyolcvanas évek végének, majd a kilencvenes évek első felének turbulens eseményei úgy a világban, mint Kínában, nem sarkallták őket arra, hogy felülvizsgálják a dengi alapokat.

4.7.1 Multipoláris világ

Már itt, 1992-ben alapfolyamatként értelmezik a világ multipolarizálódását, sőt, újszerűsége miatt talán itt foglalkoznak vele legalaposabban. Megállapítja a szöveg, hogy végéhez ért a kétpólusú világrend, dezintegrációs és újrendeződési folyamatok zajlanak, s a világ a multipolarizáció felé mozog. Az új struktúra létrejötte hosszú és összetett folyamat lesz. Eközben viharosnak látja a nemzetközi szituációt (Uo., III. fejezet). Innentől kezdve a multipoláris trend máig alapeleme a helyzetértékelésnek.

A kongresszusi jelentések többé-kevésbé azonos, csak lassan változó logikát követnek, s többnyire a multipoláris trend megállapítása után a nemzetközi gazdasági szituációt értékelik. Ezen a téren viszont már nagyobbak a változások, legalábbis eleinte. Az 1997-es beszámolóban megjelenik a globalizáció fogalma gazdasági szempontból, bár nem a nemzetközi helyzettel és a külső feladatokkal kapcsolatos passzusban (Congress Report, 1997.). A gazdaság menedzselése kapcsán, a nyitás koncepciójának vázolásakor találkozunk a globalizáció kényszerítő erejével, mint körülménnyel (Uo., IV. fejezet, 7. pont). A külső

stratégiának szóló értékelésben azonban „igazságtalan és ésszerűtlen régi gazdasági rendről” beszél, amely sérti a fejlődő országok érdekeit, és arról, hogy a jóléti szakadék szélesedik (Uo., IX. fejezet). Végül Jiang Zemin harmadik beszámolójában, 2002-ben jelenik meg először a gazdasági globalizáció, mint amely a multipolarizációval együtt alapvetően jellemzi a nemzetközi folyamatokat (Congress Report, 2002., IX. fejezet). Ráadásul ez a két tényező pozitív értékelést is kap, hiszen lehetőségeket és kedvező feltételeket hoznak a szöveg szerint a béke és a fejlődés számára.

4.7.2 Gazdasági globalizáció

A gazdasági globalizációról sokszor beszélnek a kínai vezetők. Xi Jinping 2017-es davosi beszédében látjuk igen plasztikusan, hogy gondolkodásukban el is vált egymástól a világgazdaság éppen adott helyzete a maga problémáival és ellentmondásaival, valamint a gazdasági globalizáció alapvetően pozitívnak és a fejlődés lényeges feltételének tartott folyamata (Xi, 2017.). Amikor Xi a folyamat menedzseléséről beszél, abban megjelennek a nagy súlyú játékos megközelítései, s főképp a nemzetközi szabályalkotás ügyében lép fel offenzíven. A feladatokat nagyobb részt persze belső feladattá fordítja (innováció, fejlesztés stb.), de az egész világ számára hasznosítható fejlesztési modellek ideája mindenképpen újszerű. Itt nem beszélt a „kínai bölcsességről”, mint a világ számára nyitva álló ajánlatról, nem beszélt „kínai modellről”, de a fejlesztési stratégia bizonyos sajátosságait (a saját realitásokkal való szembesülés, a nép érdekeinek elsődlegessége, reform és innováció, nyitás és együttműködés, autonóm út) mindenkinek a figyelmébe ajánlotta (Uo.).

4.7.3 Információs technológia

A kongresszusi jelentés globális diagnózisához visszatérve, ott a harmadik jellemzőként az információs technológia alkalmazását nevezik meg. Hu Jintao két beszámolójában (Congress Report, 2007., Congress Report, 2012.) a világtrendek részeként tudományos és technológiai forradalomról, majd az információs társadalom gyors kibontakozásáról hallhattunk. Ismeretes, hogy már a Xi-érában a Központi Bizottság foglalkozott a kérdéssel (ld. pl. USITO, 2016.), de az ezzel kapcsolatos törekvések visszavezetnek a Jiang-időszakba.

Láthatunk egy koherens mozgást az olyan ügyekben, mint például a hazai fejlesztésű, kontrollálható technológiák meghatározó részesedése a hazai felhasználásban, a gazdaság és az államélet digitalizálása és „intelligencializálása”, informatikai szuverenitás stb. S itt is megfigyelhetjük azt a jellegzetes kínai stratégia-alkotási mintát, hogy a nemzetközi folyamat felmérése után alapvetően a belső fejlődés biztosítását és igényeinek kielégítését tervezi meg, s vagy egyáltalán nem, vagy csak másodlagosan készít olyan terveket, amelyekkel közvetlenül a nemzetközi trendet szeretné befolyásolni.

4.7.4 Kulturális sokféleség

A negyedik jellemző a kulturális sokféleség. Trendként ez csak a 2012-es jelentésben bukkant fel először (Congress Report, 2012., XI. fejezet), de magát a témát már korábban is érintették. Az első Hu-beszámolóban a feladatok között szerepelt (Congress Report, 2007., XI. fejezet), hogy miközben tanulni kell egymástól, tiszteletben kell tartani a világ sokféleségét. Nem új keletű, erősen identitás-alapú felismerés, melyre részletesen kidolgozott szakpolitikák és konkrét programok épülnek. Egyrészt a kínai kultúra és hagyományok megóvásáról, fejlesztéséről, a világgal való megismertetéséről, egyben a „puha erőről” van szó. Másrészt ugyanide sorolandó az időről időre felhorgadó, tulajdonképpen folyamatos kampány a “nyugati értékek” negatívnak tartott hatásai ellen.

4.7.5 A globális irányítás rendszere

Gyökeresen új megfogalmazást hozott a nemzetközi folyamatok leírásának ötödik jellemzője: felgyorsulnak a változások a globális irányítás, kormányzás rendszerében és a nemzetközi rendben. Korábban ezen a ponton leginkább csak arról volt szó a kínai stratégiában, hogy javában zajlik a globális és regionális együttműködés, miközben az országok egyre inkább egymásra utaltak (Congress Report, 2007., IX. fejezet), vagy, hogy a globális együttműködés kiterjed minden területre és minden szintre (Congress Report, 2012., IX. fejezet). Ezek a megállapítások most sem maradnak el természetesen, s még kiegészülnek azzal is, hogy a „viszonylagos nemzetközi erők” egyre kiegyensúlyozottabbá válnak.

4.7.6 Kockázatok és feladatok

A bizonytalanságok és a destabilizáló tényezők között a globális gazdasági növekedés energia-vesztését, a szegények és a gazdagok közötti távolság szélesedését, a néhány régióban kialakuló konfliktus helyzeteket és a nem hagyományos biztonsági fenyegetéseket (terrorizmus, az információs tér biztonsági gondjai, fertőző betegségek, klímaváltozás) sorolja fel.

Az elképzelések főbb irányai és feladatai kapcsán - összevetve a korábbiakkal – is szembeűnő a folyamatosság, de az újszerűség mértéke sem lebecsűlendő. A jelentősebb országok közötti viszonyok terén a régről ismert álláspont ismétlődik a kölcsönös tiszteletről, a hidegháborús mentalitás és a hatalmi politika feladásáról. Globális partnerségről és országok közötti érdek-konvergencia kereséséről és szükségességéről beszélnek. Kína a jelentős országok viszonyának keretrendszerén dolgozik. Valójában olyan hatalom képe rajzolódik ki előttünk a stratégiából, amely egyenrangú, kommunikatív, a mások érdekeit is figyelembe veszi, de a maga érdekét képviseli, és nem konfrontatív. A maga érdekei elsősorban belső, fejlődési érdekek, melyeket békés, dinamikusan fejlődő környezetben lát megvalósíthatónak.

Erős motívumként kapcsolódik össze a fejlődő világban és annak érdekében való gondolkodás a nyitással, a gazdag-szegény távolság csökkentésének igényével, a fejlesztési asszisztenciával és a szabad kereskedelemmel. Ennek a gondolatmenetnek a külső stratégiában az egyik gócpontja az Övezet és Út Kezdeményezés, melyet a kifelé irányuló stratégia az együttműködés új platformjaként és a közös növekedés új meghajtójaként ír le (miközben a jelentés más részeiben rendre a belső fejlesztési programok között listázzák).

A világrend és a nemzetközi irányítás rendszerének kérdésében azon kívül, hogy új szóhasználattal és exponáltabb tárgyalásmóddal találkozunk a korábbiakhoz képest, nehéz új és jelentős változásokat sejtető szöveghelyeket találni. Az igazi változást - s ezt ebből a szempontból nem hangsúlyozzák - Kína pozíciójának, gazdasági méretének és befolyásának alakulása, globális tényezővé válása okozza, s emiatt jelentős elmozdulást jelent a változatlan vagy enyhén módosuló szóhasználat: aktív részt vállal a globális irányítási rendszer reformálásában és fejlesztésében, amelyben a kínai bölcsességgel és erővel működik közre.

A nyelvezet nehézségei ellenére is látható, hogy a globális irányítási rendszer alakítása,

illetve sok szempontból maga a rendszer is a kínai elképzelések szerint egyfajta tanácskozó, konzultáló metódusú, ehhez bizonyos kötött kereteket használó, deliberatív mechanizmus lenne, amilyennek egyébként a saját belső politika- és szakpolitika-formáló szisztémájukat is leírják (ld. China: Democracy that works. 2021). Ebben minden államnak van szerepe, amely alapvetően egyenrangú, alanyi, míg sajátos szempontokból a súlyuknak megfelelő szerepet játszanak a jelentős államok. S egy ilyen szisztémán belül gondolják el magukat az egyik vezetőnek, a súlyuk szerint.

2021. novemberében a Központi Bizottság elfogadott a párt történetéről egy határozatot (Resolution of..., 2021.). Ennek legnagyobb terjedelmű része a szocializmus “új időszakát”, a Xi Jinping-i gondolatokat tekinti át négy évvel a legutóbbi kongresszus után, hasonló szerkezetben. Ebben megerősítik a nyitás politikájának folytatását, felsorolják a kereskedelem és a külső érdekek támogatásának intézményes erősítési megoldásait, szinte rutinszerűen ismétlik az ökológiai problémák megoldása iránti elkötelezettségüket. A hadsereg fejlesztéséről, a belbiztonságról, illetve az “egy ország, két rendszer” kérdéséről szóló részekbe egyszerűen beleírták a megelőző négy év legfontosabb eseményeit, s beleillesztették a létező koncepcióba. Jellemzően az utolsó, 13. pontban tekintik át a nemzetközi kapcsolatokat, vagy ahogy fogalmaznak, a “diplomáciai frontot”. Ebben alapvetően a nemzetközi környezet megváltozását rögzítik, amelyben a Kínai Népköztársaságot változatlan tényezőnek látják. A változások természete: a hatalmi egyensúly beható átrendeződésen megy keresztül, az unilateralizmus, a protekcionizmus, a hegemonizmus és a hatalmi politika jelent egyre nagyobb fenyegetést a világ békéjére és fejlődésére, s növekszik a globalizáció ellenreakciója. A világ a felfordulás és az átalakulás periódusába lépett. S mint ahogyan az “új éra” és a “megújulás” minden egyéb területén, itt is valójában az eddig használt eszközök hatékonyabb és új minőségi szinteken való alkalmazásáról beszélnek. Nem új elem, de érzékelhetően a korábbiaknál nagyobb hangsúlyt kap a jelentős államok közötti kapcsolatok fejlesztése, “a jelentős államok közötti, kínai jellegzetességű diplomáciát” stratégiai értelemben meg kell tervezni. Ez jelentheti azt, hogy elkezdődött a hosszabb távú munka a globális tényezővé vált Kína nemzetközi stratégiájának felépítésére. A dokumentumban számba vett eszköz jellegű elképzelések azonban nem újak: a jelentős államokon kívül a szomszédokkal, a fejlődő országokkal, praktikusán a mindenkivel való együttműködés “a közös jövő” érdekében, a kollektív együttműködési

mechanizmusok kialakítása a fejlődő országokkal, a globális kormányzat ENSZ-központú fejlesztése és javítása, a konstruktív részvétel a nemzetközi konfliktushelyzetekben, stb.

A stratégiát összefoglaló dokumentumok sorozatán mindenesetre sokkal inkább nyomon lehet követni azt, hogyan „nyílik ki” Kína, mint azt, hogy hogyan nő meg a jelentősége. Ahol a saját növekedésének és fejlődésének igényei aktív szereplésre sarkallják a kormányzatot, ott konkrét és kidolgozott elképzeléseket találunk, mint például a gazdasági globalizáció bizonyos területein. Ahol ezek a közvetlen igények még nem jelennek meg, s ez az ügyek és területek nagyobb része, ott beérik az elviekkel, s a saját belső megoldásaik projekciójával, amelyek léteznek és szükség esetén aktiválhatók.

5. Konklúzió és záró megjegyzések

Kína az 1978 óta tartó kurzusban a saját belső fejlődésére koncentráló stratégiát követ, melyet maguk békés fejlődés néven azonosítanak. Alapvető érdekeit követve vált fokozatosan globális tényezővé. Érdekei két tengely köré épülnek, ezek: a belső fejlődés és a stabilitás. Elsődleges helyen vannak a jóléti célok, melyek megvalósításában kezdettől központi helyet foglalt el a kereskedelem és a technológiai fejlődés igénye. Mindkettő arra ösztönözte a kínai vezetést, hogy az addigiaknál lényegesen nagyobb figyelmet szenteljen a külvilággal való érintkezésnek. Emiatt stratégiájának jellegzetes külső dimenziót adott a nyitás koncepciója. A konkrét politikák alakításában meghatározó szerepet játszott a duális tervezési módszer, amely a legfőbb eszköze a megnyíló lehetőségek közötti szelekciónak, s fontos tényezője lett a sikerességnek, a célokhoz és a külvilághoz való együttes, hatékony adaptációnak. Kína világban való kiterjedt jelenléte elsősorban és meghatározóan gazdasági természetű lett, intenzíven fonódott bele a világgazdaság és számos nemzetgazdaság struktúráiba, a nemzetközi pénzügyi és logisztikai hálózatokba. Tette ezt úgy, hogy

megőrizte autonómiáját, nem csatlakozott hagyományos értelemben vett biztonsági szövetségekhez, s maga sem hozott létre ilyeneket.

Kína globális térben való viselkedése szempontjából rendkívüli jelentősége van annak, milyen természetű, milyen elvek és megfontolások alapján működő hatalommal állunk szemben. Az a hétköznapi tapasztalatok alapján is világos, hogy civilizációs értelemben jól megkülönböztethető, s fejlődése azt mutatja, hogy bár a nemzetközi közösségbe való beilleszkedési szándékai miatt sokban alkalmazkodik a nemzetközi - nyugati - normákhoz, lényegi különbségei maradnak meg, s ezt nyíltan vállalja is. Identitásából fakadó jellegzetességei komplex képet mutatnak, számos hagyomány-réteggel. Globális tényezőként való viselkedésében, globális ügyekben való fellépésében a legmeghatározóbb, s legnehezebben érthető és kezelhető jellemzője a morális érvelés. Ez értelemszerűen nem támaszkodik a hagyományos nyugati eszközrendszerre, a konvenciókra, szerződésekre, az írott jogra, s erről az alapról nézve sokszor tűnik homályosnak, szándékos homályosításnak, mellébeszélésnek. Közben ennek megvan a maga logikája, s hosszabb távon egyes szakértők nagyon is jellegzetes viselkedés mintákat képesek megmutatni. További ilyen jellemző az egyensúlyra való törekvés, amely szintén önmagában vett elv, s alkalmazása sokszor érthetetlen a külvilág számára, mert az egyes lépések mögött nem látja "a konkrét problémát". Ezek valójában különösebb tudatosítás nélkül is a "kínai lényeg" megnyilvánulásai, szemben az alkalmazkodás céljából elsajátított "nyugati eszközökkel". További nagyon lényeges, sokszor látens megnyilvánulásai az identitásnak a "közép-tudat", vagyis önmaguk civilizációs - és minőségi - megkülönböztetése, valamint a bürokrácia, a jellegzetesen bürokratikus szerveződés és szemlélet - a civil világban is.

Külső igényeik és viselkedésük konkrét alakításához voltak hagyományos, vagy inkább korábban kiformált elveik és szabályaik, így többek között az antihegemonizmus, a békés együttélés öt alapelve, és így tovább. Mindez nem minősíthető globális stratégiának, hiszen célkitűzéseiknek nem volt közvetlenül tárgya maga a világ, a glóbusz. A 2010-es években elemzők tekintélyes hányada lényeges elmozdulást rögzített a kínai állam nemzetközi viselkedésében. Vannak területek, például a gazdasági globalizáció bizonyos részletei, ahol Kína már a globális jellegű célkitűzésekig, vagy szabályalkotási, intézmény építési szándékig is eljutott. Tanúi lehetünk a globális stratégia nagyon lassú, nagyon óvatos, nagyon egyenlőtlen, bizonyos területeket jobban, míg másokat egyáltalán nem érintő, inkább

szegmentumok összerendezésén alapuló kibomlásának. A folyamat alapja a növekedés, amely arányelmozdulást hozott létre az emberiség életén belül. Ezt Kína az eredeti szándéka szerint a létező szabályok betartásával szeretne volna vagy szeretné menedzselni. De ez lehetetlen. A „revizionizmus” Kínát érő vádja valójában a növekedés következményeivel kapcsolatos aggodalom. Ezt csak fokozzák az olyan jelenségek, mint biztonsági és védelmi színvonalának fejlesztése. Arról nem is beszélve, hogy országok tömege változtatta meg a Kínához való viszonyát az elmúlt évtizedekben, ami szintén jelentős elmozdulás volt a nemzetközi egyensúlyban. Sokszor tárgyalják az úgynevezett Thuküdidész-csapdát Kína kapcsán, amely az ókori Athén-Spárta viszony analógiájára azt fogalmazza meg, hogy a felemelkedő hatalom óhatatlanul konfliktusba keveredik a regnálókkal, s csak a háború teremthet új egyensúlyt. Azt nem hisszük, hogy a kínai stratégiák sokat bajlódának Thuküdidésszel, de a béke és a békesség örökös hangsúlyozása nyilvánvalóan az ilyen típusú csapda elkerülésére is szolgál.

Az Egyesült Államok stratégiája jelentős hatással van Kínára. Az Obama-időszak „ázsiai fordulata”, a Trump-féle „versenyvilág”, a Biden-féle “szabályokon alapuló rend” felfogása hidegháborúsnak, hegemonizmusba hajlónak minősül a kínai nézőpontból. Nem akadályozza az azonban őket abban, hogy a legkülönbözőbb területeken az együttműködést és az üzleti kapcsolatok javítását keressék. Ahogy ez volt az alaptörekvés Oroszországgal kapcsolatban is, amikor ott az „európai ország” elképzelés jegyében kisebb intenzitással fordultak Kína felé, s ez most is, amikor igen komoly fenntartásaik is vannak Abházia és Dél-Oszétia szeparálódása, a Krím annexiója és az Ukrajna elleni támadás miatt. A jelek szerint Kína számára megfelelően működik a technika, amelyet a többi térségbeli és fontosabb távoli ország irányában is alkalmaz, miszerint emelkedett, elvont célokat tűz ki, s ehhez viselkedési szabályokat fogalmaz, mintegy morális alapállást foglal el, majd ebben a kalodában igyekszik kezelni a konkrét problémákat.

Az “új időszak” hangoztatása ellenére a nemzetközi célok tekintetében éppen a folyamatosságot látjuk a kínai politika döntő elemének, s inkább csak részterületeken jelennek meg új hozzáállások, vagy részletesebben kidolgozott, programatikus fellépések. A gazdasági globalizáció és a világ irányításának rendje azok a területek, ahol minden korábbinál nagyobb aktivitást, s ennek megfelelően megváltozott szerepet szán magának Kína. Mindez megváltozott, öntudatosabb, kezdeményezőbb nemzetközi viselkedést hozott

magával, melyre a nemzetközi rendszerből érzékeny reakciókat vált ki. Összességében olyan képet rögzíthetünk, amely magában rejti globális stratégia kibomlásának lehetőségét. Kína eddig bizonyos értelemben szokatlan úton, nem nagy konfliktusok, háborúk révén emelkedett jelentős hatalmi pozícióba. Az is látható, hogy nem csak kialakulásában, de természetében is eltér egyelőre az elmúlt évszázad nagyhatalmaitól.

A 2010-es évek második felétől a nemzetközi közösség életében jelentős változások következtek be, végetérni látszik a Szovjetunió felbomlásával és a kelet-európai szocializmusok felszámolásával, Németország újraegyesítésével indult ciklus. Az a széles körben elterjedt hit, hogy a kommunizmus eltűnésével, vagy legalábbis jelentős visszaszorulásával egyfajta “aranykor” következik be az emberiség életében, illúzióknak bizonyult. Ugyanakkor az elmúlt harminc év globalizáció által dominált periódusa, különösen kedvező körülményeket nyújtott a kínai növekedés számára. Ugyancsak segítette ezt a nemzetközi közösségben érzékelhető viszonylagos nyitottság és együttműködési hajlandóság. Bár kutatók, egyéb értelmiségiek, mozgalmak a kezdettől jelezték, hogy a globalizációnak, a szabad kereskedelemnek, a nemzetközi pénzügyi rezsimnek köszönhetően komoly vesztesei is vannak, ez igazából akkor kezdett globális problémaként artikulálódni, amikor a vesztesek kritikus számban a fejlett országokban, elsősorban az Egyesült Államokban is megjelentek.

Miután a nemzetközi környezet jól érzékelhetően megváltozott, viszont rendkívül nehéz felmérni, hogy a változások hová is tartanak, nagyon óvatosan kell bánni a Kína számára jelentkező, illetve az általa produkált kockázatok felmérése és értékelése során.

1. *A belső fejlődés és növekedés kockázatai.* Láttuk, hogy Kína globális tényezővé válásának legfőbb hajtóereje belső fejlődése és növekedése volt. A növekedés a korábbi időszakokhoz képest lelassult. Kimerültek azok a források, amelyek a demográfiai osztalékból, illetve a vidéki munkaerő városba áramlásából fakadtak, komoly változtatásokat igényelt a bérnövekedés, s jelentős törést okozott a 2008-as pénzügyi válság, majd a Covid-19 járvány is. A növekedés feltehetően az egyik fő tényezője a mindenkori vezetés legitimitásának is. Rendre alakultak ki viták arról, hogy mekkora növekedés szükséges a társadalmi stabilitás fenntartásához. Elindult a lassú, erős vitákkal kísért fordulat, az “új normális” kialakítása, amelynek lényege, hogy megindultak a kínálati-oldali, szerkezeti

reformok, míg a keresleti oldalon az lett a cél, hogy a növekedés alapjává a belső piacok váljanak. Ezt számos konkrét szakpolitika kíséri, a különböző csúcs-technológiák fejlesztésébe fektetnek jelentős pénzt, az ipar átfogó modernizálását tűzték ki célul, stb. Óriási átalakítás alatt áll az energia-szektor, megkezdődött a tervek szerint 2060-ig tartó dekarbonizációs folyamat.

A kínai tervezők a szándéknyilvánítás szintjén mindezt erős nemzetközi együttműködésben, a kereskedelmi és befektetési potenciálok fenntartásával és fejlesztésével gondolják el. Ugyanakkor az egész politika sikerességét nem építik maradéktalanul erre. A kereskedelmi háború, az Európai Unióval kötött beruházásvédelmi egyezmény európai politikai motivációjú jegelése, a különböző “leválási-leválasztási” elképzelések népszerűsége óvatosságra kényszeríti őket. Ugyanakkor a nemzetközi intézményrendszerben lévő pozícióikat tartani akarják, fejleszteni akarják, ezen intézmények, legfőképpen is a WTO kereteit hasznosnak és fejlesztendőnek tartják. Az általuk eddig kiépített “alternatív” intézmény, az AIIB valójában nem is igazán alternatív, hanem inkább kiegészíti a nemzetközi fejlesztési bankok rendszerét.

Amit nagyobb kockázat nélkül az elemzésünk alapján a növekedés szempontjából várhatunk, hogy Kína megmarad egy erősen befelé koncentráló, a saját növekedését, belső egyensúlyát és stabilitását abszolút prioritásként kezelő, ugyanakkor egyre szélesebb körű külső gazdasági érdekeltségekkel bíró, globális jelentőségű hatalomként.

2. *A kínai-amerikai-orosz háromszög kockázatai.* A második világháború után kialakult hatalmi képletben a kezdettől érzékelhető volt, hogy Kína változó orientálódása a hidegháború két pólusa között nem egyszerűen egy mégoly nagy ország oldal-választásáról szól, hanem valójában “három test probléma” szemtanúi vagyunk. Az égi mechanikától, illetve a kvantumfizikától vett kifejezés természetesen csak metafora, amely szemléletesen írja le, hogy Kína egy nagyon rövid, nagyjából a kommunisták 1949-es hatalomra jutásától Sztálin 1953-as haláláig tartó periódust leszámítva, teljesen autonóm szereplőként van jelen a nagyhatalmi konstellációban. Kína méretei miatt ez a viszony mindig fontos volt, de hosszú ideig inkább csak regionális jelentősége volt, illetve a belelátott potenciált értékelték a felek. Igazi jelentősége az 1990-es évek közepétől, mindinkább globális tényezővé válásától lett.

Akkortól mindkét hatalomhoz óvatosan közeledni kezdett, ahogy egy darabig azok is

közeledtek egymáshoz. Ez mára gyökeresen megváltozott, s miközben az Egyesült Államok a másik két országot stratégiai fenyegetésként értékeli, Kína és Oroszország elkezdett közeledni egymáshoz. A viszonyok jellege azonban jelentősen megváltozott. Kína nem köt szövetséget, ugyanakkor a hivatalos megnyilatkozásokban is sosem látott közeli kapcsolatot írnak le Oroszországgal. A kapcsolatot pedig meghatározza, hogy Oroszország ma lényegesen jobban függ Kínától, mint fordítva, s azokat a stratégiai előnyöket, amelyeket Kína remélt ettől a kapcsolattól, ma sokkal inkább megkapja, mint valaha. Ezzel együtt Kína számára a legfontosabb az Egyesült Államokkal való kiegyensúlyozott kapcsolat lenne, s ennek menedzselésén az ellentétek ellenére is intenzíven dolgoznak. Az Egyesült Államok jelenti a legnagyobb külső piacot, s az Egyesült Államok a technológiai csere legfontosabb célországa. A velük való partneri kapcsolat a nemzeti önbecsülés szempontjából is fontos.

Ez a kockázatkör talán a legnehezebben felmérhető a jövőbeni alakulás szempontjából. Nem szabad elfelejteni, hogy ezeknek a viszonyoknak is kínai szempontból a legfontosabb tényezője, hogy biztosítsák a saját érdekeiket, vagyis a belső fejlődést és egyensúlyt. Oroszország oldaláról ez azt jelenti, hogy egyrészt nem érzékelnek jelentősebb fenyegetést, másrészt képesek egyre inkább kihasználni az orosz Távol-Kelet nyújtotta gazdasági, kereskedelmi, energiaellátási és logisztikai előnyöket, beleértve ma már a lassan megnyíló északi hajózási útvonalat is. Azzal pedig, hogy Oroszország ideiglenesen vagy tartósan a globális küzdelmek középpontjába kerül, még némi szélcsendet is biztosít a kínai fejlődésnek. Ugyanakkor Kína valószínűleg mindig is stratégiai jelentőséget fog tulajdonítani az Egyesült Államokkal való együttműködésnek, kerülni fogja a közvetlen konfliktusokat, s keresni fogja a kontaktusokat. Erre mindig rányomja a bélyegét az egyenlőség hangsúlyozása, s bizonyos erkölcsi normák ezen alapuló számonkérése. Nyilvánvalóan mindegyik fél fejében van katasztrófa forgatókönyv is, s véletleneknek vagy a körülmények szerencsétlen összejátszásának köszönhetően alakulhat ki akár fegyveres konfliktus is. Ahogy az amerikai, úgy a kínai kormányzó elitben is megvannak a radikális, a másik felet kiküszöbölendőnek gondoló eszmék, s az azokat képviselő verőemberek, akik ilyen esetekben nagyobb befolyáshoz juthatnak. Lehet, hogy naivitás, de az elemzéseink alapján nem tartjuk valószínűnek, hogy Kínát valahonnan átfogó támadás érje, sem azt, hogy ezen az eseten kívül Kína bárkivel is átfogó háborúba bonyolódjék.

Itt érinthető az sokszor felvetődő, erősen hipotetikus kérdés is, hogy feltéve, de meg nem

engedve, ha Kína a jövőben gazdasági erőben lényegesen meghaladja az Egyesült Államokat, s békés úton válik a világ megkülönböztethetően legerősebb hatalmává, akkor mi lesz. Természetesen a kérdés nem válaszolható meg, de néhány megjegyzés tehető a globális jelenlét jellege és az identitás elemzése alapján. Bizonyos mértékig már akkor is “kínai évszázadban” vagyunk, ha a jelzett állapot nem jön létre. Kína már az eddigi fejlődése következtében is nem egyszerűen új gazdasági-hatalmi kandidáns lett, hanem alapvetően rányomja a bélyegét a globalizációra, annak jellegére. Ha csak a globalizáció hétköznapi, fogyasztói-kulturális rétegét nézzük meg, azt látjuk, hogy eredendően amerikai jellege megváltozott, s bár el nem halványodik, a legkülönbözőbb területeken, az étkezésben, a divatmárkák, a háztartási eszközök terén jönnek fel kínai termékek is, de ami ennél sokkal erősebb, világszerte megindult az alkalmazkodás a kínai fogyasztókhoz.

Olyan értelemben azonban valószínűleg nem számíthatunk “kínai évszázadra”, amilyenben “amerikai” volt az előző. Egyrészt az Egyesült Államok, tágabban a Nyugat minden bizonnyal erős marad, s bizonyos régiókban is megerősödhetnek országok. Másrészt minden jel arra utal, hogy Kínát önmagán és a saját régióján kívül valóban csak a globális kérdések érdeklik. Sem “a világ rendőre”, sem “a nagy problémamegoldó” szerepe iránt nem mutatott eddig hajlandóságot, s még olyan konfliktusokban sem vállalt jelentősebb szerepet, ahol azért megtalálhatók lettek volna az érdekeltségei. A kínai vállalatok könnyen hagynak ott országokat, területeket, a kínai diplomaták könnyen húzódnak vissza a passzív megfigyelő szerepébe, ha olyan konfliktus robban ki, amelyben nem érzik érintettnek magukat. A gazdasági jelenlétük várhatóan világszerte egyre erőteljesebb lesz, de semmi nem utal arra, hogy az ebből fakadó érdekeltségeik állami menedzselésére agresszívebb, militánsabb eszközöket fejlesztenének ki. Kína ma sem olyan típusú hatalom, mint az Egyesült Államok és Szovjetunió volt a hidegháború idején, s változásai sem mutatnak ebbe az irányba. Amit példaként más országoknak kínál, az nem univerzális elmélet és struktúra, melynek elterjesztését kötelességének érezné, hanem egy ajánlat, amely az ő esetükben sikeresnek bizonyult. A világban való széles körű gazdasági jelenlétének tapasztalatai alapján pedig ma már azt is sejti, hogy módszerének egyik integráns eleme, a hétköznapi konfucianizmus hiánya akadályozó tényező is lehet módszerének megvalósításában.

Jelenleg egyáltalán nem fenyeget, de hosszabb távon mindenképpen megemlíthető hipotetikus kockázat a belső stabilitás megbomlása, ennek részletes elemzése meghaladná a

kereteinket.

3. *Övezet és Út kezdeményezés: regionális kockázatok, viszony a fejlődő világhoz.* A Xi Jinping nevével fémjelzett időszak leginkább márkázott nemzetközi projektje az Övezet és Út Kezdeményezés (*yidai yilu*). A hatalmas belföldi infrastrukturális fejlesztések nyomán kialakult vállalati kapacitások külföldön való hasznosításából, illetve a régióbeli országokkal való infrastrukturális és logisztikai kapcsolatok kiépítésének igényéből kifejlődött óriás vízió igazából nagyon jól írja le a kínai elit nagyvilágról való gondolkodását. A kezdeményezés számos részeleme nagyot haladt előre, s az elképzelt hálózat a rugalmas vállalati aktivitásoknak megfelelően foltszerűen halad előre. Ugyanakkor magán viseli a kínai külpolitika alakulásának, érdekérvényesítő képességének alakulását is (például India fehér folt a fejlesztésekben, miközben Pakisztánban, Mianmaron, Kambodzsán és Sri Lankán keresztül nagyon jelentősen előrehaladt az Indiai-óceánt érintő infrastruktúra fejlesztése). A kezdeményezéshez számos európai, "nyugati" ország is partnerként csatlakozott, aminek megvan az a kínai oldalon nem mindig előnyként megélt következménye, hogy a saját sztenderdjeiket hozzák be a folyamatokba.

Az óriási vízió valójában egyelőre és még jó ideig regionális kezdeményezés. lehet ugyan azt mondani, hogy egy-egy szerbiai vagy montenegrói autópálya megépítése, olaszországi kikötői terminál felújítása ennek a projektnek a része, de szervesen, szisztematikusan, integráltan egyes régióbéli beruházások folynak, mint például a pakisztáni korridor. Itt jól látszik annak a hálózatnak az elképzelése, amely a kínai gazdaságot belefoglalja a régióba, amely gazdasági értelemben mindenképpen nagy fejlődést hoz az érintett országokba, ugyanakkor félelmet is kelt az egyébként is a közelben lévő, hatalmas méretű Kínával szemben. Ez az egyik alapkőve az amerikai indo-csendes-óceáni kezdeményezésnek, amely hasonlóképpen infrastrukturális beruházásokat kínál a térségnek. Ez még elég kezdetleges állapotban van, de mutatja azt a szándékot, hogy az Egyesült Államok regionális szinten is versenyezni kíván Kínával. Ennek korábban, még az Obama-adminisztráció idején a Trans-Pacific Partnership volt a zászlóshajója, az a magas minőségű szabadkereskedelmi övezet, amelyből Kínát akkor kihagyták, azóta azonban az Egyesült Államok kiszállt belőle, partnerei megőrizték a kezdeményezést, s legutóbb Kína kérte a bebecsátást. Ettől függetlenül éppen 2022. január 1-től kezdte meg működését a kínai kezdeményezésre

létrejött Regionális Átfogó Gazdasági Partnerség (RCEP), 15 ország szabadkereskedelmi együttműködése, amely magába foglalja a Távol-Kelet összes jelentős gazdaságát, az ASEAN tíz tagján és Kínán kívül Dél-Koreát, Japánt, Ausztráliát és Új-Zélandot is.

Mint elemzésünkben láttuk, a kínai tudományos - és feltehetően politikai - világban erős képviselte van annak, hogy az ország elsősorban a régióra, s annak is, hogy a fejlődő világra koncentráljon. Kína multilaterális kezdeményezéseinek többsége valóban a régióra irányul, ugyanakkor értelemszerűen itt van a legtöbb konfliktusa is. Ennek megfelelően a Kínát ellensúlyozni kívánó Egyesült Államok is jelentős kezdeményezéseket tesz: az említett indo-csendes-óceáni kezdeményezésen túl létrehozta a biztonságot célzó, nem teljesen világos körvonalú AUKUS-t, melyben Ausztrália és az Egyesült Királyság, s működteti a Quad nevű konzultációs csoportot, amelyben Ausztrálián kívül India és Japán a partnerei. Ugyanakkor Kína a térség megkerülhetetlen tényezője, s az is marad. Biztonsági érdekeinek masszív érvényesítése mellett, gazdasági, infrastrukturális kezdeményezései, egyre erőteljesebb pénzügyi dominanciája miatt vezető pozíciója a jövőben csak erősödni fog, s ezt ambicionálni is fogja. Nem mindig könnyű, de jól érzékelhetően tartózkodik a tömbösödési, oldal-választási gyakorlatoktól, amiben óriási segítségére van a gazdaságra való koncentrációja. Hasonló elvek vezetik egyébként a fejlődő világ töle távolibb térségeiben, Afrikában és Latin-Amerikában is. Ezekben a kockázati terekben a legfőbb befolyásolási politika-alakító tényező középtávon az Egyesült Államok által szorgalmazott versenyhelyzet lesz.

4. *A kínai alkalmazkodás és a Kínához való alkalmazkodás.* Elemzésünk megmutatta, hogy Kína alkalmazkodása a nemzetközi rendhez szelektívnek mondható. Az új vendég szindróma önmagában is kínokat jelent, hiszen a 70-es évektől egy addigra már meglehetősen szofisztikált rendhez kellett fokozatosan alkalmazkodnia, amelynek rengeteg feltétele nem is volt adott. Azt gyorsan felmérték, hogy léteznek olyan szabályok, sztenderdek, amelyek gyors bevezetése angyon súlyos károkat okozna. Ebből kialakult a fokozatos alkalmazkodás igénye, s az a nézet, hogy összefüggésben kell kezelni a konkrét alkalmazkodást a fejlettség, a történelmi fejlettség szintjével. Ez rengeteg vitára adott okot az idők során, s számos alkalommal érte Kínát az a vád, hogy nem akar alkalmazkodni. Érdekes volt megfigyelni, hogy a beilleszkedés, az alkalmazkodás folyamata párhuzamosan haladt a dinamikus

növekedéssel, s mind a nemzetközi közösség, a partnerek, mind a kínai vezetés folyamatosan reflektált az ország megnövekedett súlyára is. Az új vendég szindróma nem csak attól halványult, hogy egyre régebbi lett a vendég, hanem attól is, hogy egyre fontosabb szerepet játszott a közösségben. S megjelent a Kínához való alkalmazkodás problémája.

Kína sok tekintetben kíváncsi, sok tekintetben félelmet keltő gazdasági és politikai partner lett. Hozta magával a maga identitását, a maga viselkedési módjait, ideáit, amelyek érzékelhető sajátosságaik miatt interpretációt igényeltek. Rengeteg különböző Kína-kép alakult ki, melyekben a centrális helyeket a legkíváncsiabb és a legfélelmetesebb jellemzők foglalták el. A kíváncsi oldalon létrejött a segítő, fejlesztő, támogató, megváltó Kína, míg afélelmetes oldalon a kommunista, autoriter, a világot uralni akaró, törtető, veszedelmes Kína képe. A világ országainak közvéleményeit pedig az őket leginkább befolyásolni képes erők interpretációi befolyásolták. A nagy országoknak, a térség országainak, illetve a távolabbi térségekből azoknak, akik komolyabb szerepet szántak Kínának az életükben, muszáj volt valamilyen mértékben alkalmazkodniuk hozzá. Az Egyesült Államoknak, az Európai Uniónak, Oroszországnak egész apparátusokat kellett felállítania az együttműködéshez, amelyeknek meg kellett tanulniuk az alkalmazkodást. A térség országainak intellektuálisan könnyebb volt, hiszen ők tudták miről van szó, mentálisan azonban sokkal nehezebb. A konfuciánus alapú morális megközelítés ugyanis minden modernizált és egyenlő felekről szóló megközelítés ellenére magában rejti a konfuciánus hierarchia felfogását, amelynek sokszor akaratlan megnyilvánulásait nehéz elviselni. Ez az a Kínától való tartás és félelem, amelyet bizonyos amerikai elemzések rendre számukra adott lehetőségként vesznek számba. A Kínát stratégiai partnernek tekintő távoli, kulturálisan eltérő országok esetében nyilván csak a költség-haszon elemzések és bizonyos - sokszor alaptalan - várakozások határozzák meg az alkalmazkodást.

5. Magyarország viszonya Kínával. Magyarország a távoli, kulturálisan különböző, kis országok közé tartozik kínai nézőpontból, ami azt jelenti, hogy normális, kiegyensúlyozott körülmények között lényegében nem látszik a pekingi vezetés radar-képernyőjén. Kapcsolataink a régmúltban esetlegesek voltak, néhány tudományos expedíció (tulajdonképpen kínai területre készült Kőrösi Csoma Sándor, ott is járt és kutatott Lóczy Lajos és Kreiter Gusztáv a Széchenyi Béla-féle expedícióval, Stein Aurél angol szolgálatban,

a Zichy-féle expedíciók), majd a 19. század végén az Osztrák-Magyar Monarchia követséget küldött Pekingbe, koncessziós területet kapott Tianjin-ben, konzulja volt Yantai-ban stb. Rendezett diplomáciai kapcsolataink 1949-re nyúlnak vissza, amikor is a kommunista Magyarország elsőik között ismerte el a frissen létrejött kommunista Kínát, s nagykövetet küldött. A kapcsolatok jellege a magyar rendszerváltásig a szovjet-kínai kapcsolatok függvényeként változott. A 90-es években a diplomáciai nexus fenntartása mellett az addigi, főképp gazdasági kapcsolatok nagyrészt leépültek. 2002-ben Medgyessy Péter kormánya meghirdetett egyfajta keleti nyitást, a Miniszterelnökségen orosz és indiai mellett kínai titkárságot is létrehozta. Majd 2010-ben Orbán Viktor kormánya kifejezetten „keleti nyitás” néven hirdetett meg politikát. Komolyabb, kézzelfogható kapcsolatok azonban csak akkor kezdtek kialakulni, amikor kínai nagyvállalatok jelentek meg Magyarországon (Huawei, ZTE, Wanhua). Magyar szemszögből nézve két nagyobb projekt víziója merült fel ebben az időszakban. A Budapest-Belgrád vasútvonal kínai beruházásban való megépítése, amelynek magyar szakaszán hosszú idő után sem kezdődtek el a munkák, s a sanghaji Fudan Egyetem budapesti campusának megépítése, amely egyrészt politikai küzdelmeket váltott ki Magyarországon, másrészt a nyilvánosság számára nem is váltak világossá a mögötte lévő pontos kínai megfontolások.

A kínai kormányzat gyakorlata az, hogy minden partnerországgal ugyanolyan protokoll és időbeli ütemezés alapján tartja a kapcsolatot, s ettől azokban az esetekben tér el, amikor az események ezt igénylik. Ez is rendkívül megterhelő egyébként a kínai vezetés számára, ezért próbálnak olyan multilaterális formációkat létrehozni, mint térségünkben az egyébként Budapesten 2012-ben létrehozott 16+1. A legfelső szintű kapcsolattartás lényege, hogy a kínai intézmények, vállalatok, városok, közigazgatási egységek számára közölje, hogy ez a kapcsolat a legfelső szint jóváhagyásával működik. Más módon felülről nem menedzselik a kapcsolatokat. Ez azt jelenti, hogy jó minőségű kapcsolatok vállalatok, intézmények, közigazgatási egységek és ezek kombinációi között tudnak létrejönni, ezek pedig ismereteket, tapasztalatokat igényelnek. Ebből a magyar-kínai kapcsolatok nem mondhatók igazán gazdagnak és virágzónak. Az olyan korábbi magyar kormányzati ötletek, mint hogy legyen Magyarország Kína belépési pontja az Európai Unióba, eleve hamvukba holtak, hiszen Kínának ilyen pontra nincs szüksége, egyáltalán nem így gondolkodnak. Az, hogy egyes kezdeményezéseket pozitívan fogadnak, csak az identitásukból fakad, udvariasság és a

tisztelet kifejezése.

A két ország kapcsolatainak legpozitívabb fejleménye, hogy egyre több magyar fiatal tanul kínaiul, a kínai nyelvtudás lassan kiszabadul a bölcsészet fogságából, s ez lehetőségeket kínál arra, hogy az üzleti világban és az intézményekben egyre nagyobb tudás halmozódjon fel a kínaiakkal való együttműködési lehetőségekről. Az igazi azonban az lenne, ha ez a folyamat találkozna egy másikkal, amelyben a kínai piaci igényeknek megfelelő termékekkel és szolgáltatásokkal magyar vállalatok is meg tudnának érdemi üzletek keretében jelenni Kínában. Ez ma nagyon esetleges.

A kínai stratégia és stratégiai gondolkodás érdekekre és identitásra alapozó felvázolása véleményünk szerint megfelelő alapot és eszközt nyújt a konkrét események, helyzetek elemzéséhez. Az éppen kibontakozóban lévő konfliktusos, egyes elemzők szerint hidegháborús szellemi környezetben az általunk felvázolt Kína-kép alkalmas a megértésre, és igényli a többi szereplő hasonló képét is. Ahogy következtetéseinkből lesűrhető, nem gondoljuk, hogy Kína nyugatosodni fog, így a politikai berendezkedésére és kultúrájára vonatkozó nyugati kritikák valószínűleg tartósan velünk maradnak. Peking következetesen nem fogadja majd el azt az amerikai törekvést, hogy két pólusra bontsák le a nemzetközi rendszert. Minden erejével és találékonyságával azon lesz, hogy a lehető legváltozatosabban és legintenzívebben jelen legyen a világban. Kerülni fogja a fegyveres konfliktust, s ha nem tudja elkerülni, megpróbálja korlátozni.

A "leválás", vagyis Kínának a világtól való elszigetelődése nem valószínű, de kétségtelenül ellentmondásos lehetőség. Kína eleve fenntart egy sor olyan intézményt és politikát, amely a saját elszigetelődésére, "védelmére" irányul. Ezek egy részének dinamikájára a folyamatos, lassú nyitás a jellemző (például az egyes gazdasági szektorokba való befektetés). Ugyanakkor vannak az életnek részei, amelyek köré maga húz mesterséges falakat, karbantartja és fejleszti azokat (például az internet világa). Mint láttuk, a kínai népesség morális-ideológiai kondicionálását az uralkodók többnyire exkluzív feladatuknak tartották. Ez ma sincs másképp. Vannak a kínai identitásnak olyan elemei, amelyek adott esetben mozgósíthatók zárkózottabb politikai kurzus érdekében is. Mivel a vezetés már tartósan a gazdasági globalizációt stratégiája megvalósítása egyik elengedhetetlen feltételének tartja, az elzárkózást inkább csak részlegesen tartjuk elképzelhetőnek

középtávon. Az ilyesmit ösztönözhetik az olyan külső stimulusok, mint a Trump-kormányzat rendelkezései a kínai vállalatoknak olyan technológiáktól való elvágásáról, amelyek integráns részét képezték komplex termékeiknek (például a nagy teljesítményű chippek).

Kialakulhat természetesen kritikus helyzet is, amelyben a katonai összecsapás szélére sodródik, vagy össze is csap valamely állammal Kína. Henry Kissinger ezzel kapcsolatban arra hívja fel a figyelmet, hogy

“... a koegzisztencia a jelenlegi high-tech világban szükségszerű, mivel lehetetlenség elképzelni, hogy komoly mesterséges intelligencia (MI) technológiával rendelkező jelentős országok között olyan háborúra kerüljön sor, amely megsemmisítheti a most ismert életformát. (...) ... a koegzisztencia azon múlik, hogy egyik fél sem akarja megsemmisíteni az ellenfelét, miközben fenntartja a saját értékeit és célkitűzéseit. A koegzisztenciát mindkét fél a dominancia elé kell, hogy helyezze. (...) A Kína és a Nyugat közötti viszonyban az kell, hogy legyen az egyik kulcsfontosságú célunk, hogy a versengés ne válhasson mindenre kiterjedő MI-konfliktussá. Ami azt jelenti, hogy miközben mindkét félnek meglehet az elméleti esélye a győzelemre, egyik sem próbálkozik meg ezzel...” (Insider, 2021.)

Kissinger mesterséges intelligenciát középpontba helyező megközelítése relativizálja a nukleáris veszélyt, amely korábbi, a maival analóg elemzésének középpontjában volt. A mi kutatásunk egészen más logikát követett, de hasonló előfeltevéssel élt: a katasztrófa-forgatókönyvet leszámítva történjék bármi, Kína megkerülhetetlen tényezője lesz a nemzetközi rendszernek. A kutatásunkban rejlő további lehetőségek ennek megfelelően az alkalmazkodás feltárása, elemzése felé mutatnak, akár az átfogó stratégiát, akár az egyes ágazatokat érintően. Különösen érdekes lehet megvizsgálni az alkalmazkodás korlátait, a növekedés és terjeszkedés, a befolyás határvidékeit és formáit. Nyilvánvaló, hogy a kínai történelem megfigyelésén alapuló kép a változatlanságról vagy a nagyon lassú, nehézkes társadalmi változásokról pusztán illúzió. Sok mindent megmagyarázhatnának azonban azok a további kutatások - a történelemben és a jelenkorban is -, amelyek azokat az elemeket keresnék és elemeznék, amelyek ezt az illúziót kiváltják. Ahogy a közgazdaságtanban az elmúlt évtizedekben egyre virulensebbek lettek a pszichológiai, szociálpszichológiai, a kommunikáció elemzésén, a racionális döntés korlátainak és feltételeinek vizsgálatán alapuló

megközelítések, úgy a kínai bürokratikus szervezet, szerveződés, s az ehhez kapcsolódó viselkedésminták, attitűdök hasonló szellemű vizsgálata is nagyon előremutató lenne. Vannak persze efelé irányuló kutatások elsősorban a menedzsment-tudomány területén. Itt azonban nem egyszerűen a vállalatokról vagy az igazgatás szervezeteiről kellene, hogy szó legyen, hanem a kínai közegen is tesztelt filozófiai antropológiáról. Természetesen az sincs kizárva, hogy az ilyen kutatás eredménytelen vagy terméketlen lenne, de esélyes, hogy az eredménytelenség magyarázatai is előrevinnének a kínai stratégiai gondolkodás megértésében.

Hivatkozott irodalom

Dokumentumok, adatforrások, újságcikkek

Agreement between... (1954): Agreement Between the Republic of India and the People's Republic of China on Trade and Intercourse Between Tibet Region of China and India (1954) INTSer5. In: *Indian Treaty Series*.
<http://www.commonlii.org/in/other/treaties/INTSer/1954/5.html>

All about... (2002): All about xiaokang. *People's Daily*. 2002. november 10.
http://en.people.cn/200211/10/eng20021110_106598.shtml (Utolsó letöltés: 2021. május 10.)

Anti-Secession Law (2005). http://en.people.cn/200503/14/eng20050314_176746.html
 (Utolsó letöltés: 2021. április 12.)

Bannon (2020), Steve: US Election Is All About China. *Asia Times* (interjú).
https://asiatimes.com/2020/06/bannon-tells-at-us-election-is-all-about-china/?utm_campaign=Asia (Utolsó letöltés: 2021. április 9.)

Bristow (2012), Michael: The Man Who Helped 'Simplify' Chinese. *BBC News*, Beijing, 22 March 2012. <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-17455067> (Utolsó letöltés: 2021. április 15.)

China: Democracy That Works (2021). Xinhuanet, 12-04., 2021.
http://www.news.cn/english/2021-12/04/c_1310351231.htm (Utolsó letöltés: 2022. február

22.)

China Media Project (2017): Six Decades of CCP Congress Reports. <http://chinamediaproject.org/2017/10/05/six-decades-of-ccp-congress-reports/> (Utolsó letöltés: 2021. május 19.)

China Media Project (2021): The CNP Dictionary. Whole-Process Democracy. Stella Chen, November 23., 2021. https://chinamediaproject.org/the_ccp_dictionary/whole-process-democracy/ (Utolsó letöltés: 2022. február 22.)

China – Russia... (1997): China-Russia: Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New International Order. *International Legal Materials*. Vol. 36. No. 4. 1997., 986-989. o.

Congress Report (1987): Advance Along the Road of Socialism With Chinese Characteristics. Report Delivered at the Thirteenth National Congress of the Communist Party of China on October 25, 1987. Zhao Ziyang. <http://chinamediaproject.org/2017/10/05/six-decades-of-ccp-congress-reports/> (Igényelni kell.)

Congress Report (1992): Accelerating the Reform, the Opening to the Outside World and the Drive for Modernization, so as to Achieve Greater Successes in Building Socialism with Chinese Characteristics. Delivered at the 14th national Congress of the Communist Party of China, October 12, 1992. http://www.bjreview.com.cn/document/txt/2011-03/29/content_363504.htm (Utolsó letöltés: 2021. május 19.)

Congress Report (1997): Hold High the Great Banner of Deng Xiaoping Theory for an All-round Advancement of the Cause of Building Socialism With Chinese Characteristics' Into the 21st Century. Report Delivered at the 15th National Congress of the Communist Party of China on September 12, 1997. Jiang Zemin. http://www.bjreview.com.cn/document/txt/2011-03/25/content_363499.htm (Utolsó letöltés: 2021. május 19.)

Congress Report (2002): Build a Well-off Society in an All-round Way and Create a New Situation in Building Socialism With Chinese Characteristics. Report to the 16th National Congress of the Communist Party of China on November 8, 2002. Jiang Zemin. http://www.bjreview.com.cn/document/txt/2011-03/24/content_360557.htm (Utolsó letöltés: 2021. május 19.)

Congress Report (2007): Hold High the Great Banner of Socialism With Chinese Characteristics and Strive for New Victories in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects. Report to the 17th National Congress of the Communist Party of China, October 15, 2007. Hu Jintao. http://www.bjreview.com.cn/document/txt/2007-11/20/content_86325.htm (Utolsó letöltés: 2021. május 19.)

Congress Report (2012): Firmly March on the Path of Socialism With Chinese Characteristics and Strive to Complete the Building of a Moderately Prosperous Society in All Respects. Report to the Eighteenth National Congress of the Communist Party of China, November 8, 2012. Hu Jintao http://www.china.org.cn/china/18th_cpc_congress/2012-11/16/content_27137540.htm (Utolsó letöltés: 2021. május 19.)

Congress Report (2017): Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in all Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era. Delivered at the 19th National Congress of the Communist Party of China, October 18, 2017. http://www.xinhuanet.com/english/download/Xi_Jinping's_report_at_19th_CPC_National_Congress.pdf (Utolsó letöltés: 2021. április 20.)

Constitution of...(1954) the People's Republic of China. Foreign Languages Press, Peking, 1954.

Constitution of... (1975) the People's Republic of China. Foreign Languages Press, Peking, 1975.

Constitution of... (1978) the People's Republic of China. 1978. <https://china.usc.edu/sites/default/files/article/attachments/peoples-republic-of-china-constitution-1978.pdf> (Utolsó letöltés: 2021. április 20.)

Constitution of... (2018) the People's Republic of China. Updated: Nov 20, 2019. http://english.www.gov.cn/archive/lawsregulations/201911/20/content_WS5ed8856ec6d0b3f0e9499913.html (Utolsó letöltés: 2021. április 13.)

Declaration (1958): Declaration of the Government of the People's Republic of China on China's Territorial Sea (4 Sept. 1958). Ld. pl. In: *South China Sea. Facts and Legal Aspects*. <https://seasresearch.wordpress.com/2016/08/10/declaration-of-the-government-of-the-peoples-republic-of-china-on-chinas-territorial-sea-4-sept-1958/> (Utolsó letöltés: 2021. április 30.)

Economist (2020): Chaguan: How China sees America. *The Economist*. November 7th 2020.

EIA (2020): U.S. Energy Information Administration: Country Analysis Executive Summary, China, September 30, 2020. https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/China/china.pdf (Utolsó letöltés: 2021. május 4.)

EIU (2019): The Economist Intelligence Unit: China: Revised demographic forecast for China: key takeaways. July 2nd 2019. <http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=1098186693&Country=China&topic=Economy#:~:text=In%20our%20new%20projection%2C%20we,earlier%20than%20our%20previous%20forecast.&text=We%20expect%20China's%20birth%20rate,babies%20bein%20born%20each%20year>. (Utolsó letöltés: 2021. május 6.)

FAO (é. n.): FAO in China: China at a Glance. <http://www.fao.org/china/fao-in-china/china-at-a-glance/en/> (Utolsó letöltés: 2021. május 4.)

Global Carbon Atlas (2019). <http://www.globalcarbonatlas.org/en/CO2-emissions> (Utolsó letöltés: 2021. május 4.)

Global Times (2020): China's gender imbalance may take decades to resolve. *Global Times*, 2020/12/11. <https://www.globaltimes.cn/content/1209713.shtml> (Utolsó letöltés: 2021. május 7.)

HK Security (2020): The Law of the People's Republic of China on Safeguarding National Security in the Hong Kong Special Administrative Region. 2020. [https://www.elegislation.gov.hk/fwddoc/hk/a406/eng_translation_\(a406\)_en.pdf](https://www.elegislation.gov.hk/fwddoc/hk/a406/eng_translation_(a406)_en.pdf) (Utolsó letöltés: 2021. május 19.)

Human Rights Watch (2018): *China. Events of 2018*. <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/china-and-tibet> (Utolsó letöltés: 2021. április 15.)

IMF (2018): *World Economic Outlook Database: April 2021*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/April/weo-report?c=512,914,612,614,311,213,911,314,193,122,912,313,419,513,316,913,124,339,638,514,218,963,616,223,516,918,748,618,624,522,622,156,626,628,228,924,233,632,636,634,238,662,960,423,935,128,611,321,243,248,469,253,642,643,939,734,644,819,172,132,646,648,915,134,652,174,328,258,656,654,336,263,268,532,944,176,534,536,429,433,178,43>

6,136,343,158,439,916,664,826,542,967,443,917,544,941,446,666,668,672,946,137,546,674,676,548,556,678,181,867,682,684,273,868,921,948,943,686,688,518,728,836,558,138,196,278,692,694,962,142,449,564,565,283,853,288,293,566,964,182,359,453,968,922,714,862,135,716,456,722,942,718,724,576,936,961,813,726,199,733,184,524,361,362,364,732,366,144,146,463,528,923,738,578,537,742,866,369,744,186,925,869,746,926,466,112,111,298,927,846,299,582,487,474,754,698,&s=NGDPD,PPPGDP,NGDPDPC,PPPPC,&sy=2010&ey=2021&ssm=0&scsm=1&scc=0&ssd=1&ssc=0&sic=1&sort=subject&ds=.&br=1

(Utolsó letöltés: 2021. május 4.)

Index Mundi (2014a): *Renewable Internal Freshwater Resources*. <https://www.indexmundi.com/facts/indicators/ER.H2O.INTR.K3> (Utolsó letöltés: 2021. május 4.)

Index Mundi (2014b): *Renewable Internal Freshwater Resources per capita*. <https://www.indexmundi.com/facts/indicators/ER.H2O.INTR.PC> (Utolsó letöltés: 2021. május 4.)

Indo-Pacific Strategy (2022) of the United States. February 2022. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/02/11/fact-sheet-indo-pacific-strategy-of-the-united-states/> (Utolsó letöltés: 2022. február 24.)

Insider (2021): Interview: Henry Kissinger on the political consequences of the pandemic, China's rise, and the future of the European Union. *Insider*, Apr 28, 2021. <https://www.businessinsider.com/henry-kissenger-interview-politics-after-pandemic-china-europe-2021-4> (Utolsó letöltés: 2021. június 11.) Molnár Gusztáv fordítását ld. A pszeudorealista. *Geonapló*, május 4., 2021. https://geonaplo.wordpress.com/2021/05/04/a-pszeudorealista/#_ftnref1 (Utolsó letöltés: 2021. június 11.)

IQAir (2020): World's Most Polluted Countries 2020 (PM2.5). <https://www.iqair.com/world-most-polluted-countries> (Utolsó letöltés: 2021. május 4.)

Joint Declaration... (1954): Union of Soviet Socialist Republics and People's Republic of China Joint Declaration. Signed at Peking, on 12 October 1954. In: *Treaty Series. Treaties and International Agreements registered or filed and recorded with the Secretariat of the United Nations*. Volume 226. No. 3108., 1954. 57-67. o.

Law of ... (1992): Law of the People's Republic of China Concerning the Territorial Sea and the Contiguous Zone - 1992. Ld pl. In: Lehman, Lee and Xu.

<http://www.lehmanlaw.com/resource-centre/laws-and-regulations/general/law-of-the-peoples-republic-of-china-concerning-the-territorial-sea-and-the-contiguous-zone-1992.html> (Utolsó letöltés: 2021. április 30.)

Law of ... (2000) the People's Republic of China on the Standard Spoken and Written Chinese Language (Order of the President No. 37.) http://english1.english.gov.cn/laws/2005-09/19/content_64906.htm (Utolsó letöltés: 2021. április 14.)

Macrotrends (2021): China Fertility Rate 1950-2021. *Macrotrends*. <https://www.macrotrends.net/countries/CHN/china/fertility-rate#:~:text=The%20fertility%20rate%20for%20China,a%200.6%25%20increase%20from%202017.> (Utolsó letöltés: 2021. május 6.)

Macrotrends (2022): China Urban Population 1960-2022. *Macrotrends*. <https://www.macrotrends.net/countries/CHN/china/urban-population>

Meeting between... (1989): Meeting between Mikhail Gorbachev and Deng Xiaoping (Excerpts). May 16, 1989. Wilson Center. Digital Archive. International History Declassified. <https://people.unica.it/barbaraonnis/files/2020/02/Meeting-Gorbachev-and-Deng-MAY-1989.pdf>

National Security (2017) Strategy of the United States of America. December, 2017. <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf> (Utolsó letöltés: 2021. április 9.)

New HSK (2021) levels for learning Chinese (Update April 2021). *Go East*. <https://goeastmandarin.com/new-hsk-levels/> (Utolsó letöltés: 2021. április 15.)

Party Constitution (2017): Constitution of the Communist Party of China. Revised and adopted at the 19th National Congress of the Communist Party of China on October 24, 2017. http://www.xinhuanet.com/english/download/Constitution_of_the_Communist_Party_of_China.pdf (Utolsó letöltés: 2021. május 19.)

People's Daily (2017): US labels China 'rival power'. *People's Daily*, December 20, 2017. <http://en.people.cn/n3/2017/1220/c90000-9306304.html> (Utolsó letöltés: 2020. május 17.)

Phase One (2020): China Phase One Agreement. Foreign Agriculture Service, USDA. <https://www.fas.usda.gov/topics/china-phase-one-agreement> (Utolsó letöltés: 2021. május 17.)

Position Paper (2014): Position Paper of the Government of the People's Republic of China on the Matter of Jurisdiction in the South China Sea Arbitration Initiated by the Republic of the Philippines. 2014. December 7. http://www.chinadaily.com.cn/china/2014-12/07/content_19037946.htm (Utolsó letöltés: 2021. április 30.)

Resolution of (2021) the CCP Central Committee on the Major Achievements and Historical Experience of the Party over the Past Century. https://english.www.gov.cn/policies/latestreleases/202111/16/content_WS6193a935c6d0df57f98e50b0.html (Utolsó letöltés: 2022. augusztus 10.)

Reuters (2021): Number of newborns in China drops 15% in 2020 as coronavirus weighs. *Reuters*, February 9, 2021.

Senator Portman and Carper (2019) Unveil Bipartisan Report on Confucius Institutes at U.S. Universities and K-12 Classrooms. February 27, 2019. https://www.hsgac.senate.gov/subcommittees/investigations/media/senators-portman-and-carper-unveil-bipartisan-report-on-confucius-institutes-at-us-universities_k-12-classrooms (Utolsó letöltés: 2021. április 15.)

South China Morning Post (2018): Deng Xiaoping's son urges China to 'know its place' and not be 'overbearing'. *South China Morning Post*, Jun Mai, 30 Oct, 2018. <https://www.scmp.com/news/china/politics/article/2170762/deng-xiaopings-son-uses-unpublicised-speech-urge-china-know-its> (Utolsó letöltés: 2021. május 13.)

South China Morning Post (2019): China must not assume it will overtake US as top superpower, warns former commerce minister. *South China Morning Post*, Zhou Xin, 15 Apr, 2019. <https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3006199/china-warned-not-assume-it-will-overtake-us-be-top-superpower> (Utolsó letöltés: 2021. május 13.)

South China Morning Post (2020): China Food Security: How's It Going and Why's It Important? *South China Morning Post*, 29 November, 2020.

South China Morning Post (2021): US-China summit in Alaska turns civil after fiery start, but no room for hosted dinner. *South China Morning Post*, Mark Magnier in Anchorage, 19 Mar, 2021. <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3126058/us-tells-china-it-does-not-seek-conflict-will-stand-principles> (Utolsó letöltés: 2021. május 11.)

The Diplomat (2014): Korea and China's Clashing Histories. *The Diplomat*, July 11., 2014. <https://thediplomat.com/2014/07/korea-and-chinas-clashing-histories/> (Utolsó letöltés:

2021. április 30.)

The Historical Atlas (1982-88): The Historical Atlas of China. Szerk. Tan Qixiang. I-VIII. kötet. China Cartographic Publishing House, Beijing, 1982-88. (中国历史地图集)

UN (2019): United Nations Department of Economic and Social Affairs: Population Dynamics: World Population Prospects 2019. <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population/> (Utolsó letöltés: 2021. május 6.)

US Geological Survey (2017). Rare Earth Elements. Reston, Virginia, 2017. (A beszámoló a következő helyről nyitható meg: <https://www.usgs.gov/publications/rare-earth-elements> Utolsó letöltés: 2021. december 12.)

USITO (2016): Xi Gives Speech on Cyber Power Strategy. <http://www.usito.org/news/xi-gives-speech-cyber-power-strategy> (Utolsó letöltés: 2021. május 19.)

White Paper... (1995) on Family Planning. <https://china.usc.edu/family-planning-china-white-paper-1995> USC US-China Institute, August 1, 1995. (Utolsó letöltés: 2021. május 6.)

White Paper (2017): China's Policies on Asia-Pacific Security Cooperation. http://english.gov.cn/archive/white_paper/2017/01/11/content_281475539078636.htm The State Council, The People's Republic of China, Jan 11, 2017. (Utolsó letöltés: 2021. május 18.)

White Paper (2019): China's National Defence in the New Era. The State Council Information Office of the People's Republic of China, July 2019. https://www.globalsecurity.org/military/library/report/2019/china-national-defense-new-era_20190724.pdf (Utolsó letöltés: 2021. május 11.)

Xi (2013) Jinping: Még jobban dolgozzunk a propaganda- és eszmei munka megerősítéséért. (2013. augusztus 19.) In: Xi Jinping: *Kína kormányzásáról*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2017.

Xi (2017a) Jinping: *Kína kormányzásáról*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2017.

Xi (2017b), Jinping: Full Text of Xi Jinping keynote at the World Economic Forum. Published January 17, 2017. <https://america.cgtn.com/2017/01/17/full-text-of-xi-jinping-keynote-at-the-world-economic-forum> (Utolsó letöltés: 2021. május 19.)

Xi declares (2021) China a moderately prosperous society in all respects. The State

187

Council Information Office, The People's Republic of China. July 1, 2021. http://english.scio.gov.cn/topnews/2021-07/01/content_77599525.htm#:~:text=July%201%2C%202021-,Xi%20Jinping%2C%20general%20secretary%20of%20the%20Communist%20Party%20of%20China,prosperous%20society%20in%20all%20respects.&text=In%20a%20historic%20feat%2C%20China%20has%20eliminated%20absolute%20poverty. (Utolsó letöltés: 2022. február 25.)

Xunzi (1994). A Translation and Study of the Complete Works. Volume III. Books 17-32. John Knoblock. Stanford University Press, Stanford, California, 1994.

Forrásszövegek

Blinken (2021a): A Foreign Policy for the American People. Speech. Ben Franklin Room, Washington DC, March 3, 2021. <https://www.state.gov/a-foreign-policy-for-the-american-people/> (Utolsó letöltés: 2021. május 18.)

Blinken (2021b): Secretary Antony J. Blinken With Norah O'Donnell on CBS 60 Minutes and 60MinutesOvertime.com. Interview, Antony J. Blinken, Secretary of State, Washington, DC, May 2, 2021. <https://www.state.gov/secretary-antony-j-blinken-with-norah-odonnell-on-cbs-60-minutes-and-60minutesovertime-com/> (Utolsó letöltés: 2021. május 18.)

Bush (2014), George – Scowcroft, Brent: *Átalakított világ*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2014.

Clinton (2011), Hillary: America's Pacific Century. *Foreign Policy*, No. 189. (November 2011) 56-63. o.

Clinton (2014), Hillary: *Hard Choices*. New York – London: Simon and Schuster, 2014.

Csou (1949) En-laj: A népi felszabadító háború s az irodalom és művészet egyes problémái. In: *A kínai nép új irodalma: Négy beszámoló az Írók és Művészek Össz kínai Konferenciájáról*. Művelt Nép Könyvkiadó, 1951.

Csuang Ce (2010): *A virágzó délvidék igaz könyve*. Noran Libro, Budapest, 2010.

Deng (1984): *Selected Works of Deng Xiaoping, 1975-1982*, Volume 2. Foreign Languages Press, Beijing, 1984.

Han Fei-ci (1980). In: Tőkei Ferenc: *Kínai filozófia: Ókor*. 2. kötet, 281-346. o.

Konfuciusz (1980): Beszélgetések és mondások (Lun-jü). In: Tőkei Ferenc (Válogatta, fordította, a bevezetéseket és jegyzeteket írta): *Kínai Filozófia: Ókor*. Szöveggyűjtemény, második, változatlan kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 53-159. o.

Lao-ce (2001): Tao Te King: *Az Út és Erény könyve*. Weöres Sándor fordítása Tőkei Ferenc prózafordítása alapján. Tericum Kiadó, 2001.

Liji, Chinese Text Project. <https://ctext.org/liji/li-yun> (Utolsó letöltés: 2021. május 10.)

Mao (1937a) Ce-tung: A gyakorlatról. A megismerés és a gyakorlat - az ismeret és a cselekvés összefüggéséről. (1937 július) In: *Mao Ce-tung: Válogatott művei*. 1-4. kötet, Szikra Kiadás, Budapest, 1954. 1. kötet. 545-571. o.

Mao (1937b) Ce-tung: Az ellentmondásról. (1937 augusztus) In: *Mao Ce-tung: Válogatott művei*. 1-4. kötet, Szikra Kiadás, Budapest, 1954. 2. kötet. 435-496. o.

Mao (1938) Ce-tung: A Kínai Kommunista Párt helye a nemzeti háborúban (1938 október). In: *Mao Ce-tung: Válogatott művei*. Szikra Kiadás, Budapest, 1954. 2. kötet. 361-392. o.

Mao (1939) Ce-tung: A kínai forradalom és a Kínai Kommunista Párt (1939. december). In: *Mao Ce-tung válogatott művei*. Szikra Kiadás, Budapest, 1954. 3. Kötet, 145-200. o.

Mao (1953) Ce-tung: Bíráljuk a nagyhan sovinizmust! (1953. március 16.) In: *Mao Ce-tung válogatott művei, V. kötet*. Kiadó, hely és idő megjelölése nélkül. 79-80. o.

Mao (1954) Ce-tung: *Válogatott művei*. 1-4. kötet, Szikra Kiadás, Budapest, 1954.

Mencius (é. n.): *The Works of Mencius*. Translated, with Critical and Exegetical Notes, Prolegomena, and Copious Indexes by James Legge. Dover Publications, Inc. New York, é. n. (Az 1895-ös, Clarendon Press, Oxford kiadás változatlan utánnyomása.)

Pence (2018): Vice President Mike Pence's Remarks on the Administration's Policy Towards China. October 4, 2018. <https://www.hudson.org/events/1610-vice-president-mike-pence-s-remarks-on-the-administration-s-policy-towards-china102018> (Utolsó letöltés: 2021. május 18.)

Si king (1974): *Dalok könyve*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1974.

Irodalom

Almási (2019), Miklós: *Ami bennünk van: Lélek a digitális kor viharában*. Fekete Sas

Kiadó, Budapest, 2019.

Antony (2016), Robert J.: *Unruly People: Crime, Community, and State in Late Imperial South China*. Hong Kong University Press, 2016.

Assmann (1999), Jan: *A kulturális emlékezet: Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1999. (Az eredeti megjelenés éve 1992.)

Balázs (1976), Étienne: *Gazdaság és társadalom a régi Kínában*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1976.

Banister (1987), Judith: *China's Changing Population*. Stanford University Press, Stanford, California, 1987.

Barfield (1989), Thomas J.: *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China*. Cambridge MA and Oxford UK, Blackwell, 1989.

Bell (2015a), Daniel: *The China Model: Political Meritocracy and the Limits of Democracy*. Princeton and Oxford. Princeton University Press, 2015.

Bell (2015b), Daniel: Facts and Values: On China's Political System. *The National Interest*, November 17., 2015.

Billioud (2009), Sébastien-Thoraval, Joel: Lijiao: The Return of Ceremonies Honouring Confucius in Mainland China. *China Perspectives*, 2009/4. 82-100. o.

Bol (2008), Peter K.: Creating a GIS for the History of China. In: Anne Kelly Knowles, Amy Hillier (eds.): *Placing History: How Maps, Spatial Data, and GIS Are Changing Historical Scholarship*. Redlands, Calif., ESRI Press, 2008, 28-56. o.

Bourdieu (1990), Pierre: *The Logic of Practice*. Polity Press, 1990.

Brands (2014), Hal: *What Good Is Grand Strategy? Power and Purpose in American Statecraft from Harry S. Truman to George W. Bush*. Cornell University Press, Ithaca and London, 2014.

Buzan (2014), Barry: The Logic and Contradictions of 'Peaceful Rise/Development' as China's Grand Strategy. *The Chinese Journal of International Politics*, 2014. Vol. 7. No. 4. 381-420. o.

Caj (2019) Fang: *A kínai reform és nyitás: Negyven év tapasztalata*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2019.

Campbell (2018), Kurt-Ratner, Ely: The China Reckoning: How Beijing Defied American Expectations. *Foreign Affairs*, March/April, 2018.

<https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2018-02-13/china-reckoning> (Utolsó letöltés: 2021. április 9.)

Chan (2016) Sin-Wai (ed.): *The Routledge Encyclopedia of the Chinese Language*. Routledge, Taylor and Francis Group, London and New York, 2016.

Chang (2004), Maria Hsia: *Falun Gong: The End of Days*. Yale University Press, New Haven and London, 2004.

Chen (2006) Feinian: The impact of family structure on fertility. In: Poston, Dudley L., Jr.-Lee, Che-Fu-Chang, Chiung-Fang-McKibben, Sherry L.-Walther, Carol S. (eds.): *Fertility, Family Planning, and Population Policy in China*. Routledge, Taylor&Francis Group, London and New York, 2006.

Clay (2020), Marcus-Blasko, Dennis J.: People win wars: The PLA enlisted force, and other related matters. *War on the Rocks*. July 31, 2020. <https://warontherocks.com/2020/07/people-win-wars-the-pla-enlisted-force-and-other-related-matters/> (Utolsó letöltés: 2022. augusztus 10.)

Cohen (1984), Paul A.: *Discovering History in China: American Historical Writing on the Recent Chinese Past*. Columbia University Press, New York, 1984.

Crossley (1999), Pamela K.: *A Translucent Mirror: History and Identity in Qing Imperial Ideology*. Berkeley, Los Angeles, London. University of California Press, 1999.

Dawson (2002), Raymond: *A kínai civilizáció világa*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.

Doshi (2021), Rush:

Duchatel (2014), Mathieu-Bräuner, Oliver-Hang Zhou: Protecting China's Overseas Interests: The Slow Shift away from Non-interference. *SIPRI Policy Paper*, 41, June 2014.

Ecsedy (1987) Ildikó: *A kínai állam kezdetei*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

Elvin (1977), Mark: *Fejlődés és stagnálás a kínai történelemben*. Kossuth Könyvkiadó, 1977.

Fairbank (2008), John King: Introduction: The Old Older. In: John K. Fairbank (ed.): *The Cambridge History of China*. Volume 10, Late Ch'ing, 1800-1911, Part I, Cambridge University Press, 2008. (A mű eredetileg 1978-ban jelent meg.)

Fairbank, John King - Goldman (2006), Merle: *China: A New History*. Second Enlarged Edition. The Belknap Press of Harvard University Press, 2006.

Fan (2002) Ying: Questioning Guanxi: Definition, Classification and Implications.

International Business Review Vol. 11. No. 5., 2002, 543-561. o.

Fearon (1999), James D.: What is Identity (as We Now Use the Word)? Kézirat, Stanford University. <https://web.stanford.edu/group/fearon-research/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/What-is-Identity-as-we-now-use-the-word-.pdf> (utolsó letöltés: 2021. márc. 25.)

Feng (2016) Wang-Gu Baochang-Cai Yong: The End of China's One-Child Policy. *Studies in Family Planning*. Vol. 47, No. 1., March 2016, 83-86. o.

Fogel (1982), Joshua A.: To Reform China: Naito Konan's Formative Years in the Meiji Press. *Modern Asian Studies*, Vol. 16. No. 3 (1982) 353-395. o.

Foss (2002), Theodore: Jesuit Cartography: A Western Interpretation of China. *Review of Culture*, No. 21 (2nd Series), 2002, 133-156. o.

Frank (1947), V. S.: The Territorial Terms of the Sino-Russian Treaty of Nerchinsk, 1689. *Pacific Historical Review*, Vol. 16, No. 3 (Aug., 1947), 256-270. o.

Fung (2003) Yu-lan: *A kínai filozófia rövid története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Gaddis (2018), John Lewis: *On Grand Strategy*. Penguin Press, New York, 2018.

Gao (2020) Baiyu: Vast river diversion plan afoot in western China. *China Dialogue*, 7 January, 2020. <https://chinadialogue.net/en/nature/11762-vast-river-diversion-plan-afoot-in-western-china-2/> (Utolsó letöltés: 2021. május 4.)

Gao (2013) Zhiguo-Jia Bing Bing: The Nine-Dash Line in the South China Sea: History, Status and Implications. *The American Journal of International Law*. Vol. 107, No. 1 (January 2013), 98-124. o.

Gellner (2006), Ernest: *Nations and Nationalism*. Cornell University Press, Ithaca, New York, 2006. (Eredetileg 1983-ban jelent meg.)

George (1980), Alexander-Keohane, Robert: The concept of national interests: Uses and limitations. In: George, Alexander (ed.): *Presidential Decisionmaking in Foreign Policy*. Boulder, Westview, 1980. 217-238. o.

Gernet (2001), Jacques: *A kínai civilizáció története*. Osiris Kiadó, 2001.

Gertz (2000), Bill: *The China Threat: How the People's Republic Targets America*. Washington, Regnery Publishing Inc., 2000.

Gilley (2004), Bruce: *China's Democratic Future: How It Will Happen and Where It Will Lead*. Columbia University Press, New York, 2004.

Goldman (1975), Merle: China's Anti-Confucian Campaign, 1973-74. *The China Quarterly*, No. 63. (Sep. 1975) 435-462. o.

Gregor (2014), A. James: *Marxism and the Making of China: A Doctrinal History*. Palgrave Macmillan, 2014.

Gross (2013), Donald: *The China Fallacy: How the US Can Benefit from China's Rise and Avoid Another Cold War*. Bloomsbury, 2013.

Heilmann (2017), Sebastian (ed.): *China's Political System*. Mercator Institute for Chinese Studies (MERICS), Rowman & Littlefield, Lanham, Boulder, New York, London, 2017.

Hsiao (1960), Kung-Chuan: *Rural China: Imperial Control in the Nineteenth Century*. University of Washington, Seattle, 1960.

Hu (2007), Biliang: *Informal Institutions and Rural Development in China*. Routledge, Taylor and Francis Group, London, New York, 2007.

Inkster (2020), Nigel: *The Great Decoupling: China, America and the Struggle for Technological Supremacy*. Hurst and Company, London, 2020.

Inotai (2009) András: Kína növekvő szerepe a világgazdasági folyamatokban. In: Inotai András-Juhász Ottó (szerk.): *A változó Kína*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009.

Jacques (2009), Jacques: *When China Rules the World: The End of the Western World and the Birth of a New Global Order*. Pinguin, New York, 2009.

Johnston (1995), Alastair Iain: *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1995.

Johnstone (2013), Alastair Iain: How New and Assertive Is China's New Assertiveness? *International Security*. 2013. Vol. 37. No. 4. 7-48. o.

Jordán (2010) Gyula: Washingtoni konszenzus vs. pekingi konszenzus. *Kül-Világ*, 2010. 2/3. 60-80. o.

Jordán (2016) Gyula: *Kína 20. századi története*. Válogatott tanulmányok. L'Harmattan, Budapest, 2016.

Jordán (2005) Gyula-Tálas Barna: *Kína a modernizáció útján a XIX-XX. században*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2005.

Jü (2018) Hua: *Kína tíz szóban*. Budapest, Magvető, 2018.

Kausikan (2017), Bilahari: Asia in the Trump Era. *Foreign Affairs*, Vol. 96, No. 3.

(May/June 2017) 146-153. o.

Kissinger (2014), Henry: *Kínáról*. Antall József Tudásközpont, 2014.

Kormány (2018) Attila: *A tradicionális és a modern kínai jog: A jog fejlődése Kínában a kezdetektől napjainkig*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018.

Kósa (2004) Gábor: A nesztorianizmus a Tang-kori Kínában. *Vigilia*, 67. évf., 2004. 7. szám, 492-503. o.

Krajcsír (2014), Lukács: *A kínai-orosz kooperáció a XXI. század elején. Kína, Oroszország és a Sanghaji Együttműködési Szervezet*. Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 2014.

Krajczár (2016) Gyula: Életképesség és hagyomány: A kínai állami tradíciók: A kínai állami tradíciók mint a legitimitás és a hatékonyság forrásai. In: Salát Gergely-Szilágyi Zsolt (szerk.): *Kulturális hagyomány a modern kelet-ázsiai államban*. Budapest, L'Harmattan, MTA BTK, Néprajztudományi Intézet, 37-53. 2016

Krajczár (2018) Gyula: Kína globális stratégiája a változó világban. *Nemzet és Biztonság*, 2018/2, 4-29. o.

Krajczár (2020a) Gyula: A Kínai Népköztársaság területi önképe. *Világtörténet* 10 (42) (4) 507-531. (2020)

Krajczár (2020b) Gyula: Kína globális stratégiája és a kínai identitás: Fejlődés és globalizáció a kínai identitásban. In: P. Szabó Sándor- Horváthné Varga Polyák Csilla (szerk.): *Lehetőségek és kihívások a magyar-kínai kapcsolatok területén*. I. kötet. Politikai kapcsolatok. Dialóg Campus, Budapest, 2020. 115-127. o.

Krajczár (2007), Gyula: *A sárkány fészke*. Budapest, 2007.

Kristof (1993), Nicholas D.: The Rise of China. *Foreign Affairs*, Vol. 72. No. 5. (Nov-Dec, 1993), 59-74. o.

Kunszt (1994) György: A kiotói iskola az európai nihilizmusról és misztikáról. *Athenaeum*, II. kötet, 3. füzet, 1994. 210-234. o.

Kusai (2020a) Sándor Zoltán: Érlelődő módosulások a kínai külpolitika viszonyában a szövetségkötés kérdéséhez. In: P. Szabó Sándor- Horváthné Varga Polyák Csilla (szerk.): *Lehetőségek és kihívások a magyar-kínai kapcsolatok területén*. I. kötet. Politikai kapcsolatok. Dialóg Campus, Budapest, 2020. 77-90. o.

Kusai (2020b) Sándor Zoltán: Kína részvételének sajátosságai és ellentmondásai a

világkormányzás átalakulásában. In: P. Szabó Sándor- Horváthné Varga Polyák Csilla (szerk.): *Lehetőségek és kihívások a magyar-kínai kapcsolatok területén*. I. kötet. Politikai kapcsolatok. Dialóg Campus, Budapest, 2020. 63-76. o.

Kusai (2021) Sándor Zoltán: Az új hidegháború kérdéséről. *Külügyi Szemle*, 2021. 2., 3-21. o.

Lattimore (1951), Owen: *Inner Asian Frontiers of China*. Capitol Publishing Co., Inc. Irvington-and-Hudson, N. Y. and American Geographical Society, New York, 1951. (Second Edition)

Lawrence (2003), Alan: *China since 1919 - Revolution and Reform: A Sourcebook*. London, Routledge, 2003.

Lee (2006) Che-Fu-Liang Qiusheng: The managed fertility transition in rural China and implications for the future of China's population. In: Poston, Dudley L., Jr.-Lee, Che-Fu-Chang, Chiung-Fang-McKibben, Sherry L.-Walther, Carol S. (eds.): *Fertility, Family Planning, and Population Policy in China*. Routledge, Taylor&Francis Group, London and New York, 2006.

Levenson (1968), Joseph R.: *Confucian China and Its Modern Fate. A Trilogy*. University of California Press, 1968.

Lévay (é. n.) Mihály (szerk.): *A katolikus hittérítés története*. Franklin-Társulat Kiadása, Budapest, é. n.

Li (2013), Eric X.: The Life of the Party: The Post-Democratic Future Begins in China. *Foreign Affairs*, January-February 2013. <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2012-12-03/life-party> (utolsó letöltés: 2021. márc. 25.)

Liang (2021) Shuming: *Fundamentals of Chinese Culture*. Amsterdam University Press, Amsterdam, 2021.

Liddell Hart (1967), Sir Basil Henry: *Strategy*. Second Revised Edition. A Meridian Book, 1967. (A mű eredetileg 1954-ben jelent meg.)

Lieberthal (1995), Kenneth: A New China Strategy. *Foreign Affairs*, Vol. 74. No. 6. (Nov-dec, 1995), 35-49. o.

Lin (2018) Man-houng: A Neglected Treaty for the South China Sea. In: Tsu-sung Hsieh (ed.): *The South China Sea Disputes: Historical, Geopolitical and Legal Studies*. World

Scientific, Singapore, 2018.

Lin (1991) Yutang: *Mi, kínaiak*. Budapest, Európa, 1991.

Ling (2004) Haicheng: *Buddhism in China*. China Intercontinental Press, Beijing, 2004.

Lobell (2009) Steven E.: Threat assessment, the state and foreign policy: a neoclassical realist model. In: Lobell, Steven E.-Ripsman, Norrin M.-Taliaferro, Jeffrey W. (eds.): *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. Cambridge University Press, 2009.

Lu (2020) Ding: China's tough battles to achieve the centenary goals. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 18, 3, 2020. 203-207. o.

Lu (1934) Xun: An Outsider's Chats about Written Language. (Eredetileg a *Shen Bao* című újságban jelent meg Sanghajban 1934. augusztus 24-én.) http://pinyin.info/readings/lu_xun/writing.html (Utolsó letöltés: 2021. április 15-én.)

Luo (2011) Yadong-Ying Huang-Lu Wang, Stephanie: Guanxi and Organizational Performance: A Meta-Analysis. *Management and Organization Review* 8.1., 2011. 139-172.

Maddison (2007), Angus: *Chinese Economic Performance in the Long Run*. Second edition, revised and updated: 960-2030 AD. OECD, Paris, 2007.

Matura (2020) Tamás: Új hidegháború? *Jelen*, 2020. 07. 20.

Mearsheimer (2010), John J.: The Gathering Storm: China's Challenge to US Power in Asia. *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 3. 2010, 381-396. o.

Medeiros (2009), Evan S.: *China's International Behavior: Activism, Opportunism, and Diversification*. RAND Corporation, 2009.

Mi (2004) Shoujiang-You Jia: *Islam in China*. China Intercontinental Press, Beijing, 2004.

Miklós Pál (1996): *Tus és Ecset*. Liget Műhely Alapítvány, Budapest, 1996.

Miller (2000), H. Lyman: The Late Imperial Chinese State. In: Shambaugh, David (ed.): *The Modern Chinese State*. Cambridge University Press, 2000.

Milliken (1999), Jennifer: The Study of Discourse in International Relations: A Critique of Research and Methods. *European Journal of International Relations*, Vol. 5(2): 225-254.

Mo (2014) Yan: *Békák*. Noran Libro, Budapest, 2014.

Moser (2016), David: *A Billion Voices: China's Search for a Common Language*. Penguin eBooks, 2016.

Mosher (2000), Steven W.: *Hegemon, China's Plan to Dominate Asia and the World*.

San Francisco: Encounter Books, 2000.

Naughton (2018), Barry: *The Chinese Economy: Adaptation and Growth*. Second Edition. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England. 2018.

Nathan (2015), Andrew J.: The Problem with the China Model. *ChinaFile*, November 5., 2015. <https://www.chinafile.com/reporting-opinion/viewpoint/problem-china-model> (Utolsó letöltés: 2021. április 29.)

Nicolas (2016), Francois: China and the Global Economic Order: A Discreet Yet Undeniable Contestation. *China Perspectives*, No. 2016/2., 7-14. o.

North (1990), Douglass C.: *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press, 1990.

North (2007), Douglass C.-Wallis, John Joseph-Webb, Steven B.-Weingast, Barry R.: *Limited Access Orders in the Developing World: A New Approach to the Problems of Development*. The World Bank, 2007.

Nye (1990), Joseph: *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. Basic Books, 1990.

Pan (2016), Haiying: An Overview of Chinese Language Law and Regulation. *Chinese Law and Government*. 48:4, 271-274. o.

Pan (2009), Junwu: *Toward a New Framework for Peaceful Settlement of China's Territorial and Boundary Disputes*. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2009.

Perdue (2010), Peter C.: Boundaries and Trade in the Early Modern World: Negotiations at Nerchinsk and Beijing. *Eighteenth-Century Studies*, Vol. 43., No. 3, China and the Making of Global Modernity (SPRING 2010), 341-356. o.

Pillsbury (2015), Michael: *The Hundred-Year Marathon: China's Secret Strategy to Replace America As the Global Superpower*. Henry Holt and Company, New York, 2015.

Polonyi (2005) Péter: Birodalom-e Kína? In: N. Rózsa Erzsébet (szerk.): *Nemzeti identitás és külpolitika a Közel-Keleten és Kelet-Ázsiában*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2005. 183-212. o.

Pommerening (é. n.), Horst: A kínai-szovjet határkonfliktus. (Év, kiadó és hely megjelölése nélkül.)

Proshansky (1983), Harold M.-Fabian, Abbe K.-Kaminoff, Robert: Place-identity: Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3(1), 1983,

57-83. o.

P. Szabó (2011) Sándor: A „pekingi konszenzus” – Közigazgatás és gazdaságirányítás a Kínai Népköztársaságban. *Pro Publico Bono*, 2011/2. sz. 149–162. o.

P. Szabó (2020), Sándor: A Kínai Népköztársaság “kétvágányos” külpolitikája. In: P. Szabó Sándor-Horváthné Varga Polyák Csilla (szerk.): *Lehetőségek és kihívások a magyar-kínai kapcsolatok területén*. I. kötet, Politikai kapcsolatok. Dialóg Campus, Budapest, 2020. 9-28. o.

Qin (2014) Yaqing: Continuity through Change: Background Knowledge and China’s International Strategy. *The Chinese Journal of International Politics*, 7. évf., 2014/3, 285–314. o.

Ramo (2004), Joshua Cooper: *The Beijing Consensus: Notes on the New Physics of Chinese Power*. The Foreign Policy Centre, 2004. https://www.files.ethz.ch/isn/23013/Beijing_Consensus.pdf (Utolsó letöltés: 2021. május 19.)

Ritchie (2020), Hannah- Roser, Max: China: Energy Country Profile. *Our world in data*. 2020. <https://ourworldindata.org/energy/country/china> (Utolsó letöltés: 2021. május 4.)

Relf (1976), Edward: *Place and Placelessness*. Pion Limited, London, 1976.

Rowe (1989), William T.: *Hankow: Conflict and Community in a Chinese City, 1796-1895*. Stanford University Press, Stanford, California, 1989.

Rudd (2021), Kevin: Short of War: How to Keep U.S.-Chinese Confrontation from Ending in Calamity. *Foreign Affairs*, March-April, 2021. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2021-02-05/kevin-rudd-usa-chinese-confrontation-short-of-war>

Rudd (2022), Kevin: Rivals Within Reason? U.S.-Chinese Competition Is Getting Sharper – but Doesn’t Necessarily Have to Get More Dangerous. *Foreign Affairs*, July 20, 2022. https://www.foreignaffairs.com/china/rivals-within-reason?utm_medium=newsletters&utm_source=twofa&utm_campaign=Rivals%20Within%20Reason?&utm_content=20220722&utm_term=FA%20This%20Week%20-%20112017

Runciman (1997), David: *Pluralism and the Personality of the State*. Cambridge University Press, 1997.

Saich (2015), Tony-Yang, Benjamin: *The Rise to Power of the Chinese Communist Party*:

Documents and Analysis. Routledge. Taylor and Francis Group. London and New York, 2015.

Salát (2014) Gergely: Kína - civilizáció, nemzetállam, birodalom? In: Faragó-Szabó István (szerk.): *Világunk határai*. Eötvös Collegium Filozófiai Műhely, Budapest, 2014.

Salát (2021) Gergely: *Kína demográfiai helyzete a 2020-as népszámlálás tükrében*. Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 2021. <https://kki.hu/kina-demografiai-helyzete-a-2020-as-nepszamlalas-tukreben/> (Utolsó letöltés: 2022. augusztus 10.)

Salát (2010) Gergely: Kína puha ereje. *Kommentár*, 2010/6, 100-113. o.

Saunders (2006), Phillip C.: China's Global Activism: Strategy, Drivers, and Tools. *Institute for National Strategic Studies, Occasional Paper 4*. National Defense University Press, Washington D. C., October 2006.

Saunders (2020), Phillip C.: China's Global Military-Security Interactions. In: David Shambaugh (ed.): *China & the World*. Oxford University Press, 2020.

Schipper (1996), Kristofer: *The Taoist Body*. Pelanduk Publication, Petaling Jaya, 1996. (Eredetileg 1982-ben jelent meg franciául.)

Schneider (2017), Julia C.: *Nation and Ethnicity: Chinese Discourses on History, Historiography, and Nationalism (1900s-1920s)*. Brill, Leiden, Boston, 2017.

Searle (1998), John R.: *Mind, Language and Society*. Basic Books, 1998.

Sen (2006), Amartya: *Identity and Violence: The Illusion of Destiny*. W W Norton & Company, New York, London, 2006.

Shambaugh (2013), David: *China Goes Global: The Partial Power*. Oxford University Press, 2013.

Shambaugh, (2000) David (ed.): *The Modern Chinese State*. New York. Cambridge University Press, 2000.

Shi (2002) Yinhong: The Rising China: Essential Disposition, Secular Grand Strategy and Current Prime Problems, [online], 2002. 02. 12. Forrás: *Spf.org* <https://www.spf.org/publication/upload/178474a17de.pdf> (utolsó letöltés: 2021. márc. 25.)

Shirk (2007), Susan L.: *China: Fragile Superpower*. Oxford University Press, 2007.

Simai (1985) Mihály: *Hatalom, technika, világgazdaság*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985.

Simai (2016) Mihály: *A harmadik évezred nyitánya: A zöld fejlődés esélyei és a globális*

kockázatok. Corvina, Budapest, 2016.

Simai (2022) Mihály: A “húszas évek”: A geopolitika és a vilájárvány a globalizáció új szakaszában - visszapillantás és előretekintés. *Magyar Tudomány*, 183(2022)1, 3-22.

Smith (1890), Arthur H.: *Chinese Characteristics*. Shanghai, North China Herald Office, 1890.

Subramanian (2000), Arvind: *Eclipse: Living in the Shadow of China's Economic Dominance*. Peterson Institute for International Economics, Washington, D. C., September, 2011.

Sukhankin (2020), Sergey: Chinese Private Security Contractors: New Trends and Future Prospects. *China Brief*. Vol. 20., Issue 9. The Jamestown Foundation. May 15, 2020.

Swaine-Tellis (2000): Michael D. Swaine-Ashley J. Tellis: *Interpreting China's Grand Strategy: Past, Present and Future*. Santa Monica, RAND Corporation, 2000.

Szilágyi (2015) Judit: *Washingtoni vagy pekingi konszenzus?* 2015, PhD értekezés http://phd.lib.uni-corvinus.hu/881/1/Szilagyi_Judit.pdf (Utolsó letöltés: 2021. május 19.)

Takó (2020) Ferenc: *Max Weber Kínája. A protestáns etika és a mandarinátus szelleme*. ELTE BTK Filozófiai Intézet - L'Harmattan Kiadó - Magyar Filozófiai Társaság, Budapest, 2020.

Tálas (2012) Barna: A kínai civilizáció újabb reneszánsza a XXI. század első évtizedeiben. *Külügyi Szemle*, 2012 nyár.

Tok (2013) Sow Keat: *Managing China's Sovereignty in Hong Kong and Taiwan*. Palgrave Macmillan, 2013.

Townsend (1992), James R.: Chinese nationalism. *The Australian Journal of Chinese Affairs*, 27:97-130.

Vogel (2011), Ezra F.: *Deng Xiaoping and the Transformation of China*. Cambridge, Massachusetts and London. The Belknap Press of the Harvard University Press, 2011. Magyarul: Ezra F. Vogel: *Teng Hsziao-ping és Kína megreformálása*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2018.

Waltz (1979), Kenneth N.: *Theory of International Politics*. Addison-Wesley Publishing Company, Reading, Massachusetts, Menlo Park, California, London, Amsterdam, Don Mills, Ontario, Sidney, 1979.

Wang (2011) Hui: *The Politics of Imagining Asia*. Harvard University Press, 2011.

- Wang (2014) Hui: *China from Empire to Nation-State*. Harvard University Press, 2014.
- Wang (2013a) Peng: The Increasing Threat of Chinese Organized Crime: National, Regional and International Perspectives. *The RUSI Journal*, Vol. 158, No. 4., 2013, 6-18. o.
- Wang (2013b) Peng: The Rise of the Red Mafia in China: A Case Study of Organized Crime and Corruption in Chongqing. *Trends in Organized Crime*, 16. 1., 2013, 49-73. o.
- Wang (2019) Huiyao-Miao Lu: *China's Domestic and International Migration Development*. Springer, 2019.
- Weber (1951), Max: *The Religion of China. Confucianism and Taoism*. The Free Press, Glencoe, Illinois, 1951.
- Weber (2007), Max: *Világvallások gazdasági etikája*. Gondolat Kiadó - ELTE Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2007.
- Wendt (1999), Alexander: *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press, 1999.
- Wong (2011), Eva: *Útmutató a taoizmushoz: Átfogó bevezetés egy ősi kínai szellemi hagyomány történetébe, filozófiájába és gyakorlatába*. Magyar Taoista Egyház Teljes Valóság Könyvkiadója, 2011.
- Yahuda (2000), Michael: The changing faces of Chinese nationalism: The dimensions of statehood. In: Michael Leifer (ed.): *Asian Nationalism*. Routledge, London, New York, 2000. 21-37. o.
- Yan (2001) Xuetong: The Rise of China in Chinese Eyes. *Journal of Contemporary China*, 2001, 10(26), 33-39. o.
- Yan (2014) Xuetong: From Keeping a Low Profile to Striving for Achievements. *Chinese Journal of International Politics*. 2014. Vol. 7. No. 2. 153-187. o.
- Yan (2019) Xuetong: *Leadership and the Rise of Great Powers*. Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2019.
- Yee (2002), Herbert-Storey, Ian (eds.): *The China Threat: Perceptions, Myths and Reality*. RoutledgeCurzon, Taylor and Francis Group, 2002.
- Zakaria (2020), Fareed: The New China Scare: Why America Shouldn't Panic About Its Latest Challenger. *Foreign Affairs*, January/February, 2020. 52-69. o.
- Zhang (2002) Dainian: *Key Concepts in Chinese Philosophy*. Foreign Languages Press, Beijing, Yale University Press, New Haven and London, 2002.

Zhao (2010) Suisheng: The China Model: can it replace the Western model of modernization? *Journal of Contemporary China*. 2010. Vol. 19. Issue 65. 419-436. o.

Zhou-Qin (2010): Zhou Xiaohong - Qin Chen: Globalization, Social Transformation, and the Construction of China's Middle Class. In: Cheng Li (ed.): *China's Emerging Middle Class: Beyond Economic Transformation*. Brooking Institution Press, Washington, D. C., 2010.

Zhu (2010) Liqun: China's Foreign Policy Debates. European Union Institute for Security Studies, *Chaillot Papers*, September, 2010.

Zurndorfer (1997), Harriet T.: China and "Modernity": The Uses of the Study of Chinese History in the Past and the Present. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. Vol. 40. No. 4. (1997), 461-485. o.

Publikációs lista

Krajczár Gyula: A kínai modellről. *Élet és Irodalom*, 59 (11), 2015.

Krajczár Gyula: A Kínai Népköztársaság területi önképe. *Világtörténet* 10 (42) (4) 507-531. (2020)

Krajczár Gyula: A kínai szerveződési hagyomány. *Orpheus Noster* (megjelenés alatt)

Krajczár Gyula: A körülnézés tudománya: Almási Miklós: Pisztoly a könyvtárban – életútinterjú. *Mozgó Világ*, 45 (12) 95-97. (2019)

Krajczár Gyula: A reformer – Teng Hsziao-ping mítosza. *168 óra*, online 2019. május 29.

Krajczár Gyula: *A sárkány fészke*. Budapest, Népszabadság Kiadói Zrt., 2007.

Krajczár Gyula: Aszimmetrikus viszonyok: Vámos Péter: Magyar-kínai kapcsolatok 1949-1989. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2020, 878 oldal. *Külügyi Szemle* 20 (4) 203-207. (2021)

Krajczár Gyula: Az ujgurok és a kínai-török viszony. In: Besenyő János-Hamar Imre (szerk.): *Kína a globális kihívások tükrében*. Budapest, ELTE Konfuciusz Intézet, 193-206. 2017.

Krajczár Gyula: Brunei Darussalam. In: Csicsmann László-Rácz Gábor-Salát Gergely (szerk.): *Politikai rendszerek Dél- és Kelet-Ázsiában*. Budapest, Budapesti Corvinus 202

Egyetem, Nemzetközi Tanulmányok Intézet, 27-35. 2017.

Krajczár Gyula: Covid nélkül se lenne könnyű. *Jelen*, 2021. december

Krajczár Gyula: Életképesség és hagyomány: A kínai állami tradíciók: A kínai állami tradíciók mint a legitimitás és a hatékonyság forrásai. In: Salát Gergely-Szilágyi Zsolt (szerk.): *Kulturális hagyomány a modern kelet-ázsiai államban*. Budapest, L'Harmattan, MTA BTK, Néprajztudományi Intézet, 37-53. 2016

Krajczár Gyula: Érák zenéje – ülésezett a kínai Központi Bizottság. *Jelen*, 2021. december

Krajczár Gyula: China's trade policy changes: arguments and policies. *Köz-Gazdaság* (megjelenés alatt)

Krajczár Gyula: Kína globális stratégiája a változó világban. *Nemzet és Biztonság: Biztonságpolitikai Szemle*. 11 (2) 4-29. (2018) Ez a cikk megjelent a P. Szabó Sándor-Horváthné Varga Polyák Csilla (szerk.): *Lehetőségek és kihívások a magyar-kínai kapcsolatok területén*. I. kötet. Politikai kapcsolatok. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020 című kötetben is. 91-114.

Krajczár Gyula: Kína globális stratégiája és a kínai identitás: Fejlődés és globalizáció a kínai identitásban. In: P. Szabó Sándor-Horváthné Varga Polyák Csilla (szerk.): *Lehetőségek és kihívások a magyar-kínai kapcsolatok területén*. I. kötet. Politikai kapcsolatok. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020 115-128

Krajczár Gyula: „Kínai jellegzetességek” a stratégiai gondolkodásban. In: P. Szabó Sándor-Horváthné Varga Polyák Csilla (szerk.): *Lehetőségek és kihívások a magyar-kínai kapcsolatok területén*. I. kötet. Politikai kapcsolatok. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020 129-142

Krajczár Gyula: Li szerint a világ. *168 óra*, 27 (7), 2015.

Krajczár Gyula: Malajzia. In: Csicsmann László-Rácz Gábor-Salát Gergely (szerk.): *Politikai rendszerek Dél- és Kelet-Ázsiában*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Tanulmányok Intézet, 268-294. 2017.

Krajczár Gyula: Menekülés Afganisztánból. *Jelen*, 2021 szeptember

Krajczár Gyula: Nemzetközi rosszallást kiváltó tengeralattjáró-szövetség az óceánokon. *Jelen*, 2021. október

Krajczár Gyula: Oliver Williamson. *Jelen*, 2020. június

Krajczár Gyula: Tajvan és Kína: évfordulós beszédcsata. *Jelen*, 2021. október

Krajczár Gyula: Több mint szerelem – Kína és az EU nagy kézfogója. *Európai Tükör*, 9 (6) 35-43. (2004)